

อนุสรณ์

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ

นาวาเอก หลวงประดิยัตนาวายุทธ์ ต.จ.

(เฉียบ แสง – ชูโต)

ณ เมรุวัดธาตุทอง

วันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๑๕

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี

พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗

โปรดเกล้าฯ พระราชทานกระเช้าดอกไม้

เยี่ยม นาวาเอก หลวงประดิยัตนาวายุทธ์ ต.จ.

(เฉียบ แสง–ชูโต)

ระหว่างนอนป่วยอยู่โรงพยาบาล

และ

ทรงพระมหากรุณาเสด็จพระราชทานเพลิงศพ

เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม

หาที่สุดมิได้

ด้วยพระบารมีปกเกล้าฯ ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบ

ถวายบังคมเบื้องพระยุคลบาท และจะจารึกไว้

ในความทรงจำด้วยความจงรักภักดี

ในใต้ฝ่าละออง ธุลีพระบาทตราบชีวิตจะหาไม่

คำปรารภ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาเอก หลวงประดิยัตนาวายุทธ์ (เฉียบ แสง–ชูโต) เจ้าภาพได้รับความเมตตากรุณาจากท่านผู้ใหญ่ มิตรสหายอย่างมากมาย

จึงขอกราบขอบพระทัยและขอบพระคุณ

— *ทุกท่านที่กรุณาไปเยี่ยมขณะนอนป่วยอยู่โรงพยาบาล*
— *ทุกท่านที่กรุณาไป ในคืนตั้งศพสวดพระอภิธรรม และในวันบรรจุศพ*
— *ทุกท่านที่กรุณาให้เกียรติมาในวันพระราชทานเพลิงศพ*

ขอนมัสการขอบพระคุณพระ คุณเจ้า พุทธทาสอินทปัญโญที่อนุญาตให้พิมพ์เรื่องต่าง ๆ ของท่าน

ขอขอบพระคุณ คุณสันต์ ท. โกมลบุตร ที่อนุญาตให้พิมพ์หนังสือเรื่อง "รู้ไว้ใช่ว่า ใส่บ่าแบกหาม"

— ท่านเสฐียรโกเศศ เจ้าของเรื่องประเพณีไทย

กับ

ขอกราบขออภัยในความบกพร่องต่าง ๆ ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

เจ้าภาพ

เสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ

ของทั้งสามบุตร ต่างหลวงปฏิสูติทายาท

ซึ่งจงเป็นมารดาให้มีนามว่า (เฉลี่ยว)

ขอจงเจริญอายุวรรณสุข พละปฏิภาณ

คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิ์จงมีทุก

ประการ ขอให้เด็กนี้จงเป็นผู้ฉลาด

เฉลียวแหลมสมดังนามที่ได้ตั้งไว้นี้

เพื่อได้สืบสมบัติและตระกูลของบิดา

ให้มั่นคงเจริญสืบไปชั่วกาลนาน

นามนี้ได้ตั้งไว้แต่วันที่ ๑๐

เดือน พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

แต่พนฤบุรองค์ ทง ปอน

วันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๖

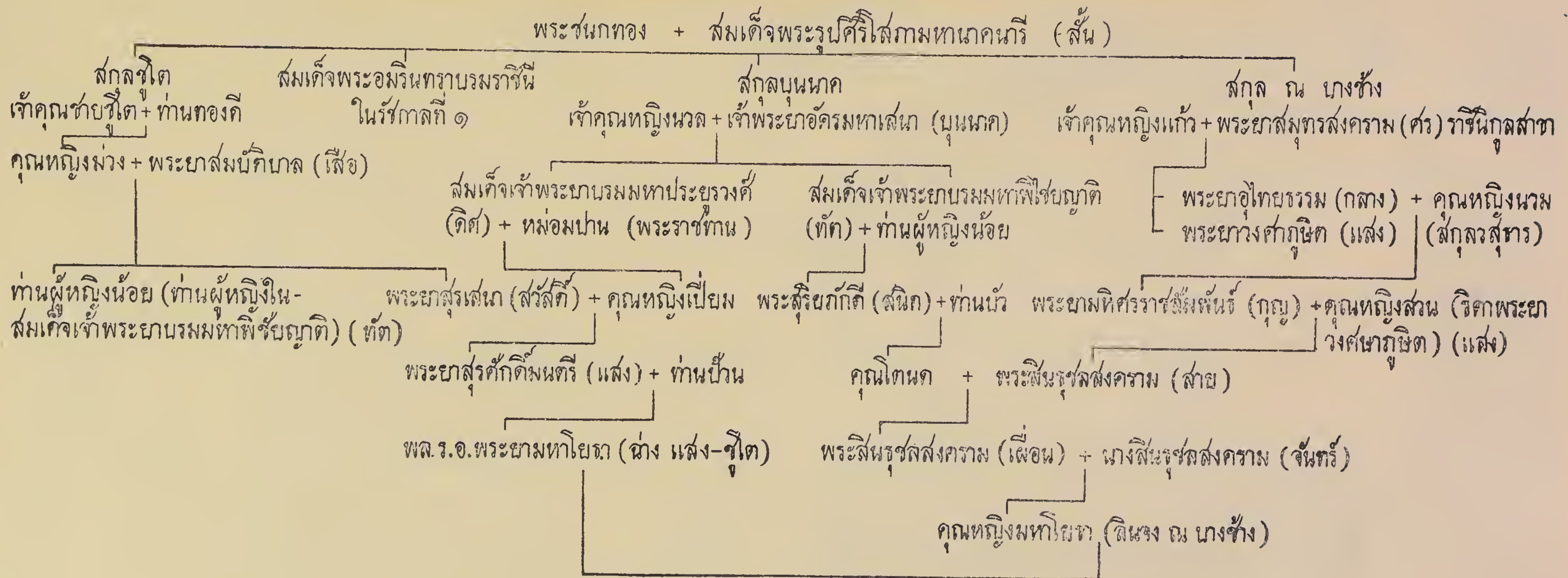
ถึง เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม)

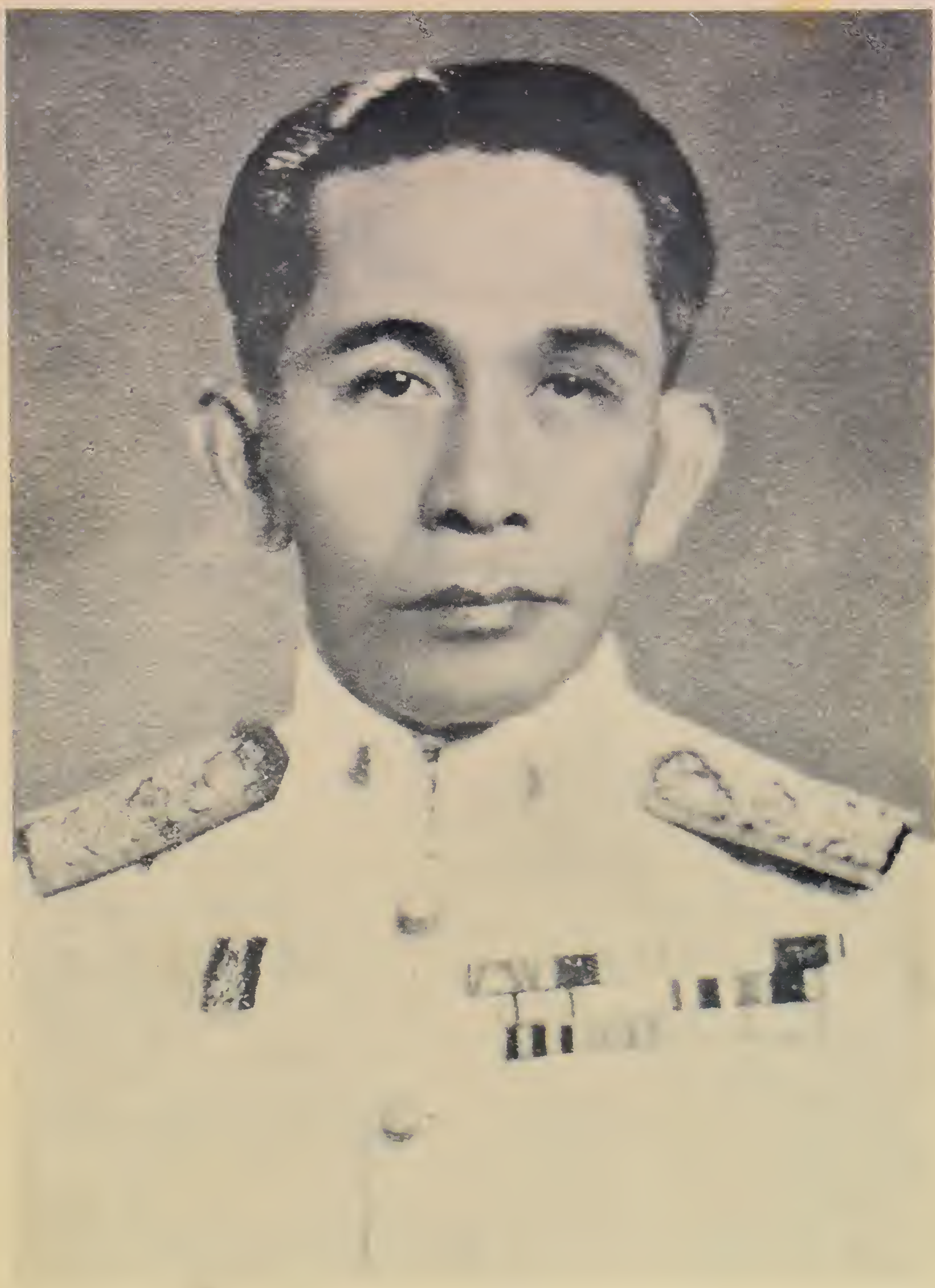
ด้วยนามสกุลที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์ และพระยาสุรเสนา ขอให้ฉันตั้งให้นั้น ฉันได้ไตร่ตรองดูแล้ว เห็นว่า พวกที่นับว่าสืบสาโลหิตจากเจ้าคุณชูโต นั้น ก็มีอยู่ด้วยกันหลายคน สมควรอยู่ที่จะตั้งขึ้นเป็นสกุล ๑ ต่างหากจากนามสกุลบุนนาคได้ แลมานึกว่าในสกุลที่แยกมานี้ก็มี พระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง) ผู้ ๑ ซึ่งนับว่าเป็นผู้ที่ได้รับราชการแผ่นดินในตำแหน่งน่าที่สำคัญ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในทูลกระหม่อมของฉันเป็นอย่างยิ่ง ทั้งบุตรพระยาสุรศักดิ์นั้น ก็ได้รับราชการในตำแหน่งน่าที่สำคัญมาทุกคน เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยทูลกระหม่อม และเป็นที่ไว้วางใจแห่งตัวฉันเอง ก็ดูว่าเป็นการสมควรอยู่ที่จะให้นามแห่งพระยาสุรศักดิ์ (แสง) นั้น มีอยู่เป็นส่วนหนึ่งแห่งนามสกุล เพื่อจะได้เป็นเครื่องเตือนใจให้บรรดาบุตร์หลาน ตั้งใจรักษาเกียรติยศแห่งสกุลไว้ให้เสมออย่างเดิม

เพราะฉะนั้น ฉันขอให้นามสกุลของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีว่า แสง – ชูโต เขียนเป็นตัวอักษรโรมันว่า "SAENG – XUTO" ขอให้สกุล แสง – ชูโต มีความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงอยู่ในกรุงสยามนี้ชั่วกัลปาวสาน.

วชิราวุธ ป.ร.

เชื้อสายสกุล น.อ. หลวงประดิยัตนาวายุทธ์ ร.น.
(เฉียบ แสง – ชูโต)

นาวาเอก หลวงประดิยัตนาวายุทธ์ ต.จ.

(เฉียบ แสง – ชูโต)

ชาตะ ๑๖ กันยายน ๒๔๔๕ มตะ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๔

ประวัติ

น.อ. หลวงประดิยัตินาวายุทธ์ เกิดวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕ ที่บ้านตำบลสวนอนันต์ คลองมอญ ธนบุรี เป็นบุตรพลเรือเอก พระยามหาโยธา (ฉ่าง แสง—ชูโต) และคุณหญิงมหาโยธา (ลินจง แสง — ชูโต) (สกุลเดิม ณ บางช้าง)

น.อ. หลวงประดิยัตินาวายุทธ์ ร.น. มีพี่น้องร่วมบิดา มารดา คือ

๑) น.อ. หลวงประดิยัตินาวายุทธ์ ร.น. (เฉียบ แสง — ชูโต)

๒) น.ส. โฉม แสง — ชูโต (ถึงแก่กรรม)

๓) นายวิเชียร แสง — ชูโต

๔) พลเรือตรี ฉาด แสง — ชูโต (ถึงแก่กรรม)

๕) ร.ต. ฉาน แสง — ชูโต

๖) น.ส. กัลยา แสง — ชูโต

๗) นายฉันท์ แสง — ชูโต

๘) พ.ต.ท. ฉลาด แสง — ชูโต

พี่น้องร่วมบิดา คือ

๑) นายเสริม แสง — ชูโต

๒) นางฉันท์ ทวิสุวรรณ

๓) นางประสาน บุนนาค

๔) นางประสม แสง — ชูโต

๕) นางโขมพัสตร เรืองสุข

๖) น.ส. เฉลา แสง — ชูโต

๗) นายประสาท แสง — ชูโต

การศึกษาและเล่าเรียน

ท่านบิดาได้นำเข้าเฝ้าถวายตัวต่อสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ (สมเด็จพระพันปีหลวง ในรัชกาลที่ ๕) แต่เยาว์วัย และเข้านอกออกในถวายความจงรักภักดีอย่างใกล้ชิด

ได้เริ่มการศึกษาที่ ร.ร. วัดอรุณ และย้ายไปอยู่ ร.ร. มหาดเล็กหลวง (ร.ร. วชิราวุธ) ตั้งแต่ครั้งสมัยที่ตึกอาคาร ๔ มุมยังไม่ได้สร้าง

พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เดินทางไปศึกษาวิชาทหารเรือ ณ ประเทศอังกฤษ ได้ออกเดินทางพร้อมทหารอาสาไทยรุ่นแรก ในสงครามโลกครั้งที่ ๑ รัฐบาลอังกฤษได้ส่งเรือมารับที่ปากอ่าวไทย ตลอดทางได้มีเรือรบอังกฤษ แล่นขนาบ ๒ ข้างให้การคุ้มกันและระหว่างที่เรือแล่นอยู่ในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน นั้น ได้ยิงต่อสู้กับเรือดำน้ำของข้าศึกหลายครั้ง

เมื่อไปถึงประเทศอังกฤษแล้ว ได้ถูกส่งตัวไปอยู่กับนายทหารเรืออังกฤษนอกราชการ ซึ่งเป็นเพื่อนกับท่านบิดา

ได้สอบเข้าโรงเรียนของนายเรือที่กรีนนิช (GREENNICH) ได้ออกฝึกบนเรือรบอังกฤษปีละหลายครั้ง

เป็นนักเรียนนายเรือประจำเรือลาดตระเวน ANTRIM เรือสงครามทันเดอร์เรอ (THUNDERER)

เป็นนักเรียนทำการอยู่ในเรือสงคราม วอร์สไปท์ (WARSPITE) แรมมิลลิส (RAMILLIES) และ รีพัล์ส (REPULES)

ขณะเป็นนักเรียนทำการที่ประเทศอังกฤษได้เข้าแข่งขันชกมวยกับนักเรียนทำการอังกฤษ ได้ตำแหน่งชนะเลิศในรุ่น และยังได้ถูกส่งตัวเข้าแข่งขันกับผู้ชนะเลิศจากเรืออื่น ๆ ในกองเรือ (FLEET) เดียวกัน และได้ตำแหน่งชนะเลิศอีก และเคยแข่งตีกรรเชียงเรือได้รางวัลที่หนึ่งด้วย

ได้รับยศเรือตรีตั้งแต่อยู่ในประเทศอังกฤษ

กลับประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๗๐

อุปสมบทเป็นนาคหลวงที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พ.ศ. ๒๔๗๐

ชีวิตสมรสและครอบครัว

น.อ. หลวงประดิยัตนาวายุทธ์ ร.น. ได้ทำการสมรสกับนางสาวถนอมวงศ์ อภัยวงศ์ ธิดา พระยาอภัยภูเบศร์ (เลื่อม อภัยวงศ์ เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ มีธิดา ๒ คน คือ

๑) นางประนอม อิศรางกูร ณ อยุธยา สมรสกับ นายมณี อิศรางกูร ณ อยุธยา

๒) นางนิตย์ศรี สุวรรณศิริ สมรสกับ นายบี่ยวัฒน์ สุวรรณศิริ มีธิดา ๒ คน คือ

๑) เด็กหญิงปณิธิวรรณ สุวรรณศิริ

๒) เด็กหญิงปริยนุช สุวรรณศิริ

น.อ. หลวงประดิยัตนาวายุทธ์ ร.น. ถึงแก่กรรมด้วยโรคมะเร็งในลำไส้ใหญ่ เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ เวลา ๗.๕๕ น. รวมอายุได้ ๖๘ ปี ๒ เดือน ๑๑ วัน.

ถ่าย ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙
ขณะเบ็นนายเรือตรี

ขณะศึกษาอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ
บนเรือ H.M.S. WARSPITE 1924

กับครอบครัว

NAVAL ATTACHE
TO JAPAN
1942 – 1944

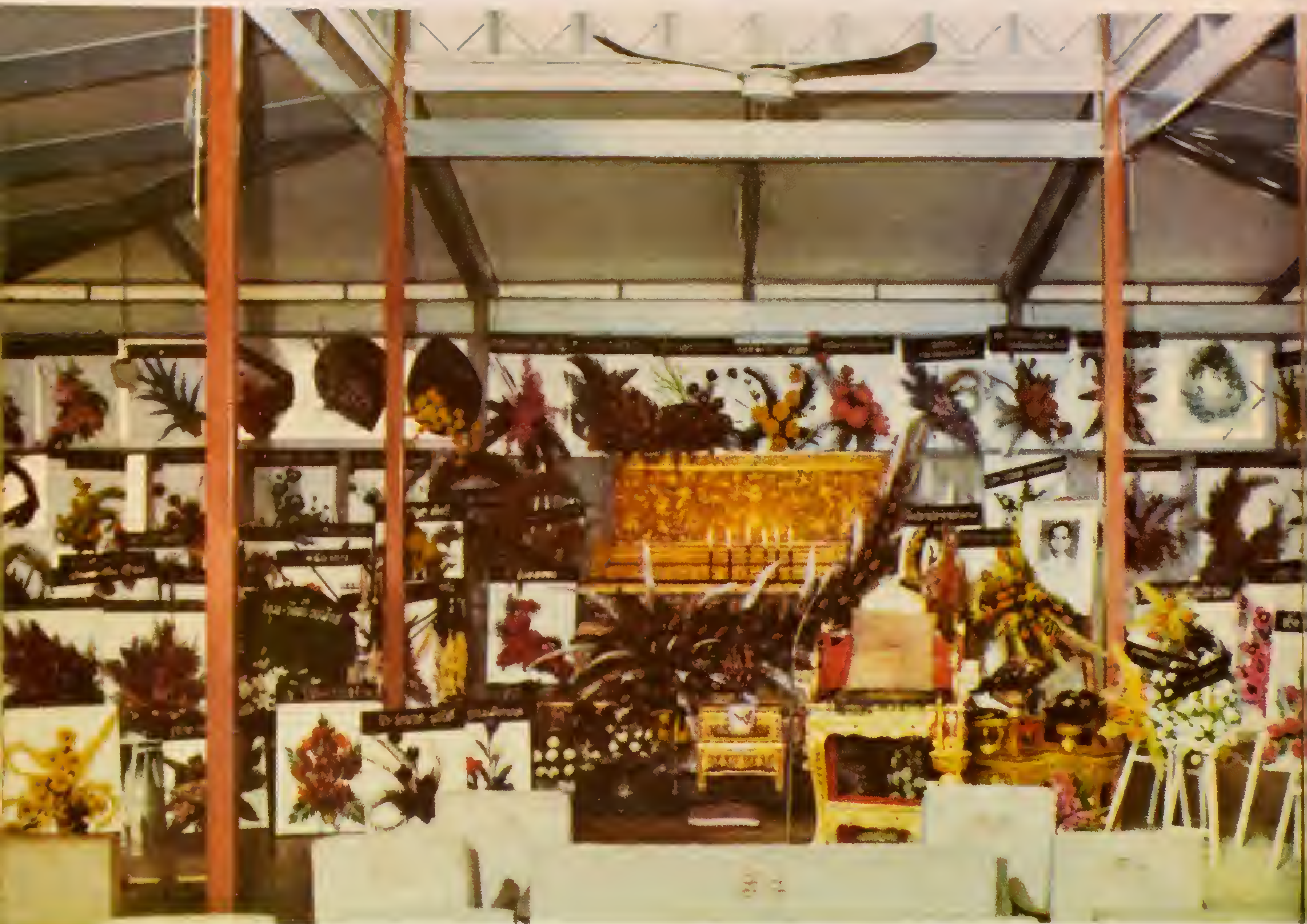

๒๔๙๐ เป็นอธิบดีกรมพิธีการทูต กระทรวงการต่างประเทศ

ยามพักผ่อน (ขณะดำรงตำแหน่งผู้ดูแลนักเรียนไทย ประเทศออสเตรเลีย)

ตั้งศพบำเพ็ญกุศล

กับลูก — หลาน

กับญาติ

ประวัติราชการ

ของ

นาวาเอกหลวง ประดิยัตนาวายุทธ์ (เฉียบ แสง–ชูโต)

นามบิดา นายพลเรือเอก พระยามหาโยธา (ฉ่าง แสง–ชูโต)

นามมารดา คุณหญิงมหาโยธา (ลินจง แสง–ชูโต)

เกิด ณ วัน ๗ ๕ ๑๐ ค่ำ ปีขาล ตรงกับวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕

สำนักวิชา ราชนาวีแห่งประเทศอังกฤษ

โรงเรียนปืนใหญ่

โรงเรียนตอร์ปิโด

ตำแหน่งต่าง ๆ ที่ได้ทำการในราชการทหารเรือ

สำรองราชการกรมเสนาธิการทหารเรือ	๑๙ เม.ย. ๗๐
รั้งตำแหน่งต้นหนเรือรบหลวงพระร่วง	๓๐ มี.ค. ๗๐
ผู้บังคับการเรือตอร์ปิโด ๑	๑๘ ต.ค. ๗๑
นายธงเสนาธิการทหารเรือ	๒๘ มี.ค. ๗๑
สำรองราชการกรมเสนาธิการทหารเรือ	๑๔ พ.ค. ๗๓
นายกราบขวากองโรงเรียนนายเรือ	๙ มิ.ย. ๗๓
ประจำแผนกที่ ๒ กรมเสนาธิการทหารเรือ	๕ ต.ค. ๗๕
ทำการในหน้าที่หัวหน้าแผนกที่ ๒ กรมเสนาธิการทหารเรือ	๑๒ มิ.ย. ๗๖
นายทหารคนสนิทผู้บัญชาการทหารเรือ	๗ พ.ค. ๗๗
ประจำแผนกที่ ๑ กรมเสนาธิการทหารเรือ	๑๗ ธ.ค. ๗๗
ราชองครักษ์เวร	๓ พ.ค. ๗๘
ประจำกรมราชองครักษ์	๓ พ.ค. ๗๘
โปรดเกล้า ฯ ให้เป็นราชองครักษ์เวร	๑๔ พ.ค. ๗๙

หัวหน้าแผนกที่ ๒ กรมเสนาธิการทหารเรือ	๘ ก.ย. ๘๐
ทำการในหน้าที่นายทหารคนสนิทของผู้บัญชาการทหารเรือ	๑๔ ก.ย. ๘๐
รักษาราชการนายทหารคนสนิทของผู้บัญชาการทหารเรือ	๑๑ ก.พ. ๘๑
โปรดเกล้า ฯ ให้เป็นราชองครักษ์เวรสืบไป	๑๕ พ.ค. ๘๒
รักษาราชการนายธงผู้บัญชาการทหารเรือ	๒๐ ก.ค. ๘๒
สำรองราชการกรมเสนาธิการทหารเรือ	๑๖ ก.ค. ๘๔
รักษาราชการหัวหน้าแผนกที่ ๒ กรมเสนาธิการทหารเรือ	๑๖ ก.ค. ๘๔
สำรองราชการ สธ. ทร.	๑๔ ส.ค. ๘๕
โปรดเกล้า ฯ ให้เป็นราชองครักษ์เวร	๗ ส.ค. ๘๕
ทูตฝ่ายทหารเรือประจำประเทศญี่ปุ่น	๑๖ ก.ย. ๘๕
สำรองราชการ สธ. ทร.	๒๗ ก.ค. ๘๗
โปรดเกล้า ฯ ให้เป็นราชองครักษ์เวร	๖ ต.ค. ๘๘

รับและเลื่อนยศทหาร

นักเรียนนายเรือ		๑๖ มี.ค. ๕๙
ขึ้นทะเบียนทหารกองประจำการ	๒๔๖๓ / ท.ร ก.	๑ เม.ย. ๖๓
นักเรียนทำการนายเรือ	๑๓๑	๙ ต.ค. ๖๕
ว่าที่นายเรือตรี		๑๙ ก.พ. ๖๗
สัญญาบัตรนายเรือตรี		๒๗ มี.ค. ๖๗
ว่าที่นายเรือโท		๑๙ เม.ย. ๗๐
สัญญาบัตรนายเรือเอก		๕ เม.ย. ๗๑
สัญญาบัตรนายนาวาตรี		๑ เม.ย. ๗๙
สัญญาบัตรนายนาวาโท		๑ เม.ย. ๘๓
สัญญาบัตรนายนาวาเอก		๑๙ มิ.ย. ๘๔

รับและเลื่อนเงินเดือน

นายเรือโท ชั้น ๓ ก	๑๓๐.— บาท	๑ เม.ย. ๗๐
เงินเพิ่มค่าวิชาพิเศษเดือนละ	๑๐๐.— บาท	๑ เม.ย. ๗๐
นายเรือเอก ชั้น ๓ ก	๑๗๐.— บาท	๑ เม.ย. ๗๑
นายเรือเอก ชั้น ๒ ก	๑๘๐.— บาท	๑ เม.ย. ๗๓
รับเงินเดือน ชั้น ๑๓	๒๐๐.— บาท	๑ เม.ย. ๗๖
รับเงินเดือน ชั้น ๑๔	๒๒๐.— บาท	๑ เม.ย. ๗๗
รับเงินเดือน ชั้น ๑๕	๒๔๐.— บาท	๑ เม.ย. ๗๘
รับเงินเดือน ชั้น ๑๖	๒๖๐.— บาท	๑ เม.ย. ๗๙
รับเงินเดือน ชั้น ๔๒	๒๘๐.— บาท	๑ เม.ย. ๘๑
รับเงินเดือน ชั้น ๔๓	๓๐๐.— บาท	๑ เม.ย. ๘๒
รับเงินเดือน ชั้น ๔๔	๓๒๐.— บาท	๑ เม.ย. ๘๓
รับเงินเดือน ชั้น ๔๙	๕๕๐.— บาท	๑ มิ.ย. ๘๔
รับเงินเดือน ชั้น ๕๐	๖๐๐.— บาท	๑ ก.ค. ๘๖

รับและเลื่อนบรรดาศักดิ์

สัญญาบัตร หลวงประดิยัตนาวายุทธ์	๑ เม.ย. ๗๔
โปรดเกล้า ฯ ให้ลาออกจากบรรดาศักดิ์	๒๔ มี.ค. ๘๕
โปรดเกล้า ฯ ให้กลับใช้บรรดาศักดิ์ "หลวงประดิยัตนาวายุทธ์" ตามเดิม	๑๗ เม.ย. ๘๘

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

เหรียญพระบรมนามาภิไธยย่อ ส.ผ.	
เหรียญบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๖	๒ ธ.ค. ๕๔
เหรียญบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๗	๒๕ ก.พ. ๖๘
เบญจมาภรณ์มงกุฎ	๖ พ.ย. ๗๓

เหรียญที่ระลึกงานฉลองพระมหานคร	๒๘ มี.ค. ๗๔
เหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญ	๒๒ มี.ค. ๗๖
จัตุรถาภรณ์มงกุฎ	๒๐ ก.ย. ๘๐
เหรียญรัตนาภรณ์	๗ ม.ค. ๘๑
จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก	๒๐ ก.ย. ๘๒
ตริตราภรณ์มงกุฎไทย	๒๐ ก.ย. ๘๓
เหรียญจักรมาลา	๒๐ ก.ย. ๘๓
เหรียญชัยสมรภูมิ	๓๑ ก.ค. ๘๔
ตริตาภรณ์ช้างเผือก	๑๙ ก.ย. ๘๔
ทวิติยาภรณ์มงกุฎไทย	๑๙ ก.ย. ๘๕
เหรียญช่วยราชการเขตภายในคราวสงครามมหาเอเชียบูรพา	๑๔ ก.ค. ๘๖
เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้น ๓	๙ มี.ค. ๘๙
ตติยจุลจอมเกล้า	๕ ธ.ค. ๙๑

สืบตระกูล พล.ร.อ. พระยามหาโยธา (ฉ่าง แสง–ชูโต) ท.จ.ว.

ราชการทัพ

ไปราชการทัพในกรณีพิพาทกับอินโดจีนฝรั่งเศส ในคราวเรียกร้องดินแดนคืน พ.ศ. ๒๔๘๔ ในตำแหน่งประจำกองบัญชาการทหารเรือ ตั้งแต่ ๓๐ พ.ย. ๘๓ ถึง ๓๐ เม.ย. ๘๔

ราชการทะเล

ฝึกภาคตอร์ปิโด กับ ร.ล. พระร่วง ตั้งแต่ ๑ พ.ย. ๗๐ ถึง ๒๓ พ.ย. ๗๐

ไปฝึกภาคปืนใหญ่ กับ ร.ล. มกุฎฯ ตั้งแต่ ๒๖ พ.ย. ๗๐ ถึง ๒๕ ธ.ค. ๗๐

ไปฝึกภาครวมในอ่าวสยาม กับ ร.ล. เจ้าพระยา ตั้งแต่ ๑๐ ม.ค. ๗๐ ถึง ๒๑ ก.พ. ๗๐

ไปฝึกภาคการเรือ กับ ร.ล. ตอร์ปิโด ๑ ตั้งแต่ ๑๕ ส.ค. ๗๑ ถึง ๔ ก.ย. ๗๑

ไปตามเสด็จประทับแรมหัวหิน กับ ร.ล. พระร่วง ตั้งแต่ ๑๓ ก.ย. ๗๑ ถึง ๑๖ ก.ย. ๗๑

ไปส่งเสด็จประทับแรมหัวหิน กับ ร.ล. พระร่วง ตั้งแต่ ๒๒ ก.ย. ๗๑ ถึง ๒๕ ก.ย ๗๑

ไปฝึกภาคตอร์ปิโด กับ ร.ล. ตอร์ปิโด ๑ ตั้งแต่ ๑ พ.ย. ๗๑ ถึง ๓๐ พ.ย. ๗๑

ไปฝึกภาคปืนใหญ่ กับ ร.ล. รัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ ๘ ก.ค. ๗๑ ถึง ๑๘ ธ.ค. ๗๑

ไปฝึกภาครวม กับ ร.ล. ตอร์ปิโด ๑ ตั้งแต่ ๑๕ ม.ค. ๗๑ ถึง ๘ ก.พ. ๗๑

ตามเสด็จพระราชดำเนินประทับแรมหัวหิน กับ ร.พ.ท. มหาจักรี ตั้งแต่ ๖ เม.ย. ๗๒ ถึง ๑๓ พ.ค. ๗๒

ตามเสด็จพระราชดำเนินสิงคโปร์, ชวา, บาหลี, กับ ร.พ.ท. มหาจักรี ตั้งแต่ ๒๕ ก.ค. ๗๒ ถึง ๑๘ ต.ค. ๗๒

ฝึกนักเรียนนายเรือภาคเดินทางไกลบริเวณอ่าวสยาม กับ ร.ล. สุโขทัย ตั้งแต่ ๒๘ มี.ค. ๗๓ ถึง ๑๒ พ.ค. ๗๔

ฝึกนักเรียนนายเรือภาคเดินทางไกลบริเวณอ่าวสยาม กับ ร.ล. พาลีฯ ตั้งแต่ ๑๔ เม.ย. ๗๕ ถึง ๔ พ.ค. ๗๕

ฝึกภาครวมตำแหน่งต้นเรือ ร.ล. อ่างทอง ตั้งแต่ ๑๒ ม.ค. ๘๑ ถึง ๒ มี.ค. ๘๑

ฝึกภาคของนักเรียนนายเรือและนายช่างกล ต้นเรือ ร.ล. แม่กลอง ตั้งแต่ ๑๑ เม.ย. ๘๒ ถึง ๑๑ มิ.ย. ๘๒

ไปราชการทะเลในตำแหน่ง ต้นเรือ ร.ล. อ่างทอง ตั้งแต่ ๒๙ ก.ย. ๘๒ ถึง ๒๗ ต.ค. ๘๒

ฝึกภาคกองเรือพิเศษประจำกองบังคับการเที่ยวที่ ๒ ตั้งแต่ ๖ พ.ย. ๘๒ ถึง ๓๐ พ.ย. ๘๒

ฝึกภาคกองเรือพิเศษเที่ยวที่ ๓ ประจำกอง ตั้งแต่ ๒๔ ธ.ค. ๘๒ ถึง ๑๕ ม.ค. ๘๒

รับราชการในกระทรวงหรือกรมอื่น

๑ ต.ค. ๘๙	นายทหารนอกกองสังกัด ทร.
๙ ต.ค. ๘๙	โอนไปรับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ รักษาการในตำแหน่งอธิบดีกรมพิธีการ
๑๑ มี.ค. ๙๐	อธิบดีกรมพิการ
๑๒ มิ.ย. ๙๐	รักษาการแทนปลัดกระทรวง (นายวิสูตร ฯ) ในระหว่างไปราชการต่างประเทศ
๒๑ มิ.ย. ๙๐	ลาออกจากราชการ
๒๕ ก.พ. ๙๕	รับราชการในสำนักงาน ก.พ. ในตำแหน่งผู้ดูแลนักเรียนไทยในประเทศออสเตรเลีย
๒๐ มิ.ย. ๐๑	ลาออกจากราชการ

ออกจากประจำการ หรือย้ายประเภท

คำสั่งทหาร ที่ ๒๒๑/๑๕๖๕๑ ลงวันที่ ๒๑ ต.ค. ๘๙ ซึ่งคณะรัฐมนตรีลงมติให้โอนไปรับราชการทางกระทรวงการต่างประเทศ ขาดจากอัตราเงินเดือนทางกระทรวงกลาโหม เข้าอยู่ในประเภทนายทหารนอกกองสังกัด ทร. ตั้งแต่ ๑ ต.ค. ๘๙

ตามราชกิจจา ฯ เล่ม ๖๔ ตอน ๔๑ ลงวันที่ ๒ ก.ย. ๙๐ ให้ออกจากประจำการ เพื่อรับพระราชทานบำนาญ เหตุทุพพลภาพ ตามที่ขอลาตั้งแต่ ๒๑ มิ.ย. ๙๐

คำสั่งทหาร ที่ ๑๘๒/๑๖๖ ลงวันที่ ๒๕ ต.ค. ๙๐ ให้เป็นนายทหารกองหนุนไม่มีเบี้ยหวัด (รับบำนาญทางกระทรวงการต่างประเทศ สังกัด สธ. ทร.) ตั้งแต่ ๒๑ มิ.ย. ๙๐

คำสั่งกองทัพเรือ ที่ ๑๓๙/๙๘ ลงวันที่ ๑๓ เม.ย. ๙๘ ให้ย้ายสังกัด เป็นนายทหารกองหนุนสังกัด กพ. ทร. ตั้งแต่ ๑ ม.ค. ๙๘

คำสั่ง กท. ที่ ๔๓๔/๒๑๕๓๙ ลงวันที่ ๒๗ พ.ย. ๒๕๐๐ ให้ย้ายประเภทเป็นนายทหารนอกราชการสังกัด กพ. ทร. ตั้งแต่ ๑ ม.ค. ๐๑

คำสั่ง กท. ที่ ๒๓๐/๑๑ ลงวันที่ ๒๑ มิ.ย. ๑๑ ให้ย้ายประเภทเป็นนายทหารพ้นราชการสังกัด ทร. ตั้งแต่ ๑ ม.ค. ๑๑

ขณะแห่งชีวิต

ในห้วงแห่งชีวิตของท่านตั้งแต่เล็กจนเติบใหญ่ ภายในจิตใจของท่านนั้น แน่นหนักอยู่ด้วยคุณธรรมความดีงาม และดูเหมือนว่า เฝ้าจะต่อสู้กับสิ่งที่เห็นว่าไม่ถูกต้องทุก กรณีด้วยชีวิตจิตใจเอาทีเดียว แรงรักและความซื่อสัตย์สุจริตที่มีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์อันเป็นสิ่งที่ได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษนั้นเล่า ก็ช่างเปี่ยมล้นอยู่ในหัวใจมิได้มีเสื่อมคลาย, บางครั้งจะส่งสะท้อนออกมาโดยแรง ในเมื่อความหวังและปรารถนาดีต่อผู้อื่น ต่อชาติ ฯ ทำท่าจะไร้ผลไม่สมหวัง แต่ด้วยวิสัยนักกีฬาและความเมตตาอดทน เรื่องร้ายจึงกลายเป็นดีได้เมื่อภายหลัง การกีฬานั้นเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งท่านไม่เคยทอดทิ้ง ท่านสนใจกีฬาหลายชนิด แต่เฉพาะที่ชอบพิเศษนั้นมี กีฬามวย ฟุตบอล ยิงปืน, เมื่อครั้งที่เป็นนักเรียนนายเรืออยู่ที่ประเทศอังกฤษ ท่านได้เป็นผู้ชนะเลิศมวยในเรือที่ประจำอยู่ และยังสามารถได้เป็นผู้ชนะเลิศภายในหมู่เรือรบหมู่หนึ่งด้วย เมื่อศึกษาอยู่ ๙ ปี จึงสำเร็จกลับมาเข้ารับราชการในกองทัพเรือไทย และยังเข้าร่วมลงแข่งขันฟุตบอลในนามของทหารเรือและอื่น ๆ อยู่เสมอ ท่านได้สร้างสนามฟุตบอลและตั้งทีมฟุตบอลขึ้น ภายในบ้านโดยคัดเลือก คนในบ้านมาฝึกหัด จนสามารถเข้าแข่งขันกับทีมเพื่อนบ้านใกล้เคียง เช่นทีมโรงเรียนตำรวจในสมัยนั้นเป็นต้นได้ นอกจากนั้นยังได้สร้างสนามแบตมินตัน เทนนิส กอล์ฟ และแข่งเรือ ฯ ขึ้นภายในบ้าน ชีวิตของท่านจึงเพลิดเพลินและคลุกเคล้าอยู่กับกีฬาซึ่งถือว่าเป็นยาวิเศษของพลโลกด้วยประการหนึ่ง, ท่านเป็นทั้งผู้นำและกำลังใจของญาติมิตรที่สนิทใกล้ชิด ถ้าจะสังเกตดูให้ดีจะเห็นได้ว่ามีหลายคนที่หมายมาตรปรารถนาและประพฤติตนตามท่านอยู่โดยไม่รู้สึกตัว ทั้งนี้เนื่องด้วยเหตุที่ท่านได้แสดงความสุจริตเสียสละ เมตตาและอดทนให้ทุกคนได้เห็นประจักษ์ใจโดยตลอดมานั่นเอง

ขณะหนึ่งแห่งชีวิตของท่านเมื่อครั้งที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ท่านได้ถวายความจงรักภักดี กตเวทิตาธรรมอย่างเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ ท่านได้ตัดสินใจเข้าป้องกันภัยแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ และสมเด็จพระบรมราชินี ด้วยการลอบแฝงกายลงสู่ในห้องเครื่องของเรือยามฝั่ง ซึ่งได้รับคำสั่งให้เดินทางไปอัญเชิญเสด็จจากพระราชวัง

ไกลกังวล หัวหิน เข้ามายังพระมหานคร, ครั้นเรือออกจากท่ากองทัพเรือและคะเนว่าเรือได้แล่นออกสู่ปากอ่าว จึงตั้งจิตอธิษฐานขอพระบารมีเป็นที่ตั้งแล้ว ปรากฏตัวออกจากที่ซ่อน (แม้มีปืนพกติดตัวไปด้วย ก็มิได้นำออกใช้ และปืนพกกระบอกจิ๋วนี้ได้ทูลเกล้า ฯ ถวาย เมื่อถึงปลายทาง) ประกาศขอควบคุมเรือทันที จากนั้นจึงตรงเข้าขับเรือด้วยตนเอง มุ่งหน้าสู่พระราชวังไกลกังวล หัวหิน ครั้นถึงแล้วจึงได้ตรงเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมทูลเรื่องราวให้ได้ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และได้นำเสด็จออกจากพระราชวังพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินี และข้าราชบริพารส่วนหนึ่งลงเรือมุ่งหน้าไปยังจังหวัดสงขลาในราตรีนั้น

ด้วยอำนาจแห่งกตัญญูกตเวทิตาธรรม และพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม ท่านจึงได้รับการอภัยและคงอยู่รับราชการในกองทัพเรือต่อไป ซึ่งส่วนใหญ่ท่านจะประจำอยู่ในกรมเสนาธิการทหารเรือและกรมราชองครักษ์

ในคราวที่บ้านเมืองมีศึกสงคราม ท่านก็ได้ปฏิบัติหน้าที่โดยมิได้ย่อท้อ ท่านได้ร่วมปฏิบัติงานสงครามอินโดจีน สงครามโลก และในระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพานั้น ก็ได้รับคำสั่งให้เดินทางไปเป็นทูตทหารเรือประจำประเทศญี่ปุ่น แล้วได้กลับเข้าร่วมในขบวนการเสรีไทย จนกระทั่งสงครามได้ยุติลง

ต่อมาได้โอนไปรับราชการอยู่กระทรวงการต่างประเทศในตำแหน่งรักษาการอธิบดีกรมพิธีการทูต กับดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมพิธีการทูต และรักษาราชการแทนปลัดกระทรวงการต่างประเทศ ในเวลาต่อมาจนกระทั่งลาออกจากราชการ

ขณะแห่งชีวิตเมื่อออกจากราชการแล้วนี้ ความเป็นอยู่ของท่านได้เข้าสู่ความสงบท่านค่อย ๆ ถอยห่างออกจากความยึดมั่นในสิ่งต่าง ๆ เป็นอันมาก ท่านได้หันกลับมาสนใจศึกษาปฏิบัติธรรมและเพลิดเพลินอยู่กับปลา นก และต้นไม้ ท่านบอกว่าธรรมชาตินั้นสอนอะไร ๆ ให้เราได้มากถ้าหากคอยหมั่นสังเกตและศึกษามัน ท่านมักจะคอยถามไถ่และซักซ้อมความเข้าใจในเรื่องอริยมรรคอยู่เสมอ ท่านเคยปรารภถึงธรรมประจำใจอยู่ประโยคหนึ่งว่า "ผู้ที่เคารพ หรือซื่อตรงต่อตนเองนั้น แม้โง่ ก็จะพบความบริสุทธิ์เร็วกว่าคนคดโกงแม้จะแสนฉลาดอย่างหาตัวจับไม่ได้ ในทางโลกคนฉลาดตบตาคนได้ แต่ทางธรรมคนฉลาดจะตบตาพระธรรมไม่ได้ คนฉลาดทางโกงเช่นนี้ จะต้องอบตัวอยู่กับความสกปรกจนกว่าจะเข็ดหลาบ กลายเป็น

คนซื่อตรงเสียก่อนจึงจะเข้าถึงความบริสุทธิ์ หรือพระธรรมนั้นได้, ความสุขอันบริสุทธิ์นั้นมีไว้สำหรับคนซื่อตรงเท่านั้น "ขณะใดที่มีการสนทนาธรรมกัน จะเห็นได้ว่าท่านได้บังเกิดความร่าเริงเบิกบาน และแจ่มใสแม้แต่ขณะที่ร่างกายได้เปลี่ยนแปลงจนถึงเพียบหนักแล้วก็มิได้แสดงความเจ็บปวด หรือมีความทุกข์ร้อนอะไร, ทุกครั้งความอิ่มเอิบเยือกเย็น จะปรากฏขึ้นเมื่อได้สนทนากันถึงเรื่องของธรรมชาติ เรื่องกฎของธรรมชาติพร้อมทั้งหน้าที่ที่กระทำตามกฎและผลจากการกระทำตามกฎของธรรมชาตินั้น

ในขณะหนึ่งแห่งชีวิตของท่าน เมื่อยามใกล้จะถึงวาระสุดท้ายของอายุขัยนั้น ท่านยังยิ้มแย้มแจ่มใส กล่าวสดุดีคุณของพระรัตนตรัย ซึ่งสามารถบันดาลให้เหล่าเวไนยได้ปลอดพ้นจากทุกข์ภัยประสบแต่ความสดชื่นผ่องใสสว่างไสวสงบเย็นเป็นนิจนิรันดร.

ไว้อาลัย

แด่

น.อ. หลวงประดิยัตินาวายุทธ์ ร.น.

เนื่องจากเจ้าภาพได้ขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัยในโอกาสพระราชทานเพลิงศพ น.อ. หลวงประดิยัตินาวายุทธ์ ร.น. นั้น ก่อนอื่นข้าพเจ้าขอแสดงความเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่งเมื่อได้ทราบข่าวการจากไปของคุณหลวงประดิยัติ ฯ ซึ่งเป็นเพื่อนที่รักและชอบพอกันมาเป็นเวลาถึง ๕๗ ปี คุณหลวงประดิยัติ ฯ กับข้าพเจ้าเข้าศึกษาในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงด้วยกัน ถูกจัดให้อยู่ในคณะเด็กเล็กและเล่นฟุตบอลในทีมเด็กด้วยกัน คุณหลวงประดิยัติ ฯ ได้ไปศึกษาวิชาการทหารเรือ ณ ประเทศอังกฤษ ส่วนข้าพเจ้าไปเรียนวิชาการตำรวจที่สหรัฐอเมริกา และกลับเข้ามารับราชการในระยะเวลาไล่เลี่ยกัน ในระหว่างที่รับราชการอยู่นั้น ได้มีโอกาสติดต่อหน้าที่การงานและพบปะกันเสมอ ภายหลังคุณหลวงประดิยัติได้ย้ายไปรับราชการฝ่ายพลเรือนในกระทรวงการต่างประเทศ และท้องค์การท่าเรือแห่งประเทศไทย แล้วย้ายไปรับราชการเป็นผู้ดูแลนักเรียนไทยในประเทศออสเตรเลีย เมื่อกลับเข้ามาก็ได้ลาออกจากราชการก่อนครบเกษียณอายุ

คุณหลวงประดิยัติฯเป็นผู้ที่ทำการงานขยันขันแข็ง เคร่งครัดต่อระเบียบวินัยเป็นอย่างยิ่ง ในบั้นปลายของชีวิตเมื่อลาออกจากราชการแล้ว ก็ถือสันโดษเหินห่างจากเพื่อน ๆ และสังคมไป

ข้าพเจ้าต้องสูญเสียเพื่อนที่รักใคร่กันมาเป็นเวลายาวนานไปอีกคนหนึ่ง ขอให้ดวงวิญญาณของคุณหลวงประดิยัติฯ จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพตลอดกาลนิรันดร

(พล.ต.อ. หลวงชาติตระการโกศล)

คำไว้อาลัย

คุณครูหลวงประดิยัต ฯ ได้โทรศัพท์มาถึงผมเมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๑๔ แสดงความยินดีกับผม ผมได้ขอบพระคุณ และได้สนทนากับท่านอีกเล็กน้อย รู้สึกว่าท่านสุ่มเสียงแจ่มใสดีเหมือนเคย ไม่มีอะไรแสดงว่าท่านไม่สบายหรือผิดปกติ ต่อมาอีก ๒ เดือน โดยที่ไม่ได้คาดหมายก็ได้ทราบจากหนังสือพิมพ์ว่าท่านได้ถึงแก่กรรมเสียแล้ว ซึ่งไม่อยากจะเชื่อว่าเป็นจริง เพราะทุกคราวที่พบท่านในงานต่าง ๆ ก็เห็นว่าท่านยังแข็งแรงดี ข่าวนี้ทำให้ผมและเพื่อน ๆ ที่เคยเป็นศิษย์ใกล้ชิดกับท่านมา รู้สึกเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อผมเป็นนักเรียนนายเรือ ซึ่งตอนนั้นโรงเรียนยังตั้งอยู่ในพระราชวังเดิม คุณครูหลวงประดิยัต ฯ เป็นนายกราบขวามีหน้าที่ปกครองนักเรียน และเป็นครูสอนวิชาเดินเรือด้วย พวกเราได้ใกล้ชิดกับท่านมาก เพราะท่านได้ให้ความสนิทสนมเป็นกันเอง ปกครองดูแลเราด้วยความเห็นอกเห็นใจเหมือนพี่กับน้อง ท่านเป็นคนตรงไปตรงมา จิตใจดี สมเป็นนักกีฬามีความหวังดีต่อทางราชการและลูกศิษย์ลูกหาเป็นอย่างยิ่ง พยายามที่จะให้คำแนะนำและสั่งสอนวิชาการแก่เราอย่างดีที่สุดที่ท่านจะทำได้ เวลาฝึกซ้อมฟุตบอลท่านก็มาร่วมซ้อมด้วยเป็นประจำ นอกจากนั้นท่านยังสอนดวลดาบและรักบี้ให้พวกเราด้วยในบางโอกาส สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แม้กาลเวลาจะได้ล่วงเลยมา ๔๐ กว่าปีแล้ว แต่พวกเรายังจำได้ดีและระลึกถึงในความเมตตากรุณาของท่านอยู่ตลอดมา ท่านเองก็ยังติดตามความเป็นไปของพวกเราอยู่เสมอ

เมื่อท่านจากกองทัพเรือไปรับราชการทางกระทรวงการต่างประเทศ โอกาสพบปะกับท่านก็น้อยลง บางคราวก็ได้พบในงานพิธีต่าง ๆ บ้าง หรือบางคราวก็โดยทางโทรศัพท์ แต่ไม่ว่าจะพบท่านเมื่อใด ที่ไหน อย่างไร ท่านก็เหมือนเดิม รู้สึกสบายใจเมื่อได้พูดจากับท่าน

คุณครูหลวงประดิยัต ฯ ต้องจากไปตามกาลเวลาแห่งบุญกุศลของท่านแล้ว เมื่อได้ทบทวนความทรงจำของเราเกี่ยวกับตัวท่านอีกครั้งหนึ่ง คุณงามความดีของท่านก็ประจักษ์ดังที่เรียนมาข้างต้น ขอพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ จงได้นำท่านไปสู่สุคติในสัมปรายภพ อันเป็นสิ่งพึงปรารถนาของสาธุชนนั้น เทอญ.

พลเรือเอก ถวิล รายนานนท์

(ถวิล รายนานนท์)
๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕
กองทัพเรือ พระราชวังเดิม

ระลึกถึงอดีตทูตทหารเรือไทยประจำประเทศญี่ปุ่นผู้ล่วงลับ

ข้าพเจ้าเคยร่วมงานใกล้ชิดกับ น.อ. หลวงประดิยัตนาวายุทธ์ ร.น. ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นทูตทหารเรือไทยประจำประเทศญี่ปุ่น ในระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา ตอนนั้นข้าพเจ้ามียศเป็น น.ท. และได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรองทูต ทร. ไทย ประจำประเทศญี่ปุ่น ข้าพเจ้าเดินทางออกจากประเทศไทย เมื่อ ๙ สิงหาคม ๒๔๘๖ โดยเครื่องบินโดยสารญี่ปุ่น ชนิดใบพัด ๒ เครื่องยนต์ และพักค้างคืนที่เกาะไหหลำ, เกาะไต้หวัน เมื่อถึงเมืองฟุโกกะ ซึ่งอยู่ที่เกาะกิวชิวแล้ว ได้ขึ้นรถไฟด่วนเวลา ๑๙.๐๐ น. มาถึงกรุงโตเกียววันรุ่งขึ้นเวลา ๑๖.๐๐ น. เศษของวันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๔๘๖ ที่สถานีรถไฟท่านทูต ทร. ได้กรุณามารับข้าพเจ้าไปพักที่บ้านซึ่งใช้เป็นที่สำนักงานของทูต ทร. อีกด้วย บ้านและสำนักงานดังกล่าวตั้งอยู่ที่อาโอบาโจ เลขที่ ๗ ชิบายากุ โตเกียว ครอบครัวของท่านที่ร่วมอยู่ด้วย มีคุณถนอมวงศ์ แสง—ชูโต ภริยาของท่าน และบุตรีอีก ๒ คน คือคุณประนอม อายุ ๑๔ ปี คุณนิตย์ศรี อายุ ๑๑ ปี ซึ่งเมื่อข้าพเจ้าไปถึงแล้วก็ได้ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี และให้ความเป็นกันเอง อาหารตอนค่ำวันนั้น ข้าพเจ้ารู้สึกเอร็ดอร่อยเป็นพิเศษ เพราะเป็นอาหารไทย และภริยาท่านทูต ทร. เป็นผู้ปรุงเองทำเอง ทั้งข้าพเจ้าเองก็ไม่ได้รับอาหารไทยมาหลายวันแล้ว ตั้งแต่เดินทางมาจากกรุงเทพ ฯ นอกจากนั้นยังมีข้าราชการสถานเอกอัครราชทูตไทย นายทหารเรือไทยที่มาดูงานอยู่ก่อนแล้ว ได้มาร่วมรับประทานอาหารด้วยอีกหลายคน

ระหว่างที่พักอยู่ที่บ้านท่าน ข้าพเจ้ารู้สึกว่ามีความสุขมาก แต่ก็จำเป็นที่จะต้องหาบ้านเช่าหรือที่พักอาศัยอยู่โดยลำพัง เพราะบางโอกาสจะได้เชิญพวกพ้องเพื่อนฝูงทูตทหารต่างประเทศ, นายทหารญี่ปุ่น, ผู้แทนบริษัท (ที่เกี่ยวข้องกับการสั่งซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์, อุปกรณ์อื่น ๆ หรือสิ่งของที่จำเป็น ฯ ล ฯ ซึ่งในระหว่างสงครามนั้น ทร. มีความขาดแคลนอยู่เป็นอันมาก) ได้มาทำความสนิทสนมคุ้นเคยกันให้มากยิ่งขึ้น จะได้มีความสะดวกในการติดต่อการงานกันต่อไป เมื่อท่านทูต ทร. ได้ทราบ ก็ไม่อยากจะให้ข้าพเจ้าย้ายไปอยู่ที่อื่น เพราะเห็นว่าเป็นการสิ้นเปลือง และเงินประจำตำแหน่งที่ทางการจัดให้ก็ค่อนข้างน้อย อาหารและเครื่อง

ใช้ต่าง ๆ ก็แพง ข้าพเจ้ายังระลึกถึงพระคุณในความโอบอ้อมอารี ในความเป็นห่วงของท่านที่มีอยู่ต่อข้าพเจ้าเสมอจนบัดนี้ ในที่สุดท่านก็ยอมให้ข้าพเจ้าย้ายไปพักอยู่ที่โรงแรมอิมพิเรียลซึ่งสมัยนั้นเป็นโรงแรมที่หรูหราและออกหน้าออกตาที่สุด

เมื่อไปถึงกรุงโตเกียวใหม่ ๆ ท่านได้กรุณาแนะนำภารกิจต่าง ๆ ให้ทราบโดยละเอียด และได้นำข้าพเจ้าไปเยี่ยมคำนับและทำความรู้จัก ฯ พณ ฯ เอกอัครราชทูตไทย (ฯ พณ ฯ ดิเรกชัยนาม) ทูตทหารประจำประเทศต่าง ๆ รวมทั้งทูตทหารไทย, นายทหารเรือญี่ปุ่นชั้นผู้ใหญ่ และนายทหารเรือญี่ปุ่นซึ่งจะต้องติดต่อเกี่ยวข้องเป็นประจำ

งานที่เกี่ยวกับการทูตทหารของ ทร. ในสมัยสงครามนั้น ส่วนมากก็มีการสั่งซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์ และเครื่องอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ ทร. ยังขาดแคลน หรือจำเป็นต้องมีไว้ใช้ การติดต่อนั้นรู้สึกว่ามีวิธีการยุ่งยากสลับซับซ้อน คือต้องติดต่อกับ ทร. ญี่ปุ่นในเรื่องขออนุมัติและขอเรือบรรทุก ต้องติดต่อกับกระทรวงมหาเอเซียบูรพาและกับบริษัท ว่าสิ่งของที่เราต้องการจะมีหรือไม่ การทำหีบห่อเครื่องหมาย กำหนดวันบรรทุก และเรือที่จะบรรทุก วันเรือออกเดินทาง ฯลฯ การติดต่อก็ต้องเป็นภาษาญี่ปุ่น ต้องมีล่าม หนังสือภาษาญี่ปุ่นที่ให้ล่ามแปลก็ต้องนำไปให้สถานเอกอัครราชทูตไทยตรวจแก้ไขให้ถูกต้องเสียอีก สำหรับการติดต่อกับทูตทหารต่างประเทศก็ต้องมีการติดต่อกันเนือง ๆ เกี่ยวกับการหาข่าว และกระชับความสัมพันธ์ ส่วนนายทหารเรือญี่ปุ่นที่เกี่ยวข้องก็มีการติดต่อเป็นประจำ นอกจากนั้นก็มีเรื่องการปกครองดูแลนักเรียนไทยของ ทร. มีการไปฝากฝังให้เข้าฝึกงานตามโรงงานของบริษัทใหญ่ ๆ ซึ่งโดยมากอยู่ต่างจังหวัด ข้าพเจ้าจึงมักจะต้องเดินทางไปนอกกรุงโตเกียวบ่อย ๆ เพื่อฝากนักเรียนไทยดังกล่าวแล้ว

ข้าพเจ้าไปทำงานที่สำนักงานทูต ทร. แทบทุกวันโดยรถรางใต้ดินดังหาดูเรื่องเก่า ๆ จัดเก็บเอกสารต่าง ๆ ให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อให้ง่ายแก่การค้นหาแต่ต้องใช้เวลานานสักหน่อย เพราะไม่มีเจ้าหน้าที่อื่นใดเลย ตลอดจนในการพิมพ์หนังสือ

ตอนค่ำ มักจะมีข้าราชการสถานเอกอัครราชทูตไทย นักเรียนไทย ไปเยี่ยมเยียนท่านทูต ทร. เป็นประจำ และแน่ละก็ต้องถูกเชิญชวนให้อยู่รับประทานอาหารมื้อค่ำด้วย การเลี้ยงชาวต่างประเทศและคนไทยมักจะมีที่บ้านท่านทูต ทร. บ่อย ๆ ทั้งภริยาและบุตรีทั้ง ๒ ของท่าน ได้เป็นกำลังใจและช่วยเหลือในกิจการทูตของท่านได้ดีมาก เช่นช่วยจัดดอกไม้

ตกแต่งสถานที่ จัดทำและอำนวยการเรื่องอาหาร ฯลฯ บางงาน บุตรีทั้ง ๒ ของท่านยังได้แสดงการฟ้อนรำไทยอย่างน่ารักและหยดย้อยถูกแบบ ซึ่งเป็นที่น่าประทับใจแก่ชาวต่างประเทศ

ท่านผู้อ่านควรจะทราบด้วยว่า สมัยสงคราม อาหารการรับประทานของบุคคลนอกวงการทูตนั้นค่อนข้างอัตคัดมาก ผู้ซื้อจะต้องไปยืนรอคิวกันเป็นแถวอย่างยาวเหยียดก่อนถึงเวลากำหนด ท่ามกลางแดดอันร้อนระอุ (ฤดูร้อน) อาหารที่ได้ซื้อมาก็มีปริมาณน้อย ฉะนั้นนักเรียนไทยหลาย ๆ คนจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยท่านทูต ทร. เป็นประจำ รวมทั้งบางคราวยังได้ข้าวสารติดมือไปคนละเล็กละน้อย

ประมาณพฤศจิกายน ๒๔๘๖ ท่านทูต ทร. มีอาการปวดแขนซ้าย นอนไม่ใคร่หลับ บางคราวต้องพักนอนอยู่บนเก้าอี้นอน และต้องยกแขนซ้ายงอไว้เป็นประจำ เพื่อให้คลายความเจ็บปวด ต่อมาท่านก็ได้แจ้งมายัง ทร. เพื่อขอกลับ และ ทร. ไทยก็ได้อนุญาต แต่ทาง ทร. ญี่ปุ่นไม่มีเครื่องบินว่าง จนปลายเดือนมกราคม ๒๔๘๗ ทร. ญี่ปุ่นจึงมีกำหนดให้เดินทางไปขึ้นเครื่องบินที่เมืองฟุโกกะ การเดินทางไปคราวนี้ ข้าพเจ้ามีโอกาสเดินทางไปส่งท่านที่เมืองฟุโกกะด้วย

๒๙ พฤษภาคม ๒๔๘๗ รถไฟด่วนฟูจีกำหนดออกจากสถานีโตเกียว เวลา ๑๓.๓๐ น. ก่อนออกมีข้าราชการสถานเอกอัครราชทูตไทยทั้งชายหญิง, นายทหารเรือญี่ปุ่นและทูตต่างประเทศอื่น ๆ ไปส่งกันอย่างคับคั่ง ข้าพเจ้าได้แลเห็น นร. หญิงไทยหลายคนร้องไห้กันอย่างฟูมฟาย นร. ชายไทยก็มีน้ำตาคลอผู้ที่จะจากไปก็มีอาการอย่างเดียวกัน เป็นการแสดงความอาลัยรักและความเศร้าใจในการที่ท่านทูต ทร. และครอบครัวของท่านจะจากไป ไม่รู้ว่าเมื่อไรจะมีโอกาสกลับไปพบ ร่วมทุกข์สุขและชตากรรมในระหว่างสงครามกันอีก

วันรุ่งขึ้น เมื่อรถไฟถึงเมืองฟุโกกะ เราทั้งหมดพักอยู่ที่โรงแรมดังโค จนถึง ๖ กุมภาพันธ์ เวลาประมาณ ๐๘.๐๐ น. ท่านทูต ทร. และครอบครัวรีบออกเดินทางโดยเครื่องบินญี่ปุ่นชนิดใบพัด ๒ เครื่องยนต์ ข้าพเจ้ารู้สึกตื่นตันและว้าเหว่มาก

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้ทราบว่าท่านย้ายไปรับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ แต่ต่อมาได้เข้าประจำอยู่สำนักงาน ก.พ. ดำรงตำแหน่งผู้ดูแลนักเรียนไทยในประเทศออสเตรเลียหลายปี และได้ขอลาออกจากราชการ แล้วท่านก็กลับมาดำเนินชีวิตเงียบ ๆ ใน

ประเทศไทย พร้อมด้วยครอบครัวของท่าน และมาทราบภายหลังอีกว่า ท่านก็เป็นเสรีไทยคนหนึ่งเหมือนกันในการปลดแอกจากทหารญี่ปุ่น

การกีฬาที่ท่านชอบมากก็คือ ฟุตบอลและเทนนิส ทราบว่าขณะที่ยังศึกษาอยู่ที่ ร.ร. นายเรืออังกฤษ ท่านเคยเป็นผู้เล่นคนหนึ่งของทีมนักเรียนนายเรืออังกฤษ และเมื่อท่านกลับมารับราชการใน ทร. ไทย ท่านก็เคยเป็นผู้ร่วมเล่นแข่งขันภายใน ทร. เป็นประจำ บางคราวยังเคยไปเล่นให้ศิษย์เก่าวัดบวรนิเวศก็มี ไพ่บริดจ์ท่านชอบเล่นมาก--เมื่ออยู่ในโตเกียว เมื่อกลับมาอยู่ในเมืองไทยท่านก็เล่นเป็นประจำ

อุปนิสัยที่ดีของท่านคือ ท่านมีลักษณะเป็นผู้ดีอังกฤษเต็มตัว ท่านเป็นผู้ที่รักเกียรติเหนืออื่นใด ยึดมั่นในความซื่อสัตย์ มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ เป็นคนตรงไปตรงมา จึงเป็นที่รักและชอบพอของท่านผู้ใหญ่, ผู้น้อย ตลอดจนญาติมิตร พี่น้องเพื่อนฝูงทั่วไป

ข้าพเจ้าไม่มีถ้อยคำที่จะกล่าวให้เหมาะสมลึกซึ้งเท่ากับคุณงามความดีของท่านที่ได้ทำไว้ได้ การจากไปของท่านโดยไม่มีวันกลับ จึงเป็นที่เสียดายและอาลัยเป็นอย่างยิ่ง

ขอเดชะอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย ได้โปรดช่วยให้คุณงามความดีที่ท่านได้ทำไว้ ตลอดจนที่บรรดาญาติมิตรและท่านผู้ใหญ่ได้บำเพ็ญให้ ช่วยส่งเสริมให้ท่านได้ไปสู่สุคติ หลุดพ้นจากกังวลและเศร้าหมองในที่ทุกแห่งตลอดไป.

พล.ท. เปลี่ยน นิ่มเนื้อ.

(พล.ท. เปลี่ยน นิ่มเนื้อ)

๕ ก.พ. ๑๕

คำไว้อาลัย

คุณครูนาวาเอก หลวงประดิยัตนาวายุทธ์ (เฉียบ แสง–ชูโต) เคยเป็นครูและเป็นผู้บังคับบัญชาของข้าพเจ้าในขณะที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนนายเรือ พระราชวังเดิม จังหวัดธนบุรี นอกจากความรู้ในทางวิชาการแล้ว ท่านยังได้ให้ความใกล้ชิดในทางกีฬาด้วย ข้าพเจ้าจึงได้รู้จักท่านอย่างสนิทสนม ประกอบด้วยวิธีการที่ท่านได้ปฏิบัติต่อลูกศิษย์นั้นเป็นไปในลักษณะญาติมากกว่าในทางเป็นคนอยู่ในบังคับบัญชา ทำให้ทุกคนมีความรู้สึกสบายใจไม่ต้องระมัดระวังตัวจนเกินไป โดยปกติคุณครูท่านเป็นคนสุภาพเรียบร้อย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทุกโอกาสที่จะให้ได้สมกับความเป็นผู้ที่เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจิตใจสูง เมื่อสำเร็จจากโรงเรียนนายเรือแล้ว แม้ว่าข้าพเจ้าไม่มีโอกาสได้ทำงานในบังคับบัญชาของท่านเลย แต่เมื่อพบกันทุกครั้งท่านจะมาทักทายถามถึงสาระทุกข์สุกดิบอย่างสนิทสนมเช่นเดิม คุณครูท่านเป็นนักฟุตบอลอย่างแท้จริง ท่านยังร่วมเล่นอยู่เสมอกับลูกหลานของท่าน ร่างกายของท่านจึงสมบูรณ์และแข็งแรง เมื่อได้ทราบข่าวมรณกรรมของท่าน ข้าพเจ้ารู้สึกว่าข้าพเจ้าได้สิ้นผู้ใหญ่ที่เคารพรักยิ่งไปอีกท่านหนึ่งแล้ว เมื่อไปร่วมฟังสวดพระอภิธรรมศพซึ่งนับว่าเป็นโอกาสที่ได้มาอยู่ใกล้ ๆ ท่านอีกครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าได้ใช้เวลานึกถึงเหตุการณ์หนหลังเกี่ยวกับคุณครูท่านแล้ว ทำให้แลเห็นคติธรรมอันหนึ่งคือ "บุคคลใดที่พร้อมด้วยความปรารถนาดีและพรหมวิหาร ๔ พยายามปฏิบัติตนต่อเพื่อนมนุษย์ที่เกี่ยวข้องดังเช่นคุณครูหลวงประดิยัตนาวายุทธ์ได้กระทำตามกำลังของท่านแล้วนั้น เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ ผลของกุศลกรรมนี้ ก็จะทำให้ท่านมีแต่มิตรและได้รับความรักใคร่อย่างจริงใจ เมื่อล่วงลับไปแล้ว แม้จะไปอยู่ในภพใด ผลเช่นเดียวกันก็ย่อมติดตามไปด้วยเป็นธรรมดา" ข้าพเจ้ารู้สึกภูมิใจในคุณครูท่านที่ได้กระทำตนเป็นแบบฉบับอันดีเยี่ยมอันหนึ่งของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่ได้มาเกิดในโลกนี้ครั้งหนึ่งหรืออีกครั้งหนึ่งตามหลักศาสนาของเรา ด้วยเหตุผลเช่นนี้ทำให้ข้าพเจ้ามั่นใจว่า คุณครูท่านได้จากไปสู่สุคติ.

พล.ร.ท. พิศณุ ณ ถลาง

(พิศณุ ณ ถลาง)

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕

ประจำกองบัญชาการ กองทัพเรือ

คำไว้อาลัย

แด่

นาวาเอก หลวงประดิยัตนาวายุทธ์

ผมรู้จักและคุ้นเคยกับท่านนาวาเอก หลวงประดิยัตนาวายุทธ์ ตั้งแต่เมื่อครั้งที่ท่านดำรงตำแหน่งผู้ดูแลนักเรียนไทย ประจำประเทศออสเตรเลีย ซึ่งขณะนั้นผมกำลังศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยซิดนีย์ ตลอดเวลาที่ผมศึกษาอยู่ที่นี่ ผมมีโอกาสเข้าพบสนทนากับท่านหลายครั้ง จึงพอจะสังเกตอุปนิสัยใจคอของท่านได้บ้าง ท่านเป็นคนตรง และเป็นผู้ใหญ่ที่น่าเคารพนับถือมากคนหนึ่ง แม้ว่าท่านค่อนข้างจะมีอารมณ์กับนักเรียนไปบ้างในบางครั้งบางคราวก็ตาม แต่ก็เป็นเสมือนลิ้นกับฟันย่อมมีการกระทบกระทั่งกันบ้างเป็นธรรมดา

ท่านเอาใจใส่ดูแลในความเป็นอยู่และความประพฤติของนักเรียนอย่างใกล้ชิด คอยว่ากล่าวตักเตือน ให้คำแนะนำ ตลอดจนคอยติดตามผลการเรียนของนักเรียนในความดูแลของท่านอย่างสม่ำเสมอมิได้ขาด จนเป็นที่ทราบกันดีในหมู่นักเรียนไทยสมัยนั้นว่าท่านเป็นคนเข้มงวดมากและชอบคนเรียนหนังสือเก่ง จึงมีนักเรียนบางคนเข้าใจผิดในตัวท่าน และกระทำการบางอย่างล่วงเกินท่านไปบ้าง ซึ่งดูเหมือนว่าตัวท่านเองก็ทราบอยู่เช่นกัน อย่างไรก็ดีภายหลังที่ภรรยาของท่านถึงแก่กรรมไปแล้ว ท่านก็อโหสิกรรมให้แก่นักเรียนที่เคยเข้าใจผิดและล่วงเกินต่อท่าน ในระยะหลัง ๆ นี้ ดูท่านเปลี่ยนไปมาก ท่านกลายเป็นคนสงบ เยือกเย็น นักเรียนที่เคยรู้สึกไม่พอใจในการเข้มงวดกวดขันของท่านก็เข้าใจในตัวท่านดีขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ทุกคนต่างก็ซาบซึ้งในคำว่ากล่าวตักเตือนและคำแนะนำของท่าน เพราะประจักษ์ในน้ำใจของท่านเป็นอย่างดีว่าสิ่งที่ท่านกระทำลงไปนั้นล้วนแล้วแต่เพื่อประโยชน์และอนาคตของตัวนักเรียนนั่นเอง

สำหรับผมได้รับความกรุณาจากท่านเป็นอันมาก แทบทุกครั้งที่ผมเข้าพบท่าน ก็มักจะได้รับคำแนะนำและการให้กำลังใจจากท่านอยู่เสมอ ท่านเตือนให้ผมพยายามเรียนและทำตัวอย่างที่ดีแก่นักเรียนรุ่นน้อง ๆ ซึ่งผมยังซาบซึ้งและสำนึกในความเมตตาของท่านอยู่เสมอทั้งขณะที่ยังเรียนอยู่และตราบจนบัดนี้

เมื่อผมได้ทราบข่าวมรณกรรมของท่าน ผมรู้สึกเศร้าสลดใจอย่างที่สุด และใคร่ขอแสดงความเสียใจต่อบรรดาญาติพี่น้องของท่านไว้ ณ ที่นี้ด้วย พร้อมนี้ผมขอสำรวมจิตอธิษฐานขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และคุณงามความดีที่ท่านได้เพียรประกอบไว้ โปรดดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของทานจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพ เทอญ.

(นายผิว พูสวัสดิ์)
อธิบดีกรมวิเทศสหการ
๑๐ มกราคม ๒๕๑๕

แด่ท่านทูตทหารเรือ

นาวาเอก หลวงประดิยัตนาวายุทธ์ เมื่อได้ไปรับราชการเป็นทูตทหารเรือประจำประเทศญี่ปุ่น ยังได้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองนักเรียนของกองทัพเรือด้วย ซึ่งขณะนั้นมีอยู่ประมาณ ๖—๗ นาย ระยะปีแรกที่ท่านอยู่ในญี่ปุ่นนั้น ข้าพเจ้าไม่ใคร่ได้มีโอกาสพบกับท่านบ่อยนัก เพราะข้าพเจ้าไม่ได้เรียนอยู่ในโตเกียว จนเมื่อจบการเรียนจึงได้เข้ามาอยู่ในโตเกียว จึงได้มีโอกาสพบกับท่านเป็นประจำ ขณะนั้น ถ้านักเรียนคนใดว่างจากการเรียนหรือฝึกงาน ท่านจะสั่งให้มาที่สำนักงาน เพื่อหัดให้ช่วยทำงานไม่ว่าจะเป็นงานหนังสือหรือไปติดต่องาน เพราะระยะนั้นเป็นระยะสงครามทางกองทัพเรือต้องติดต่อซื้อสิ่งของต่าง ๆ จากญี่ปุ่น นอกจากนี้ท่านยังอบรมเรื่องมารยาทและสังคมให้อีก เพราะถือว่าการสังคมเป็นเรื่องสำคัญมากของผู้ที่จะไปมีตำแหน่งราชการ จึงได้พยายามอบรมให้ทุกคนได้เรียนรู้และให้มีประสบการณ์ด้วยตนเอง เวลามีงานเลี้ยงรับรองก็ให้พยายามจัดกันเองไม่ว่าจะเป็นการจัดโต๊ะอาหารหรือเครื่องดื่ม ท่านจะให้คำแนะนำว่า สิ่งใดควรและไม่ควร โดยจัดให้เหมาะกับสภาพของงานนั้นเป็นคราว ๆ เรื่องเล็ก ๆ น้อยเหล่านี้ ปรากฏว่าได้มีประโยชน์แก่พวกเราที่ได้รับประสบการณ์มาก่อน การเล่นกีฬาเป็นเรื่องสำคัญอีกเรื่องที่ท่านสนับสนุนให้ทุกคนสนใจและเล่นกีฬา แม้แต่นักเรียนไทยที่ไม่ได้อยู่ในความดูแลของท่าน ท่านก็ได้สนับสนุนเต็มที่ อย่างเช่นทีมฮอคกี้น้ำแข็ง ของนักเรียนไทยในญี่ปุ่น ขณะนั้นได้รับการสนับสนุนจากท่านจนสามารถได้รับตำแหน่งรองชนะเลิศแห่งญี่ปุ่นในประภทสมัครเล่น ที่บ้านของท่านยังได้สร้างสนามแบดมินตันขึ้น และได้ชักชวนให้คนไทยไปเล่นกันเป็นประจำ ดังนั้น ที่บ้านของท่านจึงจัดว่าเป็นศูนย์กลางที่พบปะของคนไทย นอกจากท่านจะเป็นนักกีฬาแล้ว ยังมีความเป็นสุภาพบุรุษที่น่าชมอีก คือนักเรียนในความดูแลของท่านหากทำสิ่งใดบกพร่อง ท่านจะไม่ว่ากล่าวต่อหน้าผู้อื่นเลย ท่านจะเรียกเข้าไปพบท่าน สองต่อสอง แล้วจึงอบรมถึงข้อที่ไม่ดี พร้อมทั้งแนะนำให้ทราบด้วยว่า ควรจะปรับปรุงอย่างไร

ท้ายที่สุดนี้ ขออำนาจแห่งคุณความดี ซึ่งท่านได้บำเพ็ญระหว่างมีชีวิตอยู่ จงเป็นปัจจัยส่งให้ดวงวิญญาณของท่านได้ไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้นทุกประการ

พล.ร.ต. พอสม บุนนาค

(พล.ร.ต. พอสม บุนนาค)

๕ ก.พ. ๑๕

คิดถึงคุณอา

ถ้าจะพูดถึงความเป็นญาติแล้ว จะเรียกได้ว่ามีเป็นส่วนน้อยเหลือเกิน เหตุเพราะญาติของเราทั้งสองเกิดมาเกี่ยวดองกันโดยการแต่งงาน แต่ความสัมพันธ์ที่สืบเนื่องมาจากท่านผู้ใหญ่ทั้งสองข้างและความสนิทสนมที่เรามีต่อกันตลอดมา ทำให้ความผูกพันที่มีต่อกันนั้นมากเกินญาติสนิทเสียอีก

สมัยนั้น ถ้าใครไม่รู้จักบ้าน "นาวิน" ก็รู้สึกว่าจะไม่ใช่ชาวกรุงเทพฯ (โรงแรมเอราวัณเดี๋ยวนี้) เพราะเด่นอยู่ตรงหัวมุมราชประสงค์ ผ่านตรงนั้นทีไร ภาพของบ้านนั้นยังติดอยู่ในมโนภาพไม่หาย หน้าบ้านมีภูเขาซึ่งก่อขึ้นด้วยหินก้อนใหญ่ๆ เรือนคุณอาอยู่ข้างขวามือ ตรงกลางที่ดินมีตึกใหญ่ตั้งตระหง่าน มีเรือนไม้ข้างๆ ปกคลุมด้วยไม้เลื้อยร่มเย็นเป็นที่สุด

คุณอาเป็นสุภาพบุรุษแบบอังกฤษอย่างแท้ สมัยเมื่อยังไปวิ่งเล่นอยู่ในบ้านนั้น คุณอาเพิ่งแต่งงานใหม่ดูหนุ่มพื้อ ถึงแม้มาประจำอยู่ที่โตเกียวในฐานะทูตทหารเรือ ท่านก็มีลักษณะสมเป็นทูตทุกกระเบียดนิ้ว รักศักดิ์ศรีและเกียรติของทหารเรือยิ่งชีวิต คุณบุญถมยังอดชมไม่ได้เลยว่า สมารท และเล่นเทนนิสก็เก่งด้วย

คุณอารักเด็ก และลูกดังชีวิต เมตตาต่อนักเรียนที่ไปขออาศัยรับประทานอาหารไทยด้วยความเอ็นดูด้วยจริงใจ พร้อมกับสั่งสอนไปด้วยในตัว เปรียบเสมือนพ่อแม่ของเรา เพราะฉะนั้นจึงเป็นที่รักของนักเรียนและผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาของคุณอา ส่วนข้าพเจ้านั้นได้รับสิทธิพิเศษให้นอนร่วมกับนอมและนิตย์ เวลาโรงเรียนหยุด แล้วก็ต้องมีการตีหรือทะเลาะกันบ้างตามธรรมเนียมของพี่น้องที่รักกันมาก นึกถึงตอนนั้นก็อดคิดถึงคุณอาไม่ได้ เพราะคุณอาจะมายืนมองดูพวกเด็กๆ เล่นด้วยความชื่นชม

ตอนคุณอาต้องจากกับคุณอาถนอมวงศ์ หลานก็ไม่มีโอกาสที่จะช่วยเหลืออะไรเลย เพราะคุณอาอยู่ถึงออสเตรเลีย มาคราวนี้ระหว่างที่คุณอาเจ็บอยู่ หลานก็ไปต่างประเทศเสีย

จึงมิได้มีโอกาสให้ตอบแทนพระคุณคุณอาเลยจนนิดเดียว คิดแล้วก็อดน้อยใจไม่ได้ แต่เมื่อมานึกว่านี่คือกฎของธรรมชาติ จึงหักห้ามใจไว้ได้

ด้วยบุญกุศลที่คุณอาได้สร้างมาในภพนี้ ขอให้วิญญาณของคุณอาซึ่งเป็นทั้งที่รักและเคารพของหลาน ประสบสุขในสัมปรายภพ และถ้าชาติหน้ามีจริงก็ขอให้หลานได้พบกับคุณอาอีก

กอบลาภ เย็นมะโนช

หลวงประดิยัตนาวายุทธ์

กัปตันเรือ "ศรวรุณ" เมื่อปี ๒๔๗๖

โดย

"นายหนหวย"

ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ผมยังเป็นเด็กนักเรียนชั้นมัธยม ได้ติดอกติดใจภาพยนตร์ไทยเรื่องหนึ่งซึ่งโด่งดังพิลึกมหึมาในยุคนั้น เพราะเป็นภาพยนตร์ปลุกใจเรื่องแรกของทางราชการกระทรวงกลาโหมผู้แสดงก็ล้วนแล้วแต่ดารารับเชิญผู้มีเกียรติและมีชื่อเสียงในวงสังคมแห่งยุค ดารานำหรือพระเอก คือ ร้อยเอกหม่อมหลวงขาบ กุญชร พระรองรูปหล่อพอ ๆ กับพระเอกซึ่งตามท้องเรื่องต้องสละความรักให้แก่พระเอกแล้วทุ่มชีวิตของตนให้แก่ราชนาวีนั้นคือ . . . . *เรือเอก หลวงประดิยัตนาวายุทธ์* และภาพยนตร์ไทยเรื่องนั้น ก็คือ *"เลือดทหารไทย"* เป็นภาพยนตร์ ๓๕ มม. เสียงในฟิล์ม มือกล้องคือหลวงกลการเจนกิจ

ฉากที่ตรึงตาและฝังอยู่ในความทรงจำของผมจนบัดนี้ก็คือ ฉากรักในลำน้ำเจ้าพระยา พระรองหลวงประดิยัต ฯ พายเรือพานางเอกชมทิวทัศน์ในแม่น้ำเจ้าพระยา ตอนพลบค่ำ เพลงเอกสำหรับฉากนี้คือ . . . . . . ดูซีเมฆเป็นใจกับพี่ ช่วยหรี่โคมสวรรค์ลง ลำน้ำเจ้าพระยามัวคล้ำดูรำไรมืดลง . . . . . .

และฉากสุดท้ายเมื่อรู้ตัวว่าต้องสละความรักที่มีต่อนางเอกให้แก่พระเอก แน่แล้วขณะเดียวกันกลิ่นศึกก็โชยไปทั่วบรรยากาศเมืองไทย กล้องจับภาพหลวงประดิยัต ฯ พระรองในเรื่องยืนตัดสินใจอยู่ท้าย ร.ล. รัตนโกสินทร์ ซึ่งตนเป็นผู้บังคับการ เสียงยามเป่านกหวีดเชิญธงราชนาวีขึ้นสู่ยอดเสา เรือเอกหลวงประดิยัต ฯ ยืนระวังตรงเคารพธง ด้วยสีหน้าสีตาที่บอกความแน่วแน่ คนเขียนบทภาพยนตร์และมือกล้องตลอดจนผู้กำกับ ในการสร้างภาพยนตร์เรื่องนี้ แม้กาลเวลาจะผ่านมาเป็นเวลา ๓๘ ปี (ในปี ๒๕๑๕) ผมก็ยอมรับว่า หามือในปัจจุบันทาบได้ยากทีเดียว

นี่คือครั้งแรกที่ผมได้รู้จัก นาวาเอก หลวงประดิยัต ฯ คือรู้จักท่านฝ่ายเดียว ตั้งแต่ท่านยังเป็นเรือเอกรูปหล่อแห่งราชนาวี ผู้มีความละมุนละไม อย่างยากที่จะหาใครมาเปรียบได้

ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ สงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง ผมคืนอาวุธประจำกาย, เครื่องสนาม, และเครื่องแบบขาด ๆ วิ่น ๆ ให้จ่ากองร้อย แล้วก็ก้าวออกมาสู่โลกภายนอก ในฐานะทหารผ่านศึก ผู้ซึ่งโชคดีเอาชีวิตรอดมาได้ จากสงครามอันหาต้นสายปลายเหตุมิได้ ครั้งนั้น นอนวางแผนชีวิตควบคู่ไปกับการพักฟื้น ๒ – ๓ เดือน ผมก็ตัดสินใจจับอาชีพใหม่ ซึ่งไม่ต้องลงทุนด้วยเงิน เพราะไม่มีเงินจะลง เนื่องจากผมต้องรับใช้บ้านเมือง ตั้งแต่ปี กรณีพิพาทอินโดจีนติดต่อตามความต้องการของชาติ จนถึงสงครามมหาเอเซียบูรพา และเสรีไทย ตามลำดับ อดมื้อกินมื้อในยามสงคราม เร่ร่อนไม่เป็นที่ ชีวิตหมุนไปตามเหตุการณ์ จึงไม่มีโอกาสวิ่งเต้นหาเงิน หาทอง จากทางอื่น อาชีพที่ผมหาให้แก่ตนเองนั้นก็คือ อาชีพเขียนหนังสือขายหรือเรียกให้โก้ก็ว่า "นักประพันธ์" นั่นเอง

ด้วยการสนับสนุนของ พลเรือโท หลวงนาวาวิจิตร ผู้บังคับการเรือรบครั้งกระโน้น หรือกองเรือยุทธการในปัจจุบัน ผมจึงลงมือเขียนหนังสือเล่มแรกในชีวิต คือ "เบื้องหลังปฏิบัติการของราชนาวี เมื่อปี ๒๔๗๖" (หนังสือเล่มนี้พิมพ์จำหน่ายครั้งแรกในปี ๒๔๘๙ ครั้งที่ ๒ ในปี ๒๔๙๔) ออกขายเล่มละ ๑๖ บาท ก็ได้รับการต้อนรับจากตลาดพอสมควร ไม่ใช่เพราะสำบัดสำนวนการเขียนดี แต่เพราะได้รับเอกสารหลักฐานต่าง ๆ ของทางราชการมาตีแผ่ได้มาก นอกจากจะได้รับการสนับสนุนจากบรรดานายทหารเรือชั้นผู้ใหญ่หลายท่าน นับตั้งแต่ผู้บัญชาการ พลเรือเอก หลวงสินธุสงครามชัย ลงมาแล้ว ผมยังได้มีโอกาสสัมภาษณ์นายทหารเรือชั้นผู้ใหญ่ที่อยู่ในเหตุการณ์หลายท่าน ปฏิบัติการของราชนาวีเมื่อปี ๒๔๗๖ นั้น มีดาราบทบาทหนักคนหนึ่งคือ เรือเอก หลวงประดิยัตนาวายุทธ์ ซึ่งขณะที่ผมสัมภาษณ์ชีวิตท่านมาเขียนนั้นมียศเป็นนาวาเอกแต่ไม่อยู่ในราชนาวีแล้ว

ผมได้พบท่านที่บ้านพักหลังร้าน "บัวขาว" ซึ่งเป็นร้านขายดอกไม้และเป็นรังกล้วยไม้ใหญ่ริมถนนเพลินจิตติด ๆ กับโรงเรียนมาแตร์เดอี ปัจจุบันนี้บริเวณนั้น คือศูนย์การค้ามหึมา ซึ่งมีตึกสูงและโรงแรมใหญ่ เยื้องกับที่ทำการองค์การโทรศัพท์กลางเพลินจิต เมื่อได้แนะนำตัวเองแล้วท่านก็ยิ้มและยื่นมือมาให้จับ รู้สึกว่าท่านออกจะเป็นฝรั่ง ๆ สมกับที่เติบโตมา

ในราชนาวีอังกฤษก่อนที่จะเข้ามารับราชการในราชนาวีไทย ครั้นแล้วเรื่องราวทั้งหลายในอดีตก็พรั่งพรูออกจากปากของอดีตเรือตรีแห่งราชนาวีอังกฤษหรือนาวาเอกแห่งราชนาวีไทย ผู้สืบเชื้อสายขุนนางนายทหารมาหลายชั่วคน คือ ตระกูล "แสง-ชูโต" ซึ่งผมลำดับเรื่องราวได้ดังต่อไปนี้ . . . .

๑๑ ตุลาคม ๒๔๗๖ กองทหารฝ่ายรัฐบาลได้เปิดการรบกับทหารโคราชที่บางซื่อ ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จแปรพระราชฐานไปอยู่ที่พระราชวังไกลกังวล หัวหินก็ได้ตัดสินพระทัยแปรพระราชฐานออกจากพระราชวังไกลกังวล ในเย็นวันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๔๗๖ ทั้งนี้มิได้มีพระราชประสงค์เป็นอย่างอื่น นอกจากจะเสด็จให้ไกลจากรัศมีของการณรงค์เท่านั้น

พระองค์ได้มีพระกระแสรับสั่งเตรียมการอพยพอย่างเร่งรีบ และให้ส่งโทรเลขเข้ามากรุงเทพ ฯ ทูลสมเด็จพระมาตุจฉา ฯและเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายใน ลงเรือออกทะเลมุ่งไปจังหวัดสงขลาโดยพระองค์จะลงเรือยนต์พระที่นั่ง "ศรวรุณ" ดักพบระหว่างทางแล้วจะได้สมทบเป็นขบวน "ลี้ภัย" ขบวนเดียวกัน แต่เนื่องด้วยมีผู้โดยเสด็จเป็นจำนวนมากทั้งยังมีกองทหารรักษาพระองค์อีกตั้ง ๑ กองร้อย การอพยพครั้งนี้จึงจัดเป็นสองขบวน คือทางทะเล และทางรถไฟ

ในเย็นวันนั้นเองเรือยามฝั่งหมายเลข ๓ แห่งราชนาวีไทย ซึ่งอยู่ภายใต้การนำของนาวาเอก พระยาวิชิตชลธี ผู้นำกองเรือของตนออกจากกรุงเทพ ฯ ตั้งแต่เช้ามืดของวันที่ ๑๓ โดยไม่ปรารถนาจะทำการรบกับฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ซึ่งเป็นทหารไทยด้วยกัน ได้ตั้งตนเป็นกลางอยู่ที่บางนา แล้วได้ส่งเรือยามฝั่งออกตรวจอ่าวในฝั่งทะเลตะวันตก ผู้บังคับการเรือยามฝั่งลำนี้คือเรือเอก หลวงสวัสดิวรฤทธิ์ ได้นำเรือของตนมาปรากฏขึ้นชายฝั่งหน้าพระราชวังไกลกังวล ในเรือลำนี้มีนายทหารเรือราชองครักษ์มาด้วยผู้หนึ่ง คือ *เรือเอก หลวงประดิยัตินาวายุทธ์ ซึ่งพระยาวิชิต ฯ ผู้บัญชาการทหารเรือส่งมาติดต่อ และสังเกตการณ์ในพระราชวังไกลกังวลด้วย*

นายทหารเรือทั้งสองได้รุดขึ้นเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเย็นวันนั้นเมื่อได้ทรงทราบว่าราชนาวีไทยได้บำเพ็ญตนเป็นกลางไม่เข้ากับฝ่ายใด อันเป็นหลักการเดียวกันกับพระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จออกมาพบกับสองนายทหาร ครั้นเห็นมีหลวง

ประดิยัต ฯ ราชองครักษ์มาด้วย พระองค์จึงได้เล่าความจริงให้ฟังว่าพระองค์จะเสด็จลี้ภัยไปจากพระราชวังไกลกังวลในค่ำวันนั้น ทั้งนี้เพราะทรงเกรงว่ารัฐบาลจะส่งทหารมาวุ่นวายก่อความรำคาญให้พระองค์ โดยทำเป็นส่งกำลังมาถวายความอารักขาแต่ที่แท้จริงนั้นก็คือเพื่อควบคุมโดยปริยายนั่นเอง พระองค์จึงตัดสินพระทัยออกไปเสียให้พ้นจากความรำคาญอันกำลังจะเกิดขึ้น

สองนายทหารครั้นได้ทราบความยุ่งยากในพระทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเช่นนั้นจึงถวายความจงรักภักดีรับอาสาติดตามถวายความปลอดภัยในทะเลหรือจะทรงมีพระราชประสงค์จะใช้เรือยามฝั่งหมายเลข ๓ เป็นราชพาหนะ ก็พร้อมที่จะนำเรือออกไปตามพระราชประสงค์ทุกแห่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขอบใจในความจงรักภักดีของสองนายทหาร แต่การที่ใช้เรือยามฝั่งนั้นย่อมไม่อาจจะทำได้ เพราะในขบวนลี้ภัยมีเจ้านายหลายพระองค์ลงเรือไม่หมด จึงตกลงจะเสด็จโดยเรือยนต์พระที่นั่ง "ศรวรุณ" ตามเดิม หลวงประดิยัต ฯ จึงอาสาทำหน้าที่ผู้บังคับการเรือ "ศรวรุณ" ส่วนเรือยามฝั่งหมายเลข ๓ นั้นให้ทำหน้าที่ "คอนวอย" ไปห่าง ๆ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีเมื่อได้ทรงเห็นความจงรักภักดีของสองนายทหารเรือและราชนาวีไทยที่มีต่อพระองค์ในภาวะคับขันเช่นนั้นก็ทรงโสมนัสอย่างยิ่ง การจัดขบวนอพยพก็เกิดขึ้นดังนี้ ผู้ที่ลงเรือ "ศรวรุณ" คือ

๑. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๒. สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี

๓. สมเด็จกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์

๔. พระองค์เจ้าหญิงอาภาพรรณี

๕. พระองค์เจ้าวรานนท์ธวัช

๖. พ.ต. หม่อมเจ้าประสพศรี จิระประวัติ

๗. หม่อมเจ้ากมลีสาณ ชุมพล

๘. ร.อ. หม่อมเจ้าครรชิตพล อาภากร ร.น.

๙. หม่อมเจ้านันทิยาวัต สวัสดิวัฒน์

๑๐. หม่อมเจ้าเศรษฐพันธ์ จักรพันธุ์

๑๑. หลวงศักดิ์นายเวร

๑๒. นายรองสนิท

๑๓. เรือเอก หลวงประดิยัตนาวายุทธ์ ผู้ทำหน้าที่ผู้บังคับการเรือโดยปราศจากเข็มทิศ นอกจากนี้ก็เป็นคนประจำเรือ และทหารรักษาวัง ๖–๗ คน พร้อมด้วยปืนกลหนักจังก้าบนดาดฟ้าเรือ เตรียมป้องกันพระองค์อย่างรอบคอบ

ประมาณ ๒๐.๐๐ น. ของคืนนั้นเอง ความมืดของราตรีข้างแรมคลุมไปทั่วฟ้าเหลือแต่แสงแพรวพราวระยิบของดวงดาว, ลมทะเล เริ่มพัดหนักขึ้น ๆ ทุกที เสียงคลื่นฟาดตัวกับชายหาดแว่วมาอย่างชัดเจน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำสตาฟลี้ภัยการเมืองของพระองค์ล่าลงชายหาดอย่างเคร่งขรึม มันเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่พระองค์ทรงสวมพระมหามงกุฎราชันแห่งกรุงสยามที่ทรงได้ประสบความยุ่งยากระเหเร่ร่อนถึงเพียงนี้ มันเป็นการข่มขู่กันทางใจจริง ๆ ระบอบประชาธิปไตยที่พระองค์ทรงใฝ่ฝันตลอดพระชนม์ชีพก็ได้สนองพระองค์เข้าอย่างจังในวาระนั้นเป็นระยะเริ่มแรกศักราชของความร้าวราน

"ศรวรุณ" ลำน้อยจอดเตรียมพร้อมอยู่ห่างจากฝั่งประมาณ ๕๐ เมตร กำลังถูกคลื่นซัดโคลงเคลงอยู่ตลอดเวลา จุดหมายปลายทางของการเดินทางครั้งนี้คือจังหวัดสงขลาซึ่งห่างจากหัวหินประมาณ ๓๕๐ ไมล์ทะเล แต่ความความเร็วเต็มที่ของ "ศรวรุณ" มีเพียง ๑๕ น็อตเท่านั้น และซ้ำร้ายแผนที่เดินเรือก็ไม่มี เพราะเรือยนต์ลำนี้ไม่เคยถูกใช้ออกฝ่าทะเลลึกมาก่อนเลย หลวงประดิยัต ฯ อดีตนายเรือตรีแห่งราชนาวีอังกฤษตั้งใจอย่างเด็ดเดี่ยวที่จะบังคับเรือลำนี้ฝ่าทะเลลึกสู่สงขลาให้จงได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และผู้โดยเสด็จลงประทับในเรือบตลำน้อยจนกราบเรือแปร้น้ำแล้วหลวงประดิยัต ฯ เข้าทำหน้าที่กรรเชียงออกจากฝั่งเข้าเทียบกราบ "ศรวรุณ" ด้วยความปลอดภัย อึดใจเดียวต่อมาเสียงเครื่องยนต์เก่าคร่ำคร่าของ "ศรวรุณ" ก็ดังสะท้านสะเทือนขึ้นในความมืดแล้วเริ่มเคลื่อนลำบ่ายหน้าลงไปทางทิศใต้พุ่งปราดออกไปอย่างรวดเร็วทิ้งพระราชวังไกลกังวลไว้เบื้องหลัง ทิ้งความสุขสำราญทั้งปวง—แสงไฟฟ้าจากตำหนักเปี่ยมสุข

สาดแสงจำรัส เริ่มเลือนลางไปทีละน้อย ๆ ในที่สุดก็ลับไปจากสายตา "ศรวรุณ" โต้คลื่นต่อไปอย่างหนักหน่วง . . .

ขบวนที่สองที่จะออกเดินทางไปสมทบโดยทางรถไฟ ในความอำนวยการของพันโท หม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์ ฯ มีรายพระนาม และรายนามดังนี้

๑. สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ

๒. สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

๓. กรมหมื่นอนุวัติจาตุรนต์

๔. พลโท พระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร

๕. พระยาอิศราธิราชเสวี

นอกจากนี้ก็มีเจ้านายฝ่ายหน้าฝ่ายในอีกหลายพระองค์ และข้าหลวงมหาดเล็กอีกหลายสิบคนพร้อมด้วยทหารรักษาวัง ๑ กองร้อย รุดออกจากพระราชวังไกลกังวลในกลางดึกของคืนนั้น ข้าราชบริพารทำการขนราชสัมภาระอย่างรวดเร็วและรีบด่วน รถไฟขบวนนี้ทหารรักษาวังได้ยึดไว้เรียบร้อยตั้งแต่ตอนเย็น แต่ไม่มีพนักงานประจำรถ ดังนั้นทหารรักษาพระองค์ ๑ หมู่ ที่ขึ้นประจำตัวรถจักรจึงทำหน้าที่โยนฟืนไปในตัว ส่วนพนักงานขับนั้นได้แก่เจ้ากาวิละวงศ์ ณ เชียงใหม่ นายช่างกรมรถไฟอยู่ในคณะลี้ภัยบังเอิญมีความรู้ทางขับรถไฟอยู่บ้าง จึงทำหน้าที่เป็นพนักงานขับแต่ผู้เดียว ประมาณ ๑ น. ของคืนนั้นรถไฟพิเศษขบวนนี้ก็พุ่งปราดออกจากสถานีหัวหินลงไปทางใต้ ทุกคนถอนหายใจด้วยความโล่งอก การอพยพครั้งนี้เต็มไปด้วยความทุลักทุเลเหลือประมาณ ทหารรักษาพระองค์ต้องทำงานหนักมาตั้งแต่ตอนบ่ายของวันที่ ๑๗ ด้วยการไปแย่งเอารถขบวนนี้จากสถานีวังพง และตลอดการเดินทางยังต้องทำหน้าที่รักษาการณ์อย่างเข้มแข็งด้วย

กลางทะเลลึก "ศรวรุณ" ลำน้อยฝ่าคลื่นตลอดคืนตลอดวัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีต้องประสบกับความลำบากเหลือที่จะพรรณนาที่ในเรือยนต์ลำน้อยนี้ ไม่มีห้องสรง สมเด็จพระบรมราชินีต้องทรงประกอบพระกระยาหารด้วยพระองค์เองและทรงแจกจ่ายแก่ผู้ตามเสด็จทุกคนด้วย ส่วนเรือยามฝั่งหมายเลข ๓ นั้น ได้ทำหน้าที่ "คอนวอย" มาจนถึงเขตประจวบคีรีขันธ์ พอมองเห็นทิวเขาสามร้อยยอดเรือยามฝั่งหมายเลข ๓

ก็กราบถวายบังคมลาเบนหัวกลับบางนาเพื่อรายงานเหตุการณ์ตามหน้าที่ "ศรวรุณ" ลำน้อยจึงใช้ฝีจักร ๑๕ น็อตตะบึงไป

จนถึงวันที่ ๑๙ จึงถึงปากอ่าวนครศรีธรรมราช ก็ได้พบกับเรือ "วลัย" เรือเมล์ของบริษัทอีสต์เอเชียติค ซึ่งจะออกเดินทางไปสงขลา กัปตันชาติเดนมาร์กกราบบังคมทูลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินี เสด็จขึ้นประทับบนเรือ "วลัย" แล้วพ่วง "ศรวรุณ" ไปด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีจึงเสด็จบนเรือใหญ่ พร้อมด้วยข้าราชบริพาร การเดินทางอันทุลักทุเลจึงผ่านพ้นไปฉะนี้

เมื่อเมฆหมอกของความไม่สงบสลายตัวลง รัฐบาลเป็นฝ่ายมีชัยต่อกลุ่มปฏิวัติ จากที่ราบสูงอีสานเด็ดขาดแล้ว ภารกิจของ เรือเอก หลวงประดิยัตนาวายุทธ์ ก็สิ้นสุดลงต้องกลับเข้ามารายงานตัวที่กรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เข้าเฝ้า ณ ที่ประทับจังหวัดสงขลา ก่อนจะกราบถวายบังคมลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จลุกขึ้นพระราชดำเนินเข้ามาหาแล้วประทานพระหัตถ์ให้สัมผัส พร้อมกับรับสั่งสั้น ๆ ว่า "ขอบใจมาก ตาเฉียบ" (ชื่อเดิมของหลวงประดิยัตนาวายุทธ์ คือ "เฉียบ แสง - ชูโต")

นี่คือตอนหนึ่งของชีวิต นาวาเอก หลวงประดิยัตนาวายุทธ์ ที่ผมรู้จัก

คุณพ่อขา ลูกกราบ

เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่คุณพ่อ อันเป็นสุดที่รักและเคารพของลูก ลูกขอเขียนบันทึกนี้ไว้ เพื่อเป็นการระบายออกซึ่งความเสียใจในการจากไปของคุณพ่อ แม้ดวงวิญญาณของคุณพ่อขณะนี้จะสิงสถิตอยู่ ณ ที่ใด และด้วยญาณวิถีใดก็ตาม ขอได้โปรดรับทราบถึงความรู้สึกของลูกที่มีต่อคุณพ่อด้วย

การเจ็บไข้ได้ป่วยของคุณพ่อครั้งหลังนี้ ทั้ง ๆ ที่ลูกทราบดีว่าอาการของคุณพ่อหนักมาก เพราะทั้งคุณหมอ ญาติและมิตรต่างได้เตือนให้ลูกเตรียมตัว เตรียมใจไว้ แต่ลูกก็ไม่สามารถเตรียมได้สักที คิดเข้าข้างตัวเองอยู่เสมอว่า คุณพ่อจะต้องไม่เป็นอะไร ความเหน็ดเหนื่อยในการพยาบาลลูกก็ไม่เคยจะนึกถึง ลูกยินดีและเต็มใจเสมอที่จะรับใช้คุณพ่ออย่างดีที่สุด เพื่อจะได้ช่วยให้คุณพ่อได้อยู่กับลูกนาน ๆ เป็นมิ่งขวัญของลูกตลอดไป แต่ในเช้าวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน เวลา ๗.๕๕ น. สิ่งที่ลูกกลัวนักกลัวหนาก็มาถึง ลูกเสียใจอย่างบอกไม่ถูก ไม่มีแรงแม้แต่จะยืน ลูกเพียรสวดมนต์ภาวนาขอคุณพระช่วยรักษาอยู่ตลอดเวลา แต่ก็หมดหนทางที่จะดึงให้คุณพ่อกลับคืนชีวิตมาอยู่กับลูกต่อไปได้อีก

คุณพ่อเป็นบุคคลที่รักครอบครัวมาก แม้คุณแม่ซึ่งถึงแก่กรรมที่ประเทศออสเตรเลียกว่า ๑๖ ปีแล้ว คุณพ่อก็ยังคงรักและระลึกถึงอยู่เสมอ พูดถึงความดีต่าง ๆ ของคุณแม่มิได้ขาด และยังใส่บาตรให้เป็นประจำ ทำบุญครั้งใดก็บอกว่าขอให้กุศลนั้นถึงคุณแม่ ทุก ๆ ปี คุณพ่อไปทำบุญร่วมกับลูกให้คุณแม่ที่วัดปทุมวนาราม มาปีนี้คุณพ่อไม่สบายมากแต่ก็ยังอุตส่าห์เตือนให้ลูกไปทำบุญให้คุณแม่ สำหรับลูก ๆ นั้น นับตั้งแต่จำความได้จนบัดนี้ ลูกทราบดีว่าคุณพ่อรักและห่วงลูกมาก คุณพ่อเป็นผู้ขับรถรับ — ส่งลูกด้วยตนเองทุกโรงเรียนตั้งแต่เล็กจนโต (เว้นแต่ติดราชการ) มีอยู่บ่อยครั้งที่คุณพ่อต้องทำงานจนเย็นค่ำ ลูกก็ต้องคอย บางทีเป็นคนสุดท้ายอยู่ในโรงเรียน คุณพ่อบอกว่ามีความสุขใจที่เป็นผู้รับ—ส่งลูกด้วยตนเอง ในเวลาลูกเจ็บป่วยคุณพ่อก็เป็นห่วงและกังวลยิ่งกว่าตัวลูก ตลอดชีวิตของคุณพ่อได้พร่ำสอนให้ลูกประพฤติตนเป็นคนดี ให้มีความซื่อสัตย์ กตัญญูอยู่เสมอ แสดงให้เห็นคุณธรรมของคุณพ่ออย่างดีที่สุด ลูกขอรับรองว่า ลูกจำได้ทุกอย่างที่คุณพ่ออบรมสั่งสอนลูกมา และลูกจะปฏิบัติตามให้สมเจตนาของคุณพ่อทุกอย่าง

หลังจากการผ่าตัดครั้งแรกของคุณพ่อ คุณมณีและลูกได้ขอร้องให้คุณพ่อย้ายมาอยู่กับเราที่บ้าน ไม่ยอมให้กลับไปอยู่บ้านซอยทองหล่อของคุณพ่อเองอีก ครั้งนี้คุณพ่อยินยอมโดยดี ซึ่งก่อนนี้ได้เคยขอร้องหลายต่อหลายครั้ง คุณพ่อก็ผัดอยู่เสมอ ทั้งนี้ลูกทราบดีว่าคุณพ่ออยากให้ทุกคนอยู่อย่างอิสระ แม้ในการจะมาอยู่รวมกันนี้คุณพ่อยังได้สั่งให้ปลูกตึกชั้นเดียวมีพร้อมทั้งห้องคนใช้ที่จะย้ายตามมาอยู่ด้วยในบริเวณบ้านของลูก เพื่อจะได้อยู่ใกล้กับลูกตลอดไป แต่ตึกที่สร้างยังไม่ทันเสร็จเรียบร้อยดีคุณพ่อก็มาด่วนจากเราไป อย่างไรก็ดีลูกคงให้ช่างทาสีและช่างอื่น ๆ ตกแต่งทุกสิ่งทุกอย่างตามที่คุณพ่อได้สั่งไว้ บัดนี้การก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว และกลับเป็นอนุสรณ์เตือนใจลูกให้นึกถึงคุณพ่ออยู่ทุกวันในระหว่างที่คุณพ่อพักอยู่กับลูก ทุกเช้าและเย็นคุณพ่อจะออกจากห้องพักเดินดูบ้านที่กำลังปลูก แล้วสั่งให้ดัดแปลงแก้ไขบางส่วนให้

ตลอดเวลานั้นบางครั้งคุณพ่อมีความสุขมีเสียงหัวเราะล้อเล่นกับลูกหลานและเด็ก ๆ ในบ้าน ขณะนั้นก็เป็นความสุขที่สุดของลูกด้วย และแต่นี้ต่อไปลูกหมดโอกาสจะได้ยินเสียงหัวเราะนั้นอีกแล้ว

ลูกต้องกราบเท้าขออภัยคุณพ่อ ที่นิตย์ศรีและลูกได้เรียนให้คุณพ่อทราบแต่เพียงว่าลำไส้ของคุณพ่อเป็นแผลและตับไม่ค่อยทำงาน โดยไม่ได้เรียนความจริงให้ทราบว่าเป็นโรคร้ายนั้น เพราะนิตย์ศรีและลูกกลัวคุณพ่อจะเสียกำลังใจและจะไม่มีความสุข ลูก ๆ อยากให้คุณพ่ออยู่อย่างมีความสุขที่สุด แต่ลูกทั้งสองเพิ่งมาทราบความจริงภายหลังที่คุณพ่อจากลูกไปแล้วจากเอกสารต่าง ๆ ซึ่งคุณพ่อรวบรวมเรื่องเกี่ยวกับโรคมะเร็งในลำไส้ไว้ คุณพ่อคงเห็นว่าลูก ๆ อยากปิดคุณพ่อจึงยอมรับและทำเป็นไม่รู้ คุณพ่อมีความอดทนอย่างที่สุด ทั้ง ๆ ที่โรคนี้เป็นโรคที่หลายท่านบอกว่าเจ็บปวดมาก ลูกได้เห็นบ่อยครั้งที่คุณพ่อเอามือกดหน้าท้องและนิ่วหน้า แต่พอลูกถามคุณพ่อก็บอกว่าไม่เป็นอะไรเพียงแต่อึดอัดคุณพ่อทราบดีว่าลูก ๆ เป็นห่วงคุณพ่อมาก ลูกยังจำได้ดีเมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน คุณพ่อได้เรียกลูกทั้งสองคนเข้าไปหาที่ห้อง ณ โรงพยาบาลพร้อมมิตร คุณพ่อได้จับมือลูกทั้งสองไว้คนละข้างพูดแสดงให้ลูก ๆ ได้รู้ว่าพ่อรู้ตัวดีว่าจะอยู่กับลูก ๆ อีกไม่นาน และวันนั้นเองเป็นวันแรกที่ลูกทั้งสองต้องร้องไห้ให้คุณพ่อเห็น คุณพ่อเองกลับเป็นผู้อดกลั้นอย่างดีและเป็นผู้พูดปลอบใจลูกทั้งสองว่า *"พ่อพูดเผื่อ ๆ ไว้เพราะรู้สึกเพลีย*

อาจจะหัวใจวายเมื่อไรก็ได้ แต่เชื่อว่าคงไม่เป็นอะไรหรอก" ดูเถิดถึงแม้จะเจ็บปวดและรู้ตัวดีพ่อก็ยังรักและปลอบใจลูก เป็นห่วงลูก ซึ่งลูกภูมิใจเหลือเกินที่ได้เกิดมาเป็นลูกคุณพ่อ พระคุณของคุณพ่อที่มีต่อลูกตั้งแต่เกิดจนบัดนี้ ลูกจะตอบแทนอย่างไรก็ไม่มีหมด จึงได้แต่ขอให้บุญกุศลใด ๆ ที่ลูกได้ทำไว้และรวมทั้งที่ญาติและมิตรทั้งหลายได้ทำอุทิศให้ จงเป็นผลดลบันดาลนำส่งให้ดวงวิญญาณของคุณพ่อไปสู่สุคติในสัมปรายภพ และลูกขออธิษฐานให้ลูกได้เกิดเป็นลูกของคุณพ่อและคุณแม่ทุกชาติไป

ท่านผู้ใหญ่ ญาติและมิตร ได้มีโทรศัพท์ โทรเลข และจดหมายแสดงความเสียใจร่วมกับลูกในการจากไปของคุณพ่อมากต่อมากด้วยกัน ตลอดทั้งบางท่านได้กรุณามาร่วมในการทำบุญให้คุณพ่อด้วย ซึ่งลูกรู้สึกซาบซึ้งในน้ำใจของท่านเหล่านี้ และหวังว่าวิญญาณของคุณพ่อคงจะได้รับทราบด้วย.

ลูกนอม

ทูนหัวของลูก

ในที่สุด วันเวลาที่ลูกกลัวนักหนาก็มาถึงจนได้ นั่นคือวันที่ลูกจะต้องสูญเสียคุณพ่อไปอย่างไม่มีวันได้กลับคืนมา คุณพ่อจากเราทุกคนไปอย่างสงบ เมื่อเช้าวันอาทิตย์ ที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ ณ โรงพยาบาลพร้อมมิตร แม้ลูกจะได้พยายามเตรียมใจไว้รับเหตุการณ์อยู่แล้ว แต่เมื่อถึงเวลาลูกก็ยังรับไม่ไหวอยู่ดี ลูกไม่อยากจะเชื่อว่าเป็นไปได้รวดเร็วเพียงนี้ ยังหวังและเฝ้ากราบไหว้วิงวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอเวลาจากท่าน อย่าให้คุณพ่อต้องจากลูกไปเร็วนัก ลูกหวังจะได้ปรนนิบัติ รับใช้ทดแทนพระคุณคุณพ่อในยามเจ็บไข้ให้นานกว่านี้ แต่ความหวังของลูกก็ต้องสลายลง อาการของคุณพ่อทรุดหนักลง จนสุดความสามารถของนายแพทย์เสียแล้ว เพียง ๓ เดือนครึ่ง หลังจากวันที่คุณพ่อเริ่มล้มเจ็บลง คุณพ่อก็จากพวกเราทุกคนไปอย่างสงบที่สุด สมแล้วกับคำที่คุณพ่อได้เคยพูดไว้ก่อนจะกลับไปรับการผ่าตัดครั้งที่ ๒ นี้ว่า *"ความตายนั้นเป็นของธรรมดา ทุกอย่างแล้วแต่พระท่านกำหนดมา ท่านให้เราอยู่ได้แค่ไหนก็แค่นั้นแหละ"*

เมื่อครั้งที่ลูกเสียคุณแม่ไปนั้น เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างกระทันหันและในระหว่างที่อยู่ต่างประเทศ ห่างไกลจากบ้านและญาติมิตรทางเมืองไทย แต่ลูกก็ยังมีคุณพ่ออยู่ด้วยช่วยปลอบใจกัน เราค่อย ๆ ผ่านเหตุการณ์ครั้งนั้นมาด้วยกันอย่างยากเย็นที่สุด ตลอดเวลา ๑๖ ปีหลังจากสิ้นคุณแม่แล้ว คุณพ่อก็มิได้มีภรรยาใหม่ พระคุณของคุณพ่อที่มีต่อลูก ๒ คนนี้ใหญ่หลวงนัก ลูกจะต้องทนต่อความรู้สึกอ้างว้างว้าเหว่ ที่ขาดหมดแล้วทั้งคุณพ่อและคุณแม่เช่นลูกกำลังได้รับอยู่ขณะนี้ต่อไปอีกนานแสนนาน

คุณพ่อได้เหลือไว้แต่ความทรงจำที่ลูกจะต้องเทอดทูน บูชา และภูมิใจอยู่ตลอดไปว่าชีวิตนี้ลูกได้มีพ่อที่ประเสริฐสุดแล้ว ตั้งแต่ลูกจำความได้ จนลูกโตมีครอบครัวมาจนบ่านนี้ ลูกเคยได้รับแต่ความรักและอบอุ่นจากคุณพ่อตลอดมา คุณพ่อไม่เคยที่จะลดความรักใคร่ ทะนุถนอมและห่วงใยในตัวลูก ๆ ลงเลยแม้แต่ขณะเดียว ยังเฝ้าห่วงใยเราเหมือนกับลูกยังเป็นเด็กเล็ก ๆ อยู่ร่ำไป แต่ลูกก็ไม่ลืมว่า แม้คุณพ่อจะรักและตามใจลูกเพียงใด เมื่อถึงคราวที่ลูกทำผิดก็จะต้องว่ากล่าวสั่งสอนลูกทุกครั้งไป คุณพ่อเป็นทหารเสียงจึงดังและเด็ดขาด ส่วนในใจนั้นลูกทราบกันดีว่าเปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณา และพร้อมที่จะอภัยให้ลูกเสมอ ลูก ๆ จึงทั้งรัก

ทั้งเกรงยิ่งนัก สมัยเป็นเด็กคำว่า "ลูกทหารเรือ" คือคำศักดิ์สิทธิ์ของเรา ครั้งใดที่ลูกขัดใจกันหรือตั้งต้นจะโยนความผิดให้กัน คุณพ่อจะเรียกเรามาและออกคำสั่งว่า "ลูกทหารเรือต้องพูดความจริงเดี๋ยวนี้ ว่าใครผิดใครถูกกันแน่" เท่านั้นเอง ความจริงทั้งหมดก็จะพรั่งพรูออกจากปากของเราจนหมดสิ้น *คุณพ่อเป็นคนที่รักความจริง และเกลียดการมุ่งร้ายกลั่นแกล้งกันอย่างที่สุด* พร่ำสอนให้ลูกอยู่ในศีลในธรรม ซื่อสัตย์สุจริตและให้ยึดมั่นในความกตัญญูกตเวทีต่อท่านผู้มีพระคุณทุกท่านมิให้ลืมเลย

มาภายหลังที่กลับมาอยู่เมืองไทยแล้ว คุณพ่อได้ใช้ชีวิตอยู่อย่างสงบเรื่อยมา มีความสุขอยู่กับหนังสือ เลี้ยงนกและต้นไม้ คุณพ่อไม่ค่อยชอบออกจากบ้านไปไหน นอกจากนั่งรถเล่นไปเยี่ยมลูก ๆ หลาน ๆ และญาติมิตรที่สนิท กีฬาต่าง ๆ ที่เคยชอบเป็นชีวิตจิตใจ ก็ต้องเลิกราไป เนื่องจากอายุมากแล้ว แต่ก็ยังสนใจคอยติดตามข่าวทางหนังสือพิมพ์อยู่เป็นประจำ ต่อมาประมาณ ๒ ปีที่แล้ว ตาของคุณพ่อเริ่มไม่ค่อยเห็น เนื่องจากเป็นต้อกระจกทั้ง ๒ ข้าง จึงได้ไปทำการผ่าตัดลอกต้อกระจกออก หลังจากนั้นก็เห็นได้ดีอีกครั้งหนึ่ง ทำให้คุณพ่อสบายใจมาก กล่าวชมคุณหมออยู่เสมอ สิ่งที่ชอบมากอีกอย่างก็คือการทำอาหาร เมื่อใดที่มีรายการทำอาหารทางโทรทัศน์ จะต้องดู รุ่งขึ้นก็มักจะทดลองทำเองบ้าง แล้วก็จะนำอาหารนั้นมาแจกให้ลูก ๆ หลาน ๆ ลองรับประทานกัน ถ้าสิ่งใดลูกหลานชอบมากก็จะชื่นอกชื่นใจวันหลังก็จะทำซ้ำอีกและส่งมาให้ จนบางครั้งรับประทานกันแทบไม่หมด คุณพ่อมีความสุขอยู่กับลูก ๆ หลาน ๆ เรื่อยมา จนกระทั่งประมาณวันที่ ๑๕ สิงหาคมที่แล้ว คุณพ่อจึงได้ล้มเจ็บลง ต้องเข้ารับการผ่าตัดครั้งแรกที่โรงพยาบาลพร้อมมิตร ลูกเองเหมือนใจจะขาด เมื่อคุณหมออุกฤษณ์ได้ตรวจพบว่าคุณพ่อเป็นมะเร็งที่ลำไส้ใหญ่และที่ตับ ซึ่งเป็นระยะที่หนักมากแล้ว ลูกเสียใจเหลือเกินที่ลูกหรือใครก็ไม่สามารถจะช่วยคุณพ่อไว้ได้ ลูก ๆ ไม่มีทางใด นอกจากขอร้องคุณหมอให้ช่วยกันประคับประคองคุณพ่อให้ดีที่สุด ขอให้อยู่กับเรานานที่สุด ลูกต้องกราบเท้าขออภัยที่ตอนนั้นลูกกลัวไปหมดทุกอย่าง แม้กระทั่งจะเรียนความจริงกับคุณพ่อ ลูกอยากให้ทุกเวลานาทีที่เราจะยังมีเหลืออยู่ด้วยกันนี้ มีความหมายเหมือนเดิม ไม่อยากให้คุณพ่อทราบว่าเรากำลังจะต้องพลัดพรากจากกัน บางคนได้เตือนให้ลูกทราบถึงระยะของมะเร็งที่ตับ ว่าอาจจะไม่เกิน ๓ เดือน

ลูกไม่อยากได้ยินได้ฟัง แต่ขณะเดียวกันลูกก็กลัวจับหัวใจ สิ่งเดียวที่ทำได้ขณะนั้นก็คือ ขออยู่ใกล้คุณพ่อให้มากที่สุด ทุกเช้าลูกจะรีบไปอยู่คอยปรนนิบัติรับใช้คุณพ่อทั้งที่โรงพยาบาลและที่บ้าน นอกจากวันไหนที่ลูกจะไม่สบายไปไม่ไหวจริง ๆ เท่านั้น ลูกยังจำเสียงและท่าทางคุณพ่อได้ดี เวลาถามลูกว่า "มาแล้วหรือลูก" แทบทุกวันหลังจากคุณพ่อได้นอนพักผ่อนแล้วเราก็จะหาเรื่องสบาย ๆ ใจมาคุยกัน ตามประสาพ่อ ๆ ลูก ๆ คุณพ่อมักจะชอบเล่าถึงเรื่องราวเก่า ๆ ให้ลูกฟังเสมอ บางวันก็พูดคุยถึงคนที่คุณพ่อชอบพอรักใคร่ และถ้าวันไหนได้ทราบว่าญาติมิตรคนใดไม่สบาย ก็จะเป็นห่วงสั่งให้ลูก ๆ รีบไปเยี่ยม จิตใจของคุณพ่อใสสะอาดมีแต่ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น แม้ในยามเจ็บยามไข้ ส่วนอาการของคุณพ่อภายหลังที่กลับมาอยู่บ้านระยะแรก ๆ นั้นก็ดูจะดีขึ้นมาก คุณพ่อไม่ชอบทำตัวเป็นคนเจ็บชอบช่วยตัวเอง พอสบายบางครั้งก็จะออกไปทานอาหารข้างนอกกัน บางวันก็ออกไปหาซื้อต้นไม้และลงไปเลือกเองต่อมาเดินไม่ค่อยไหวต้องใช้ไม้เท้าช่วย ตอนเย็น ๆ เวลาหลาน ๆ กลับจากโรงเรียนก็มักจะแวะมาเยี่ยมคุณตาก่อน คุณพ่อก็จะนั่งมองเด็ก ๆ วิ่งเล่นกันอย่างมีความสุข เพราะคุณพ่อรักหลานสองคนยิ่งนัก ตลอดเวลานั้นคุณหมอก็ได้หมั่นมาเยี่ยมและเอาใจใส่ดูแลอาการของคุณพ่อเป็นอย่างดี แต่ต่อมาคุณพ่อก็มีอาการเหนื่อย เท้าบวมมากขึ้น และท้องก็รู้สึกว่าอึดอัด แต่สังเกตได้ว่าพยายามฝืนไม่แสดงให้ใครเห็น ถ้าลูกถามก็มักจะกลบเกลื่อนว่าไม่เป็นอะไรมาก ตอนหลังมีไข้เป็น ๆ หาย ๆ บางวันก็รู้สึกว่าเพลียจนไม่อยากจะลุกจากเตียง ในที่สุด คุณหมอก็บอกว่าลำไส้ของคุณพ่อเริ่มจะอุดตันอีก ในวันที่คุณหมอชูเกียรติได้มาเรียนให้คุณพ่อทราบว่าจะต้องทำการผ่าตัดอีกครั้งหนึ่งนั้น คุณพ่อได้พูดว่า "นึกอยู่แล้วว่าจะต้องเป็นโรคนี้ มันก็เป็นเข้าจริง ๆ จนได้ ก็สุดแท้แต่เวรกรรมเถิด" แล้วก็หัวเราะอย่างคนปลงตก และคืนนั้นก่อนที่ลูกจะลากลับได้บอกกับลูกว่า "อย่าทำหน้าเศร้าอย่างนั้นซีลูก" ลูกแน่ใจว่าคุณพ่อทราบทุกอย่างดีอยู่แล้วแต่เห็นว่าลูก ๆ ไม่ต้องการให้ทราบ ก็ยอมตัดใจทำเหมือนไม่ทราบเสียเลย

ภายหลังผ่าตัดครั้งที่ ๒ แล้ว อาการก็ดีขึ้น จนเกือบจะกลับบ้านได้และโดยไม่คาดฝันก็กลับทรุดหนักลงทุกที คุณพ่อรู้ตัวเองดีได้เรียกลูก ๒ คนเข้าไปสั่งเสีย ครั้งนั้นเป็นครั้งแรก

ที่ลูกร้องไห้ให้คุณพ่อเห็น เพราะลูกอดกลั้นต่อไปไม่ไหว คุณพ่อกลับปลอบลูก ตลอดเวลาคุณพ่อพูดเหมือนเป็นเรื่องธรรมดาที่สุด ไม่ได้มีวี่แววหวั่นไหวต่อสิ่งใดเลยแม้แต่น้อย แล้วคุณพ่อก็หลับตานิ่งอย่างสบายเหมือนกับว่าคุณพ่อพร้อมแล้วทุกขณะ หมดห่วง หมดกังวลใด ๆ ทั้งสิ้น และจากนั้นคุณพ่อก็ยังมีกำลังใจดีอยู่เสมอ พูดคุยได้ ในคืนวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ก่อนนอนก็ยังบอกลูกว่า "นอนเสียบ้างเถิดลูก ถ้าหนูไม่นอนพ่อก็ไม่สบายใจ" คุณพ่อดึงศีรษะลูกไปจูบเป็นครั้งสุดท้าย ชมว่า "เก่ง" แล้วก็ยิ้มอย่างเป็นสุขที่สุด จนลูกไม่ได้เฉลียวใจว่าอะไรกำลังจะเกิดขึ้น และประมาณตี ๔ วันรุ่งขึ้นนั่นเองลูกตกใจตื่น เห็นพยาบาลพิเศษกำลังเข็นเครื่องให้อ๊อกซิเจนเข้ามา บอกว่าหัวใจคุณพ่อเริ่มอ่อนลงต้องใช้อ๊อกซิเจนช่วยในการหายใจ วันนั้นดูทุกอย่างสับสนวุ่นวายไปหมด ญาติมิตรได้พากันมาเยี่ยมมากมาย ทุกคนต่างก็วิตกกังวลและเตือนให้ลูกเตรียมใจไว้ให้ดี คุณพ่อกำลังจะจากเราไป ทุกคนที่เคยผ่านการสูญเสียเท่านั้นจึงจะเข้าใจความรู้สึกของลูกได้ดี คุณพ่อหลับ ๆ ตื่น ๆ อยู่เรื่อย บางครั้งก็พูดคุยได้ แม้จนกระทั่งก่อนจะมีอาการเพียบหนักเพียงไม่ถึงชั่วโมง เมื่อลืมตาขึ้นมาเห็นลูกคำแรกที่ถามก็คือ "หนู โอ.เค. หรือลูก" ซึ่งคุณพ่อมักจะชอบใช้คำนี้กับลูกเสมอเวลาที่เป็นห่วง

ตลอดชีวิตของคุณพ่อ สิ่งที่คุณพ่อเคารพบูชา และเทอดทูนเหนือชีวิตก็คือ *ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์* เคยปรารภกับลูกเสมอว่าพร้อมที่จะถวายชีวิตให้ได้ทุกขณะ คุณพ่อช่างจดจำเหตุการณ์เมื่อสมัยคุณพ่อยังเป็นเด็กและในสมัยต่อ ๆ มา เคยเข้านอกออกในใกล้ชิดพระยุคลบาทของล้นเกล้า ฯ พระองค์ใดบ้าง บางครั้งเล่าเรื่องต่าง ๆ ให้ลูกฟังด้วยน้ำตาคลอหน่วย คงจะปลาบปลื้มที่ได้ระลึกถึงพระองค์ท่าน แต่ผลแห่งความซื่อสัตย์ กตัญญู และจงรักภักดีของคุณพ่อก็คงจะมีส่วนช่วยให้ดวงวิญญาณของคุณพ่อได้จากโลกนี้ไปพร้อมด้วยความปลาบปลื้มและเป็นสุข ตอนเย็นวันนั้นก่อนที่คุณพ่อจะจากโลกนี้ไปในเช้าวันรุ่งขึ้น เมื่อได้มีผู้อัญเชิญแจกันดอกแคทลียาอันแสนจะงดงาม โดยพระราชเสาวณีย์ของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ไปพระราชทาน ณ โรงพยาบาล ถึงแม้ขณะนั้นอาการของคุณพ่อจะเพียบหนัก พูดไม่ได้ และแพทย์สั่งห้ามรบกวนอยู่แล้ว แต่ลูกเองก็ปลาบปลื้มเป็นล้นพ้นและคิดอยู่แต่ว่าคุณพ่อจะต้องทราบ ลูกจึงรีบไปเรียนที่ข้างหู คุณพ่อได้ลืมตาขึ้นมามอง เหมือนจะรับทราบ มองนิ่งอยู่นาน แล้วก็ค่อย ๆ หลับไปอีก ครั้งนั้นเป็นครั้งสุดท้าย

ที่ลูกได้เห็นดวงตาของคุณพ่อซึ่งจะหลับสนิทตลอดไป ในใจคุณพ่อคงจะเปี่ยมไปด้วยความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น คงจะเป็นความภาคภูมิใจครั้งสุดท้ายในชีวิต ก่อนที่คุณพ่อจะจากโลกนี้ไปสู่ภพหน้าด้วยความสุขสงบอย่างแท้จริง

บัดนี้คุณพ่อจากลูกไปแล้ว ลูกขอตั้งจิตอธิษฐานขอให้ดวงวิญญาณของคุณพ่อจงไปสู่สุคติ ขออำนาจแห่งคุณงามความดีที่คุณพ่อได้เพียรสร้างสมมาตลอดชีวิตของคุณพ่อ ได้ช่วยคุ้มครองดวงวิญญาณของคุณพ่อด้วย บุญกุศลใด ๆ ที่ลูก ๆ และญาติมิตรตลอดจนทุก ๆ ท่านได้ร่วมกันทำเพื่อส่งผลบุญไปให้คุณพ่อนั้น จงติดตามไปถึงคุณพ่อด้วยเถิด ส่วนลูกนั้นจะหมั่นประกอบแต่ความดี ให้สมกับความตั้งใจของคุณพ่อทุกประการ ขอให้เราได้เกิดมาเป็นพ่อ–แม่–ลูก กันทุกชาติไป.

ลูกนิตย์ศรี

จากบันทึกบางตอนของคุณพ่อ

แด่นายทหารทั้งหลาย ทั้งทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ และพลเรือนที่ยังมีชีวิตอยู่ ที่ผ่านความลำบากมาด้วยความ ซื่อสัตย์ สุจริต ต่อ หน้าที่ เพราะความ จงรัก ภักดี ต่อองค์พระมหากษัตริย์ ข้า ฯ ขอแสดงความเคารพและคารวะ อนึ่ง ข้า ฯ ขอคารวะต่อนายทหารและทหารที่ได้มีน้ำใจรักชาติ – ศาสนา – พระมหากษัตริย์ ที่ ได้ สละ ชีวิต ของ ท่าน ให้ แก่ประเทศชาติด้วยความซื่อสัตย์สุจริต.

ถึงจะเป็นในขณะนี้ เวลานี้ หรือเวลาใด ๆ ก็ตาม ข้า ฯ ซึ่งเป็นทหารเรือ มักชอบที่จะออกไปในที่ว่าง แล้วมองขึ้นไปในท้องฟ้า และแทบจะทุกครั้ง ข้า ฯ ก็ได้ระลึกถึงสมเด็จพระพันปีหลวง ที่พระองค์ท่านได้ทรงสอนให้ข้า ฯ รู้จักดูดาวเป็นครั้งแรก.

อนุโมทนา

ตามที่เจ้าภาพขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ ขึ้นเป็นของชำร่วยในงานพระราชทานเพลิง น.อ. หลวงประดิยัตินาวายุทธ์ ร.น. ในครั้งนั้น ข้าพเจ้ามีความยินดีในการอนุญาตด้วยความรู้สึกอนุโมทนาด้วยเป็นอย่างสูง, เพราะนอกจากจะเป็นการสนองพระคุณของบุรพการีแล้ว ยังเป็นการทำให้พระธรรมของพระพุทธเจ้าแพร่หลายออกไป ในลักษณะที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์แห่งยุคปรมาณูนี้ เป็นอย่างยิ่ง

มนุษย์ในสมัยที่กลายเป็นเครื่องจักรไปแล้วนี้ อะไร ๆ เขาก็มีกันหมดแล้ว ยังขาดอยู่เพียงอย่างเดียว คือสิ่งที่จะทำให้เขาไม่ต้องเป็นทุกข์เพราะสิ่งที่เขามีกันมาก ๆ นั่นเอง สิ่งที่จะป้องกันความทุกข์ในกรณีเช่นนี้ได้นั้น ก็คือธรรมะนั่นเอง

ธรรมะที่เป็นหัวใจของธรรมะทั้งหลายนั้นคือ ความไม่ยึดมั่นถือมั่น, ได้แก่การไม่ปักใจเข้าไปทำความสำคัญมั่นหมายในสิ่งใด ๆ ว่าเป็นตัวเรา หรือของเรา ดังพระบาลีว่า **สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย** ธรรมทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น

ผู้มีธรรมะ ไม่แสวงหาด้วยความยึดมั่นถือมั่น, ไม่มีไว้ด้วยความยึดมั่นถือมั่น ไม่กินไม่ใช้ด้วยความยึดมั่นถือมั่น ไม่ผูกพันสิ่งใดด้วยความยึดมั่นถือมั่น รวมความว่ามีชีวิตอยู่ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง จึงมีการทำ การพูด การคิด ที่ถูกต้องพอดีหรือสมบูรณ์ไปหมดทุกประการ ความทุกข์จึงไม่มีทางที่จะเกิดขึ้น

การไม่ทำสิ่งใดด้วยความยึดมั่นถือมั่นนั้น หมายถึงทำด้วยสติปัญญา ความยึดมั่นนั้นเป็นความโง่ และเป็นกิเลส เป็นเหตุให้ทำผิด พูดผิด คิดผิด ความไม่ยึดมั่นนั้นเป็นความฉลาดและไม่เป็นกิเลส จึงเป็นเหตุให้ถูกต้องไปหมดทั้งการทำการพูดและการคิด ดังนั้น เราต้องตั้งใจจริงหรืออธิษฐานจิตเพื่อทำสิ่งใดด้วยสติปัญญา, อย่าทำไปด้วยความยึดมั่นด้วยอุปาทาน ซึ่งล้วนแต่มีมูลมาจากตัณหาหรืออวิชชาทั้งนั้น ขึ้นชื่อว่าตัณหาหรืออวิชชาแล้ว ไม่มีทางที่จะให้คุณเลย มีแต่โทษโดยส่วนเดียว

โลกทุกวันนี้ กำลังร้อนระอุอยู่ด้วยอวิชชาตัณหาอุปาทาน ทำสิ่งซึ่งส่งเสริม อวิชชา ตัณหาอุปาทาน การช่วยกันเผยแพร่สิ่งซึ่งจะดับร้อนด้วยการดับกิเลสเหล่านี้จึงเป็นกุศล และน่าอนุโมทนา ข้าพเจ้าจึงขออนุโมทนา, และชักชวนทุกคนให้อุทิศส่วนกุศล แด่ท่านที่ล่วงลับไปแล้ว ให้ได้รับประโยชน์สุข โดยควรแก่คติวิสัยทุกประการ.

พุทธทาส อินฺทปญฺโญ

(พุทธทาส อินฺทปญฺโญ)

สวนโมกขพลาราม ไชยา

๓๑ มกราคม ๒๕๑๕

ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

"ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" นี้เป็นความจริงอันไม่ตาย คือ ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง แม้จะมีคนในสมัยหนึ่งเกิดระแวงว่า ทำไมคนทำชั่วกลับร่ำรวยเร็ว คนทำดีกลับยากจนลง หรือเป็นอยู่ด้วยความยากลำบากก็ตาม ความจริงก็ยังคงเป็นความจริงว่า "ทำดีได้ดี, ทำชั่วได้ชั่ว" อยู่ตามเดิม ไม่โยกคลอน

ทำดีได้ดีแน่, เพราะมันดีอยู่ที่ตัวการกระทำนั่นเอง, และมันดีเสร็จแล้วตั้งแต่เมื่อทำ แต่ที่มันจะได้เงินหรืออื่น ๆ ด้วยหรือไม่ นั่นเป็นอีกส่วนหนึ่ง แม้ทำชั่วก็เป็นอย่างเดียวกัน มันชั่วอยู่ที่ตัวการกระทำนั่นเอง ไปทำเข้ามันก็ชั่วมาเสร็จแล้วตั้งแต่เมื่อทำ จะได้เงินด้วยหรือไม่ นั่นอีกส่วนหนึ่ง ฉะนั้น "ทำดีต้องได้ดี, ทำชั่วต้องได้ชั่ว" โดยไม่มีทางหลีกเลี่ยงไปทางไหนพ้น

ทำดี, ได้ดี, และถ้าได้เงินมาด้วยมันก็เป็น "เงินดี" ทำชั่วได้ชั่ว, และถ้าได้เงินมาด้วยมันก็เป็น "เงินชั่ว", เงินดี ทำเจ้าของให้เป็นเจ้าของที่ดี เย็นอกเย็นใจ เงินชั่วทำเจ้าของให้เป็น "ปีศาจผู้สูบเลือดมนุษย์" ฉะนั้นแม้จะได้เงินมามาก ด้วยการทำชั่ว ก็มีแต่จะยิ่งทำเจ้าของให้เป็น "ปีศาจ" มากยิ่งขึ้น ตามส่วนนั่นเอง

ฉะนั้น ความจริงคงหนีความจริงไปไม่พ้นว่า "ทำดีได้ดี, ทำชั่วได้ชั่ว" อยู่จนตลอดกัลปาวสานเป็นอย่างน้อย.

พุทธทาส

๒๙ พ.ย. ๙๓

ภาษาคน — ภาษาธรรม

พุทธทาสภิกขุ

แสดง ณ โมกขพลารามไชยา ๘ ตุลาคม ๒๕๐๙

———•———

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา สมฺพุทฺธสฺส ฯ
อปฺปมตฺโต อุโภ อตฺเถ อธิคณฺหาติ ปณฺฑิโต
อตฺถาภิสมยาธีโร ปณฺฑิโตติ ปวุจฺจตีติ.
ธมฺโม สกฺกจฺจํ โสตพฺโพติ.

ณ บัดนี้ จะได้วิสัชนาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา — ความเชื่อและวิริยะ — ความพากเพียร ของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัทให้เจริญงอกงามก้าวหน้าในทางแห่งพระศาสนา ของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย กว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนาในวันนี้เป็นธรรมเทศนาพิเศษ ดังที่ท่านทั้งหลายก็เห็นได้อยู่แล้ว อาตมาได้พิจารณาแล้ว ๆ เล่า ๆ ว่า จะแสดงด้วยเรื่องอะไรดี ในที่สุดก็มามองเห็นว่าข้อที่ท่านทั้งหลายส่วนมาก ไม่เข้าใจในธรรมะอันลึกซึ้งแสดงอยู่แล้วเป็นอันมาก, ได้ยินได้ฟังกันอยู่เป็นอันมากก็ยังไม่เข้าใจเกิดความสงสัยขึ้นว่า ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร ค้นไปค้นมา ในที่สุดก็พบว่าเนื่องด้วยคนเราโดยมาก รู้แต่ภาษาธรรมดา:— คือภาษาชาวบ้านพูด หรือเรียกว่า "ภาษาคนธรรมดา" ไม่ใคร่จะรู้ "ภาษาของธรรมะ" และไม่เคยคิดว่ามีภาษาอีกภาษาหนึ่งซึ่งแตกต่างกัน แทบจะตรงกันข้ามหรือตรงกันข้ามก็มีนั่นเป็นภาษาธรรมะ

จงกำหนดจดจำไว้ให้ดีว่า **ภาษาคนนั้นเป็นอย่างหนึ่ง ภาษาธรรมะนั้นเป็นอย่างหนึ่ง** ภาษาคนก็คือภาษาโลก ๆ ภาษาของคนที่ไม่รู้ธรรมะ พูดกันอยู่ตามภาษาคนที่ไม่รู้ธรรมะนี่เรียกว่าภาษาคน ; ส่วนภาษาธรรมะนั้นเป็นภาษาที่ "*คน*" เหมือนกันพูด, **แต่ว่าได้เห็นธรรมะในส่วนลึก หรือเห็นธรรมะที่แท้จริง** แล้วพูดไปด้วยความรู้สึกอันนั้น จึงเกิดเป็นภาษาธรรมะขึ้นมา ไม่เหมือนภาษาคน นี่เรียกว่าภาษาธรรมะ

ภาษาจึงมีอยู่เป็น ๒ ภาษา คือ **ภาษาธรรม** อย่างหนึ่ง **ภาษาคน** อย่างหนึ่ง ภาษาคนนั้นเอาไปตามทางของวัตถุ ตามทางที่รู้สึกได้ตามคนธรรมดารู้สึก และอาศัยวัตถุเป็นพื้นฐาน ไม่ได้อาศัยธรรมะเป็นพื้นฐาน จึงพูดแต่เรื่องวัตถุพูดแต่เรื่องโลก พูดแต่เรื่องที่เห็นได้ด้วยตาตามธรรมดาสามัญชน. ส่วนภาษาธรรมะนั้น เป็นไปในทางนามธรรมที่ไม่เห็นตัว ไม่เนื่องด้วยวัตถุ ต้อง*มีปัญญาเห็นนามธรรมเหล่านั้นแล้ว จึงจะพูดเป็น และให้ความหมายเป็น;* จึงพูดกันอยู่แต่ในหมู่ผู้เห็นธรรม นี้เป็นภาษาธรรมะ ภาษานามธรรม ที่เหนือไปจากวัตถุ

ถ้าพูดอย่างภาษาสมัยใหม่นี้ก็จะพูดว่า เป็นภาษาทาง Physics ซึ่งอาศัยวัตถุเป็น Physical way of Speaking คือพูดไปตามแบบตามวิธีของฝ่าย Physics ที่นี้ที่ตรงกันข้ามนั้นเป็น Meta — physics คือนอกเหนือที่วิชา Physics จะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยได้ อย่างนี้เรียกว่า Meta — Physics; มีวิธีพูดเป็น Meta — physical way of Speaking ของมันเอง ฉะนั้นเรียกสั้น ๆ ว่ามีภาษา Physics กับภาษาที่เหนือ Physics.

ภาษา Physics ก็คือภาษาโลก ภาษาคน ที่พูดกันอยู่ตามธรรมดา ที่อาศัยวัตถุเป็นพื้นฐาน ส่วนภาษา Meta-physics ต้องอาศัยนามธรรมเป็นพื้นฐาน, ต้องเคยรู้ต้องเคยศึกษาต้องเคยเข้าใจ ไม่ต้องอาศัยวัตถุเป็นพื้นฐาน แต่อาศัยนามธรรมพวก abstract ต่าง ๆ เป็นพื้นฐาน หวังว่าท่านคงจะเข้าใจ ในความแตกต่างของภาษาคนกับภาษาธรรมขึ้นบ้างแล้ว

อาตมาจะชี้ต่อไปว่า เพราะรู้แต่ภาษาคนนี่เอง ไม่รู้**ภาษาธรรมะ** จึงฟังธรรมะแท้ ๆ ไม่เข้าใจ, **คือธรรมะในชั้นสูง ธรรมะในชั้นโลกุตตระ ที่จะดับทุกข์ได้จริง**นั้น ฟังไม่เข้าใจ, เพราะรู้แต่ภาษาคน ไม่รู้ภาษาธรรม ที่นี้เพื่อจะเปรียบเทียบให้เห็นก็ต้องยกมาทั้งภาษาคน และภาษาธรรมควบคู่กันไปทีเดียว

ขอให้สนใจในนิเขปบท ที่ได้ยกไว้ข้างต้นว่า :—

อปฺปมตฺโต อุโภ อตฺเถ อธิคณฺหาติ ปณฺฑิโต:— ว่า ผู้ที่เป็นบัณฑิตนั้นย่อมถือเอาอรรถทั้งหลายทั้งสองได้

อตฺถาภิสมยาธีโร ปณฺฑิโตติ ปวุจฺจติ:— เป็นคนฉลาดรู้พร้อมซึ่งอรรถทั้งหลายแล้ว เขาก็เรียกว่าเป็นบัณฑิต

นี้เป็นหลักทั่ว ๆ ไป ที่จะใช้ในทางธรรมะชั้นสูงก็ได้ชั้นต่ำก็ได้ แม้จะใช้กับเรื่องภาษาพูดก็ได้ เพราะมีคำจำกัดชัดอยู่ว่า;— **อุโภอตฺเถ** คือ ซึ่งความหมายทั้งสอง หรือซึ่งอรรถะทั้งสอง ถ้าเป็นคนฉลาดต้องถือเอาความหมาย หรืออรรถะได้ทั้งสองฝ่ายหรือสองอย่าง, ไม่ใช่ถือเอาได้แต่อย่างเดียว เช่นถือเอาแต่ความหมายในทางภาษาคนได้, แต่ไม่ถือเอาความหมายในทางภาษาธรรมะได้, อย่างนี้ก็ต้องเรียกว่าไม่ใช่บัณฑิต, ไม่ใช่คนฉลาด เพราะพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่าถ้าเป็นคนฉลาด ต้องถือเอาอรรถะทั้งหลายได้ทั้งสองฝ่ายเอนนั่ง เราต้องเป็นคนไม่ประมาท ขยันศึกษา ถือเอาอรรถะทั้งสองฝ่ายให้ได้, คือทั้งฝ่ายภาษาคนและฝ่ายภาษาธรรม ซึ่งจะได้เปรียบเทียบให้เห็นต่อไป ขอให้ตั้งใจฟังให้ดีสักหน่อย

คำแรก ที่อาตมาจะยกเอามาเป็นตัวอย่าง ก็คือคำว่า "**พุทธะ**" คำว่าพุทธะก็แปลว่าพระพุทธเจ้า ท่านทั้งหลายก็รู้ดีอยู่แล้ว พุทธะในภาษาคน หมายถึงองค์พระพุทธเจ้าเนื้อหนังของท่าน ร่างกายของท่าน ที่เกิดในประเทศอินเดียเมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว นิพพานแล้วเผาไหม้ไปหมดแล้ว นั่น พุทธะภาษาคน

ส่วน*พุทธะภาษาธรรมนั้น หมายถึงตัวธรรมะแท้ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ใดเห็นธรรมะ ผู้นั้นเห็นตถาคต ผู้ใดเห็นตถาคต ผู้นั้นเห็นธรรมะ* ผู้ที่ไม่เห็นธรรมะนั้นแม้จะจับจีวรของตถาคตอยู่แท้ ๆ ก็ไม่ชื่อว่าเห็นตถาคตเลย ลองคิดดูว่าธรรมะในที่นี้คืออะไร ?

ธรรมะในที่นี้คือ สิ่งที่เป็นนามธรรมไม่เป็นตัวเป็นตนไม่ใช่เนื้อหนัง แต่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า นั่นแหละ คือ ตัวตถาคต องค์ตถาคต ผู้ใดเห็นธรรมะ ผู้นั้นเห็นตถาคต ผู้ใดเห็นตถาคต ผู้นั้นเห็นธรรมะ, ไม่เห็นธรรมะก็ชื่อว่าไม่เห็นตถาคต เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าในภาษาธรรมะนั้น คือตัวธรรมะที่ทำบุคคลให้เป็นพระพุทธเจ้า คือว่าถ้าเห็นแล้วจึงได้ชื่อว่าเห็นพระพุทธเจ้าตัวจริง เห็นแต่เนื้อหนังของท่าน ไม่ชื่อว่าเห็นพระพุทธเจ้า และไม่สำเร็จประโยชน์อะไร

คนเป็นอันมากในครั้งพุทธกาล ไม่ชอบพระพุทธเจ้า ด่าพระพุทธเจ้า ทำร้ายพระพุทธเจ้าก็มี, นั่นเขาเห็นเนื้อเห็นตัวท่าน ก็ไม่เข้าใจท่าน เพราะนั่นเป็นพระพุทธเจ้าส่วนเปลือก ส่วนภาษาคน *พระพุทธเจ้าเนื้อแท้ ภาษาธรรมะนั้น คือธรรมะในจิตใจ*

ของท่าน ที่ทำให้บุคคลเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมา, อย่างที่พระพุทธองค์ตรัสว่า "ผู้ใดเห็นธรรมะผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเราผู้นั้นเห็นธรรมะ" นี่คือพระพุทธเจ้าในภาษาธรรมะ

หรืออีกอย่างหนึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่า "*ธรรมวินัยที่ได้แสดงแล้ว บัญญัติแล้วนั้นจักอยู่เป็นศาสดาแห่งพวกเธอทั้งหลาย ในกาลเป็นที่ล่วงลับไปแห่งเรา*" หมายความว่าพระพุทธเจ้าองค์แท้นั้นไม่ได้ดับหายไป ไม่ได้สูญไป ดับหายไปแต่ร่างกายหรือเปลือกพระศาสดาองค์แท้คือธรรมวินัยนั้นยังอยู่อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นพระพุทธเจ้าในภาษาธรรมะ

สรุปความก็ว่า *พระพุทธเจ้าภาษาคนนั้น หมายถึงตัวคน พระพุทธเจ้าภาษาธรรมะนั้น หมายถึงธรรมะที่ทำความเป็นพระพุทธเจ้า*

ทีนี้ก็มาถึงคำที่สอง คือคำว่า **ธรรม** หรือ *ธมฺม,* พระธรรม คำว่า พระธรรมภาษาเด็ก ๆ ก็หมายถึงพระคัมภีร์หนังสือหนังหา ที่เรียกกันว่าพระธรรมอยู่ในตู้; หรือว่าเสียงที่ใช้แสดงธรรม ดังที่กล่าวออกเสียงอยู่เดี๋ยวนี้ ว่านี่คือตัว **ธรรม**; พระคัมภีร์นี้ก็เป็นตัวธรรมเสียงเทศน์เป็นตัวธรรมอย่างนี้เป็นต้นธรรมะอย่างนี้มันเป็นภาษาคน ภาษาคนโง่ภาษาคนที่ยังไม่เห็นธรรมะเรียกว่าภาษาคน

ธรรมะในภาษาธรรมะ นั้นก็คือ:— *ธรรมะที่เป็นอันเดียวกันกับพระตถาคต* ผู้ใดเห็นธรรมะ ผู้นั้นเห็นตถาคต ผู้ใดเห็นตถาคต ผู้นั้นเห็นธรรมะ ธรรมะจริงในภาษาธรรมะนั้นอยู่ที่นั่น

หรือถ้าจะให้จำแนก คำว่า "ธรรม" ในภาษาบาลีนั้นหมายถึง สิ่งที่ละเอียด ลึกซึ้งหลายอย่างหลายประการร่วมกันที่เรียกว่าธรรมชาติ. ไม่มีเวลาที่จะจาระไนโดยรายละเอียดจะกล่าวแต่หัวข้อว่า:—

— ตัวธรรมชาติแท้ ๆ นั้นก็เรียกว่าธรรมะ
— กฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้น ก็เรียกว่าธรรมะ
— หน้าที่ที่มนุษย์จะต้องประพฤติให้ถูก ให้ต้องตามกฎของธรรมชาตินั้นก็เรียกว่าธรรมะ.
— ผลอันใดเกิดขึ้นมาจาก การประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามธรรมชาตินั้น ก็เรียกว่าธรรมะเหมือนกัน

ธรรมะมีความหมายกว้างขวางอย่างนี้ ไม่ใช่เป็นเพียง หนังสือ คัมภีร์ ใบลาน หรือเสียงเทศน์

คำว่า ธรรมะ ในภาษาธรรม หมายถึงนามธรรมที่เป็นธรรมะที่กว้างขวางที่ลึกซึ้ง ที่หมายถึงทุก ๆ สิ่งที่เข้าใจได้ยากก็มี เข้าใจได้ง่ายก็มี

ทีนี้ คำถัดไป คือคำว่า "**สังฆะ**" หรือ **พระสงฆ์** คำว่าพระสงฆ์ในภาษาคน หมายถึงตัวนักบวชเหลือง ๆ แดง ๆ เพ่นพ่านทั่ว ๆ ไป นี่คือพระสงฆ์ในภาษาคน, ภาษาคนโง่ที่ยังไม่เห็นธรรมะ *ส่วนพระสงฆ์ในภาษาธรรมะนั้นหมายถึงธรรมะอีกเหมือนกัน คือธรรมะหรือคุณธรรมทุกขั้นทุกตอน ที่มีอยู่ในจิตใจของนักบวชผู้มีคุณธรรม นักบวชคนไหนมีคุณธรรมอยู่ในใจ ไม่ใช่เป็นนักบวชแต่เปลือก* คุณธรรมที่มีอยู่ทุกขั้นทุกตอน ในจิตใจของนักบวชนั้นเรียกว่าพระสงฆ์

พระสงฆ์ ภาษาธรรมะก็หมายถึง คุณธรรมหรือพระธรรมอีกเหมือนกัน; พระสงฆ์ภาษาคน หมายถึงตัวนักบวช พระสงฆ์ภาษาธรรมะ หมายถึงคุณธรรมที่มีอยู่ในจิตใจของคนอย่างที่เราเรียกว่าพระสงฆ์ มี ๔:— โสดา สกิทาคา, อนาคา, และอรหันต์. นี่ก็หมายถึงคุณธรรม ไม่ได้หมายถึงตัวคน เพราะเปลือก หรือตัวคนนั้น มันเหมือน ๆ กันหมด ไม่ว่าของใคร มันผิดกันแต่คุณธรรมในใจที่ทำให้เป็นพระโสดา, สกิทาคา, อนาคา, และอรหันต์ขึ้นมาเรารู้จักพระสงฆ์ในภาษาธรรมกันเสียบ้าง

ทีนี้ก็มาถึง คำว่า **ศาสนา** หรือ *พระศาสนา* คำว่า ศาสนาในภาษาคน หรือภาษาคนโง่นั้น หมายถึงโบสถ์ วิหาร เจดีย์ ผ้ากาสาวพัสตร์เหลืองอร่ามไปหมด มีเจดีย์สะพรั่งไปหมด มีโบสถ์สะพรั่งไปหมดก็ว่า "พระศาสนาเจริญแล้วเว้ย!" นี่พระศาสนาในภาษาคน

ส่วนคำว่า **ศาสนาในภาษาธรรมนั้น หมายถึงตัวธรรมะที่แท้จริงที่เป็นที่พึ่งแก่มนุษย์ได้จริง ธรรมะใดเป็นที่พึ่งแก่มนุษย์ได้จริง ดับทุกข์ให้แก่มนุษย์ได้จริง ธรรมะนั้นคือศาสนา** คือสิ่งที่เรียกว่าศาสนาในภาษาธรรมะ ถ้า*ศาสนาเจริญ ก็หมายความว่ามีคุณธรรมที่ดับทุกข์ได้จริง แพร่หลายทั่วไปในหมู่มนุษย์;* นี่เรียกว่าศาสนาเจริญไม่ใช่เพียงแต่รุ่งเรืองไปด้วยผ้ากาสาวพัสตร์ แล้วก็จะเรียกว่าศาสนาเจริญก็หาไม่

ศาสนาภาษาคน หมายถึงโบสถ์วิหาร เจดีย์ ผ้ากาสาวพัสตร์เป็นต้น ศาสนาภาษาธรรม หมายถึงธรรมะที่เป็นที่พึ่งแก่มนุษย์ได้จริง

หรือ จะเขยิบให้ใกล้เข้ามาอีกหน่อยหนึ่ง คำว่า *ศาสนา แปลกันว่า คำสั่งสอน* คนโดยมากก็เอาคำสั่งสอนเป็นตัวศาสนา ถ้ามีการเรียนการสอนการเจริญแล้วก็เรียกว่าศาสนาเจริญ นี้ก็ถูกเหมือนกัน แต่น้อยเกินไป คือถูกแต่ตามตัวหนังสือ ศาสนาที่แปลว่า คำสั่งสอนนี้เป็นภาษาคนไม่ใช่ภาษาธรรม

ศาสนาที่เป็นภาษาธรรมะนั้นคือ ตัวพรหมจรรย์ คือการประพฤติปฏิบัติลงไปจริงๆ ตามทางธรรม เป็นพรหมจรรย์ที่มีความงดงามในเบื้องต้น, พรหมจรรย์ที่มีความงดงามในท่ามกลาง และพรหมจรรย์ที่มีความงดงามในเบื้องปลาย: เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสส่งภิกษุ ๖๐ รูป ว่า "จงไปประกาศพรหมจรรย์แก่ชาวโลก จงประกาศพรหมจรรย์ให้งดงามทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย"

"พรหมจรรย์" ในที่นี้ท่านหมายถึงการประพฤติปฏิบัติ ที่ดับทุกข์ได้จริง งามในเบื้องต้น ก็คือการศึกษาเล่าเรียน งามในท่ามกลาง ก็คือการปฏิบัติ งามในขั้นปลายสุดท้าย ก็คือผลของการปฏิบัติที่เกิดขึ้นจริงๆ นี้คือตัวพรหมจรรย์ที่เป็นตัวศาสนาตามภาษาของธรรมะ

ศาสนาภาษาคน หมายถึงตัวคำสั่งสอน แต่ศาสนาภาษาธรรม หมายถึงตัวพรหมจรรย์ที่งดงามในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และเบื้องปลายดังที่กล่าวมา จึงต่างกันมาก

ทีนี้ จะพิจารณากันให้ละเอียดลงไป จนถึงคำที่เกี่ยวข้องกับเราเป็นประจำวัน เช่นว่า:-

คำว่า "**ทำการงาน**" หรือ "*การงาน*" ภาษาคนการงานหมายถึงอาชีพ ที่ทำด้วยความจำเป็น ไม่ทำไม่ได้มันบังคับให้ทำ เพื่อเอามาเลี้ยงปาก เลี้ยงท้องบ้าง เพื่อเสวยกามารมณ์บ้าง อาชีพที่ทำไปด้วยความจำเป็นนี้เรียกว่าการงานในภาษาคน *ส่วนการงานในภาษาธรรมนั้นหมายถึงกัมมัฏฐาน คือการปฏิบัติธรรมหรือตัวการปฏิบัติธรรมนั่นเองเป็นตัวการงาน*

จะเปรียบเทียบให้เห็นยิ่งขึ้นไป คนธรรมดาหรือคนไม่เห็นธรรม ทำการงานด้วยความจำเป็น เพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง เพื่อซื้อหากามคุณ; แต่พระอริยบุคคลหรือคนที่เห็นธรรมทำการงานในฐานะที่เป็นการปฏิบัติธรรม เพราะว่าการงานนี้ต้องทำด้วยความซื่อตรง ด้วย

ความสุจริต ด้วยความขยัน ด้วยความแข็งขัน ด้วยความฉลาด ด้วยคุณธรรมมากมายหลายประการ จึงจะสำเร็จการงานนั้นได้ ดังนั้น **การงานนี้คือ การปฏิบัติธรรม**

ในขั้นที่ลึกขึ้นไป ถ้าคนเราทำการงานตามหน้าที่ของตน แม้การงานในโลก ในที่สุดการงานนั้นจะสอนให้รู้จักความจริงของชีวิตจิตใจ สอนให้รู้จักความไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาสอนให้บรรลุธรรมะโดยไม่รู้สึกตัว *การงานในภาษาธรรม จึงหมายถึงการปฏิบัติธรรมที่มีอยู่เองในตัวชีวิตจิตใจนั่นเอง;* แม้ที่สุดแต่การที่เราจะต้องบริหารร่างกายให้เป็นสุขให้สะอาด ให้เรียบร้อย นี้ก็เป็นการปฏิบัติธรรม ก็ต้องทำด้วยจิตใจที่ดีที่ฉลาด ที่ขยันขันแข็งเป็นต้น

สรุปความว่า "การงาน" ภาษาคนหมายถึงอาชีพที่ทำด้วยความจำเป็น การงานในภาษาธรรมะ หมายถึงการปฏิบัติธรรม คำว่า "กัมมัฏฐาน" ก็แปลว่าการงาน การปฏิบัติที่เป็นชิ้นเป็นอันในทางธรรมะแล้ว ก็เรียกว่า กัมมัฏฐานทั้งนั้น กัมมัฏฐานก็แปลว่าการงาน, "การงาน" *ในภาษาธรรมะจึงหมายถึง การปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวมันเอง.*

จะกล่าวถึงคำว่า "**พรหมจรรย์**" อีกครั้งหนึ่ง พรหมจรรย์ภาษาคน ภาษาชาวบ้าน ที่ไม่รู้อะไรในทางธรรม ก็เข้าใจได้แต่เพียงว่า พรหมจรรย์นั้น คือเว้นจากการประพฤติผิดในทางกาม ของคนหนุ่มคนสาวเท่านั้นเอง *แต่คำว่า พรหมจรรย์ในภาษาธรรมะนั้น หมายถึงการทำเพื่อละกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่ง ระบบใดระบบหนึ่งลงไปจริง ๆ ด้วยความเคร่งครัดไม่ให้บกพร่อง* ไม่ว่าเราจะสมาทานการปฏิบัติข้อไหน ถ้าปฏิบัติลงไปให้จริงให้เคร่ง ไม่มีการบกพร่องแล้วเรียกว่าพรหมจรรย์ทั้งนั้น; มิได้หมายแต่เพียงว่า การไม่ประพฤติผิดในทางเรื่องชู้สาว ของคนหนุ่มสาวเท่านั้นเอง นี่แหละ ภาษาคนกับภาษาธรรมต่างกันอยู่อย่างนี้

ทีนี้ กระโดดข้ามไปถึงคำว่า "**นิพพาน**" นิพพานในภาษาคน ภาษาชาวบ้านที่ไม่รู้อะไรก็เข้าใจว่า นิพพานเป็นบ้าน เป็นเมือง; เพราะคนเทศน์ก็มักจะเทศน์อยู่ว่า "นิพพานเป็นอมตะมหานคร" บ้าง, เป็น "เมืองแก้วกล่าวแล้ว คือพระนิพพาน" บ้าง คนที่ฟัง ฟังไม่เข้าใจ ก็เข้าใจว่า เป็นนครเป็นบ้านเป็นเมืองเอาจริง ๆ แล้วเลยเดาต่อไปอีกขั้นหนึ่งว่า ที่นั่นมีอะไรให้สารพัดอย่าง เป็นเมืองแก้วสารพัดนึก จะนึกอะไรก็ได้นั่น ตามชอบ

ใจตัวเอง ก็เลยอยากไปนิพพาน เพราะเป็นบ้านเป็นเมืองสารพัดนึกเช่นนั้น; นิพพานภาษาคน, ภาษาคนโง่ ภาษาคนที่ไม่รู้ธรรมะ แต่ก็มีอยู่มากทั่ว ๆ ไปแทบทุกวัดทุกวา

คำว่า "*นิพพาน*" *ในภาษาธรรมะนั้น หมายถึงความดับสิ้นสุดแห่งกิเลสและความทุกข์โดยประการทั้งปวง และอย่างแท้จริง* เมื่อใดมีการดับแห่งกิเลส และดับความทุกข์อย่างแท้จริง เมื่อนั้นเป็นนิพพานตามมากตามน้อย ตามสถานะ; ถ้าหมดจนสิ้นเชิงก็เป็นนิพพานถึงที่สุด เป็นการดับเย็นแห่งความทุกข์ความร้อน แห่งไฟ คือกิเลสและความทุกข์ นี่นิพพานภาษาธรรม นิพพานภาษาคนก็คือ เมืองแก้วสารพัดนึก **นิพพานภาษาธรรม ก็คือความดับทุกข์สิ้นเชิงที่นี่และเดี๋ยวนี้ก็ได้** ท่านลองคิดดูเถิดว่าคนเข้าใจนิพพานอย่างไรกันโดยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนแก่ตามศาลาวัด

ลดลงไป ก็มาถึงคำว่า "**มรรค — ผล**" คำว่ามรรคผลนี้ชอบพูดกันติดปาก แม้พวกชาวบ้าน "ทำอะไร ทำให้เป็นมรรคเป็นผล" พอประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนต้องการขึ้นมาก็เรียกว่า "เป็นมรรคเป็นผลแล้วเว้ย!" แม้แต่เป็นเรื่องโลกีย์, โลกียะของคนชาวบ้านกิเลสหนาก็พูดว่า "เป็นมรรคเป็นผลแล้วเว้ย!" เพราะทำการทำงานนั้นได้สำเร็จตามที่ตนต้องการ นี่มรรคผลภาษาคนหมายอย่างนี้

แต่ *มรรคผล ภาษาธรรมะนั้นหมายถึงการทำลายความทุกข์ ทำลายกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ได้อย่างถูกต้อง ตามหลักธรรมะเป็นขั้น ๆ ขึ้นไปทีเดียว นี่คือคำว่ามรรคผลในภาษาธรรมะ*

ท่านทั้งหลายก็เคยพูดคำว่ามรรคผลกันอยู่เป็นประจำวัน เมื่อไรพูดมรรคผล ภาษาคน เมื่อไรพูดมรรคผลตามภาษาธรรมะ หรือภาษาพระพุทธเจ้า ก็ต้องระวังให้ดี ๆ

ทีนี้ มาถึงคำที่ประหลาดต่อไป ก็คือคำว่า "**มาร**" มาร พญามารเป็นต้น มารในภาษาคน ก็หมายถึงยักษ์มารที่มีรูปร่างหน้าตาน่าเกลียดน่ากลัว นี่มารในภาษาคน **มารในภาษาธรรมะนั้นไม่เป็นคน แต่เป็นภาวะอันหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะขัดขวางความดีความงาม** ความที่จะก้าวไปถึงความดับทุกข์, สภาพที่ขัดขวางหนทางของสิ่งเหล่านี้ เรียกว่ามาร หรือถ้าจะให้เป็นตัวบุคคลกันก็เอา แต่ต้องเข้าใจให้ถูกต้อง

คำว่า "มาร" นั้นคงจะได้ยินได้ฟังกันมาบ้างแล้วว่ามาจากชั้นปรนิมมิตวสวัสดี ลงมาจากสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัสดี มาผจญพระพุทธเจ้า นี้คือพระยามารที่แท้จริง มาจากสวรรค์ชั้นสูงสุด สวรรค์ปรนิมมิตวสวัสดีนั้น เป็นสวรรค์ที่ประกอบไปด้วยกามคุณชั้นสูงสุดด้วย แล้วยังได้อย่างอกอย่างใจ มีคนคอยอำนวยให้อย่างเต็มตามความต้องการด้วย, ไม่ใช่พญามารที่หน้าตาดุร้าย น่าเกลียด เที่ยวจับสัตว์เดรัจฉานกินเลือดที่ปากแดงอย่างนี้เป็นต้น นั่นเป็นมารของคนโง่ มารในภาษาคน คือคนโง่ ที่ไม่รู้จักมาร

มารในภาษาธรรมะ อย่างเลวที่สุดก็หมายถึงสวรรค์ หรือกามคุณชั้นสูงสุดที่เรียกชื่อว่าปรนิมมิตวสวัสดี และเมื่อกล่าวโดยทั่วไป ก็คือสภาวะทางนามธรรม ที่ขัดขวางความดีความงามความก้าวหน้า ในทางธรรมทุกชนิด นี้เรียกว่ามารในภาษาธรรมะ

ทีนี้ พูดถึงคำว่า "**โลก**" กันบ้าง คำว่าโลกนี้ ภาษาคนหมายถึง แผ่นดิน ตัวโลกนี้จะว่าแบนหรือกลมก็ตามใจ หมายถึงตัวโลก แผ่นดิน, คำว่าโลกในภาษาคน

แต่ภาษาธรรมะนั้น คำว่า *"โลก"* เขาหมายถึง*นามธรรม* หรือ *คุณธรรม* หรือ *คุณสมบัติ ที่มีประจำอยู่ในโลก* เช่นความทุกข์เป็นต้น ความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง ความทุกข์ เหล่านี้เป็นคุณสมบัติประจำอยู่ในตัวโลกนั่นแหละคือตัวโลกในภาษาธรรมะ จึงกล่าวว่าโลกก็คือความทุกข์ ความทุกข์ก็คือโลก อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสอริยสัจสี่บางทีก็ใช้คำว่า "โลก" บางทีก็ใช้คำว่า "ทุกข์" เป็นอันเดียวกัน เช่นพูดว่า:— โลก:— เหตุให้เกิดโลก ความดับสนิทของโลก หนทางให้ถึงความดับสนิทของโลก อย่างนี้ พระพุทธองค์ทรงหมายถึงตัวทุกข์ ตัวเหตุให้เกิดทุกข์ ตัวความดับสนิทของความทุกข์ และวิธีหนทางทำให้ถึงความดับสนิทของความทุกข์;

เพราะฉะนั้น ในภาษาของพระพุทธเจ้าหรือภาษาธรรมะนั้น คำว่า "โลก" หมายถึงความทุกข์, ทุกข์กับโลกเป็นตัวเดียวกัน

หรืออีกทางหนึ่ง คำว่า "โลก" หมายถึงสิ่งที่ต่ำ ๆ เตี้ย ๆ ไม่ใช่ลึกซึ้ง ไม่ใช่สูงสุด เราพูดกันว่าเป็นเรื่องโลก ๆ ไม่ใช่เรื่องธรรมะ อย่างนี้เป็นต้น นี่ก็ยังเป็นคำว่า "โลก" ในภาษาธรรมะเหมือนกัน ไม่ใช่คำว่าโลกจะหมายถึงแต่ตัวแผ่นดินเสมอไป นั่นเป็นภาษาคน

ทีนี้ เขยิบให้สูงขึ้นไปก็มาถึงคำว่า **"ชาติ" หรือ "ความเกิด"** คำว่าความเกิดหรือชาติในภาษาคนนี้หมายถึงการคลอดจากท้องแม่; คน ๆ หนึ่งก็คลอดทีเดียวเท่านั้นแล้วก็อยู่ไปจนกว่าจะตายเน่าเข้าโล่ง ความเกิดมีครั้งเดียว; เกิดจากท้องแม่อย่างนี้เป็นความเกิดตามภาษาคน

ส่วนคำว่า "เกิด" หรือ *ความเกิดในภาษาธรรมะนั้นหมายความถึง ความเกิดแห่งความรู้สึกว่าตัวฉันหรือตัวกูก็ตามที่เกิดขึ้นมา ครั้งหนึ่ง ๆ ในจิตใจของคนเราเป็นประจำวัน* คนธรรมดาก็เกิดได้มากครั้ง ถ้าเป็นคนดีก็เกิดได้น้อยครั้ง ถ้าเป็นพระอริยเจ้าก็ยิ่งเกิดน้อยลงไปอีก กระทั่งไม่เกิดเลยเมื่อใดเกิดความรู้สึกว่า "ตัวฉัน" อย่างนั้นอย่างนี้เร่า ๆ ขึ้นมาในใจ กระทั่งเป็นตัวกูขึ้นมาอย่างนั้นอย่างนี้ นี้ก็เรียกว่าตัวฉันเกิดขึ้นมาคราวหนึ่ง เรียกว่าความเกิด

เพราะฉะนั้นความเกิดจึงเกิดได้หลาย ๆ ครั้งแม้ในวันหนึ่ง คิดไปอย่างสัตว์เดรัจฉานก็เกิดไปเป็นสัตว์เดรัจฉานเดี๋ยวนั้นเอง คิดไปอย่างคนก็เกิดเป็นคนเดี๋ยวนั้นเอง, คิดไปอย่างเทวดา ก็เกิดเป็นเทวดาเดี๋ยวนั้นเอง, **เพราะว่าชีวิต อัตภาพ สุขทุกข์หรืออะไรเหล่านี้ท่านกำหนดไว้ด้วยความเกิดขึ้นแห่งจิตขณะหนึ่ง ๆ เท่านั้น** ฉะนั้นคำว่า "ความเกิด" ในภาษาธรรมะนั้นหมายถึงเกิดแห่งความรู้สึกว่าตัวฉันหรือตัวกู นี้เป็นความเกิดในภาษาธรรม ความเกิดในภาษาคนหมายถึงเกิดจากท้องแม่

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม เรื่องความเกิดนั้น บางคราวก็แสดงด้วยภาษาคน ก็มีเหมือนกัน ในเมื่อพูดตามธรรมดา แต่ถ้าพูดในเรื่องธรรมะชั้นสูง เช่นเรื่อง ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้นแล้ว คำว่าความเกิดนั้น ท่านพูดในภาษาธรรมะ ไม่ได้หมายถึงเกิดจากท้องแม่ แต่หมายถึงการเกิดขึ้นแห่งอุปาทานว่าตัวตน หรือของตน ตัวฉัน หรือ ของฉัน ตัวกูหรือของกู เป็นต้น

ทีนี้ ก็มาถึง **"ความตาย"** ความตายภาษาคน ก็คือตายชนิดที่จะต้องเอาใส่โลงไปเผาฝัง

แต่ความตายในภาษาธรรมะนั้น หมายถึงความสลายแห่งความรู้สึกที่ว่าเมื่อตะกี้นั่นเอง คือความรู้สึกที่เกิดขึ้นว่าเป็นตัวฉัน ตัวกู นั่นแหละมันสลายลงไป นี้เรียกว่าความตายในภาษาธรรมะ

พูดถึงคำที่เรียกว่า "**ชีวิต**" คำว่าชีวิตในภาษาคนภาษาเด็ก ๆ ก็ได้ ก็คือสิ่งที่ยังไม่ตาย ยังเป็นได้ ยังดิ้นได้ ยังเดินได้ ยังกินอาหารได้เป็นต้น; ภาษาที่ละเอียดที่สุด เช่นภาษาชีววิทยาก็ว่า ความสดอยู่ได้ของ Nucleus ของ Cell เซลล์หนึ่ง คือ Protoplasm นั้นยังสดอยู่ ยังเจริญอยู่ก็เรียกว่าชีวิตอย่างนี้; นี่ก็ยังเป็นภาษาวัตถุหรือภาษาคนมากขึ้นไปอีก

ส่วนคำว่า *ชีวิตภาษาธรรมะนั้น ต้องหมายถึงสภาวะที่ไม่รู้จักตายจริง ๆ คือ อสังขตธรรม — คือนิพพานหรือชีวิตนิรันดรจริง ๆ จึงจะเรียกว่าชีวิต* เมื่อใดพูดว่าชีวิตภาษาคน ก็หมายถึงชีวิตอย่างที่เขาพูด ๆ กันอยู่ เมื่อใดพูดถึงชีวิต ภาษาธรรมก็หมายถึงภาวะที่ไม่รู้จักตาย เพราะมันไม่มีความเกิด มันจึงไม่มีความตาย จึงได้แก่อสังขตธรรมทั้งหลาย ที่เราเรียกกันว่านิพพาน เป็นต้น; หรือในที่อื่นหรือในศาสนาอื่นเขาอาจจะเรียกว่า ชีวิตนิรันดร เป็นชีวิตที่ไม่รู้จักดับอีกต่อไป เป็นชีวิตพระเป็นเจ้า หรือชีวิตอะไรก็แล้วแต่จะเรียก นั่นแหละจึงจะเป็นชีวิตจริงหรือชีวิตในภาษาธรรมะ

ทีนี้ก็มาใกล้ จนถึงกระทั่งถึงคำว่า "**คน**" เราพูดกันติดปากว่า "คน คน คน" ทุกคนก็เป็นคน แต่ระวังให้ดีคำ ๆ นี้ก็มีอยู่ ๒ ความหมาย คำว่าคนในภาษาคนก็หมายถึงสัตว์ที่มีรูปร่าง อย่างที่เราเรียกว่าคน

แต่คำว่า *คนในภาษาธรรมะนั้น หมายถึงคุณธรรมที่เหมาะกับคำว่ามนุษย์* คือคุณธรรมที่สูงที่เหมาะกับคำว่ามนุษย์คือมีจิตใจสูง; นี่เราจะเข้าใจได้ง่าย ๆ เช่นเมื่อท่านทั้งหลายบางคนไปด่าเพื่อนด่าฝูงว่า "มึงไม่ใช่คน" นี่หมายความว่าอย่างไร ? เขาก็เป็นคนมีรูปร่างเหมือนคนที่ด่าเขานั่นเอง แต่ทำไมไปหาว่าเขาไม่ใช่คน นี่ก็เพราะว่าเขาขาดคุณธรรมที่เหมาะสำหรับคำว่ามนุษย์ เราจึงด่าเขาว่าไม่ใช่คน

คำว่า "คน" จึงมี ๒ ความหมายเสียแล้ว ความหมายหนึ่งเป็นภาษาคน หมายถึงสัตว์ที่มีรูปร่างอย่างคน อีกความหมายหนึ่งเป็นภาษาธรรมะ หมายถึงคุณธรรมที่เหมาะสมกับคำว่ามนุษย์

ทีนี้ ไปนึกถึงคำว่า "**พระเจ้า**" หรือ "**พระเป็นเจ้า**" พระเป็นเจ้าในภาษาคนก็หมายถึงเทวดาที่มีอำนาจในการสร้าง ในการบันดาล ในการเนรมิตต่าง ๆ; นี่เรียกว่าพระเป็นเจ้า นี่ก็ถูกตามภาษาคน แต่ภาษาในธรรมะนั้นคำว่า พระเป็นเจ้ามีความหมายอย่างนั้นนั้น

เขาหมายถึงอำนาจอันลึกลับ ที่ไม่ต้องเป็นตัวคน ไม่ต้องเป็นตัวเทวดา ไม่ต้องเป็นตัวอะไรหมด; แต่เป็นสิ่งที่เป็นธรรมชาติ เป็นนามธรรม เช่นกฎของธรรมชาติเป็นต้น .— สิ่งที่เรียกว่า *กฎของธรรมชาติ* นั่นแหละ บันดาลให้เกิดสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นมา

— *กฎของธรรมชาติ* นั่นแหละควบคุมสิ่งทั้งหลายทั้งปวง

— *กฎของธรรมชาติ* นั่นแหละมีอำนาจเหนือสิ่งทั้งปวง

เพราะฉะนั้นคำว่า "*พระเป็นเจ้า*" ในภาษาธรรมะนั้น เราหมายถึง *กฎธรรมชาติ* เช่นนี้เป็นต้น เป็นตัวอย่างและ *เราเรียกว่า* " *ธรรม*"

กฎของธรรมชาตินี้ เราเรียกกันอย่างภาษาไทย ถ้าเรียกอย่างภาษาบาลี เรียกว่า *ธรรม* เฉย ๆ, ธรรมะนั่นแหละ คำ ๆ เดียวกันนั่นแหละ เรียกว่าธรรมเฉย ๆ หมายถึงกฎธรรมชาติ เพราะฉะนั้นพระเป็นเจ้าของเราก็คือ ธรรม

ทีนี้ มองดูลงไปข้างล่าง ถึงคำว่า "**อบาย**" คำว่าอบาย ก็หมายถึงโลกที่ตกต่ำ ตามปกติ เราแจกเป็น—สัตว์นรก --สัตว์เดรัจฉาน —เปรต, อสุรกาย สี่อย่างนี้รวมเรียกกันว่า อบาย เขียนภาพไว้ตามฝาผนังโบสถ์, นรกเป็นอย่างนั้นสัตว์เดรัจฉานเป็นอย่างนี้ เปรตเป็นอย่างโน้น อสุรกาย เป็นอย่างนู้น ล้วนแต่จะเป็นต่อเมื่อตายแล้วทั้งนั้น นั้นเรียกว่าอยู่ในสภาพที่เป็นวัตถุ เป็นสัตว์ที่เลว ๆ นี่คืออบายในภาษาคน นรกในภาษาคน สัตว์เดรัจฉานในภาษาคน

เทียบคู่กันให้เห็นง่าย ๆ " นรก " ในภาษาคนหมายถึงเมืองอยู่ใต้ดิน มีเจ้าหน้าที่เป็นยมบาล จับคนไปลงโทษต่าง ๆ นานา ตายแล้วจึงจะไปถึง

ส่วน *นรกในภาษาธรรมะ* นั้นหมายถึง *ความร้อนใจเหมือนไฟเผา เมื่อใดมีความร้อนใจเหมือนไฟเผา เมื่อนั้นเรียกว่า เป็นนรกในภาษาธรรมะ* ใครทำความร้อนใจให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ในลักษณะเหมือนไฟเผาเมื่อไร ก็เรียกว่าตกนรกเมื่อนั้น และความร้อนใจนั้นก็มีหลางอย่าง หลายแบบ หลายชนิด เพราะฉะนั้นจึงแบ่งซ้อนรกได้เป็นต่าง ๆ กัน

คำว่า "**สัตว์เดรัจฉาน**" กำเนิดสัตว์เดรัจฉานก็หมายถึงหมู หมา กา ไก่ ที่เที่ยววิ่งอยู่ตามพื้นดิน ตายแล้วไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานอย่างนั้น นี่เรียกว่ากำเนิดเดรัจฉานของภาษาคน

ส่วน *ในภาษาธรรมะนั้น* หมายความว่า *เมื่อใดเรามีความโง่เช่นเดียวกับสัตว์เดรัจฉาน เมื่อนั้นเราเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานแล้วทันทีและเดี๋ยวนี้เอง*; วันหนึ่งเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานหลายหนก็ได้ *นี่คำว่ากำเนิดเดรัจฉานในภาษาธรรมะหมายถึงความโง่*

คำว่า "*เปรต*" ในภาษาคน หมายถึงสัตว์ที่มีปากนิดเดียวมีท้องโตมาก กินไม่ทันและหิวอยู่เรื่อย และจะเป็นก็ต่อเมื่อตายแล้วเหมือนกัน นี่เรียกว่า เปรต ในภาษาคน

ส่วน *เปรตในภาษาธรรมะ* นั้น *เมื่อใดมีความทะเยอทะยานด้วยกิเลสตัณหา มีความวิตกกังวลด้วยกิเลสตัณหาแล้ว เมื่อนั้นเรียกว่าเป็นเปรต* เพราะมันมีอาการเหมือนกับว่า ปากเท่ารูเข็ม ท้องเท่าภูเขาเหมือนกัน คนมีกิเลสตัณหามาก โลภจัดเกินไป วิตกกังวลมากเกินไป ก็มีอาการเป็นเปรต เรียกว่าเกิดเป็นเปรตแล้วทันทีและเดี๋ยวนี้ ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว

คำว่า "**อสุรกาย**"; กำเนิดอสุรกายภาษาคนก็หมายถึงผีชนิดหนึ่งมองไม่เห็นตัว เที่ยวหลอกเที่ยวหลอนไม่กล้าแสดงตัว เพราะมีความขลาด

แต่ *อสุรกายในภาษาธรรมนั้น หมายถึง ตัวความขลาดในจิตใจของมนุษย์นั่นเอง* ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว จึงจะไปเกิดเป็นอสุรกาย เมื่อใดมีความขี้ขลาด เมื่อนั้นเป็นอสุรกายทันที ขี้ขลาดอย่างไม่ควรจะขี้ขลาด ขี้ขลาดเกินไป กลัวกระทั่งจิ้งจก ตุ๊กแก กิ้งกือ ไส้เดือน เหล่านี้ก็เรียกว่าขี้ขลาดเกินไป จนอยู่ในสภาพอสุรกาย; กลัวการทำความดีก็มี กลัวว่าบรรลุนิพพานแล้วจะไม่มีรสมีชาด สู้อยู่ในเรื่องโลก ๆ นี้ไม่ได้เพราะกลัวนิพพานอย่างนี้ก็มี ความกลัวอย่างไม่เหตุผลชนิดนี้เป็นอสุรกาย เมื่อใดมีความกลัวอย่างนี้ ก็ให้ถือว่าเป็นอสุรกายทันทีและเดี๋ยวนี้

นี่เป็นอบายในภาษาธรรมะ แตกต่างกับอบายในภาษาคน; แล้วมันยังมีเรื่องที่จะต้องคิดต่อไปว่า ถ้าไม่ตกอบายในภาษาธรรมะแล้ว เป็นไม่ตกอบายในภาษาคนแน่; เช่นว่าเราไม่ทำผิดจนมีอะไรร้อนใจ ไม่ตกนรกในชาตินี้แล้วชาติหน้าไม่ต้องกลัว ต่อหลังจากตายแล้วไม่ต้องกลัว เป็นไม่ตกนรกแน่ หรือว่าชาตินี้เราไม่โง่อย่างสัตว์เดรัจฉาน; ไม่หิวอย่างเปรต; และไม่ขี้ขลาดอย่างคนขี้ขลาดแล้ว; ก็ไม่มีบาปอันใดที่จะทำให้ต้องตาย แล้วไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน หรือเป็นเปรต หรือเป็นอสุรกาย

เพราะฉะนั้นจงสนใจแต่เรื่องนรก เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย **ที่จะตกที่จะเป็นกันที่นี่** และเดี๋ยวนี้ให้มากที่สุด, นรก เปรต เดรัจฉาน อสุรกาย ที่จะถึงต่อตายแล้วนั้นเก็บไว้ทีก่อนก็ได้ ไม่ต้องไปสนใจเพราะว่าถ้าไม่เป็นนรก, เดรัจฉาน, เปรต, อสุรกายในภาษาธรรมะ ที่นี่และเดี๋ยวนี้แล้ว แม้จะตายอย่างไรก็ไม่ต้องไปตกนรก หรือไปเป็นเปรตเป็นต้น; เพราะว่าเราประพฤติปฏิบัติชอบ ไม่มีอะไรทำให้ต้องตกอบายในปัจจุบันนี้แล้ว มันก็ไม่ต้องไปตกต่อเมื่อตายแล้วแน่นอน

ทุกคนก็ดูเหมือนจะพูดเป็นว่า **สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ;** แล้วทำไมจึงโง่เกินไป ถึงกับไม่เข้าใจในเรื่องอบายทั้งสี่ ที่มีอยู่ในชีวิตนี้จริง ๆ; ทั้งที่พูดอยู่ว่า สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ

ถูกแล้วแน่นอน สวรรค์หรือนรกภาษาคนนั้น อยู่นอกตัว อยู่ที่โลกไหนก็ไม่รู้ ถึงกันต่อเมื่อตายแล้ว ส่วนนรกหรือสวรรค์ในภาษาธรรมะนั้นอยู่ในใจ ถึงได้เมื่อไรก็ได้แล้วแต่การปรุงแต่งของชีวิตจิตใจ นี่เรียกว่าอบายในภาษาคนกับอบายในภาษาธรรมะนั้นต่างกันอย่างนี้

เมื่อพูดถึง ***สวรรค์*** *ในภาษาคนก็หมายถึงเทวโลกอันงดงาม อยู่เบื้องบน* ที่ไม่ฝั่นกันนัก; ทำบุญสักบาทหนึ่งก็จะเอาวิมานหลังหนึ่ง มีนางฟ้าเป็นร้อย ๆ สิบ ๆ นี่เป็นสวรรค์ในภาษาคน

ส่วนสวรรค์ในภาษาธรรมะนั้น หมายถึงกามคุณหรือยอดสุดของกามคุณเป็นต้น ที่ทำให้คนลุ่มหลง นี่เรียกว่าสวรรค์ชั้นกามาวจร; ถ้าเป็นสวรรค์ชั้นพรหมโลกก็หมายถึงความว่างจากกามารมณ์ มีความสบายใจเพราะไม่ถูกกามารมณ์รบกวน; เหมือนอย่างว่า คน ๆ หนึ่ง เมื่อมีความหิวในกามารมณ์บริโภคกามารมณ์เสร็จแล้ว ไม่อยากแตะต้องกามารมณ์อีกต่อไป ในเวลานั้นต้องการอยู่ว่าง ๆ เงียบ ๆ จืด ๆ นี่ก็คือความรู้สึกที่ว่างจากกามารมณ์ ที่พอจะเทียบกันได้กับคุณสมบัติของพวกพรหมหรือ พรหมโลก เพราะฉะนั้นเราจึงกล่าวว่า สวรรค์ชั้นธรรมดาก็คือสมบูรณ์ไปด้วยกามารมณ์สวรรค์ชั้นสูงสุดเช่น ปรนิมมิตวสวัสดี ก็คือสมบูรณ์ไปด้วยยอดสุดของกามารมณ์ สวรรค์ชั้นพรหมโลก ก็คือว่างจากการเบียดเบียนของกามารมณ์ แต่ยังมีตัวมีตน มีตัวกูอยู่

ทีนี้ ลองพูดถึงคำว่า "**น้ำอมฤต**" น้ำอมฤตซึ่งแปลว่า น้ำที่ทำความไม่ตาย น้ำอมฤตภาษาคน ก็หมายถึงเหล้าชนิดหนึ่ง ซึ่งพวกเทวดากินกันเข้าไปแล้วก็ไม่ตาย แล้วก็เลยรบราฆ่าฟันกันอีก นี้น้ำอมฤตภาษาคน

แต่น้ำอมฤตในภาษาธรรมนั้น หมายถึงธรรมะขั้นสูงในขั้นอนัตตา หรือสุญญตา **ธรรมะในขั้นสูงถึงขนาดเป็นอนัตตาหรือเป็นสุญญตานั้น ทำให้คนไม่ตาย เพราะทำให้ว่างจากตัวคน ไม่มีตัวคนแล้ว จะมีความตายได้อย่างไร** ฉะนั้นธรรมะ *ในขั้นอนัตตาหรือสุญญตา นั้น คือน้ำอมฤต* ในภาษาธรรมะ

ส่วนสุราชนิดหนึ่งซึ่งกินกันเข้าไปแล้วไม่ตาย ตามที่เล่ากันมาอย่างปรัมปรานั้น เป็นน้ำอมฤตในภาษาคน, คนโง่, คนที่ไม่เห็นธรรมหรือไม่ถึงธรรม ทีนี้เมื่อได้พูดถึงคำว่า สุญญตาขึ้นมาแล้ว ก็จะถือโอกาสอธิบายคำ ๆ นี้เสียเลย

คำว่า "**สุญญตา**" เป็นภาษาบาลี, "สุญญ" แปลว่า ว่าง; "ตา" แปลว่าความ *"สุญญตา" แปลว่า ความว่าง* ความว่างในภาษาคน, ภาษาคนโง่ที่ไม่เห็นธรรม ไม่ถึงธรรมนั้น, มีความหมายว่าไม่มีอะไรเลย หรือสูญเปล่า ไม่ได้อะไรเลย พึงดูให้ดี ๆ ว่าสุญญตาความว่างในภาษาคนนั้นไม่มีอะไรเลย แม้แต่สักนิดเดียว สักอย่างเดียว คือมันว่างไปหมดแล้วก็สูญเปล่าด้วย ไม่เป็นประโยชน์อะไร นี่สุญญตาความว่างในภาษาคน คนโง่ คนไม่เห็นธรรม

ส่วน **สุญญตา** หรือ ความว่าง ในภาษาธรรมนั้นมีทุกอย่าง ๆ ทุกประการ **อะไร ๆ ก็มี เท่าไร ๆ ก็ได้ เว้นเสียแต่ความรู้สึกว่าตัวฉัน หรือของฉัน ให้มีอะไร ๆ** ครบทุกอย่าง ทุกประการอย่างไร ๆ จะนึกคิดไปอย่างไรก็ได้ ให้มีทุก ๆ อย่างได้ *ทั้งรูปธรรมและนามธรรม* เว้นเสียอย่างเดียวแต่ว่าไม่มีความรู้สึกว่า ตัวฉัน หรือของฉัน; ไม่มีความรู้สึกว่าตัวกู หรือของกู นั่นคือ สุญญตา;—ความว่าง ตามความหมายในภาษาธรรมะหรือภาษาของพระพุทธเจ้า

สุญญตา แปลว่า *ว่าง;* ว่างจากอะไร ? ว่างจากตัวตน หรือของตน นอกนั้นมีได้หมด อะไร ๆ ไม่ถือว่าเป็นตัวฉันและของฉัน ตัวกูและของกูก็แล้วกัน; นี่เรียกว่า สุญญตา ความว่าง ตามภาษาธรรมะ; เมื่อพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าสุญญตาหรือความว่าง ท่านตรัสใน

ภาษาธรรมะ; พวกคนโง่ฟังในภาษาคน ก็เลยเอาไปเป็นว่า ไม่มีอะไรหรือสูญเปล่า; เมื่อเข้าใจคำว่าความว่างเป็นเช่นนี้ ในภาษาคนเช่นนี้เสียแล้ว มันก็เข้าใจสุญญตาในภาษาธรรมะของพระพุทธเจ้าไม่ได้; คนโง่เหล่านี้จึงได้พ่นอะไรออกมาแปลก ๆ เกี่ยวกับเรื่องความว่าง ซึ่งไม่เข้าเรื่องเข้าราวกันกับเรื่องความว่างของพระพุทธเจ้า ที่ได้กล่าวไว้ในภาษาธรรมะ

จึงหวังว่า ท่านทั้งหลายทุกคนจะได้สนใจกำหนดจดจำ คำว่า "ว่าง, ว่าง" นี้ไว้ให้ดี ว่า ถ้าภาษา Physics หรือ Physical นั้น หมายถึงไม่มีอะไรจริง ๆ แต่ถ้าภาษา Metaphysics แล้ว หมายถึงมีทุกอย่าง เว้นเสียแต่ความเป็นตัวฉันหรือความเป็นของฉัน

ในวัตถุสิ่งของ รูปธรรม นามธรรม หรืออะไรก็ตาม มันไม่มีอะไรที่เป็นตัวฉัน หรือของฉันได้; มันว่างจากคุณสมบัติแห่งความเป็นตัวฉันเป็นของฉันเช่นนี้ จึงได้เรียกมันว่าว่าง; และมันไม่ได้สูญเปล่า มันเอามาใช้ทำอะไรก็ได้ตามที่สติปัญญาจะรู้จักใช้ รู้จักทำมันก็แล้วกัน ขออย่างเดียวแต่ว่า อย่าไปเกิดมีความรู้สึกว่าเป็นตัวฉันหรือของฉันเข้า

เพราะฉะนั้น สุญญตา หรือความว่างในภาษาธรรมะนั้นไม่ได้แปลว่า สูญเปล่า ถ้าใครไปแปล สุญญตา—ความว่างว่าสูญเปล่า นั้น เป็นคนโง่ ยังไม่รู้จักธรรมะ ไม่รู้ภาษาของธรรมะ พูดไปตามภาษาคนอย่างเดียว; แล้วเอามางัดกันเข้ากับความว่างในภาษาธรรม แล้วมันจะพูดกันรู้เรื่องได้อย่างไร ขอให้เข้าใจคำ ๆ นี้ไว้เป็นพิเศษว่า มีความหมายเป็น ๒ ทางอย่างนี้

ทีนี้ก็มาถึงคำว่า "**ความหยุด**" หยุดคือไม่แล่น ไม่เคลื่อนไหวนั้น ความหยุดอย่างภาษาคน ภาษาชาวบ้านนั้นมีความหมายอย่างหนึ่ง; ความหยุดอย่างภาษาธรรมะของพระพุทธเจ้านั้น มีความหมายอีกอย่างหนึ่ง จะยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ :—

เช่นความหยุดตามภาษาขององคุลีมาลนั้น มันอย่างหนึ่ง ความหยุดตามภาษาของพระพุทธเจ้านั้นมันมีอีกอย่างหนึ่ง; ท่านทั้งหลายก็เคยได้ยินได้ฟังเรื่ององคุลีมาลมาแล้วว่าโต้ตอบกันอย่างไรกันกับพระพุทธเจ้าในข้อนี้ ความหยุดอย่างขององคุลีมาลนั้นเป็นภาษาคน ความหยุดอย่างของพระพุทธเจ้านั้นเป็นภาษาธรรมะ, ความหยุดอย่างภาษาชาวบ้านภาษาคนขององคุลีมาลก็คือไม่เคลื่อนไหว ให้ยืนอยู่นิ่ง ๆ

แต่ความหยุดในภาษาของพระพุทธเจ้านั้น ท่านหมายถึงความว่างจากตัวตน ถ้าว่างจากตัวตนแล้วจะเอาอะไรไปวิ่ง ลองคิดดูข้อนี้ก็แล้วกัน ถ้าเมื่อมันว่างจากตัวตนแล้วจะเอาตัวฉันที่ไหนไปวิ่ง; ก็ต้องถือว่าฉันหยุดแล้ว นี้ความหยุดอย่างภาษาของพระพุทธเจ้า ไม่มีตัวตนจะยึดถือไว้ว่าเป็นตัวตน ว่างจากตัวตนโดยสิ้นเชิง

ความว่าง นั้นคือ ความหยุดในที่นี้ นี้คือหยุดอย่างภาษาพระพุทธเจ้า มันต่างกับหยุดอย่างภาษาคนธรรมดาอย่างไร; ลองเปรียบดูเถิด

หยุดอย่างภาษาพระพุทธเจ้านั้น วิ่งอยู่ก็ได้ ก็เรียกว่าหยุด; เพราะมันไม่มีคนผู้วิ่ง มันหยุดความต้องการของกิเลสตัณหาโดยประการทั้งปวง; ไม่มีตัวฉันที่จะต้องการอะไรที่ไหน ไม่วิ่งไปวิ่งมาที่ไหน

เหมือนอย่างคนที่ว่า ยังมีความอยากแล้วก็เที่ยววิ่งหาบุญหากุศล หาความดี หาอะไรไปเสียสาระพัดอย่าง ที่นั่นที่นี่ที่เที่ยวแห่กันไปเที่ยวแห่กันมา อย่างนี้ก็เรียกว่า วิ่ง

แต่ถ้าหยุดความต้องการเสียได้ หยุดความมีตัวมีตนเสียได้ แม้จะขึ้นเรือบินอยู่ ก็เรียกว่าหยุด ขอให้รู้จักเปรียบเทียบความหยุดตามภาษาคน กับความหยุดในภาษาธรรมให้เข้าใจให้ดี แล้วก็จะช่วยให้เข้าใจเรื่องความว่างได้ดีด้วย

พูดแต่เรื่องลึก ๆ อย่างนี้ก็คงจะง่วงนอน ทีนี้ก็มาพูดถึงเรื่องคำง่าย ๆ เช่นว่า "**แสงสว่าง**": ตามธรรมดาเมื่อพูดถึงแสงสว่าง ก็หมายถึงแสงตะเกียงแสงดวงอาทิตย์ แสงไฟฟ้าอะไรก็แล้วแต่จะเรียกกัน นี้เป็นภาษาคน

แต่ถ้า *ภาษาธรรม* ของพระพุทธเจ้าคำว่า *"แสงสว่าง" ท่านหมายถึงปัญญา หรือวิชชา* หรือ *ญาน* หรืออะไรที่คล้ายกัน

แม้จะไปนั่งอยู่ในถ้ำมืดตื้อ ก็มีแสงสว่าง เพราะว่าขณะนั้นมีปัญญา มีวิชชา มีญานอยู่ในใจอย่างโชติช่วง จึงว่าที่นั่นก็มีแสงสว่าง ในถ้ำมืดตื้อ; หรือว่ากลางคืน ไม่มีแสงเดือนแสงดาว ดับตะเกียงเสียให้หมด ก็เรียกว่ามีแสงสว่างคือมีปัญญา มีวิชชา มีญานอยู่ในจิตในใจของพระโยคาวจรนั้น นี้เรียกว่าแสงสว่างภาษาธรรม

ทีนี้ เกี่ยวกับ "**ความมืด**" ความมืดในภาษาคนธรรมดาหมายถึง มืดจนมองด้วยตาไม่เห็น มันมืดเหลือเกินนี้เรียกว่าความมืดภาษาคน

ส่วนความมืดในภาษาธรรมนั้นหมายถึง อวิชชา — ความโง่ ความหลง โมหะ นั่นแหละคือความมืด **จับตัวไปนั่งอยู่กลางแดด มันก็ยังมืดอยู่นั่นเอง,** เพราะมันมืดด้วยอวิชชา มืดด้วยโมหะ ความมืดภาษาคนกับความมืดภาษาธรรมต่างกันอย่างนี้

ทีนี้ ก็ไปถึงคำว่า "**กรรม**" เมื่อชาวบ้านเขาพูดว่า "กรรมแล้วเว้ย!" ก็หมายความว่า มันแย่แล้ว! มีโชคร้าย มีผลบาปมาถึง นี่คำว่ากรรมภาษาชาวบ้าน

แต่กรรมในภาษาธรรมะนั้นหมายถึงสิ่งอื่น คือหมายถึงการกระทำ กระทำไม่ดี กระทำชั่วก็เรียกว่ากรรมดำ กระทำดีก็เรียกว่ากรรมขาว, **แล้วมีกรรมประหลาดอีกอย่างหนึ่ง ที่ไม่ดำไม่ขาว คือกรรมที่ทำให้สิ้นกรรมอีกต่อหนึ่ง** ยิ่งฟังไม่เข้าใจ ไม่รู้ว่าทำอย่างไร; ก็คือเรื่องทำให้รู้อนัตตา ให้รู้สุญญตา จนไม่มีตัวตน นั่นแหละ ทำอย่างนี้เรียกว่าเป็นกรรมในพระพุทธศาสนา กรรมที่แท้จริง กรรมที่พระพุทธเจ้าท่านทรงสั่งสอน ท่านอุตส่าห์สั่งสอนยิ่งกว่ากรรมไหนหมด

แต่คนก็ไปสนใจกันเพียงเรื่องกรรมดำกรรมขาว คือกรรมดี กรรมชั่ว; ไม่สนใจกันถึง**กรรมที่สามนี้** ที่ไม่ดำไม่ขาว ไม่ดีไม่ชั่ว คือว่างจากตัวตนไปหมด และทำให้ลุถึงนิพพาน ให้สิ้นกรรมดีกรรมชั่วโดยประการทั้งปวง เขาไม่เข้าใจว่า จะสิ้นกรรมได้อย่างไร ไม่รู้ว่าจะสิ้นกรรมได้ด้วยเพราะการทำกรรมให้ถูกต้องตามวิธีของพระพุทธเจ้า ที่ได้ตรัสไว้ คือ อริยมรรคนั่นเอง

เมื่อใดประพฤติอริยมรรค โดยเฉพาะคืออริยมรรคมีองค์แปดเมื่อนั้นชื่อว่าทำกรรมที่ไม่ดำไม่ขาว และจะเป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมทั้งปวง นี่คือกรรมในภาษาธรรมะ ไม่ใช่กรรมภาษาลูกเด็ก ๆ ว่าเป็นกรรมแล้ว แย่แล้ว โชคร้ายจริง นี้เรียกว่ากรรม นี่เป็นกรรมในภาษาคน

คำว่า "**ที่พึ่ง**" หรือคำว่า **สรณะ ที่พึ่ง,** ที่พึ่งหรือสรณะภาษาคนนั้น หมายถึงคนอื่น หมายถึงสิ่งอื่นที่อยู่นอกตัว ที่จะเอามาเป็นที่พึ่ง เช่นพึ่งเจ้าพึ่งนาย ก็หมายถึงคนอื่นที่อยู่นอกตัวเรา พึ่งผีพึ่งสาง พึ่งจอมปลวก พึ่งศาลพระภูมิ พึ่งอะไรก็สุดแท้ มันล้วนแต่เป็นสิ่งอื่น คนอื่น อยู่นอกตัวเรานี้คือสรณะ—ที่พึ่งในภาษาคน

ส่วน *สรณะที่พึ่งในภาษาธรรม นั้นหมายถึงตัวเอง*: อยู่ในตัวเอง **แม้ว่าเราจะพูดว่า พึ่งพระพุทธ พึ่งพระธรรม พึ่งพระสงฆ์ ก็หมายถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่มีอยู่จริงในตัวเรา มีอยู่ในจิตใจของเรา** จึงจะเป็นที่พึ่งแก่เราได้; เพราะฉะนั้นมันจึงมีอยู่ในตัวเรา หรือเป็นการกระทำของตัวเรา ที่ทำให้มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ขึ้นมาในจิตในใจของเรา ที่พึ่งหรือสรณะในภาษาธรรมนั้น คือตัวเองอยู่ในตัวเองไม่ได้อยู่ข้างนอก

ทีนี้ก็มาถึงคำว่า **"หัวใจของพุทธศาสนา"** เมื่อพูดถึงหัวใจของพุทธศาสนาแล้วจะมีเรื่องประหลาด ๆ บางคนก็ท่องนั่นนี่ เช่น–วิ–สุ–ปะ=วินัย, สุตตะ, ปรมัตถะอย่างนี้ วิสุปะ, วิสุปะ, วิสุปะ ว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา หัวใจของพุทธศาสนาอย่างนี้มันภาษาคน, คนโง่, คนไม่เห็นธรรมท่องคาถาเป็นภาษาบาลีสองสามตัว เรียกว่าหัวใจของพุทธศาสนาก็มี หรือท่องอย่างอื่นก็มี

แต่*หัวใจของพระพุทธศาสนาในภาษาธรรม ตามแบบของพระพุทธเจ้านั้น* คือ **"ความรู้ที่รู้ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ว่าเป็นตัวเราหรือของเรา"** ถ้าพูดเป็นภาษาบาลีก็ว่า:–*สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย*–สิ่งทั้งหลายทั้งปวง อันบุคคลไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ว่าเป็นตัวเราของเรา" นั้นคือหัวใจของพุทธศาสนา ตามภาษาธรรมะหรือภาษาของพระพุทธเจ้าดังที่กล่าวแล้ว

เพราะฉะนั้นใครอยากจะมีหัวใจของพระพุทธศาสนาก็ระวังให้ดี อย่าไปถือเอาหัวใจพุทธศาสนาตามภาษาคน หรือคนโง่ คนไม่เห็นธรรม, คนไม่ถึงธรรมเข้า จะน่าหวัว จะน่าหัวเราะเหมือนเด็ก ๆ

ทั้งหมดเท่าที่แสดงมานี้ ก็เรียกว่าพอที่จะช่วยให้ท่านทั้งหลาย รู้จักเปรียบเทียบคำ ๆ เดียวว่ามี ๒ ความหมายอย่างไร ถ้ามีบัณฑิตมีสติปัญญา จะถือเอาได้ซึ่งอรรถทั้งสอง, อปฺปมตฺโต อุโภ อตฺเถ อธิคณฺหาติ ปณฺฑิโต บัณฑิตเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว ย่อมถือเอาได้ซึ่งอรรถทั้งสอง, อรรถทั้งสองในที่นี้ อาตมาหมายถึงความหมายทั้งสอง ของคำทั้ง ๒ ประเภท

ความหมายของคำทางภาษาคนนั้นอย่างหนึ่ง ความหมายของคำ ๆ เดียวกัน ในทางภาษาธรรมะนั้น อีกอย่างหนึ่งถ้าเป็นคนฉลาดจริง ก็จะต้องถือเอาให้ได้ทั้งสองอย่างเหมือนตัวอย่างที่ได้ยกมากล่าวให้เห็นอย่างมากมาย แต่ว่าคำทั้งหลายที่ได้ยกมากล่าวแล้วข้างต้นนั้นเป็นภาษาที่สูง ๆ ไป ทีนี้เราจะมาพูดกันถึงภาษาต่ำ ๆ ดูบ้าง

ขออภัยอย่าถือว่าเป็นคำโสกโดกหยาบคาย เช่นคำว่า **"กิน"** คำว่ากินในภาษาคน หมายถึงกินอาหารทางปากเหมือนที่เราเรียกกันอยู่ว่า กินเข้าไป

แต่คำว่า *"กิน" ในภาษาธรรมนั้น,* กินทางตา กินทางหู กินทางจมูก กินทางลิ้น กินทางกาย กินทางใจ ลองคิดดูว่า หมายถึงอะไร คำว่ากิน ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น นี้เรียกว่ากิน กินทางตา กินทางหู เป็นต้นอย่างนี้ท่านเรียกว่า ภาษาธรรมะ เช่นคำว่า *"กามโภคี"* ผู้บริโภคกาม ใช้อยู่ทั่วไป ในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ซึ่งเป็นคำเดียวกับคำว่ากิน

คำว่า **"บริโภคสตรี"** ฟังดูก็คงจะเป็นที่หัวเราะกันลั่นทีเดียว สำหรับคนไทยเรา; แต่เป็นของธรรมดาที่สุดในภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤต

คำว่าบริโภคสตรีไม่ใช่หมายถึงจับผู้หญิงมาฆ่ามาแกงกิน แต่หมายถึงบุรุษเพศบริโภครสอันเกิดแก่สตรี อย่างนี้เรียกว่าบริโภคสตรี คำว่ากิน ในภาษาธรรมะ หมายความอย่างนี้

ในภาษาบาลีถ้าพูดว่า *"นิพโภโค"* คือไม่มีอะไรจะกินแล้ว ก็หมายความว่า พระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ทั้งหลายไม่ถูกปรุงแต่งด้วย รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์อีกต่อไป; อยู่เหนืออำนาจการปรุงแต่งของสิ่งทั้งหกนี้แล้ว เรียกว่าคน**ไม่มีอะไรจะกิน** จงรู้จักคำว่า "กิน" ในภาษาธรรมะให้กว้างขวางอย่างนี้ จะเข้าใจธรรมะอันลึกซึ้งได้โดยง่าย

ทีนี้มาถึงคำว่า **"นอน"** นอนหลับนี่แหละ เราหมายถึงการนอน อย่างสุนัขนอน แมวนอน นี้คือนอนภาษาคน นอนหลับภาษาคน

แต่ถ้านอนหลับภาษาธรรม หมายถึงเป็นอยู่ด้วยอวิชชา ต่อให้นั่งลืมตาอยู่อย่างนี้ แต่ถ้ากำลังโง่แล้ว เรียกว่าหลับอยู่ นี้คือ หลับในภาษาธรรมะ; การเป็นอยู่ หรือมีชีวิตอยู่ด้วยอวิชชา ในอิริยาบถใดก็ตามเรียกว่าหลับ

การตื่น เราหมายถึงตื่นนอน

แต่ในภาษาธรรมนั้นหมายถึงชีวิต ที่เป็นอยู่ด้วยชาคริยานุโยค เป็นอยู่ด้วย**สติปัญญา** ทั้งตื่นและทั้งหลับก็เรียกว่าตื่น

ผู้เจริญสติปัฏฐานมีสติไม่ขาดตอน แม้หลับลงไปแล้ว ตื่นขึ้นมาด้วยสติอย่างนั้นอีก อย่างนี้เรียกว่ามีสติทั้งหลับทั้งตื่น, เมื่อเขาตื่นอยู่ก็เรียกว่าตื่นอยู่, เมื่อเขาหลับอยู่ก็เรียกว่าเขาตื่นอยู่ นี่ตื่น, ตื่นแล้วในภาษาธรรมะ

ทีนี้ถ้าพูดว่า "**เล่น**" ภาษาชาวบ้าน ภาษาคนก็หมายความถึง เล่นอย่างเด็ก ๆ เล่น เล่นกีฬา เล่นหวัว สนุกสนานทำนองนั้นเรียกว่า "เล่น"

แต่คำว่าเล่นในภาษาธรรมะนั้น หมายถึงบันเทิงอยู่ด้วยธรรมะ เป็นธรรมบันเทิง แม้ที่สุดแต่เล่นอยู่ในความสุขของฌานของสมาธิก็เรียกว่า "ฌานกีฬา" อย่างนี้ก็เป็นการเล่นของพระอริยเจ้า คำว่า "เล่น" ในภาษาธรรมะหมายอย่างนี้

คำว่า "**นางฟ้า**" ภาษาคนก็หมายถึงนางฟ้าตัวสวย ๆ อยู่ในสวรรค์วิมานข้างบนโน้น เรียกว่านางฟ้า

แต่*นางฟ้าในภาษาธรรมนี้ กลับหมายถึงธรรมะของพระพุทธเจ้า โดยมากมักจะเล็งถึงปริยัติธรรม แต่โดยที่แท้แล้ว ต้องเล็งถึงธรรมะทั่ว ๆ ไป ที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในเบื้องปลาย,* เหมือนที่ได้กล่าวมาแล้วในคำว่าพรหมจรรย์ นี้คือนางฟ้าในภาษาธรรมะ เป็นที่ต้องการ เป็นที่ปรารถนาของสัตบุรุษในพระพุทธศาสนา แม้แต่คำว่านางฟ้า ก็ยังมีความหมายแตกต่างกันอย่างนี้

ทีนี้ เราลองพูดถึงคำว่า "**หญิงกับชาย**" ภาษาคนธรรมดาสามัญ ภาษาโลก ๆ ก็หมายถึงเพศตรงกันข้ามเป็นหญิงเป็นชาย

แต่ถ้า*ภาษาธรรมะเขาหมายถึงนิมิตแห่งหน้าที่ ที่ธรรมชาติกำหนดให้มนุษย์จะต้องร่วมมือกันกระทำ* ไม่ใช่เรื่องการบริโภครสของกามคุณ แต่เล็งถึงการที่ว่า มนุษย์จะต้องอยู่ในโลก จะต้องไม่สูญพันธุ์ไป แปลว่ามนุษย์ ยังไม่บรรลุถึงธรรมะสูงสุด คือนิพพานเพียงใดยังจะต้องมีการสืบเชื้อสายเมื่อนั้นจึงต้องแบ่งแยกหน้าที่กัน ในระหว่างหญิงกับชาย, หรือว่าเมื่อเป็นหญิงเป็นชายแล้ว ก็ช่วยกันแบ่งภาระ **ในหน้าที่การงานประจำวัน ที่เป็นการปฏิบัติธรรม** ให้เบาบางลงไป นิมิตแห่งหน้าที่ที่ธรรมชาติกำหนดให้อย่างนี้ เรียกว่าเป็นหญิงเป็นชายในภาษาธรรมะ, ไม่ใช่หญิงชายตามภาษาธรรมดา, มีความหมายต่ำ ๆ เป็นไปตามสัญชาตญาณ ซึ่งสัตว์เดรัจฉานก็ทำเป็น, ไม่ควรจะนึกไปเพียงเท่านั้นว่า ความหมายของ

เพศหญิงเพศชายนี้มีความหมายเช่นนั้น, ควรจะนึกถึงแต่เพียงว่า *เครื่องหมายอันหนึ่งซึ่งเป็นการแบ่งแยกหน้าที่ ที่จะต้องร่วมกันทำ* ดังนั้นจะเลยพูดถึง คำว่า "สมรส" เสียเลยจะดีกว่า

คำว่า "**สมรส**" แปลว่าการแต่งงาน หรืออะไรทำนองนั้น ก็รู้กันดีอยู่แล้ว, คำว่าสมรสในภาษาคน หมายถึงคนหญิงชาย แต่งงานกันตามธรรมเนียม ตามประเพณีสมรสนี้เป็นภาษาคน

แต่คำว่า *สมรสในภาษาบาลีหรือภาษาธรรมนั้น แปลว่ามีรสเสมอกันโดยธรรม* คือมีความปรารถนา มีความต้องการที่ถูกต้อง แล้วร่วมเป็นอันเดียวกัน ไม่จำเป็นต้องมีกายสัมผัส ระหว่างหญิงกับชาย, ไม่มีแม้แต่ว่า จะเขียนจดหมายถึงกันทางไปรษณีย์ก็ยังได้ คือโดยทางเนื้อทางหนัง ทางตัวบุคคลนั้น ไม่ได้เคยแตะต้องกันเลย แต่ก็มีการสมรสกันได้, เพราะมีความปรารถนาอย่างเดียวกัน มีหน้าที่อย่างเดียวกัน มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน มีความยินดีพอใจอย่างเดียวกัน เช่นว่า ต้องการจะพ้นทุกข์ด้วยกันอย่างแท้จริง ในหลักเกณฑ์อันเดียวกัน; ต่างคนต่างพอใจในการปฏิบัติธรรมอันนั้นร่วมกัน หวังผลร่วมกัน; อย่างนี้ก็เรียกว่ามีรสเสมอกันเป็นการสมรสในภาษาธรรมะ หรือภาษาบาลีก็ตาม; ภาษาตามทางธรรม มีความหมายที่บริสุทธิ์สะอาดอย่างนี้เสมอไป

ทีนี้มาถึงคำว่า "**พ่อแม่**" ภาษาชาวโลก ๆ ที่เราเรียกกันว่าพ่อว่าแม่ก็หมายถึงผู้ให้กำเนิดเกิดมา

แต่ใน*ภาษาธรรมะอันลึกซึ้งนั้นพ่อหมายถึงอวิชชา แม่หมายถึงตัณหา* ล้วนแต่ต้องฆ่าเสียให้ตายอย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า:—

"มาตรํ ปิตรํ หนฺตวา อกตญฺญูสิ พราหมณ" เป็นต้น ว่าให้ฆ่าพ่อฆ่าแม่เสียแล้วเป็นคนอกตัญญู จึงจะถึงนิพพานอย่างนี้; พ่อผู้ให้กำเนิดคืออวิชชา แม่ผู้ให้กำเนิดคือตัณหา พ่อ—แม่ในภาษาธรรมะ ในชั้นสูง ท่านเล็งความหมายกันอย่างนี้ กลายเป็นสิ่งที่ต้องฆ่าต้องทำลายเสียแล้วจึงจะบรรลุถึงนิพพาน; พ่อแม่ในภาษาคนภาษาชาวบ้านภาษาเด็ก ๆ นั้น ก็คือผู้ที่เรียกกันว่า พ่อแม่ ๆ อยู่เป็นประจำวัน

คำว่า "**เพื่อน**" ภาษาชาวบ้านภาษาโลก ๆ นี้ก็เรียกว่า *เพื่อน* ว่าเกลอ ว่านั่นนี่กันตามที่ใช้กันอยู่ เรียกว่าเพื่อน *คือคนที่ทำอะไรถูกใจตนก็เรียกว่าเพื่อน*

แต่เพื่อนหรือสหายหรือมิตรใน *ภาษาธรรมะนั้น หมายถึงธรรมะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือธรรมะที่ทำความพ้นทุกข์ให้;* ระบุชื่อลงไปว่า อัฐฎางคิกมรรคหรืออัฏฐังคิกมรรค นี้พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เป็นกัลยาณมิตรอย่างยิ่งของคนทุกคน คำว่าเพื่อนในภาษาธรรมะ หมายถึงอริยอัฏฐังคิกมรรค มีองค์แปดประการ:— สัมมาทิฏฐิ, สัมมาสังกัปโป ฯลฯ" ดังนี้เป็นต้น นี่คือเพื่อนในภาษาธรรมะ

คำว่า "**ศัตรู**" ศัตรูภาษาโลก ภาษาคน ก็คือคนที่เราเกลียด และคนที่กำลังต้องการทำอันตรายเรา เรียกว่าศัตรู

แต่คำว่าศัตรูในภาษาธรรมะนั้น หมายถึงจิตใจของตัวเองที่ตนตั้งไว้ผิด ๆ; จิตใจของตัวเองและตนเองนั่นแหละตั้งมันไว้ผิด ๆ นั่นแหละคือศัตรู จิตที่เราตั้งไว้ผิด ๆ นั่นแหละคือศัตรู ไม่ใช่คนนอกตัวเรา ไม่ใช่คนที่อยู่นอกตัวเรา เหมือนที่ชาวบ้านเขาเรียกกันว่า ศัตรู, นั่นมันศัตรูภาษาคน *ศัตรูภาษาธรรมะนี้ คือจิตที่ตั้งไว้ผิด* เมื่อใดจิตตั้งไว้ผิดเมื่อนั้นมีศัตรู และเกิดอยู่ในใจ เกิดขึ้นในใจ เกิดจากจิตใจ มีศัตรูอยู่ในอกในใจ, เมื่อใดจิตนั้นตั้งไว้ถูก ประกอบไปด้วยธรรมเมื่อนั้นไม่มีศัตรู, มีมิตร

คำสุดท้ายที่อยากจะพูดถึง ก็คือคำ "**ของเหม็นคาวเหม็นเน่า**" ปลาเน่า เป็นต้น เราเรียกกันว่าของเหม็นคาวของเน่าในภาษาคน ภาษาโลก

แต่*ของเน่าของเหม็นคาวในภาษาธรรม* นั้น *พระพุทธเจ้าท่านตรัสระบุถึงกิเลส* เช่น อภิชฌา—ความอยากได้เกินประมาณหรือ อัสมิมานะ—ความมีตัวมีตน ยกหูชูหางเป็นตัวกูของกูขึ้นมา อย่างนี้เรียกว่าของเหม็นคาว

ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นคำธรรมดาที่สุดแล้ว ที่เอามาเป็นตัวอย่าง มาเปรียบเทียบให้เห็นว่า ภาษาคนกับภาษาธรรมนั้นมันแตกต่างกันอย่างไร, เมื่อท่านทั้งหลายทบทวนดูแล้วก็จะเห็นได้ว่า นี่เองเป็นต้นเหตุ เป็นมูลเหตุ ที่ทำให้เราฟังธรรมะไม่รู้เรื่อง ฟังธรรมะชั้นสูงสุดที่เป็นปรมัตถ์ เป็นอภิธรรมชั้นลึกซึ้งนั้นไม่รู้เรื่อง เพราะว่าเราไม่เข้าใจภาษาธรรมะ เข้าใจแต่ภาษาคนอย่างเดียว ภาษาพระอริยเจ้าเราเข้าใจไม่ได้

ตัวอย่างเหมือนว่า "**การหัวเราะ**" มีพระพุทธภาษิตว่า "**การที่หัวเราะร่วนไปอย่างนั้น เขาเรียกว่าอาการของเด็กอ่อนนอนเบาะ**" คิดดูเถิด เราก็ยังชอบหัวเราะ

ร่วมกันอยู่นั้นเอง ทั้งที่เป็นอาการของเด็กอ่อนนอนเบาะ เราก็ไม่รู้จักละอาย เราชอบหัวเราะกัน ร่าเริงร่วมกันไป สรวลเสเฮฮากันไป

ทำไมว่า "หัวเราะเหมือนอาการของเด็กนอนในเบาะ" ก็คิดดูเถิดว่าเด็กนอนในเบาะมันก็ยิ้มแหยอยู่อย่างนั้น

แต่ถ้าจะเป็นการ*หัวเราะอย่างภาษาพระอริยเจ้ากันบ้าง แล้วก็จะต้องหัวเราะเยาะสังขารที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ที่มีความเปลี่ยนแปลง,* เรารู้เท่าทันแล้วหัวเราะเยาะสังขาร หรือหัวเราะเยาะกิเลสตัณหา ว่าต่อไปนี้ มันทำอะไรเราไม่ได้อย่างนี้จึงจะเรียกหัวเราะ ที่ควรแก่คำว่าหัวเราะ ที่มีความหมายที่มีคุณค่าที่มีประโยชน์

คำว่า **"ร้องเพลง"** การร้องเพลง เหมือนที่ร้องกันอยู่แซ่ดตามวิทยุนั้น คืออาการของเด็กร้องไห้ หรืออาการของคนร้องไห้, พระอริยเจ้าท่านจัดมันไว้ในฐานะเป็นอาการร้องไห้, เพราะต้องทำปาก ทำคอ ทำเสียง ทำลิ้น ทำอะไรเหมือนกับการร้องไห้

แต่ว่า *ถ้าเป็นการร้องเพลงจริง ๆ ตามแบบของพระอริยเจ้าแล้ว ก็คือการเห็นธรรมะแล้ว เปล่งอุทานอันสูงสุดออกมา* เป็นการแสดงความจริงบ้าง เป็นการแสดงความพอใจในธรรมะบ้าง เป็นการบรรเลงในทางธรรมะออกมา, หรือกล่าวอุทานเป็นธรรมะออกมา นี่จึงจะเป็นการร้องเพลงที่แท้จริง

ทีนี้ก็มาถึง **"การเต้นรำ"** ที่นิยมกันมาก อุตส่าห์ไปหัดกัน ใช้ให้ลูกสาวลูกชายไปหัดกัน เสียเงินเสียทองเป็นอันมาก นั่นมันคืออาการของคนบ้า พระอริยเจ้าเรียกการเต้นรำว่า อาการของคนบ้า ไปเปรียบเทียบดูเอาเองก็แล้วกันว่ามันเป็นอาการของคนบ้าอย่างไร ถ้าไม่บ้าแล้วมันคงลุกขึ้นเต้นไม่ได้, เคยคำนวณกันไว้ว่า มันต้องบ้ามากเกินกว่า ๑๕ % มันจึงจะหมดความละอาย ลุกขึ้นเต้นได้, จึงถือว่า การลุกขึ้นเต้นรำนี้เป็นอาการของคนบ้า

แต่ถ้าจะเป็น *การเต้นรำตามแบบของพระอริยเจ้า* แล้วนั้น *ต้องหมายถึงคำว่า "ธรรมนันทิ"* คือการลุกขึ้นเต้นรำเยาะเย้ยกิเลส หรือแสดงความหลุดพ้นแล้ว, ไม่ติดบ่วงของอุปาทานทั้งสี่ ที่เท้า ที่มือ ที่แขน ที่ขา ที่คอ เป็นมือเท้าแขนขาที่อิสระรำฟ้ออยู่ได้เพราะไม่ถูกอุปาทานผูกมัด นี่จึงจะเรียกว่าเต้นรำตามแบบของพระอริยเจ้า

คิดดูเถิด ถ้าเรารู้กันแต่ทางภาษาคน คงไม่อาจจะฟังคำเหล่านี้เข้าใจ ผู้ที่มีปัญญาพูดว่า **"นกไม่เห็นฟ้า"** คนโง่ ๆ ก็ไม่เชื่อ, ทำไมนกจะไม่เห็นฟ้า เพราะว่านกมันก็บินอยู่ในฟ้า

คนมีปัญญาจะพูดว่า **"ปลาไม่เห็นน้ำ"** คนโง่ ๆ ก็ไม่เชื่อ ไม่เคยนึกว่า ปลาอยู่ในน้ำนั้นไม่อาจจะเห็นน้ำเพราะมันถึงน้ำ มันไม่รู้จักน้ำ

หรือว่า ไส้เดือนที่มุดอยู่แต่ในดินก็ไม่เห็นดิน,

หรือว่า หนอนที่จมอยู่ในคูถเกิดในคูถตายในคูถก็ยังไม่เห็นคูถ,

ในที่สุดคนนั่นเองไม่เห็นโลก, คนที่นั่ง นอน เดิน ยืน อยู่ในโลกนี่แหละไม่เห็นโลก เป็นผู้ไม่เห็นโลก ถ้าเป็นผู้เห็นโลกแล้วคงไม่จมอยู่ในโลก คงจะขึ้นมาเสียจากโลกมาอยู่กับธรรมะ

เพราะคนจมมุดอยู่ในโลก เหมือนหนอนจมอยู่ในคูถจึงรู้แต่ภาษาคน ไม่รู้ภาษาธรรม — ไม่รู้ภาษาธรรมะ เพราะว่ามัวจมอยู่แต่ในโลก เหมือนหนอนจมอยู่ในคูถ, เหมือนไส้เดือนจมอยู่ในดิน เหมือนปลาจมอยู่ในน้ำ, เหมือนนกไม่เห็นฟ้า ดังนั้นคนจึงไม่รู้ภาษาธรรม, คนรู้แต่ภาษาคนเลยฟังภาษาธรรมไม่ถูก

อาตมาจะยกตัวอย่าง ภาษาธรรมะ อย่างรุนแรงมาให้ฟังเช่น ภาษาธรรมะ จะพูดว่า **"ยิ่งเดินจะยิ่งไม่ถึง"** คนธรรมดาก็ฟังไม่ถูก เพราะว่าการเดินนั้น มันหมายถึงว่ามันต้องการอะไรสักอย่างหนึ่ง แล้วมันก็เดินไปเที่ยวหา เดินไปจะเอาให้ได้, ยิ่งเดินมันก็ยิ่งไม่ถึง คือไม่ถึงความสงบ ไม่ถึงนิพพาน นิพพานจะถึงได้เพราะไม่ต้องการ เพราะไม่อยาก เพราะไม่หวัง เพราะไม่ปรารถนา มันจึงไม่ต้องเดิน ไม่เดินมันจึงจะถึงนิพพาน, ยิ่งเดินยิ่งไม่ถึง ยิ่งเอายิ่งไม่ได้ ยิ่งเอา คือว่า ยิ่งมีตัณหาอยากเอานั่นเอานี่ เป็นนั่นเป็นนี่ มันก็ยิ่งไม่ได้ พอหยุดเอาเสียเท่านั้น มันก็ได้เต็มที่ขึ้นมาทันที

เกี่ยวกับ **"การส่งเสียง"** ภาษาธรรมะจะพูดว่า **"การส่งเสียงนี้จะไม่ดัง ไม่ส่งเสียงนั่นแหละจะดัง"** หมายความว่าถ้าเรามีสมาธิ มีความสงบ มีความระงับแล้ว เสียงของธรรมะจะดังขึ้นมาในจิตในใจ

หรือจะพูดว่า **สิ่งที่เอามาพูดได้นี้ไม่ใช่ธรรมะไม่ใช่ของจริง สิ่งที่เป็นธรรมะแท้จริง เอามาพูดไม่ได้**

ดังนั้นที่อาตมาพูดอยู่ตลอดเวลานี้ ยังไม่ใช่ธรรมะยังไม่ใช่ของจริง, เป็นแต่เสียงที่แสดงออกไป เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจว่า จะไปถึงของจริงได้อย่างไรเท่านั้น ของจริงนั้นเอามาพูดไม่ได้ ยิ่งพูดเท่าไร ยิ่งไม่เป็นของจริง, พูดได้ก็แต่วิธี ที่จะแนะที่จะบอกกันว่า ทำอย่างไรจึงจะถึงของจริง ดังนั้นต้องเลิกพูดกัน

เป็นอันว่าจบเรื่องของการเปรียบเทียบ ในระหว่างภาษาคนกับภาษาธรรม, และขอให้ท่านทั้งหลาย เอาไปคิดไปนึกดูให้ดีว่า มันจริงตามที่อาตมานึกหรือไม่

อาตมานึกว่า เดี๋ยวนี้เราฟังเทศน์ฟังปาฐกถา ฟังธรรมเทศนากันมาตั้ง ๑๐ ปี ๒๐ ปี ๓๐ ปี แล้วก็มี แต่ทำไมจึงฟังไม่เข้าใจไม่รู้เรื่อง ไม่เห็นธรรมไม่ถึงธรรม ที่ฟังไม่เข้าใจไม่รู้เรื่อง นี่ก็เพราะว่าฟังไม่ถูก

ทำไมจึงฟังไม่ถูก ก็เพราะรู้แต่ภาษาคน ไม่รู้ภาษาธรรม รู้ฟังแต่ภาษาคน ไม่รู้ฟังภาษาธรรมะ พอได้ยินภาษาธรรม ก็เอาภาษาคนเข้าไปจับ **เหมือนคนที่โง่ ๆ เอาคำว่า "ความว่าง" ในภาษาคนไปจับกันเข้ากับภาษาธรรม เลยไม่รู้เรื่อง ไม่เข้าใจ** แล้วก็พูดอะไรโง่ ๆ ออกมาอีกมากมาย

นี่คือโทษของการที่ไม่รู้ภาษาคน และภาษาธรรมทั้งสองอย่าง *ถือว่าเป็นคนประมาท ยังไม่ใช่บัณฑิตเลย* ไม่ตรงตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสว่า :— "อปฺปมตฺโต อุโภอตฺเถ อธิคณฺหาติ ปณฺฑิโต"— บัณฑิตย่อมถือเอาซึ่งประโยชน์ทั้งหลายทั้งสองอย่างได้เป็นผู้ไม่ประมาท

—"อตฺถาภิ สมยาธีโร ปณฺฑิโตติ ปวุจฺจติ"— คนฉลาดชื่อว่าเป็นบัณฑิตก็เพราะรู้แจ้งแทงตลอด ซึ่งอรรถทั้งหลายทั้งปวง ดังวิสัชนามา

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

เกี่ยวกับทำนายบัณเวนท์

ทำนายพระสุบินของพระเจ้าปเสนทิโกสล หรือที่เรียกกันอีกอย่างหนึ่งในเมืองเราเพี้ยนไปว่า "ทำนายบัณเวนท์" นั้น เป็นเรื่องที่น่าคิดดูเล่น จะเป็นคิดเพราะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ตาม อย่างน้อยจะทำให้พบความเพลินในธรรม โดยเฉพาะคือความไม่เที่ยงของโลก และเห็นสมจริงตามที่ท่านกล่าวนั้นบ้างไม่มากก็น้อย.

ความในฝันนั้น มีอยู่ ๑๖ ข้อ มีที่มาในบาลี คือ พระไตรปิฎกสยามรัฐเล่ม ๒๗ หน้า ๒๔, มีอธิบายละเอียดในอรรถกถาของพระบาลีนั้น คือ เอกนิบาตวัณณนา ภาค ๒ หน้า ๑๔๖, ส่วนที่แปลเป็นภาษาไทยแล้ว คือชาดกฉบับหอสมุดวชิราวุธ เล่ม ๒ หน้า ๑๗๙. จะยกเอาหัวข้อบาลีในพระไตรปิฎกมาใส่ไว้ในที่นี้ก่อนคือ :—

อุสภา รุกฺขา คาวิโย ควา จ อสฺโส
กํโส สิคาลี จ กุมฺโภ โปกฺขรณี จ
อปากจนฺทนํ ลาวูนิ สีทนฺติ, สิลา
ปฺลวนฺติ, มณฺฑูกิโย กณฺหสปฺเป
คิลนฺติ, กากํ สุวณฺณา ปริวารยนฺติ,
ตสาวกา เอฬกานํ ภายนฺติ, วิปริยาโย
วตฺตติ นยิธมตฺถิ.

เรื่องมีว่า พระเจ้าปเสนทิโกสล ทรงพระสุบินไปในคืนวนหนึ่งว่า ได้เห็นเรื่องประหลาด ไม่คิดว่าจะเป็นได้ถึง ๑๖ เรื่องด้วยกัน. พระนางมัลลิกา ทูลแนะนำให้ไปขอคำอธิบายจากพระผู้มีพระภาคเจ้า. ได้รับคำทำนายแล้วจึงเบาใจหายกลัว. เรื่องในฝันและคำทำนายนั้น มีดังต่อไปนี้ :—

(๑) **อุสภา,** *ฝันว่าโคล่ำสันสี่ตัววิ่งมาจากทิศทั้งสี่มีอาการเกรี้ยวกราดวิ่งเข้าหาดุจจะชนกันที่หน้าพระลานหลวง พอเข้าใกล้กัน ก็ถอยห่างออกจากกันเสีย*

หาขนกันไม่. ข้อนี้ทรงทำนายว่า ไม่เกิดอะไรขึ้นแก่พระเจ้าปเสนทิหรือใคร ๆ ในบัดนี้ (ครั้งนั้น) เลย แต่ว่าในกาลข้างหน้าวันหนึ่ง เป็นสมัยที่พระราชา (ชนชั้นปกครอง) และพลเมืองพากันประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นธรรม พากันเดือดร้อนข้าวยากหมากแพง, กระทั่งฝนก็ไม่มีตก มีแต่ลั่นคำรามเฉย ๆ. *(สำหรับในบัดนี้. น่าจะได้แก่การที่มหาประเทศทั้งหลายเข็ดข้อระอาในการที่จะทำสงครามแก่กัน ได้แต่คำรามกันเฉย ๆ เหมือนที่ยอรฺช เบอนารฺด ชอวฺ กล่าว. ส่วนอาการเช่นนั้นจริง ๆ จะมาถึงเมื่อไรไม่ทราบได้).*

(๒) **รุกฺขา** *ต้นไม้ทั้งหลาย พองอกได้เพียงคืบหนึ่ง หรือศอกหนึ่ง ก็มีดอกและมีลูก.* ทรงทำนายว่าในกาลข้างหน้าสมัยหนึ่ง ที่เด็กหญิงจะมีราคดำฤษณาไปสู่อำนาจบุรุษแต่เด็ก ๆ มีครรภ์และมีบุตร ทั้งที่วัยยังไม่สมบูรณ์. *(ข้อนี้หามีกล่าวถึงเด็กชายไม่ แต่ควรเข้าใจเอาได้โดยนัยเพราะเมื่อเด็กหญิงเป็นได้ เด็กชายก็ต้องเป็นไปได้อย่างเดียวกัน ทั้งดูเหมือนว่า เท่าที่ปรากฏอยู่แก่ตาเราทั่วไปในบัดนี้ ก็พอที่จะรับรองข้อความอันนี้ได้แล้ว).*

(๓) **คาวิโย,** *แม่โคทั้งหลายต่างต้องพากันดูดกินนมของลูกโคที่ตนเพิ่งคลอดออกมาเอง.* ทรงทำนายว่าจักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งหมู่มนุษย์พากันละเลยต่อเชฏฐาปจายนกรรม คือการนอบน้อมต่อท่านผู้เจริญกว่า โดยอายุ โดยชาติ โดยคุณสมบัติ, เด็กหนุ่มทั้งหลายสามารถหาเลี้ยงตัวเองตามใจชอบ ได้ทรัพย์แล้ว ชอบใจก็แบ่งให้บิดามารดาที่แก่เฒ่า, ไม่ชอบใจก็ไม่แบ่ง ถือลัทธิเสรีภาพแม้ต่อกฎแห่งธรรม คนแก่ทั้งหลายจักต้องคอยประจบประแจงเอาใจเด็ก ๆ ของตน เพื่อขอรับประทานไปวันหนึ่ง ๆ. *(ในบัดนี้ ถ้าเป็นจริงตามเรื่องที่มีบางคนเขียนสดุดีหนุ่มหัวนอกบางคน ที่ทำแก่บิดามารดาของตน ก็พอนับได้ว่า มีส่วนแห่งความจริงบ้าง, แต่ยังหาดูยากอยู่สักหน่อย. ขออย่าได้เป็นเช่นนั้นเลย).*

(๔) **ควา จ,** *หมู่มนุษย์ก็พากันจับลูกโคอ่อน ๆ เข้าเทียมแอก ปล่อยโคที่หนุ่มแน่นแข็งแรงเสีย ไม่เอาใจใส่ ผลที่ได้ก็คือความยุ่งยากไม่ลุล่วงสมหมาย* ทรงทำนายว่าจักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งพระราชา (ชนชั้นปกครอง) พากันมีความคิดเห็นตรงกันข้าม ปลดอำมาตย์ที่คงแก่งานออกเสียจากตำแหน่ง แต่งตั้งคนหนุ่มคนองเข้าแทนที่. พวกครูอาจารย์ต้องเก็บตัวหุบปากเงียบไม่มีการเกี่ยวข้อง และพวกหนุ่มคนองเหล่านั้น ลากเอากิจการของหมู่

คณะเข้าหาความยุ่งยากหนักขึ้นทุกที. *(ข้าพเจ้าไม่อยากจะพูดว่า ในบัดนี้จะมีอาการเช่นนี้ที่ไหนบ้างหรือไม่. เห็นมีแต่คนหนุ่มที่สามารถอยู่ทั่ว ๆ ไป !)*

(๕) **อสุโส,** *ม้าตัวหนึ่ง มีปากทั้งสองข้าง (คงมีหัวสองหัวด้วย), มหาชนพากันเอากล้าข้าวเหนียว ป้อนมันทั้งสองปากอย่างเหลือเฟือ.* ทรงทำนายว่า จักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งผู้มีอำนาจตั้งมนุษย์ผู้ไม่ยุติธรรมไว้ในฐานเป็นผู้วินิจฉัยคดี. เขาพากันเรียกเอาสินบนเอาจากคู่ความทั้งสองข้างเสียก่อน แล้วจึงตัดสินเอาตามพอใจตน. *(ถ้าทั้งโลกพากันเข้าถึงสมัยนี้แล้ว น่ากลัวว่านั่นแหละคือฉากสุดท้ายของโลก)*

(๖) **กํโส,** *มนุษย์พากันขัดถาดสีทองคำราคาตั้งแสน ให้สวยสะอาดแล้วนำไปหาสุนัขจิ้งจอกให้ถ่ายปัสสาวะใส่.* ทรงทำนายว่าจักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งคนตระกูลสูงตกอยู่ในความประมาท. พวกตระกูลหรือวรรณะต่ำ ๆ พากันยกตัวเองขึ้นได้ด้วยการศึกษา จนพระราชาทรงแต่งตั้งแทนพวกตระกูลสูง. พวกตระกูลสูงจักต้องยอมให้บุตรธิดาของตนทำการสมรสกับพวกต่ำ ๆ. *(ข้อนี้แปลก -ข้าพเจ้ายังคิดไม่ออกว่า ทำไมพระพุทธองค์ซึ่งได้นามว่าเป็นผู้ทำลายลัทธิถือชาติตระกูล มาทรงจัดชั้นมนุษย์ด้วยตระกูลแทนการจัดด้วยเอาความดีเป็นหลัก, หรือจะเป็นเพียงการกล่าวถึงความเป็นไปของมนุษย์เท่านั้น).*

(๗) **ติคาลี,** *ชายผู้หนึ่งเอาหนังมาฟั่นเชือกอยู่บนม้านั่ง ห้อยส่วนที่ฟั่นแล้วลงไปใต้ม้า นางสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งอยู่ใต้นั้น มันกินเชือกที่ฟั่นแล้วนั้นเสียร่ำไป ไม่เป็นเชือกขึ้นมาได้.* ทรงทำนายว่า จักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งเด็กหญิงพากันเสื่อมเสียศีลธรรม สาละวนแต่ในการตกแต่งกายให้สวยงาม, โลเลในชายหนุ่ม, ดื่มน้ำเมา. ศึกษาวิชาการยั่วยวนบุรุษให้หลงใหล, ไม่ใส่ใจต่อการเรือนของตน, ไปหาชู้โดยกระโดดข้ามรั้วไปบ้าง เข้าทางหน้าต่างบ้าง, ทรัพย์ที่สามีตนหามาได้สักเท่าไรก็รั่วไหลไปด้วยการหน้าไห้วหลังหลอกนั้น ๆ ไม่มีเวลาเหลือ, ทำงานเรือนสักว่าพอเป็นที ใช้เวลาทั้งหมดนอกนั้น เพื่อความเพลิดเพลินส่วนเดียว. *(ขออย่าให้สมัยนี้มาถึงพวกเราชาวสยาม ในยุคที่เรากำลังก่อสร้างกำลังให้แก่ชาติประเทศของเราเลย, และถ้ามันจะมา ควรจะมาทางประเทศตะวันตกซึ่งก้าวหน้าไปก่อนนั่นแหละมากกว่า, ซึ่งเราจะได้พากันฉวยเอาโอกาสนั้น เป็นเครื่องเตือนใจเราให้กลับตัวทัน.*

นี่หมายความว่า ถ้ามันจะมาจริง ๆ หรือกำลังมาอยู่, แต่ถ้าไม่มาเสียเลยนั่นแหละดีที่สุด. และดูเหมือนว่า ถ้าเราจะช่วยป้องกันไว้ มันคงไม่มาเยี่ยมประเทศเราเป็นแน่).

(๘) **กุมฺโภ,** *มีโอ่งน้ำใหญ่ตั้งอยู่ใบหนึ่ง โอ่งนิด ๆ ล้อมอยู่เป็นอันมากโดยรอบ, มนุษย์ทั่วทุกทิศพากันตักน้ำมาใส่แต่โอ่งใบใหญ่นั้นท่าเดียว จนหกล้นไปแล้วก็ยังใส่ ไม่มีใครใส่ในโอ่งเล็ก ๆ นั้นบ้างเลย.* ทรงทำนายว่า จักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งราษฎรจักต้องทำงานหารายได้บำรุงชนชั้นปกครอง หรือรัฐบาลโดยส่วนเดียว โดยไม่ต้องนึกถึงการเก็บ การมีของตนเอง. *(ข้อนี้ถ้าหากว่าบำรุงชาติประเทศด้วยความจำเป็นในสมัยที่ต้องทำการป้องกันตัวอย่างเต็มที่ก็ไม่น่าจะถือว่าเป็นข้อเสียหาย. และอีกอย่างหนึ่ง ข้าพเจ้าเข้าใจว่าน่าจะได้แก่การที่ทุกวันนี้การเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเป็นต้น มันช่วยให้คนมั่งมีมั่งคั่งยิ่งขึ้น เครื่องจักรแย่งแรงงานของคนจนเสียหมด, โอ่งน้อย ๆ จึงว่างพร่อง, โอ่งใหญ่เต็มล้น, ได้แก่ปัญหาคนจนไม่มีงานทำนั่นเองกระมัง).*

(๙) **โปกฺขรณี,** *มีสระน้ำใหญ่ ฝูงสัตว์ทุกชนิดพากันลงกินน้ำ, แต่น้ำลึก ๆ ที่กลางสระกลับขุ่นเป็นตม ส่วนริมขอบสระใสแจ๋วเย็นสะอาด.* ทรงทำนายว่า จักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งในเมืองหลวงไม่เป็นที่อยู่อาศัยอันผาสุก มหาชนพากันหลีกออกไปหาที่อาศัยอันสำราญตามชนบท. ในเมืองหลวงมีแต่ความยุ่งยาก ชนบทมีความเยือกเย็นสบายดี, เมื่อในเมืองหลวงกำลังถูกบีบคั้นจากโจรภัยราชภัย เป็นต้น ที่บ้านนอกเต็มไปด้วยความเมตตากรุณาโดยไม่ต้องอาศัยอำนาจอาชญา *(ข้อนี้ท่านคงหมายถึงความยุ่งยากทางการเมืองหรือปัญหาเศรษฐกิจ เป็นต้น มากกว่าความป่าเถื่อน ที่จะเกิดขึ้นในเมืองหลวง).*

(๑๐) **อปากํ,** *ข้าวสุกที่บุคคลหุงในหม้อเดียวกัน ซีกหม้อข้างหนึ่งสุกดี, ข้างหนึ่งสุก ๆ ดิบ ๆ อีกข้างหนึ่งดิบแท้.* ทรงทำนายว่า จักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งชนชั้นปกครองรัฐบาล ราชตระกูล อำมาตย์ ราษฎร ทุกคนพากันถืออำนาจเป็นธรรม ไม่เคารพหลักธรรม กระทั่งพวกเทวดาที่เนื่องอยู่กับมนุษย์ก็พลอยเป็นไปด้วย, เมื่อเป็นเช่นนั้น ฝนจักตกไม่เสมอ, ในอัฐสิมาอันเดียวกันส่วนหนึ่งมีฝนตก, ส่วนหนึ่งไม่มีตกเลย, อีกส่วนหนึ่งตกเล็ก ๆ น้อย ๆ. *(ข้อนี้คงหมายถึงชนิดที่มิใช่ธรรมชาติของอุตุนิยม, คือเป็นเพราะเหตุนั้น ๆ บันดาลจริง ๆ.*

ข้าพเจ้าเข้าใจว่าคงเป็นการยากมากที่พวกเราจะได้เห็นเช่นนั้น. และอีกอย่างหนึ่ง คำว่าฝน อาจเป็นชื่อของความผาสุกของประชาชนก็ได้ ฝากไว้พิจารณาด้วย. โดยเฉพาะนักวิทยาศาสตร์ฝ่ายธรรมชาติวิทยา ก็ยังไม่ควรหัวเราะเยาะเร็วเกินไป. เพราะน่าจะมีอะไร ๆ อยู่มากที่เรายังคาดไม่ถึง).

(๑๑) **จนฺทนํ,** *คนพวกหนึ่ง เอาแก่นจันทน์แดงอย่างดีราคาสูงสุดเป็นอันมากไปแลกนมเปรี้ยวอย่างเลว ๆ หม้อเดียวเท่านั้น.* ทรงทำนายว่า จักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งนักบวชในศาสนานี้ ได้ศึกษาเล่าเรียนธรรมวินัยของตถาคต ซึ่งมีวิมุติเป็นคุณค่าอันเลิศ เป็นอันมากแล้วพากันนำไปแลกลาภผล ด้วยเห็นแก่ปากแก่ท้องเล็ก ๆ น้อย ๆ. เขาจะนำเอาคำของตถาคตที่ติเตียนความโลภไปแสดงแก่มนุษย์ทั้งหลาย ให้มนุษย์ละความโลภนั้น ๆ โดยสละปัจจัยถวายตน. อลัชชีเหล่านั้นเมื่อไม่อาจถอนตนออกจากความเป็นทาสในลาภ หรือตั้งอยู่ในฝักฝ่ายแห่งพระนิพพานได้ ก็ได้อาศัยความรู้ในทางอรรถะพยัญชนะ หรือเสียงอันไพเราะแสดงธรรม ทายกผู้หลงใหลในความรู้หรือเสียง ก็ถวายปัจจัยเป็นอันมาก. อลัชชีบางพวกจักนั่งแสดงธรรมเรื่องพระนิพพาน ตามข้างถนนทางสี่แพร่งและประตูของพระราชา (ประตูวัง?) เพื่อเห็นแก่เงินเพียงมาสกหนึ่ง (ประมาณยี่สิบสตางค์) เป็นอย่างต่ำ. เขาพากันนำเอาธรรมที่ตถาคตแสดงอันประกอบด้วยคุณค่าสูงสุด เพราะอาจยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพานที่เขาทั้งหลายเรียนเอาแล้วเหล่านั้น ไปแลกเงินเพียงเล็กน้อยเท่านั้นเอง. *ข้อนี้ทรงหมายถึงการกระทำของผู้ที่มุ่งลาภโดยส่วนเดียว. เพราะคนประเภทนี้ เป็นผู้ก่อให้เกิดประเพณีว่าจ้างให้แสดงธรรมจนมีธรรมเนียมว่า "ไม่นิมนต์ ไม่มา น่าขัน" ขึ้น, ทั้งที่การแสดงธรรมเป็นหน้าที่ของบุตรตถาคตโดยตรง).*

(๑๒) **ลาวูนิ สีทนฺติ,** *น้ำเต้าแห้ง กลวงเปล่าซึ่งตามธรรมดาย่อมลอยน้ำกลับจมดิ่ง.* ทรงทำนายว่าจักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งโลกแปรปรวนจนถึงกับนิยมเชื่อถือถ้อยคำของคนคดโกง. ในราชสำนัก ในที่ประชุม ที่วินิจฉัยความ ถ้อยคำของคนเท็จ คนประจบได้รับการเชื่อถือ, ในท่ามกลางสังฆสันนิบาต (ที่ประชุมภิกษุสงฆ์ทั้งหมด) คนทุศีลที่อาศัยศาสนาหากิน ย่อมมีเสียงดัง มีคนเชื่อฟัง, คำของเขาเป็นดุจว่านำสัตว์ออกจากทุกข์ไปสู่พระนิพพานได้. ส่วนคนมีศีลประพฤติตรงประพฤติชอบ ไม่มีเสียง, ดุจไม่เป็นถ้อยคำที่ยังผู้ฟังให้

ออกจากทุกข์ได้. แม้ในการตัดสินอธิกรณ์เป็นต้น ก็ทำนองเดียวกัน (*เรื่องนี้ย่อมก่อให้เกิดความสังเวชเป็นอันมาก ในเมื่อมาระลึกถึงว่า พวกนักบวชพากันถือศาสนาเงิน ขายใบเบิกทางไปสวรรค์ จนเกิดการปฏิวัติทางศาสนาแก่ประวัติศาสตร์ เช่นเรื่องมาร์ติน ลูเธอร์ เป็นต้น, มักจะมียุคหนึ่งเสมอที่อธรรม พูดจ้อ, แต่ธรรมเป็นใบ้*),

(๑๓) **สิลา ปฺลวนฺติ,** *สิลาแน่นทึบ โตเท่าเรือนพากันลอยฟ่องอยู่เหนือน้ำเหมือนเรือสำเภาที่มิได้บรรทุกสินค้า.* ทรงทำนายว่าจักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งโลกแปรปรวนทำคนตระกูลสูงให้ตกยากโดยมาก คนตระกูลต่ำกลับมั่งคั่งและไม่เคารพคนตระกูลสูง. ในที่ประชุมก็คือที่ที่คนไพร่ตระกูลต่ำพูดเยาะเย้ยถากถางคนผู้ดีตระกูลสูง, ในท่ามกลางสังฆสันนิบาต ก็คือที่ ที่พวกอลัชชีพูดกดขี่ข่มเหง เยาะเย้ยถากถางภิกษุผู้เป็นลัชชี. (*ข้อนี้ถ้าเราจักเพ่งในฝ่ายดี ควรเข้าใจว่า คนตระกูลสูงประมาทจนเคยตัว วงกลมที่หนักมากก็หมุนไปตามกฎแห่งกรรมจนคนตระกูลสูงตกยาก คนตระกูลต่ำที่ไม่ประมาทยกตัวเองขึ้นได้ ด้วยความรู้ความสามารถของตนจนมีฐานะ ดีกว่าคนชั้นสูงซึ่งเคยประมาทเขาว่า "คนเช่นเองข้าไม่ให้ลูกสาวของข้าดอก!" เช่นในอินเดียเดี๋ยวนี้ ปรากฏว่าคนวรรณสูทร บางคนมีความรู้ความสามารถสูงเยี่ยมก็มี, ผิดกันแต่ว่าในที่นี้ ท่านประสงค์เอาการที่เป็นกันทั้งหมดเท่านั้น*

ข้อนี้คล้ายกับข้อสิบสอง เพียงแต่กลับกันเสียเท่านั้น, พิจารณาอีกทางหนึ่งอาจเป็นสมัยที่คนดีซึ่งตกยากลงไปกลับพื้นตัวขึ้นได้อีกจะดีกว่ากระมัง. จะได้ไม่ซ้ำกับข้อต้น และได้ความยืดออกไปอีก).

(๑๔) **มณฺฑูกิโย กณฺหสปฺเป คิลนฺติ,** *นางเขียดน้อย ไล่ตามงูเห่าตัวมหึมาทันแล้วกลืนกินเสียเหมือนที่มันกลืนกินก้านหน่อบัวอันอ่อนฉะนั้น.* ทรงทำนายว่าจักมีสมัยหนึ่ง ที่บุรุษพากันตกอยู่ในอำนาจสตรี เพราะความหลงใหลในกาม ทรัพย์ สมบัติ ข้าทาสกรรมกรอยู่ในมือหญิงผู้เป็นแม่เรือนหมดเลยเป็นเหตุให้เล่นตัวมีอำนาจเด็ดขาดอยู่เหนือสามีตน ไม่กล้าปริปากอะไรแม้แต่นิดเดียว. (*ข้อนี้จะเป็นได้ในเมื่อสตรีเจริญด้วยศิลปะในการยั่วยวนถึงขีดสุดสามารถผูกมัดบุรุษไว้อยู่มือด้วยประการทั้งปวง, ถ้าจะมีผลดีบ้างก็เป็นผลดีต่อเมื่อไม่มีทางอื่น*

จะป้องกันสงครามโลกแล้วเท่านั้น, เพราะเชื่อว่าบางทีสตรีอาจห้ามบุรุษไม่ให้รบกันได้, สตรีไม่ปรากฏว่าชอบรบ, ถึงจะรบก็ต้องเป็นการรบที่อ่อนแอเหมือนเพศของตน. นอกนั้นไม่มองเห็นแง่ดี).

(๑๕) **กากํ สุวณฺณา ปริวารยนฺติ,** *ราชหงษ์สีทองทั้งหลาย เที่ยวแห่ห้อมล้อมอีกาสีดำไปทั่ว ๆ.* ทรงทำนายว่า จักมีสมัยหนึ่ง ซึ่งราชตระกูล ไม่ได้รับการเลี้ยงดูจากพระราชา โดยที่พระราชาระแวง คิดตัดกำลังเสียหรือด้วยเหตุอื่น ๆ ใดก็ตาม, ราชตระกูลเหล่านั้น ต้องหันไปพึ่งพาอาศัยคนชั้นต่ำที่เป็นราษฎร เป็นต้น ซึ่งเป็นผู้มียศมีอำนาจ ได้รับการแต่งตั้งจากพระราชา. *(เมื่อโลกปั่นป่วนด้วยปัญหาประชาธิปไตยยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ในบัดนี้นั่นแหละ ราชตระกูลจึงจะได้รับความกระทบกระเทือนถึงเพียงนั้น. แต่สำหรับในบัดนี้สังเกตเห็นว่าการศึกษาย่อมช่วยให้เหล่าราชตระกูลช่วยตัวเองได้เป็นอย่างดี เช่นที่เราเห็นได้ในวงการเมืองของยุโรปอยู่บ่อย ๆ).*

(๑๖) **ตสาวกา เอฬกานํ ภายนฺติ,** *แพะทั้งหลายพากันไล่จับเสือมาเคี้ยวกินอยู่กรวบ ๆ* ทรงทำนายว่าจักมีสมัยหนึ่งซึ่งพระราชาประพฤติผิดธรรม ทำคนตระกูลต่ำให้มีอำนาจ ปราบปรามคนตระกูลสูงหรือราชตระกูลให้อยู่ในอำนาจของตน ตู่เอาทรัพย์สินเงินทองเสียด้วยอำนาจอันคดโกง หรือข่มขู่จนต้องยอมให้พากันหลีกไปซบเซาอยู่ในที่เงียบ. ภิกษุที่เป็นบาปทั้งหลายพากันเบียดเบียนภิกษุที่ประพฤติธรรม เมื่อเธอเหล่านั้นไม่ได้ความยุติธรรมจากพระราชาหรือใคร ๆ เป็นที่พึ่งของตนแล้ว ก็ต้องหลีกออกอยู่ตามป่าดง. *(ข้อนี้คล้ายข้อต้น ๆ ผิดกันเพียงที่ข้อนี้กล่าวเลยไปถึงการเบียดเบียน ในเมื่อข้อแรก ๆ กล่าวเพียงขึ้นหน้าขึ้นตากว่ากัน. ทุก ๆ ข้อมีใจความตรงกันคือข้อ ๑๒ — ๑๓ — ๑๔ — ๑๕ — ๑๖).*

เมื่อเราอ่านเรื่องนี้ด้วยการพิจารณาดูให้ดีแล้วจะพบเจตนาเดิมของท่านว่าเป็นไปในทางให้คนเรารู้ตัวล่วงหน้าถึงความไม่เที่ยงแท้ (อนิจจํ) ของโลก มากกว่าที่จะให้เชื่อว่าเป็นเช่นนั้นไปทุกตัวอักษร, แม้ว่าเรื่องที่กล่าวนั้น ในบัดนี้รับรองกันเป็นเรื่องจริงอยู่มากก็ตาม. โลกนี้เอาแน่เอานอนกะมันที่ไหนได้ ในเมื่อมันอาจเปลี่ยนกลับไปกลับมา หน้ามือเป็นหลังมืออยู่เช่นนี้. พระเจ้าปเสนทิจะฝันจริงหรือไม่จริงนั้น เราไม่คิดก็ได้ไม่เป็นปัญหา

สำคัญ, แต่ปัญหาสำคัญนั้นอยู่ที่ว่า เราจะทำตัวเราเองให้เหมาะกับที่จะเป็นอยู่ในโลกอันไม่แน่นอนนี้อย่างไรเท่านั้น, หากใครจะเชื่อถือเรื่องนี้ว่าเป็นเรื่องทำนายฝันที่แน่นอนอย่างยิ่งก็คงจะไม่ได้รับประโยชน์อะไร มากไปกว่าอ่านหนังสือทำนายฝันธรรมดาเล่มหนึ่งเท่านั้น. แต่ถ้าเราจะอ่านในฐานะเป็นเรื่องหลักธรรม ที่แสดงความไม่เที่ยงที่สั่งสอนตัวเองไม่ให้ทำตนเป็นอลัชชี แต่ให้เป็นคนกตัญญู รักสงบคิดช่วยตัวเองรักษาเกียรติยศของตัวเอง หรือโดยเฉพาะเกียรติยศของสตรี ไม่ถือเสียว่าเมื่อเขาเหยียดหรือผลักแล้วก็พลอยโจน นั่นแหละ จะได้รับผลมีค่ายิ่ง, ไม่ใช่เป็นเรื่องฝัน หรือเรื่องทำนายฝัน.

ดูเหมือนบางคนอ่านเรื่องนี้ รู้ไว้เพื่อเตรียมตัวจะทอดอาลัยตายอยาก ว่ามันเป็นเรื่องที่จะมาถึงในเร็ว ๆ นี้ และไม่มีทางแก้ไขอย่างใดเสียเลย. ข้าพเจ้าเข้าใจว่าบางทีมันอาจเป็นเรื่องความคิดเห็นที่เขาเชื่อกันอยู่ก่อนพระพุทธองค์บังเกิดก็เป็นได้ พระสังคีติกาจารย์เห็นว่ามีประโยชน์ดีอยู่ จึงรวบรวมมาใส่ลงในพระไตรปิฎก. ต่อมาพระอรรถกถาจารย์แต่งเนื้อเรื่องสรวมลงให้เต็มบริบูรณ์ ในจุดประสงค์จะให้ผู้อ่านในชั้นหลังรีบทำความดี หรือรักษาความดีไว้ให้มั่นคงเท่านั้น. เมื่อท่านไม่ได้ตั้งใจให้เป็นเรื่องทำนายฝัน เราไม่ควรใช้เป็นตำราทำนายฝัน หรือพยากรณ์ชตาของโลก, แต่พึงถือว่าเป็นเพียงเครื่องเร้าใจให้ทำดีเสียโดยเร็วเท่านั้นเอง. พระพุทธศาสนาไม่ถือโชคชตา แต่ถือกฎแห่งกรรม, ถ้าเราทำอยู่เช่นนี้ ผลจะไปเกิดเป็นอย่างอื่น ตามตำราโชคชตาหาได้ไม่ มันต้องเป็นไปตามเหตุผลของมันเองนั่นแล.

เพราะฉะนั้น ทางดีที่สุดก็คือ การคิดหาคำตอบของปัญหาที่ว่า เราจะครองชีพอยู่อย่างไร จึงจะเบาสบายอยู่ได้ในโลกอันมีอะไรไม่แน่นอนถึงเพียงนี้, และนั่นมันจะได้เป็นตัวอย่างให้ลูกหลานของเราถือเป็นตัวอย่าง ในการที่จะครองชีพอยู่ สืบต่อจากเราไป.

พุทธทาส

๑ พฤษภาคม ๒๔๗๙

ฆราวาส กับ ไสยศาสตร์

พุทธทาสภิกขุ

บรรยาย อบรม พระนิสิต ฯ บวชภาคฤดูร้อน ปี ๒๕๑๓

ณ สวนโมกข์ ไชยา ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๑๓

วันนี้จะกล่าวในหัวข้อว่า **ฆราวาส กับ ไสยศาสตร์.** ขอให้สังเกตว่า ทุกตอนที่แล้วมา ได้พูดแต่เรื่องที่เกี่ยวกับ ฆราวาส จนได้ชื่อว่า *"ฆราวาสธรรม"* ไปหมด, และในครั้งที่แล้วมา ครั้งสุดท้ายก็ได้พูดถึงภาวะจิตทรามในความเป็นฆราวาส. ทีนี้เรามาพูดกันถึงไสยศาสตร์ ก็น่าจะวินิจฉัยกันในข้อที่ว่า มันมีความเป็นจิตทรามในไสยศาสตร์นี้ด้วยหรือเปล่า.

ถ้าเราจะดูกันโดยทั่ว ๆ ไป ด้วยความรู้สึกอย่างสามัญสำนึก เราจะเห็นความแตกต่างกันมาก ระหว่าง *ความมีจิตต่ำอย่างไสยศาสตร์* กับ *ความมีจิตทรามของยุคปัจจุบัน.* คนในยุคปัจจุบันหรือในอารยธรรมปัจจุบันมีจิตทรามอย่างไร เราก็ได้พูดกันยืดยาวจนเป็นที่เข้าใจแล้ว; จะเห็นได้ว่า จิตมีความทรามเพราะความตะกละในความสุขทางเนื้อหนังหรือทางวัตถุ. ส่วนบุคคลผู้ถือไสยศาสตร์ หรือในยุคที่โลกยังพึ่งไสยศาสตร์นั้น เขาไม่ได้มีความตะกละในวัตถุหรือเนื้อหนัง หากแต่มีความขลาด หรือความเขลาโดยไม่รู้ตัว, โดยไม่มีเจตนาที่จะขลาดจะเขลาเหมือนคนสมัยปัจจุบัน ที่มีเจตนาที่จะตะกละตะกลามในความสุขทางเนื้อหนัง.

เรื่องทางไสยศาสตร์นั้นเป็นเรื่องทางวิญญาณ คือเป็นฝ่ายจิตใจ ไม่ใช่ฝ่ายวัตถุ; แม้ว่าจะต้องการผลเป็นวัตถุบ้าง แต่เรื่องมันก็เป็นเรื่องทางฝ่ายจิตใจ นับตั้งแต่เป็นเรื่องของความเชื่อ ความขลัง กระทั่งความเป็นสมาธิจิต ในการที่จะประกอบกรรมที่เป็นไสยศาสตร์อย่างสูงสุด; เพราะอำนาจของความเชื่อที่มีกำลังจิตแรงกระทั่งแสดงฤทธิ์เดชก็ได้อย่างนี้เป็นต้น. ดังนั้นภาวะจิตทรามในอารยธรรมปัจจุบัน กับ ความมีจิตต่ำ หรือเขลาในไสยศาสตร์นั้น ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน; เรื่องมันจึงต่างกันมาก. แล้วเราควรพิจารณาในฐานะเป็นเรื่อง

ที่เกี่ยวกับฆราวาส เพราะว่าไสยศาสตร์นั้นสัมพันธ์กับชีวิตฆราวาสอย่างยิ่ง; ซึ่งจะได้พิจารณากันดู จนกระทั่งเห็นว่ามันมีความสัมพันธ์กันกับความเป็นฆราวาส อย่างจะแยกกันไม่ออก.

บัดนี้เราจะพูดกันถึงคำว่า "ไสยศาสตร์" โดยเฉพาะก่อน ผมอยากจะสรุปชี้ให้เห็นเป็นการประหยัดเวลาว่า **ไสยศาสตร์นี้ มันเป็นคู่ผัวตัวเมียกันมากับอารมณ์ของมนุษย์ ที่ปราศจากเหตุผล.** คำว่า "อารมณ์" ในที่นี้หมายถึงความรู้สึกหรือความคิดนึกที่ปล่อยไปตามความรู้สึกล้วน ๆ ตามธรรมชาติ, ไม่เกี่ยวกับการใช้เหตุผล. เรามีความคิดพลุ่งออกไปอย่างไร โดยไม่ต้องมีเหตุผล อย่างนี้เรียกว่าอารมณ์; แล้วก็สิ่งที่เรียกว่า *"อารมณ์"* นี้ มันเป็นคู่ผัวตัวเมียกับสิ่งที่เรียกว่า *"ไสยศาสตร์"*. ที่ใช้คำว่า "คู่ผัวตัวเมีย" ก็หมายความว่า มันมาด้วยกัน มันแยกกันไม่ได้, ฉะนั้นมันจะสนิทแน่นแฟ้นที่สุด; เพราะว่าถ้าเกิดมีเหตุผลขึ้นมาเมื่อไรสิ่งที่เรียกว่า "ไสยศาสตร์" ก็มีไม่ได้. ฉะนั้นเราจึงถือว่าไสยศาสตร์นี้คู่กันกับอารมณ์ที่ไม่เกี่ยวกับเหตุผล; จะเพราะว่าไม่รู้จักใช้เหตุผล หรือมันไม่มีเหตุผล หรือไม่อยู่ในวิสัยที่จะใช้เหตุผล มันได้ทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นจึงพูดได้ว่า *ไสยศาสตร์นั้นมันเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับสติปัญญา ที่เนื่องอยู่กับเหตุผล.* ถ้าจะมีสติปัญญามันก็กลายเป็นสติปัญญาอย่างอื่น คือสติปัญญาที่จะไม่ต้องใช้เหตุผลนั่นเอง. เราจะรู้จักไสยศาสตร์ดีก็ต่อเมื่อมองดูในลักษณะเป็นเรื่องในอดีต หรือเป็นโบราณคดี; ศึกษาในแง่ของโบราณคดีก็จะรู้จักสิ่งที่เรียกว่า "ไสยศาสตร์" ได้กว้างขวางขึ้น.

เราอาจจะพูดได้เลยว่า ไสยศาสตร์เป็นของดีเลิศดีที่สุด ในสมัยที่ยังไม่มีการศึกษา. สมัยที่ยังไม่มีการศึกษานั้น ไสยศาสตร์เป็นของดีเลิศกว่าสิ่งใด คือเป็นวิชาความรู้เท่าที่มีสมัยนั้นที่ยังไม่มีการศึกษาที่ไม่รู้จักใช้เหตุผล; เพราะฉะนั้นสิ่งนี้ก็ต้องดีเลิศ. นี่ ผมสันนิษฐานเอาเองว่าคำว่า "ไสยศาสตร์" นี้มีความหมายตามตัวหนังสือของมันอย่างนี้; นักอักษรศาสตร์ส่วนมากก็ไม่รู้ ว่าคำว่า "ไสยศาสตร์" นี้มันเป็นอะไรกันแน่ หรือโดยตัวหนังสือมันจะเป็นอย่างไร; มันเลยถือเอาความหมาย หรือจับความหมายของคำว่าไสยศาสตร์ได้ยาก. แต่ถ้าเราจะเขียนกันอย่าง *ไสย* แล้ว คำ ๆ นี้มันแปลว่า *ดี* หรือ *ดีกว่า.* ถ้าสมมติว่า เป็นภาษาบาลีผมก็เลยสันนิษฐานเอาว่า คำ ๆ นี้เหมาะที่สุดแล้ว; มันก็แปลว่า ดีกว่า คือมันดีกว่าสิ่งใด ๆ ในยุคนั้น ซึ่งไม่มีการศึกษา หรือไม่มีการใช้เหตุผล ไม่มีสติปัญญา.

คำว่า "ดีกว่า" นี้ มันดีกว่าได้ทั้ง ๒ ทาง คือ ทางส่วนตัวบุคคลมันดีกว่า เพราะมันระงับความขลาดได้. ความขลาดกลัว มันเป็นปัญหาอย่างยิ่งของมนุษย์; แล้วเมื่อมันขจัดความขลาดไปได้ มันก็รู้สึกว่าเป็นของดี. แล้วมันยังดีสำหรับสังคม คือมันเป็นเครื่องมือสำหรับการปกครองบุคคลในยุคนั้น ในยุคที่ไม่มีการศึกษา ไม่มีการใช้เหตุผล; หรือแม้ในยุคนี้ ในหมู่คนที่งมงายเหมือนกับไร้การศึกษา หรือไร้เหตุผล. แม้ในยุควิทยาศาสตร์ยุคนี้ปัจจุบันนี้มันก็ยังมีคนประเภทที่งมงายไร้เหตุผล; การศึกษาไม่เป็นการศึกษาสำหรับคนเหล่านี้, เขาศึกษาไปในทางอื่น ไม่ได้ศึกษาไปในทางที่จะหายงมงายก็มีอยู่เหมือนกัน. เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า "ไสยศาสตร์" นี้มีได้ในโลกสมัยวิทยาศาสตร์ แล้วก็ถือกันอย่างงมงาย; เพราะว่ามันเป็นเครื่องขจัดความกลัวได้.

วิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบันเป็นเพียงเรื่องทางวัตถุเจริญทางเทคโนโลยี ทุกแขนง แต่ไม่เป็นไปในทางจิตหรือวิญญาณ; เพราะฉะนั้น ความกลัวจะยังเหลืออยู่ และมีมากในยุคแห่งบุคคลผู้ตะกละทางเนื้อหนัง. ด้วยเหตุนี้ไสยศาสตร์จึงยังมีที่อาศัยในโลกปัจจุบันนี้ และจะกล่าวได้ว่า มันก็จำเป็นเหมือนกันสำหรับโลกปัจจุบันนี้ ที่มีสิ่งเหล่านี้มาช่วยระงับความกลัวและความขลาดอย่างงมงาย.

ความกลัวนั้นเกิดมาจากความอยาก นี่พระพุทธภาษิตมีอยู่อย่างนี้; ที่เรากลัวอะไร กระทั่งกลัวตาย กลัวผีนี้มันเกิดมาจากความอยาก คือเราอยากสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่; อยากได้สิ่งนั้น ไม่อยากจากไปจากสิ่งนั้น เพราะฉะนั้น มันจึงมีความกลัว. สมัยนี้มันก็ยังมีความกลัวมาก เพราะมันมีความอยากมาก; และสิ่งที่เรียกว่าไสยศาสตร์ก็มีเนื้อที่สำหรับจะอาศัยอยู่ในโลกปัจจุบันนี้อยู่นั่นเอง. แม้จะไปศึกษามาจนให้มีปริญญายาวเป็นหาง ก็เป็นเรื่องทางวัตถุ มันก็เลยไม่กำจัดความกลัว ซึ่งเป็นเรื่องทางวิญญาณ.

ทีนี้ถ้าจะพูดกันอย่างยุติธรรมแล้ว เรื่องไสยศาสตร์นี้มันก็เป็นเรื่องทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ ในยุคที่มันยังไม่มีความสว่างไสวทางวิญญาณมากพอ. ข้อสำคัญที่สุดที่มันเป็นปัญหาที่มันเป็นประยุกต์ก็คือว่า มันเป็นการยากที่จะแยกเรื่องของไสยศาสตร์ออกจากฆราวาส. คุณต้องรู้ความหมายที่สำคัญของฆราวาส คือว่าฆราวาสมีเรื่องมาก; เมื่อมีเรื่องมากมันก็ทำให้เวียนหัว; เมื่อเวียนหัวมันก็มีทางที่จะงมงายได้ง่าย. ฆราวาสที่มีการศึกษาไม่พอ หรืออะไร

ไม่พอนี้ มีเรื่องยุ่งเวียนหัว จนไม่รู้ว่าจะแก้ไขมันอย่างไร ; ก็เลยไปแก้ด้วยวิธีทางไสยศาสตร์ มันก็เลยแยกออกจากกันยากกับชีวิตของฆราวาส.

นี่เราก็ควรดูให้ดี ๆ ที่มันเกี่ยวกันอยู่ แม้กับฆราวาสสมัยนี้. นี้คือลักษณะหรือความหมายของสิ่งที่เรียกว่า "ไสยศาสตร์" โดยตัวหนังสือก็ตาม โดยเนื้อความก็ตาม โดยพฤติที่มันเป็นอยู่จริงในชีวิตของฆราวาสก็ตาม.

ทีนี้ดูกันต่อไปในลักษณะที่เป็นหลักวิชา ว่าการถือไสยศาสตร์นี้ มันก็ควรจะเรียกว่าเป็นสถาบันอันหนึ่งคือรู้จักกันดี และยอมรับกันว่าเป็นอย่างไร และมีการปฏิบัติกันอย่างที่เรียกว่า ยิ่งกว่าเป็นล่ำเป็นสัน คือมันอยู่ในเนื้อในตัว. เพราะฉะนั้นสถาบันของไสยศาสตร์นี้ก็คือการที่ถูกยกให้ หรืออุปโลกน์ให้ ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ต้องพิสูจน์. สถาบันไสยศาสตร์มันก็เรียกร้องเอาสิทธิที่ว่า ต้องเป็นสิ่งที่ไม่ต้องพิสูจน์; เพราะฉะนั้นอย่ามาพิสูจน์; แล้วก็เลยเรียกร้องเอามาถึงกับว่า ไม่ยอมให้มนุษย์พิสูจน์; แล้วขอให้ยกเป็นเรื่องของสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ เป็นเรื่องของพระเจ้า ของเทวดา ของผี ปีศาจ ของอะไรก็สุดแท้; ให้เรียกว่ามันเป็นเรื่องของสิ่งหรือผู้ที่พิสูจน์ไม่ได้ก็แล้วกัน. อย่างนี้มันจึงจะเป็นไสยศาสตร์ แต่ในที่สุดมันก็เพ่งเล็งไปยังเรื่องผีสาง เทวดา หรือสิ่งที่อธิบายไม่ได้, เช่น ฤทธิ์เดช ของดวงดาว อะไร ของสิ่งต่าง ๆ ที่เชื่อกันว่ามันอยู่นอกเหนืออำนาจของมนุษย์.

ต่อไปเราก็ดูเรื่องที่มันเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ตั้งต้นมาแต่ว่า มีสิ่งที่เรารู้จักไม่ได้ มองไม่เห็นตัว, หรือว่าลึกลับเกินกว่าที่เราจะมองเห็น จะรู้จักมันได้; ก็มีผีสางเทวดา หรืออะไรเหล่านี้ที่มนุษย์กลัว ด้วยเหมือนกัน. จนกระทั่งดวงดาว หรืออะไรก็ตาม ที่มันเป็นต้นตอของฤกษ์ยาม หรือลางต่าง ๆ จนกระทั่งมาอยู่ในรูปของพิธีรีตองอย่างนั้นอย่างนี้, จนกระทั่งมาอยู่ในรูปของวัตถุล้วน ๆ เช่นวัตถุที่ใช้เป็นเครื่องรางแขวนคอ หรือทำอย่างอื่น. นี้คือปรากฏการณ์สุดท้ายของสิ่งที่เรียกว่า "ไสยศาสตร์" ซึ่งมุ่งหมายกันแต่เพียงจะให้ระงับความกลัวเกิดความสบายใจ. ไสยศาสตร์นี้มันมีผลดี ไม่ใช่ว่าไม่มีผลดี ; มันมีผลดีตรงที่ทำให้สบายใจได้เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกกันตามความพอใจของเขาว่า "ไสยศาสตร์" คือศาสตร์ที่มีความดี หรือดีกว่าศาสตร์หลาย ๆ อย่าง. นี่ความหมายหรือความจริงอาจจะเป็นอย่างอื่นอีก

ก็ได้ แต่เดี๋ยวนี้เราพูดในลักษณะที่จะเข้าใจได้หรือมองเห็นง่าย หรือมีประโยชน์ในการที่จะเข้าใจสิ่ง ๆ นี้ ว่ามันทำให้คนขลาดคนเขลาสบายใจได้.

คนที่ตะกละเนื้อหนังสมัยนี้ มันก็ยังเป็นคนขลาดคนเขลา อยู่นั่นเอง; มันก็พลอยสบายใจได้เพราะไสยศาสตร์. เรื่องความขลาด ความเขลานี้ มันเป็นไปมากเข้า ๆ แล้วมันก็เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างอื่นตามมาอีก. ผมพูดว่าคนเดี๋ยวนี้ทั้งขลาดทั้งเขลา ยิ่งกว่าคนป่าเถื่อนสมัยโบราณ. ขอให้มองให้ดี ๆ อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า "ความกลัวมาจากความอยาก" เมื่อคนสมัยนี้มันอยากอะไรมากกว่าคนสมัยโบราณ ฉะนั้น ความเขลาของคนสมัยนี้มันก็ต้องมีมากกว่า ความเขลา ความขลาดของคนสมัยโบราณ. ดังนั้นมันจึงเปิดโอกาสให้ไสยศาสตร์เพิ่มมากขึ้น หรือเปลี่ยนรูปไปในลักษณะที่จะเหมาะสมแก่คนสมัยนี้.

คนเดี๋ยวนี้มีความขลาดและเขลามากขึ้น ในทางหนึ่ง ก็เลยเป็นช่องทางทำให้เกิดความปนเป สับสนจนกระทั่ง สิ่งที่เรียกว่า "ไสยศาสตร์" นี้มันครอบคลุมเข้ามามีอำนาจเหนือพระเจ้า เหนือบุญกุศล เหนือศาสนาหรือศาสนพิธี. มองดูให้ดีจะเห็นว่า เพราะความขลาดและความเขลาของมนุษย์ที่มีมากขึ้น เกินไปนี้แหละมันทำให้สิ่งที่ไม่ใช่ไสยศาสตร์ถูกครอบงำโดยไสยศาสตร์มากขึ้น จนมีคนถือพระเจ้าอย่างถือผีถือสางไป; ก็มีบางคน ไม่ใช่ทุกคน ที่เป็นพุทธบริษัท มีการถือพระพุทธเจ้าอย่างเทวดา ผีสาง อ้อนวอนอย่างนั้นอย่างนี้. ในกรุงเทพ ฯ ก็มีเอาไข่กับปลาร้าไปถวายพระพุทธรูปบางองค์ อย่างนี้เป็นต้น. นี่คือไสยศาสตร์ที่มันมากจนครอบคลุมศาสนา, แล้วพุทธศาสนาก็ถูกครอบคลุมอย่างนี้.

ไสยศาสตร์ ยังครอบงำไปถึงบุญกุศล; แทนที่จะเป็นเรื่องของกรรม ก็ถือว่าบุญกุศลเป็นเครื่องรางเป็นอะไรไป ในลักษณะที่จะช่วยป้องกันความหวาดกลัวภัยเป็นเครื่องอุ่นใจ. นี่เป็นความหมายที่เอียงไปทางไสยศาสตร์. ทีนี้ศาสนพิธีต่าง ๆ ก็เลยกลายเป็นไสยศาสตร์ไปโดยไม่รู้สึกตัว ทั้งที่เป็นพิธีในทางศาสนา แม้ของพุทธศาสนา ก็เอาไสยศาสตร์ไปผสมปนเปลงไป จนบางทีมากกว่าตัวศาสนาเองเสียอีก. เพราะฉะนั้นจึงมีพระภิกษุสงฆ์เป็นเจ้าหน้าที่อ่านโองการเชิญเทวดา ซึ่งผมก็เคยผ่านมาแล้วตามหน้าที่ราชการ. นี่คือความแผ่กระจายของสิ่งที่เรียกว่าไสยศาสตร์ ซึ่งมีอำนาจในบางคราวมากขึ้นเพราะความขลาดความเขลาที่มันมากขึ้น, จนเราทำยุ่งสับสนพัวพันกัน แยกไม่ออก.

นี่เรียกว่าเมื่อขลาดและเขลาหนักเข้า ไสยศาสตร์ก็ครอบงำ แม้แก่สิ่งที่เคยเป็นแสงสว่าง หรือเป็นการศึกษา หรือเป็นเรื่องความถูกต้อง ตามเหตุผล. เช่นกรรมนี้ ถือว่าเป็นเรื่องความถูกต้องตามเหตุผล หรือมีเหตุผล; แต่พอขลาดและกลัวมากเข้า ก็ถือลัทธิกรรมนี้เป็นไสยศาสตร์ไปเลย, เป็นของลึกลับอะไรอันหนึ่งกลายเป็นการอ้อนวอน เป็นตัวกรรมไปเสีย. เราดูกันต่อไปก็จะเห็นได้ว่ามันกำลังจะเปลี่ยนไปตามความขลาด และความเขลาของมนุษย์.

พระพุทธเจ้า หรือพุทธบริษัทของพระองค์นั้น หมายความว่า ไม่มีความขลาดและความเขลา. เพราะว่าคำพุทธะ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. จำคำว่า “*พุทธะ*” ไว้ที่สวดกันอยู่เป็นประจำวันนั้น. คำว่า พุทธะ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน; ความขลาด ความกลัว ความเขลา ไม่มีเนื้อที่ในจิตใจของคนชนิดนี้. เดี๋ยวนี้พุทธบริษัทที่เป็นพุทธบริษัทแต่ทะเบียน หรืออะไรทำนองนี้มันมีมากเข้า ๆ เข้าไปถือพุทธศาสนาก็ด้วยความงมงาย หรือความกลัว หรือเห่อ ตาม ๆ กันไป; ไม่ได้มีปัญญาเห็นธรรมะเป็นธรรมจักษุเสียก่อน แล้วจึงถือพุทธศาสนา เหมือนยุคแรก ๆ. เพราะฉะนั้นพุทธบริษัทดังกล่าวคือคนธรรมดา ชนิดนี้ ที่มีความขลาด ความกลัวชนิดนี้ เข้าไปเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ก็ด้วยความมุ่งหมายอย่างเดียวกับที่เขาเคยมุ่งหมายทางไสยศาสตร์; เพียงเพื่อขจัดความกลัว เพื่อความอุ่นใจ. มันดีอยู่หน่อยหนึ่งที่ว่าหากไปเกี่ยวข้องกับ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่ถูกต้องมันก็ดีขึ้นตามลำดับ; มันก็จะละความขลาด ความเขลานั้นได้ พ้นจากภาวะของไสยศาสตร์มาเป็นพุทธศาสตร์ หรือเป็นอะไรทำนองนี้ไปได้ในที่สุด.

ดูต่อไป ว่า มันแยกกันที่ตรงไหน ? ก็คือว่าไสยศาสตร์มันก็อาศัยความเชื่อ; พุทธศาสตร์ก็อาศัยความรู้ หรือสติปัญญา ซึ่งมันอาจจะพบกันในระหว่างกลาง คือเจือกันทั้งสองอย่าง; แล้วก็มีปัญหาเกิดขึ้นว่า อะไร จะนำอะไร. ถ้าความเชื่อ หรือศรัทธายังนำปัญญาอยู่ ปัญญามีกำลังน้อยกว่า มันก็เป็นไสยศาสตร์ หรือยังเป็นไสยศาสตร์. ถ้าปัญญามันมีกำลังมากกว่า มันนำความเชื่อมันก็พ้นจากความเป็นไสยศาสตร์ มาเป็นพุทธศาสตร์อะไรไปได้ในที่สุด. เพราะฉะนั้นคุณจงดูความรู้สึกในชีวิตจิตใจของตนเอง ว่า ความเชื่อมันนำปัญญาหรือว่าปัญญามันนำความเชื่อ. ต่อเมื่อปัญญามันนำความเชื่อ. เราจึงจะเป็นพุทธบริษัท; ถ้าความเชื่อยังนำปัญญาอยู่แล้ว เราก็เป็นสมาชิกของไสยศาสตร์ไปตามเดิม. มันก็เปรียบได้ง่าย ๆ ว่า เป็นระบบยาแอสไพริน คือยาในระบบที่ระงับความปวดชั่วคราว คือความเชื่อ.

เมื่อไสยศาสตร์มันอยู่ในลักษณะระงับความปวดชั่วคราวเหมือนยาแอสไพริน ผมเลยเรียกว่า *"ระบบแอสไพริน";* มันก็ดีกว่าไม่กิน ที่จะได้ระงับความปวดไปเสียชั่วคราว แล้วค่อยไปหามูลเหตุ ไปเอ๊กซเรย์รักษาอะไร ทำให้มันหายขาดไปโดยสิ้นเชิง. พระพุทธเจ้าท่านก็ไม่ได้ตำหนิไสยศาสตร์ ในฐานะเป็นของที่ไร้ประโยชน์โดยสิ้นเชิง ; ดังบท พหุํ เว สรณํ ยนฺติ ฯลฯ ที่เราสวดกันอยู่ทุก ๆ วัน ในบทเขมาเขมสรณทีปิกคาถา นั้น. ว่า พวกที่ถือต้นไม้ ภูเขา วัตถุศักดิ์สิทธิ์ ยาศักดิ์สิทธิ์ สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ อะไรศักดิ์สิทธิ์ เหล่านั้น ก็มีอยู่มากในโลกนี้ ; พหุํ–คือมีอยู่มากในโลกนี้ ; แต่ว่า "เนตํ โข สรณํ เขมํ"—นั่นไม่ใช่สรณะอันเกษม. ที่ว่ามันไม่ใช่สรณะอันเกษม ไม่ใช่สรณะอันอุดมนี้ ก็ไม่ใช่ว่ามันไม่ใช่เป็นสรณะเสียเลย ; แต่มันเป็นสรณะที่ไม่เกษมไม่อุดม มันเพียงบรรเทาความขลาด ความกลัวของคนได้บ้างเท่านั้น.

ต่อเมื่อใดมีความรู้แจ้งในเรื่องความทุกข์, เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์, เรื่องความดับทุกข์ เรื่องหนทางให้ถึงความดับทุกข์, คืออริยสัจจ์สี่ นั่นแหละจึงจะเป็น เอตํ โข สรณํ เขมํ, เอตํ สรณ มุตฺตมํ. เพราะฉะนั้นในธรรมะจริง ๆ นั้นเป็นเหมือนกับยา ที่แก้โรคโดยเด็ดขาด, หรือเป็นการผ่าตัด รื้อรังโรคออกไปเสียได้. มันก็เลยมีสรณะขึ้นมา ๒ ชนิด คือสรณะชั่วคราว ไม่เกษม ไม่อุดมกับสรณะที่เที่ยงแท้ถาวรแท้จริง ที่เกษมและอุดม. เพราะฉะนั้นไสยศาสตร์ก็ยังมีเนื้อที่ ที่อาศัยอยู่ในพวกสรณะที่ชั่วคราว คือไม่เกษม หรือไม่อุดม.

นี่เราก็มองเห็นชัด ในความแตกต่างระหว่างของ ๒ สิ่งนี้ว่า ไสยศาสตร์ต้องมีรากฐานอยู่บนความเชื่อหรือเอาความเชื่อมาก่อนปัญญา, หรือว่าไม่มีปัญญาเสียเลยก็ตามใจ. ถ้าเป็นพุทธศาสตร์ก็เอาปัญญามาก่อนความเชื่อ ; แล้วความเชื่อมันก็ถูกทำให้เชื่อที่ถูกต้อง คือมีเหตุผลเป็นปัญญาไป

สำหรับเรื่องของไสยศาสตร์ ที่อาศัยรากฐาน คือความเชื่อ มันก็ต้องทำไปตามความเชื่อ ; เพราะฉะนั้นจึงมีรูปร่างอยู่ ๒ รูป กล่าวคือรูปร่างของการปฏิบัติในทางไสยศาสตร์มีอยู่ ๒ รูป คือว่า อ้อนวอน กับ ปฏิบัติไปตามความเชื่อ. อ้อนวอนตามความเชื่อ, แล้วก็กระทำลงไปตามความเชื่อ. *อ้อนวอนตามความเชื่อนั้น* ไม่มีการกระทำอะไร มากไปกว่าอ้อนวอน ; ส่วน*ปฏิบัติ หรือการกระทำตามความเชื่อนั้น* มันทำลงไปจริง ๆ อย่างนั้น

อย่างนี้ ตามที่เขาบัญญัติไว้อย่างไร แล้วเราก็ไม่พิสูจน์เราก็ทำไปตามบทบัญญัตินั้น ๆ ก็กลายเป็นพิธีรีตองไป

ยกตัวอย่าง ไสยศาสตร์ในเรื่อง เสกน้ำล้างหน้ากระทั่งมาถึงสิ่งที่มันเป็นวิทยาศาสตร์ โดยไม่รู้สึกตัวว่าต้องหันหน้าทางนั้น ต้องหันหน้าทางนี้, เวลาเช้าทำอย่างนั้น เวลาเย็นทำอย่างนี้ ; จนกระทั่งผมก็ถือไสยศาสตร์อย่างยิ่งอยู่บางอย่าง. ที่เรียกว่าผมถือไสยศาสตร์ก็หมายความว่า ทำตรงตามที่เขาบัญญัติไว้ว่า อย่างนั้น ๆ ตามแบบของไสยศาสตร์. เช่น อาบน้ำตอนเช้า ต้องรดที่ศีรษะก่อน, อาบน้ำตอนกลางวัน เที่ยงต้องรดที่หน้าอกก่อน, อาบน้ำตอนค่ำต้องรดที่เท้าก่อน. นี่ปู่ย่า ตายาย ก็พูดมาอย่างนี้ ในลักษณะที่เป็นไสยศาสตร์ ไม่อธิบายและห้ามพิสูจน์ ; แต่แล้วเมื่อปฏิบัติเข้าจริงมันเป็นวิทยาศาสตร์. เมื่อทำถูกต้องตามเวลาทั้งสามอย่างนั้นมันป้องกันการเป็นหวัด หรือได้ผลดีในการที่จะไม่ให้เป็นหวัดเป็นต้น. ถ้าผมอาบน้ำค่ำ ๆ จะราดที่เท้าจนโชกก่อน, ถ้าไปรดหัวก่อนแล้วเกิดเรื่อง.

คนโบราณเขาว่า *เช้า ๆ สิริมันอยู่ที่บนหัว, เที่ยง ๆ กลางวัน สิริมันอยู่ที่หน้าอก, ค่ำ ๆ สิริมันอยู่ที่ตีน* อย่างนี้ห้ามอธิบาย ห้ามพิสูจน์ แต่แล้วมันกลายเป็นวิทยาศาสตร์. อย่างนี้มันไม่ใช่ไสยศาสตร์โดยตรง แต่เป็นไสยศาสตร์ของคนที่เขาฉลาดมีปัญญา, แล้วเขาฝากไว้ในไสยศาสตร์ก็ได้, คือเขาฝากวิชาความรู้ หรือพุทธศาสตร์ฝากไว้ในไสยศาสตร์ก็ได้. หรือว่าคนป่าอาจจะพบโดยบังเอิญ ไม่มีเหตุผลมากทางหลักวิชา แต่เขาเผอิญพบมันอย่างนี้แล้วปฏิบัติตาม ๆ กันมา แล้วบัญญัติไว้ในฐานะเป็นไสยศาสตร์ ก็ได้เหมือนกัน. แต่รวมความแล้ว เนื้อแท้ของมันเป็นวิทยาศาสตร์, แต่หน้าตาของมันเป็นไสยศาสตร์. ผมก็ถือไสยศาสตร์มาจนทุกวันนี้ กระทั่งเดี๋ยวนี้ เมื่ออาบน้ำโดยเฉพาะ ; ทั้งนี้ไม่ได้หมายความรวมถึงอย่างอื่น.

นี้เราก็รู้ว่ามันเป็นอะไร เราจะปฏิบัติตามมันในฐานะเป็นวิทยาศาสตร์; แต่เพราะไสยศาสตร์เขาพูดไว้ก่อนอย่างนั้น เราก็เลยยอมรับเสียดีกว่า ว่าเราก็ถือไสยศาสตร์. อย่างนี้เรียกว่ามีการปฏิบัติด้วยไม่ใช่อ้อนวอนเฉย ๆ. เมื่อไปนั่งยกมือไหว้ฟ้าอ้อนวอนเฉย ๆ อะไรนั้นเป็นเรื่องอ้อนวอนเฉย ๆ; ถ้ามีการปฏิบัติด้วยคือเขาบัญญัติไว้ให้ทำอย่างไร ๆ ก็ปฏิบัติด้วยมันก็เป็นการปฏิบัติ.

เพราะฉะนั้น อย่าลืมว่าไสยศาสตร์ที่มีมาตั้งแต่โบราณ กระทั่งปัจจุบันนี้มันก็มีทั้ง ๒ แบบ คืออ้อนวอนเฉย ๆ กับมีการปฏิบัติด้วย. ที่อ้อนวอนเฉย ๆ นั้นมันก็เป็นเครื่องช่วยให้หายความกลัวได้, มันก็มีประโยชน์เท่านั้น. ส่วนการปฏิบัติด้วยนั้น มันไม่ใช่เพียงให้หายความกลัว มันได้รับผลทางวัตถุทางร่างกายด้วย; อย่างที่ผมพูดถึงเรื่อง อาบน้ำอย่างนี้เป็นต้น.

ทีนี้เราก็มองดูให้ดีว่า ถ้าไสยศาสตร์ชนิดที่มีการปฏิบัติด้วย มันมีวิทยาศาสตร์อยู่ในนั้น; เพราะฉะนั้นมันจึงช่วยรักษาความหมาย หรือความศักดิ์สิทธิ์ของไสยศาสตร์ไว้ได้แม้อย่างงมงาย. เช่นคุณไม่มีความรู้เรื่องนี้ แต่คุณเชื่อเรื่องศรี เรื่องศิริ ว่า เช้าอยู่ที่บนหัวกลางวันอยู่ที่หน้าอก เย็นอยู่ที่เท้า, ทำไปแม้อย่างงมงายมันก็ได้ผลจากการกระทำอย่างนั้นเหมือนกัน. ไสยศาสตร์มันก็เลยมีเนื้อที่ อาศัยอยู่ในโลกมาได้ เป็นคู่แข่งกันมาเรื่อยไป, ก็เลยให้ชื่อใหม่อีกชื่อหนึ่งว่า *"ไสยศาสตร์ที่เป็นวิทยาศาสตร์"*

เราต้องศึกษาโบราณคดีของมนุษย์ เกี่ยวกับเรื่องความเป็นมาของวัฒนธรรมสายนี้. ในสมัยที่มนุษย์ในโลกยังไม่มีการศึกษาอย่างสมัยนี้ เขาค้นคว้าไปตามความงมงายนั้น เขาก็พบอะไรมาก แต่ไม่พบเหตุผล, เขาพบผลของมัน ไม่ต้องพบทั้งเหตุและผล; คือไม่พบ reason, reasoning แต่มันพบ result เป็นผล; เช่นว่าทำอย่างนี้แล้วมันก็สบายดี ก็เลยบัญญัตินี้ว่า เป็นของศักดิ์สิทธิ์, เป็นของหมู่คณะที่จะต้องถือ. การปฏิบัติชนิดนี้ไม่เนื่องด้วยการใช้เหตุผล เพราะฉะนั้นมันจึงถือว่าเป็นความขลังความศักดิ์สิทธิ์; ให้ใช้ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์นี้เป็น motive เป็นสิ่งที่บังคับให้คนต้องทำตามเรียกกันว่า "ตาบู" ตาบู คือว่าสิ่งที่บัญญัติไว้ อย่างที่ไม่ยอมให้มีการพิสูจน์; ตั้งต้นขึ้นสำหรับคนป่าสมัยโน้น. เขาบัญญัติว่าอย่างนี้เป็นตาบูละก็ คือทำไม่ได้อย่างเด็ดขาด; อย่างนี้ไม่เป็นตาบูละก็ ทำได้. เป็นภาษาอะไรก็ไม่ทราบ เดี๋ยวนี้ก็ยังใช้อยู่ในวิชาวัฒนธรรม หรือการศาสนา.

มนุษย์สมัยนั้นเริ่มรู้จักว่าอะไรเป็นโทษ อะไรเป็นคุณขึ้นมาบ้างแล้ว; เช่นคนแก่พบว่าอันนี้กินเข้าไปไม่ได้ แทนที่จะบัญญัติว่ากินไม่ได้ด้วยเหตุผล ก็บัญญัติว่าเป็นตาบู. คนมีครรภ์กินสิ่งนี้ไม่ได้ นี้เป็นตาบู; คนมีครรภ์ก็ไม่กล้ากิน ไม่กล้าแตะต้อง. ทีนี้ก็บัญญัติมากขึ้น ๆ ดึงขึ้น ๆ ก็เป็นตาบูที่เป็นระบบครบถ้วน. มนุษย์มีการตั้งต้นอย่างไร ก็มีตาบูเป็นไป

จนตลอดสายนับแต่คนตั้งต้นตั้งแต่มารดามีครรภ์ แล้วมีข้อปฏิบัติอย่างไรบ้างที่มารดาจะต้องปฏิบัตินั้น เรียกว่าเป็น ตาบู; สิ่งที่ทำไม่ได้นั้นเรียกว่า ตาบู. กระทั่งมีโลหิตระดูก่อนการมีครรภ์นั้น ก็จะต้องมีการปฏิบัติ เกี่ยวกับการมีโลหิตระดูนั้น ตามแบบที่ไม่ต้องอธิบายด้วยเหตุผล เรียกว่า ตาบู. อย่างนี้ผู้หญิงก็ปฏิบัติมา จนมีครรภ์ จนคลอดลูก จนกระทั่งเลี้ยงลูกจนโต มันมีตาบูเป็นระยะ ๆ มา. ให้ถือศักดิ์สิทธิ์ ถือขลังเลยไม่อธิบาย; แย้งไม่ได้ พิสูจน์ไม่ได้ จนกระทั่งเป็นสาวเป็นหนุ่ม มีตาบูอย่างไรก็ปฏิบัติเคร่งครัด; เพราะฉะนั้นจึงมีศีลธรรมจรรยาเรื่องเพศดีกว่าคนสมัยนี้ ที่ตะกละกามารมณ์ในยุคปัจจุบัน. กระทั่งเป็นคนเฒ่าคนแก่ กระทั่งตายเข้าโลงฝังศพอย่างไร ก็เป็นตาบูหมด; เขาทำด้วยความเชื่อ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์; และความเชื่อนี้มันก็ทำให้ปฏิบัติเคร่งครัดกว่าคนสมัยนี้ซึ่งไม่อาศัยความเชื่อ, อาศัยเหตุผลของเนื้อหนังเป็นหลัก. เพราะฉะนั้นอย่าได้เข้าใจว่า คนป่าสมัยโน้นนั้นมันเลวไม่มีความเป็นผู้ดี; ที่จริงมันมีความเป็นผู้ดียิ่งกว่ามนุษย์สมัยปัจจุบัน สมัยอารยธรรมใหม่ ที่เราพูดกันมาแล้วว่าเต็มไปด้วยความมีจิตทราม.

เมื่อไสยศาสตร์มันตั้งต้นขึ้นมาในลักษณะอย่างที่เป็นตาบูแบบนี้ มันก็เป็นเครื่องประคับประคองมนุษย์ให้รอดชีวิตอยู่ได้, แล้วเจริญขึ้นมา จนเกิดลูกหลานคือพวกเรานี้. ทีนี้เราก็แหกคอกออกไป เป็นเรื่องทางวัตถุทางเนื้อหนังมากขึ้น ความเป็นไสยศาสตร์ส่วนที่มีประโยชน์มันก็สูญหายไป; พอมาเจอะเข้ากับความเขลา ความขลาด ความกลัว สมัยใหม่ที่มีมากขึ้น มนุษย์สมัยนี้ก็ไปมีไสยศาสตร์แบบอื่นโดยไม่รู้สึกตัวได้อีก.

พวกนักวิทยาศาสตร์ที่ไปเรียนเมืองนอก ก็ยังถือฤกษ์ถือยาม ถือนั่นถือนี่อะไรไปรดน้ำมนต์อะไรอยู่นั่นมันช่วยไม่ได้. แม้ว่าไปเรียนวิทยาศาสตร์มาจากเมืองนอกปริญญายาวเป็นหาง เขียนกันไม่ไหว ก็ยังไปรดน้ำมนต์; เพราะมีความขลาด และความเขลาในส่วนอีกส่วนหนึ่งมาก. แต่แล้วดูเอาเถอะว่า ไสยศาสตร์อย่างยุคตาบูนี่แหละ คือ วิทยาศาสตร์ที่ไม่เปิดเผย ที่ไม่อาศัยการใช้เหตุผล หรือเปิดเผย ด้วยการพิสูจน์. แต่ที่ต้องจัดเป็นไสยศาสตร์ ก็เพราะว่าทำไปโดยไม่มีการพิสูจน์ ทำไปด้วยความกลัว, ทำไปด้วยความขลาดค้นไปอย่างนั้น จนพบพิธีรีตอง ธรรมเนียมอะไรขึ้นมาอย่างนี้มันก็เป็นไสยศาสตร์. แล้วต่อมามันก็แยกทางกันเดิน: ส่วนที่วิวัฒนาการมาทางแนวเหตุผล อย่างนี้ก็มี, วิวัฒนาการไปทาง

ขลังทางศักดิ์สิทธิ์ทางงมงายยิ่งขึ้นไป ๆ ยิ่งขึ้นไป ๆ อย่างนี้ก็มี ; นั่นแหละมันเป็นไสยศาสตร์เต็มตัวอาศัยอยู่เหลืออยู่ ; โดยอาศัยคำนิยามเป็นหลักกว้าง ๆ ว่า ไปคิดพึ่งพาสิ่งที่เข้าใจไม่ได้ที่ตัวกลัว ที่ตัวหวัง ด้วยความขลาด ด้วยความเขลานั้น. มันหาสิ่งที่มีความหมายชัดแจ้งไม่ได้, หรือสิ่งที่มีความชัดแจ้งมันไม่เป็นที่พึ่งให้แก่ตนได้ มันก็หันไปหาสิ่งที่ไม่รู้ว่าเป็นอะไร ; ก็มีเท่านี้เอง.

ทางรอด ทางออกของมันก็คือว่า เมื่ออาศัยกำลังความเชื่อ เชื่อมั่นมันก็มีกำลังจิตแรงเป็นประเภทสมาธิเป็นมิจฉาสมาธิ ; มันก็เกิดสิ่งที่เรียกว่าฤทธิ์ หรือปาฏิหาริย์ขึ้นมาได้ ด้วยอำนาจมิจฉาสมาธินั้น ; แล้วก็เป็นมิจฉาฤทธิ์ หรือมิจฉาปาฏิหาริย์ไป มันก็น่าอัศจรรย์เหมือนกัน ; แล้วเมื่อมันเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์แล้ว มันก็หาลูกค้าได้ คือหาสมาชิกที่จะไปนับถือไปบูชา เข้าไปเป็นสมาชิกได้ ; มันก็เลยเป็นสถาบันอันหนึ่ง ซึ่งใหญ่โตเหมือนกัน.

นี่ คุณขอให้อธิบายเรื่องที่เกี่ยวกับฆราวาส ผมก็บอกอย่างนี้ ว่าระวังให้ดี ฆราวาสนี้มันมีส่วนที่พลัดเข้าไปสู่วงของไสยศาสตร์ล้วน ๆ คือความงมงายได้เมื่อไรก็ได้เท่าไรก็ได้. นี้เราต้องรักษาเกียรติ ของพุทธบริษัทไว้ว่าพุทธศาสนานี้ไม่มีทางที่จะเป็นไสยศาสตร์ เพราะเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เอาปัญญามาก่อน. ศาสนาอื่นที่มีเชื่อพระเจ้าอะไรนั้นแหละ ระวังให้ดี มันหวุดหวิด เผลอเข้าไปทำพระเจ้าเป็นไสยศาสตร์ไปก็ได้. ทั้ง ๆ ที่พุทธศาสนาไม่มีพระเจ้า ไม่มีอาศัยความเชื่อ ก็ยังเผลอเอาไข่ต้มกับปลาร้าไปถวายพระพุทธรูปได้. ทีนี้ฝ่ายศาสนาที่เชื่อพระเจ้าอะไรอยู่แล้ว ก็มีทางที่จะเป็นไปได้ง่ายกว่า. ผมจึงใช้คำว่า "หวุดหวิด" พวกที่ถือศาสนาพระเจ้านี้มันหวุดหวิดที่จะกลายเป็นไสยศาสตร์ถ้าไม่ระวังให้ดี.

พระพุทธรูปที่สวนโมกข์เก่าของเรา ที่พุมเรียงนั้นเป็นที่บนบานขอลูก ; คนที่ไม่มีลูกบนบานเข้าก็สำเร็จรายสองราย ก็เลยระบือลือชากันใหญ่. เมื่อมันไปขอกันตั้งหลายสิบรายหลายร้อยราย มันก็ไม่มีสักรายหนึ่งละหรือ ? ที่มันจะฟลุค มันก็มีลูกขึ้นมาได้ ก็เลยยกให้เป็นอานุภาพของพระพุทธรูป. นี่มันเป็นไปได้มากถึงอย่างนี้ ; ความเชื่อมันก็เลยเฉหันเหไปในทางทำพระพุทธรูปให้กลายเป็นเครื่องมือของไสยศาสตร์ไป.

นี่ เราโชคดีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ พบพระพุทธศาสนา ก็ขอให้ถือให้ถูก ให้ตรงให้มั่นคงไว้ โดยอาศัยปัญญามาก่อน. ถ้าว่าเราจะช่วยคนโง่ คนขลาด คนเขลา เราก็ฝาก

พุทธศาสนาไว้ในไสยศาสตร์ก็ได้ พูดอะไรไว้ในรูปของไสยศาสตร์ก็ได้; เพราะไม่อย่างนั้นเขาไม่เชื่อเขาไม่ทำตามโดยเคร่งครัด. เราก็เอาพุทธศาสนาใส่ลงไปในไสยศาสตร์ ที่มันไม่น่าเกลียด ที่มันพอดูได้ ให้มันเชื่อถือขลังอย่างถือไสยศาสตร์ ก็พอไปกันได้; เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นระบบยาแอสไพริน อย่างนี้ก็พอได้; ซึ่งเป็นการอนุญาต หรือยอมให้ทำได้เหมือนกัน ถ้ามันทำไปด้วยสติปัญญามีเหตุผล.

เดี๋ยวนี้มันน่าละอาย หรือน่าอันตราย ที่ว่าเราขลาดและเขลามากเกินไป จนทำพุทธศาสตร์ให้เป็นไสยศาสตร์, ทำให้ไสยศาสตร์มีโอกาสครอบงำพุทธศาสตร์. เราต้องลืมหูลืมตาในข้อนี้ ต้องทำพุทธศาสตร์ให้ครอบงำไสยศาสตร์ไว้เรื่อย แล้วก็ใช้ไสยศาสตร์นั้นเป็นตัวเครื่องมือ เป็นตัววัตถุ เป็นภาชนะ เป็นรูปร่างภายนอก; แต่เนื้อในของมันเป็นสติปัญญา ดังที่ผมยกตัวอย่าง เรื่องอาบน้ำนั้น. ถ้าคุณจะไปบอกแก่เด็ก ๆ ว่า ทำอย่างนี้ซิเป็นสิริมงคลสมบูรณ์ที่สุดเลย เด็ก ๆ ก็อาจจะทำ แล้วมันก็เป็นวิทยาศาสตร์ คือได้ผลดี ที่ไม่เป็นหวัดอะไรทำนองนี้; แล้วมันก็เป็นพุทธศาสตร์ คือเป็นเรื่องของสติปัญญา.

บัดนี้สิ่งที่น่าสังเวชก็คือว่า การถอยหลังเข้าคลองของมนุษย์ในยุคปัจจุบันนี้; เพราะว่ามันไปหลงวัตถุมาก ทำให้มีความอยากมาก; ความอยากมากมันก็ทำให้มีความขลาด และมีความเขลามาก. ช่วยเอาไปคิดดูให้ดี ๆ **ถ้าเราไปเพิ่มความอยากเข้าเท่าไร ความขลาด ความเขลามันจะมีมากขึ้นเท่านั้น.** นี่เทคโนโลยีต่าง ๆ มันมีมูลมาจากความอยาก, เพื่อความอยาก เพื่อความต้องการ ทั้ง ๆ ที่เป็นเทคนิเชี่ยน เทคโนโลยิสต์อะไรก็ตาม มันก็เลยยิ่งเป็นไสยศาสตร์โดยไม่รู้ตัวได้; คืออาณาจักรของความกลัวนั้นมันครอบงำแล้ว มันก็เชื่อพระเจ้าอย่างไสยศาสตร์ เชื่ออะไร ๆ อย่างไสยศาสตร์ไปหมด; ฉะนั้น พวกนักวิทยาศาสตร์ หรือเทคนิเชี่ยน มันก็ทำพิธีรีตองทางศาสนา อ้อนวอนพระเจ้า, ในกองทัพก็อ้อนวอนพระเจ้าเป็นไสยศาสตร์ไปหมด เพราะมาจากความขลาดและความเขลาซึ่งมาจากความอยากอันต้องการมหาศาลอีกทีหนึ่ง. กิจกรรมมันใหญ่ขึ้น จนจะฆ่ากันทั้งโลกนี้; ความขลาด ความเขลามันก็มากขึ้นตามตัว ก็ทำความงมงายได้มากขึ้น.

โดยส่วนตัวบุคคล เป็นนักวิทยาศาสตร์ เป็นนักศึกษา อย่างพวกคุณอย่างนี้ จะกลับไปเป็นผู้งมงาย อย่างสมัยตาบู มันก็น่าหัว; แต่แล้วมันเป็นสิ่งที่เป็นไปได้. ถ้าจะป้องกัน

หรือแก้ลำได้ ก็ต้องรีบมีปัญญา, รีบมีปัญญา ก็คือรีบทำให้มันไม่ขัดขวางกัน ให้มันประสานกันตามโอกาส ตามความเหมาะสม เกี่ยวกับเวลา บุคคลสถานที่อะไรเหล่านี้; มันก็จะช่วยแก้ปัญหาทางสังคมไปได้ โดยอาศัยพื้นฐานของมนุษย์ทั้งหลาย ที่มีความขลาด ความเขลาพึ่งสิ่งซึ่งไม่เข้าใจ มองไม่เห็นตัวอยู่แล้วเป็นธรรมดา; เรียกว่าเรายอมรับความศักดิ์สิทธิ์ แต่ว่าความศักดิ์สิทธิ์ที่มีรากฐานเป็นสติปัญญา. อย่าเป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นความโง่เขลา เป็นความขลาด ความเขลาเลย. ฆราวาสก็มาได้เพียงเท่านี้.

หลังจากนั้น ฆราวาสที่ต้องการจะเดินทางต่อไป มันก็ไม่มีอะไรนอกจากไปสู่ความเป็นพระอริยเจ้า. ทีนี้ก็เริ่มตั้งต้นละความอ่อนแอที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์นี้เสีย. คุณไปศึกษาหาอ่านเสีย ผมบรรยายไว้มากมายแล้ว ในเรื่องเกี่ยวกับ อัฏฐังคิกมรรค — เดินทางไปสู่ความเป็นพระอริยเจ้านี้. เริ่มต้นก็มีการละสังโยชน์: ในอันดับแรก ก็ละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และ สีลัพพตปรามาส; นี่เป็นหลักที่ดีที่สุดในพระพุทธศาสนา แต่ไม่ค่อยมีใครสนใจที่จะละจากความเป็นฆราวาส หรือ คนธรรมดา ไปสู่ความเป็นพระอริยเจ้า. นี้มันเป็นเรื่องละความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์เป็นข้อแรกก่อน, เป็นบทเรียนอันแรก เป็นการสอบไล่อันแรกก่อน.

ข้อที่ ๑ สักกายทิฏฐิ มันเป็นความเขลา ว่ามีตัวกู มีผีสาง มีวิญญาณเกิดไปเกิดมา, จุติ ปฏิสนธิ; คนเดียวกันนั่นแหละ เกิดแล้วเกิดอีก อย่างนี้มันเป็นความเขลาต้องละก่อน.

ข้อที่ ๒ วิจิกิจฉา คือความลังเลระหว่างไสยศาสตร์กับวิทยาศาสตร์ คือความที่อยู่ในอำนาจเหตุผลกับความที่ไม่อยู่ในอำนาจเหตุผล ซึ่งกำลังตีกันยุ่งนี้แหละ เรียกว่าวิจิกิจฉา. คุณอย่าเพ่ออวดดีว่า คุณเป็นมนุษย์ที่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล; ความไม่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผลมันมีเมื่อไรก็ได้ ในเมื่อมันมีเชื้อเป็นรกราก ที่ฝังอยู่ในสันดานของมนุษย์ที่มีความขลาด ความเขลามาแต่เดิมนั้น; แล้วความที่มันมี conflict กันอยู่ระหว่างสองสิ่งนี้ บางเวลาเรามีเหตุผล บางเวลาเราก็ไม่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผลเลย, นี้ก็ต้องละ เป็นข้อที่ ๒.

ข้อที่ ๓ สีลัพพตปรามาสนี้แหละเป็นไสยศาสตร์โดยตรง คือการประพฤติกระทำไปโดยไม่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล. ถ้าละสามอย่างนี้ได้จึงเป็นพระโสดาบัน, เป็นพระอริยบุคคลในอันดับแรก.

การที่มนุษย์จะวิวัฒนาการทางวิญญาณ ไปในทางสูงนี้อันแรกที่สุดก็มาปะทะกันเข้ากับเรื่องไสยศาสตร์; ถ้าผ่านด่านนี้ไปไม่ได้ ก็ไม่ต้องหวังที่จะเป็นพระอริยบุคคล หรือว่าอารยธรรมทางวิญญาณในพุทธศาสนา, ไม่ใช่อารยธรรมทางวัตถุแห่งยุคปัจจุบัน; ชื่อเหมือน ๆ กันระวังให้ดี. คำว่า อริยะ กับคำว่าอารยะ นั้นเป็นคำเดียวกัน, ตัวหนังสือมันเป็นคำ ๆ เดียวกัน เขียนเป็นบาลีเป็นสันสกฤตเท่านั้นเอง. แต่แล้วอารยะแท้จริงนั้น ต้องสูงและถูกต้องทางวิญญาณไปเลย; ส่วนอารยะตกต่ำไปสู่ความทรามนั้น คือ อารยะทางวัตถุ. ยิ่งกินยิ่งเมา, ยิ่งเมายิ่งเอาใหญ่; มันก็เลยตกไปทางความมีจิตทราม ก็เรียกว่าอารยธรรมแผนปัจจุบันทางวัตถุ. อารยธรรมฝ่ายวิญญาณของพระพุทธเจ้านั้นมันเป็นอารยธรรมฝ่ายวิญญาณ มันเลยมามีบทเรียนตรงที่ว่า ต้องปะทะกันกับไสยศาสตร์ แล้วละ หรือทำลายให้ได้ผ่านไปให้ได้; รวมความแล้วก็คือความไม่มีเหตุผลเพียงพอ. สักกายทิฏฐิถือตัวจิตวิญญาณที่ไม่มีเหตุผล; แล้ววิจิกิจฉามันก็ไม่มีเหตุผล มันกำลังตีกันยุ่งระหว่างเหตุผลกับความโง่นี้; สีลัพพตปรามาสก็คือความไม่มีเหตุผล. ถ้าเราผ่านอันนี้ไปได้ ก็เรียกว่า ละเครื่องกีดกันอันดับแรกเป็นด่านหน้าของสิ่งกีดกัน ที่ไม่ให้ไปสู่โลกพระอริยเจ้านั้นได้; เราผ่านไปไม่ได้. นี่ให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าไสยศาสตร์ ในอันดับสุดท้าย ในวาระสุดท้ายว่า มันเป็นเครื่องกีดกันขวางทาง ของการไปสู่โลกของพระอริยเจ้า.

ที่นี้เราเคยอาศัยมันมา เหมือนเรือเหมือนแพ เหมือนยานพาหนะตามลำดับมาแล้วแต่หนหลัง ก็ขอบใจมันเถิด; แต่พอมาถึงตอนนี้ ก็ถือว่า ต้องแยกกันละ; จะไม่แบกเอาเรือแพขึ้นบกไป หรือไปสู่ยานพาหนะที่ดีกว่า หรือไปหาเรือหาแพอย่างอื่นดีกว่า; พอถึงบกจริง ๆ ก็ไม่แบกอะไร ไม่แบกเรือแบกแพเอาไปด้วย ฉะนั้น เรือแพอย่างอันดับแรก ๆ ตอนต้น ๆ คือไสยศาสตร์นี้ต้องละกันที ไปหาเรือแพหรือเรือบินที่มันดีกว่า; ในที่สุดเมื่อไปถึงจุดหมายปลายทางแล้ว ก็โกยทิ้งหมดเลย.

เพราะฉะนั้นเราไม่สามารถที่จะพูดว่า อะไรเป็นสิ่งที่ไม่ดีโดยส่วนเดียว; สิ่งที่ไม่ดีนั้น มันหมายความว่า มันไม่เหมาะแก่กาละเทศะ ที่จะเป็นประโยชน์แก่เราในเวลานั้น. มนุษย์ก็ตั้งต้นมาด้วย ความโง่ ความไม่รู้เป็นคนป่า หรือไม่ถึงกับเป็นคน ยังเป็นครึ่งคนครึ่งสัตว์, แล้วก็เรื่อย ๆ มา จนมีความสูงขึ้นมา มันก็พูดอะไรโดยส่วนเดียวไม่ได้, สิ่งที่ว่า

เคยดีสำหรับสมัยนั้น มันไม่ดีสำหรับสมัยนี้ก็ได้; เพราะฉะนั้นสิ่งที่มันดีอยู่เสมอไปก็คือ มันใช้เป็นประโยชน์ได้ตามเวลา ตามกาละ ตามสถานที่ ตามความเปลี่ยนแปลง, ในที่สุดมันก็ขึ้นเหนือความดี พ้นไปจากความดี พ้นไปจากความผูกพันของความดี, ก็เป็นพระอริยเจ้าไปไปได้.

เรื่องดี เรื่องชั่ว นี้จะสับสนปนเปกันอยู่เรื่อย: ที่เคยคิดว่าชั่ว มันก็ยังมีประโยชน์ในข้อที่ว่า ทำให้คนฉลาดขึ้น เพราะความชั่วมันกัดเอาเจ็บ ๆ คนมันก็ฉลาดขึ้น. ความดีนั้นทำให้คนเหลิง หลงใหล ลืมตัว มันก็กัดเอาเจ็บ ๆ เหมือนกันในอีกลักษณะหนึ่ง ผลสุดท้ายมันก็เป็นเรื่องที่ขบกัดมนุษย์ทั้งนั้น ในบรรดาเรื่องดีเรื่องชั่วนี้; เราก็เลยหาทางที่อยู่เหนือขึ้นไปพ้นขึ้นไป ขึ้นไปเหนือ เป็นเรื่องของพระอริยเจ้า เป็นเรื่องของมรรค ผล นิพพาน. เพราะฉะนั้น เรื่องไสยศาสตร์นั้นก็เป็นเรื่องนิดเดียว ที่จะป้องกันอันตรายนิด ๆ หน่อย ๆ เป็นระบบยาแอสไพริน; รู้จักมันอย่างนี้แล้วก็อย่าได้เผลอหลงเป็นทาส เป็นบ่าวของไสยศาสตร์; จงใช้มันเหมือนระบบยาแอสไพริน หรือว่าที่มันไม่ควรจะใช้ก็เลิกไปเสียเลยทิ้งมันเสียเลย. แต่อย่าลืมว่า มนุษย์นี้มันสัมพันธ์กันมากับไสยศาสตร์ ตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ แยกกันไม่ออก.

ขอให้ฆราวาสรู้จักความเป็นฆราวาส ที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์ ที่มันจะครอบงำเอา; เพราะฆราวาสอยู่ในวิสัยที่ไสยศาสตร์จะครอบงำเอาเมื่อไรก็ได้ เท่าไรก็ได้. นี่เราเป็นฆราวาสพุทธบริษัท เราก็ลืมหู – ลืมตา อย่างผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ขึ้นมาตามลำดับ ๆ มันก็เปลื้องสิ่งเหล่านี้ออกไปได้; กลายเป็นผู้พ้นจากความมืดมัว จากการไปถือสรณะอันไม่เกษม อันไม่สูงสุด มาเป็นผู้มีสรณะอันเกษมสูงสุด; แล้วก็พ้นจากความเป็นผู้ต้องถือสรณะในที่สุด คือ เป็นโลกุตตระไป.

ที่พูดกันยาวยืดนี้ ก็เพื่อจะชี้ให้มองเห็นว่า มันคาบเกี่ยวสัมพันธ์กันมาอย่างแยกกันไม่ออก จนกระทั่งบัดนี้. คุณต้องการเป็นฆราวาสที่ดี ก็จงมองดูสิ่งเหล่านี้อย่างถูกต้อง. ผมพูดเรื่องฆราวาสกับไสยศาสตร์ ด้วยความมุ่งหมายอย่างนี้.

นกกางเขน กับเรไร ก็บอกว่า หมดเวลาสำหรับวันนี้.

จิตที่คิดจะให้นั้น สบายกว่าจิตที่คิดจะเอา

พุทธทาสภิกขุ

ให้โอวาทแก่หน่วยพัฒนาอนามัย ณ ค่ายธรรมบุตร

เมื่อ ๖ กรกฎาคม ๒๕๑๒

ขอแสดงความยินดีในการที่ท่านทั้งหลายได้ปฏิบัติหน้าที่ไปแล้ว ที่ว่ายินดีด้วยก็เพราะว่าการกระทำนี้ มันน่ายินดี; มีอะไรบ้างก็ได้พูดไปแล้วในวันก่อน ส่วนวันนี้เป็นการแจกวัตถุที่ระลึกหรือประกาศนียบัตรแก่ท่านทั้งหลาย เพื่อเอาไว้เป็นเครื่องเตือนจิตใจในสิ่งที่ได้กระทำไปแล้ว สิ่งที่เหลือต่อไปก็คือการปฏิบัติด้วยความเสียสละ สิ่งสำคัญที่สุดก็ดูจะได้แก่ความเสียสละ **ถ้าไม่มีความเสียสละแล้ว ก็เป็นอันว่าล้มเหลว.** แม้ว่าความรู้ดี แผนการดี โครงการดี อะไรดีก็ตาม ถ้าปราศจากการเสียสละอย่างเดียวแล้ว มันก็ล้มเหลวไปหมด

ดังนั้นจึงขอให้พวกเราทุกคนดำเนินงานต่อไปด้วยความเสียสละ ให้ถึงที่สุดของวัตถุประสงค์ของเรื่องนี้ โดยเฉพาะก็คือเรื่องพัฒนาอนามัย ซึ่งมีความหมายว่า **ช่วยกันทำให้มนุษย์เรามีความอยู่เป็นผาสุก ไม่ต้องทน,** แต่ว่าคนโดยมากไม่สนใจ ไม่เข้าใจ จึงต้องมีการอบรมและช่วยกันอบรมต่อ ๆ ไปอีกในที่สุดก็สำเร็จได้ด้วยความเสียสละ

เรานึกกันเพียงอย่างเดียวก็พอว่า เราทุกคนจะต้องรู้จักการเสียสละ; ที่นับถือพุทธศาสนาก็พูดได้ว่า **พระพุทธเจ้าเป็นทั้งหมดของการเสียสละ** ในศาสนาไหนก็ตาม **พระศาสดาคือทั้งหมดของการเสียสละ** อย่างพระเยซูนี้ เต็มไปด้วยการเสียสละ และสละชีวิตเป็นอันดับสุดท้าย เพื่อผลดีแก่เพื่อนมนุษย์ นี่ขอให้ดูเถิด ว่าทุกศาสนา ก็เป็นเรื่องของการเสียสละ ถ้าปราศจากการเสียสละอย่างเดียวแล้ว มันก็ล้มเหลว ทีนี้ขอให้นึกไว้เสมอว่า **จิตที่คิดจะให้นั้น สบายกว่าจิตที่คิดจะเอา** อันนี้จะเป็นข้อเตือนใจ ที่ดี ลองจำเอาไปคิดอยู่เสมอ ว่า **จิตที่คิดจะให้นั้น จะสบายกว่าจิตที่คิดจะเอา** ถ้าไม่สนใจ ก็ดูจะไม่มีความหมาย แล้วก็จะไม่เชื่อ; แต่ว่าให้ไปดูเถิด ว่า *ทุกคราวที่หม่นหมองวิตกกังวลขุ่นมัว*

ร้อนใจนั้น มันล้วนแต่เป็นจิตที่คิดจะเอาทั้งนั้น ในขณะใดจิตคิดจะให้ เวลานั้นจะไม่มีอาการอย่างนี้ แล้วจะสบาย แล้วจะเย็น แล้วจะพอใจ แล้วจะอิ่มใจ

จงไปคิดดู ไปสังเกตดูอย่างละเอียดละออถี่ถ้วนตลอดวันตลอดคืนที่เราเป็นอยู่ **เวลาไหนใจสบาย เวลานั้นจิตไม่ได้คิดจะเอา:** พอจิตคิดจะเอาแล้วล่ะก็จะมีอะไรที่มืดมัวหม่นหมองเร่าร้อนวิตกกังวลขึ้นมาทันที

ทีนี้บางคนอาจจะเถียงว่า มัวแต่ให้ไม่เอา แล้วจะได้อะไรมากิน นี่เพราะไม่รู้จักว่าเราเกิดมานี้ เพื่อจะให้มันมีความสบายใจ: เรากิน ก็กินเพื่อสบายใจ

เราทำอะไรเพื่อกิน กินนี้ก็เพื่อสบายใจ

เราทำอะไร เพื่อมีกินมีใช้ ก็เพื่อความสบายใจแล้วมันยังมีเคล็ดมากไปกว่านั้นที่ว่า **เมื่อจิตคิดจะให้มันก็ได้ความสบายใจ** ดูเอาเถิด เราเอาไว้กินเองนี้เดี๋ยวก็หมดไป แล้วก็ไม่มีความสบายใจมากกว่าให้ผู้อื่น ถ้าเรากินเองเข้าไปในท้อง ย่อยหมดก็เลิกกัน ถ้าเราให้ผู้อื่นไปกิน ของอย่างเดียวกันเท่ากันนั้น มันอยู่ในจิตใจในความรู้สึกของทั้งสองฝ่ายตลอดกาลนาน เรามีของกินคำเดียว เรากินเอง เดี๋ยวก็หมด; ถ้าให้ผู้อื่นกิน มันอยู่ในใจไปนาน ไม่รู้จักเหี่ยว ไม่รู้จักโรยรา

นี่แหละ อย่าเข้าใจว่า *เรื่องเอา—เรื่องได้* นี้มันจะดี มันจะมีความสุขไปเสียหมด; ลองคิดดูถึง *เรื่องให้เรื่องไม่เอา* เรื่องเสียสละดูบ้าง พระศาสดาทุกศาสนาล้วนแต่เป็นทั้งหมดของการเสียสละ อาตมาใช้คำว่า "ทั้งหมด" คือเป็นทุกอย่างทุกชนิด คือทั้งหมดของการเสียสละ เรานี่แหละ เป็นสาวกของพระดีกว่าเป็นสาวกของมาร, ถ้าเราเป็นมาร เป็นสาวกของมาร เราก็คิดแต่จะเอาเรื่อย ไม่ยอมคิดเสียสละ ถ้าเราเป็นสาวกของพระ ก็คิดแต่จะให้เรื่อย ไม่เคยคิดจะเอา

เด็ก ๆ หรือว่าคนที่มีความคิดสั้น และหย่อนการศึกษาเท่านั้น ที่จะเห็นแก่ได้ เพราะถือว่า *ได้* นั่นแหละเป็นการดี; แต่ผู้ที่มากด้วยการศึกษา เห็นโลกมาพอแล้วจะรู้สึกว่า *ให้* นั่นแหละดีกว่า *เอา* เราไม่จำเป็นจะต้องทำอย่างเดียว เราทำได้ทั้งสองอย่าง แต่เดี๋ยวนี้แนะให้นึก ว่า *ในขณะที่ให้นั่นแหละสบายใจกว่าในขณะที่จะเอา* ดังนั้นเราก็ได้กำไรตอนนี้

เดี๋ยวนี้เรามีปัญหาเรื่องจะช่วยกันทำมนุษย์ให้เจริญ ทำโลกให้เจริญ; แล้วโลกมันเจริญไม่ได้ เพราะมีคนที่ดีแต่จะเอา **โลกนี้มันเจริญไม่ได้ เพราะอุปสรรคอย่างเดียว คือมีแต่คนที่ดีแต่จะเอา** คือมีแต่คนรกโลก *"คนรกโลก"* อย่างที่เราพูดกันแล้วแต่วันก่อน เขามีชื่อสมัยใหม่อีกคำหนึ่งว่า *"พวกแกะดำ"* พวกแกะดำ มีความหมายอย่างไร ก็ลองไปพิจารณาดูเอง ธรรมดาแกะต้องขาว เดี๋ยวนี้มันเกิดดำขึ้นมา, ถ้ามันมีมาก มันก็สูญความหมายของความเป็นโลกของมนุษย์ไปเสีย ดังนั้นโลกมนุษย์ไม่ควรจะเต็มไปด้วยแกะดำ ควรจะเต็มไปด้วยแกะขาว มันจึงจะเป็นโลกของมนุษย์ เมื่อเราไม่เป็นคนรกโลก ก็คือไม่เป็นแกะดำ

ประกาศนียบัตรหรืออะไรก็ตาม ที่เราได้รับไปนี้ มันเป็นเครื่องเตือนใจให้เสียสละ เป็นวัตถุเครื่องหมายแห่งการเสียสละไปตั้งแต่ต้นเลยทีเดียว: ที่ยอมเหนื่อย ยอมเปลือง ยอมอะไรมารับการอบรม ทำความรู้ความเข้าใจกันที่นี่ มันก็เป็นการเสียสละ แล้วก็รู้วิธีที่จะเสียสละต่อไป แล้วก็ทำต่อไป ช่วยกันทำโลกนี้ให้เต็มไปด้วยผู้เสียสละ ก็มีหวังว่าโลกมนุษย์เรานี้ จะเป็นของมนุษย์ ตามความหมายของความเป็นมนุษย์

ดังนั้นเราจงไปพูดให้เขารู้จักเสียสละ แม้ที่จะทำประโยชน์ส่วนรวม เดี๋ยวนี้มันเห็นแก่ตัวมากเกินไป ถึงกับเห็นแก่ตัวสองซ้อน–สองชั้น จนต้องบังคับเคี่ยวเข็น ให้ทำประโยชน์เพื่อตัวเอง นี่ ช่วยจำคำนี้ไปด้วยว่า สิ่งที่น่าหวัว น่าขัน น่าอะไรที่สุด ก็คือการที่จะต้องเข็นให้ทำประโยชน์แก่ตัวเอง แม้ที่สุดก็เป็นเรื่องน่าเศร้าที่สุด น่าสลดสังเวชที่สุด น่าละอายที่สุด ที่จะต้องเข็นแกมบังคับให้ทำประโยชน์แก่ตัวเอง ขอให้สิ่งนี้หมดไปจากมนุษย์เรา จากพุทธบริษัท หรือจากพลเมืองดีทั้งหลาย อย่าต้องมีการเข็น เพื่อทำประโยชน์แก่ตัวเองอีกต่อไปเลย

การที่เห็นแก่ตัว ถึงกับต้องเข็นให้ทำประโยชน์แก่ตัวเองนี้ มันไม่ไหวแน่; มันยังป่าเถื่อนเกินไปมันเหมาะสำหรับระบบเผด็จการ หรืออาจจะเหมาะสำหรับระบบคอมมิวนิสต์ด้วยซ้ำไป ถ้าไม่ทำประโยชน์แก่ตัวเขาต้องบังคับให้ทำ แล้วไม่ทำไม่ได้ ฆ่าตายเลย นี่เป็นระบบที่พวกคอมมิวนิสต์เขาใช้กันอยู่ เพราะคนมันเห็นแก่ตัวจัดมากเกินไป นี่มันต้องใช้ระบบเผด็จการ ซึ่งมันพ้นสมัยแล้ว

ดังนั้นอาการที่ต้องบังคับ หรือว่าเข็นให้ทำประโยชน์แก่ตัว หรือบ้านเมืองของตัวนี้ มันไม่ควรจะมีแล้ว และเราควรจะรู้สึกได้ด้วยตัวเราเองว่า ประเทศเป็นของเราด้วยใจจริง เราต้องช่วยกันทุกอย่างทุกทาง

แม้ความรู้สึกต่อรัฐบาลก็เหมือนกัน ก็ให้รู้สึกว่ารัฐบาล เป็นผู้จัดการของเรา เขาจะเป็นรัฐบาลขึ้นมาในรูปไหน เดี๋ยวนี้ก็เป็นระบบประชาธิปไตย ก็ต้องยอมรับ ว่าเป็นผู้จัดการของเรา เราจะมองเขาในฐานะเป็นผู้จัดการ ไม่ใช่คู่ต่อสู้ ไม่ใช่คู่ปรปักษ์ คู่เอาเปรียบ คู่เกี่ยงงอนกัน เขาเป็นเพียงผู้จัดการของเรา เราเป็นเจ้าของทั้งหมด ดังนั้นเราจะต้องทำให้ถูกเรื่อง คือถูกฝาถูกตัว ถูกอะไรกันไปหมดไม่ต้องมีการเคี่ยวเข็นให้ทำประโยชน์แก่ตนเอง เราพร้อมที่จะทำประโยชน์แก่ตัวเอง แก่ประเทศชาติของเราเองในฐานะที่เราเป็นเจ้าของและรัฐบาลเป็นเพียงผู้จัดการเท่านั้น เราก็มีระบอบระเบียบที่วางไว้ที่เรียกว่า "ธรรมนูญ" นี้อยู่แล้ว ต่างคนต่างประพฤติตามธรรมนูญนั้น มันก็เป็นไปด้วยกันได้ ในระหว่างเจ้าของ กับผู้จัดการ

ทีนี้กลัวแต่ว่าฝ่ายเจ้าของนี้ จะไม่รู้อะไรเสียเป็นส่วนใหญ่ ทำไปผิด ๆ บ้าง หรือไม่ทำบ้าง จนต้องเข็นให้ทำประโยชน์แก่ตัวเอง; อย่างนี้แล้วมันก็ลำบากมากจึงขอฝากไว้ว่า ขอให้ช่วยนำไปพิจารณาให้ทุกคนยินดีพอใจในการที่จะทำประโยชน์แม้เพื่อตัวเรา เพื่อบ้านเมืองของตัวเอง; และให้เรารู้ตัวอยู่เสมอว่า **จิตที่คิดจะให้นั้น สบายกว่าจิตที่คิดจะเอา**

ขออ้างเอาคุณพระรัตนตรัยมาเป็นเครื่องดลบันดาล ให้สิ่งต่าง ๆ ตามที่เราต้องการนี้ เป็นไปอย่างตรงตามความประสงค์มุ่งหมายทุก ๆ ประการ เทอญ.

เคล็ดลับในการครองชีวิต

พุทธทาสภิกขุ

บรรยาย อบรม พระนิสิตฯ บวชภาคฤดูร้อน ปี ๒๕๑๓

ณ สวนโมกข์ ไชยา ๑ มิถุนายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๓๐ น. แล้ว. วันนี้จะได้พูดถึงเรื่อง **เคล็ดสำหรับฆราวาสในทางธรรม** ในฐานะเป็นเรื่องสรุปสุดท้าย. เพราะรู้สึกว่า เราจะต้องหยุดการบรรยายชุดนี้กันในคราวนี้แล้ว เพราะผมกำลังไม่มีแรง อ่อนเพลียมากขึ้น. ผู้ที่ยังเหลืออยู่ถ้าใครยังสนใจก็เปิดเทปคำบรรยายครั้งแรก ๆ ที่ไม่เคยฟังนั้น มาฟังก็แล้วกัน เพราะฉะนั้นจึงถือโอกาสให้การบรรยายครั้งนี้เป็นครั้งสรุปเรื่องทั้งหมดที่แล้ว ๆ มาด้วย แล้วสรุปไว้ในฐานะที่เป็น *เคล็ด* สำหรับจะได้เอาไปใช้ ให้สำเร็จประโยชน์ด้วย.

สำหรับคำว่า "เคล็ด" เกือบจะไม่ต้องอธิบายกันแล้ว เพราะรู้จักกันดีว่าหมายถึงอะไร. แต่อยากจะชี้ให้เห็น หรือให้ตั้งข้อสังเกตสักนิดหนึ่งว่า คำว่า *เคล็ด* นี้คือสิ่งที่เขาเรียกกันไพเราะเพราะ ๆ ในภาษาสมัยใหม่ว่า "เทคนิค" หรืออะไรทำนองนี้. คุณอาจจะไปสนใจบูชาคำว่า "เทคนิค" แล้วเลยมองข้ามคำว่า "เคล็ด" เสียก็ได้. โดยใจความของมันก็คือว่า วิธีที่จะทำอะไรให้สำเร็จประโยชน์ตามที่เราต้องการโดยง่าย โดยสะดวก มีผลดีมาก ลงทุนน้อย อะไรทำนองนี้; คือทำให้การงานนั้นสำเร็จแน่ ๆ แล้วก็มีผลดีเต็มที่ เหนื่อยน้อย ลำบากน้อย ลงทุนน้อย ทำได้มาก.

ความมุ่งหมายของคำว่า *เคล็ด* กับ ความมุ่งหมายของคำว่า *เทคนิค* มันตรงเป็นอันเดียวกันในข้อนี้. อย่าได้เข้าใจคำว่า "เคล็ด" นี้เป็นเรื่องแก้ปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ. ขอให้นึกถึง ปู่ย่า ตายาย บรรพบุรุษของเรา รู้จักแต่คำว่า "เคล็ด" แต่ไม่รู้จักคำว่า "เทคนิค"; แต่ท่านเหล่านั้นก็มีเทคนิคอย่างเต็มตัวคือทำอะไรได้สำเร็จ สร้างอะไรที่คนลูกหลานสมัยนี้สร้างไม่ได้; หรือว่าสร้างได้ก็แย่ไปเลย. คนสมัยนี้ไปดวงจันทร์ได้แต่ว่าอาจจะทำอะไร

บางอย่างไม่ได้; เพราะมันมีเหตุอื่นอีกหลายอย่าง เช่นสร้างสิ่งมหัศจรรย์ในโลกอย่างนครวัด; คนเดียวนี้ทำไม่ได้; ทำได้ก็แพงกว่า ยุ่งกว่า ลำบากมากกว่า. เพราะฉะนั้นขอให้มองปู่ย่าตายาย บรรพบุรุษในลักษณะที่เป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาด มีเทคนิคมีเคล็ด จึงรอดตายมาได้จนเกิดพวกเรา.

ถ้าบรรพบุรุษไม่มีเคล็ด ไม่มีวิชาเทคนิคอะไรเพียงพอ จะต้องตายกันเสียหมด ไม่เหลือมาเป็นพืชพันธุ์จนทุกวันนี้ แล้วก็จะไม่สร้างอะไรขึ้นไว้ให้พวกเราดูอย่างที่เราไม่อาจจะสร้างได้; เพราะความเปลี่ยนแปลง เพราะอะไร ๆ หลายอย่าง, ความขี้เกียจ ความขยัน ความเสียสละ ความไม่เห็นแก่ตัว นี้เราก็สู้ปู่ย่า ตายาย ไม่ได้. เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราเรียกว่า "เทคนิค" นั้นก็เป็นของที่มีมาแล้ว ตั้งแต่มนุษย์เริ่มมีขึ้นในโลกนี้ แล้วก็ก้าวหน้ามาเรื่อย ๆ; สิ่งที่เรียกว่า "เคล็ด" ก็เหมือนกัน. เราจึงถือเอาแต่ใจความสั้น ๆ ว่า เคล็ดนี้มันมีประโยชน์ คือทำให้ลงทุนน้อย ได้ผลมาก ทันใจ สำเร็จตามต้องการ.

ทีนี้ก็มาถึง คำว่า *"เคล็ดสำหรับฆราวาสในทางธรรม"*; เราจะไม่พูดเรื่องทำมาหากิน เรื่องอะไรทำนองนั้น; แต่จะพูดในข้อที่ว่า เป็นฆราวาสนั้น จะมีวิธีการเร้นลับอะไร ที่จะช่วยให้เรามีธรรมะพอตัว; แล้วก็ไม่มีความทุกข์ได้. วิธีการชนิดนี้ภาษาบาลีเขาเรียกว่า *"อุบาย"*. แต่น่าเสียดายที่ในภาษาไทย คำว่าอุบายมีความหมายไปในทางเลวร้ายต่ำ ๆ หรือส่อความหมายไปในทางไม่สุจริต. แต่ในภาษาบาลีแท้ ๆ คำว่า "อุบาย" มีความหมายไปในทางที่ดี มันเป็นเครื่องให้สำเร็จประโยชน์ เหมือนกับคำว่า "เคล็ด" เหมือนกัน.

เอาละแม้เราจะถือว่า เรื่องอุบายเป็นเรื่องหลอกลวงก็เอา; แต่มันเป็นเรื่องหลอกลวงกิเลส เพื่อจะฆ่ากิเลส; หลอกลวงซาตาน หลอกลวงพญามารเพื่อจะฆ่าซาตาน ฆ่าพญามาร; อย่างนี้ก็ใช้ได้. แต่ที่แท้ไม่ใช่การหลอกลวง มันเป็นสติปัญญาที่เป็นเคล็ด หรือเทคนิคเฉพาะ. ปัญญาที่มันกว้างขวางเกินไปนั้น เป็นเรื่องความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด. ทีนี้*ปัญญาชนิดที่มันเฉพาะแล้วพอดี พอเหมาะ ทำให้สำเร็จประโยชน์ได้ ในเวลาอันสั้น ในเวลาที่เผชิญกับอันตรายนี้ เขาเรียกว่า "อุบาย"* ในภาษาบาลี; พอตกมาเป็นภาษาไทย มันเปลี่ยนความหมาย. คำเป็นอันมากมาจากภาษาบาลี สันสกฤต พอมาเป็น

ภาษาไทยเปลี่ยนความหมายไป ไม่มากก็น้อย; หรือความหมายของคำบางคำเปลี่ยนกลับเป็นตรงกันข้ามก็มี แต่จะไม่เอามาพูดในที่นี้ เดี๋ยวจะเป็นเรื่องสอนภาษาหนังสือ ขอให้สังเกตดูเอง.

ก็ได้เคยพูดให้ฟังมาแล้วหลายหน เช่นคำว่า ตัณหา – ความอยากนี้ ไม่เหมือนกันในภาษาบาลี กับภาษาไทย. "ตัณหา" หมายถึง *ความอยากที่ต้องมาจากความโง่;* ส่วน *ความอยากที่มาจากสติปัญญา* ไม่เรียกว่า "ตัณหา". แต่ในภาษาไทย เราเรียกว่า "ความอยาก" เหมือนกันหมด ซึ่งทำให้ปนกันยุ่ง.

คำว่า "อุบาย" นี้สำคัญที่สุด ที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์เหมือนกันกับ คำว่า "เคล็ด" หรือ "เทคนิค". ที่เป็นภาษาบาลีไม่ต้องเติมคุณศัพท์อะไรแล้ว แต่ในภาษาไทยต้องเติมคุณศัพท์ เช่น คำว่า "กุศโลบาย" เป็นต้น คืออุบายในทางที่ดี; ภาษาบาลีไม่เคยมีคำว่า กุศโลบายนี้ แม้คำ ๆ นี้เป็นภาษาบาลี ก็เป็นคำบาลีที่เขาผูกขึ้นใหม่ ของเดิมใช้ "อุบาย" ก็พอแล้ว ให้เรามีเคล็ด มีอุบาย มีเทคนิคอะไรก็ตาม เรียกได้ทั้งนั้น; คือให้สำเร็จประโยชน์ ตามที่เราต้องการได้อย่างเป็นที่น่าพอใจ เพราะเร็วและลงทุนน้อย มีผลมาก.

เมื่อเป็นดังนี้ *ฆราวาสเราจะทำอย่างไรจึงจะได้รับประโยชน์จากพระธรรมหรือพระศาสนามากที่สุด ทั้งที่ไม่ได้บวชเป็นพระ ไม่ได้ปฏิบัติอย่างพระ;* นี่ผมเรียกว่า "**เคล็ดสำหรับฆราวาสในทางธรรม**" ที่นี้เมื่อใช้คำว่าเคล็ด ก็อยากจะกล่าวคำที่มันเป็นเคล็ด ๆ คือ อยากจะกล่าวว่า เมื่อยังบวชไม่ได้ ก็ทำให้มันเหมือนกับบวชแล้วเสียเลยได้. **เมื่อยังบวชไม่ได้ ก็สามารถทำให้เหมือนกับว่าบวชเสร็จแล้ว;** นี่มันเป็นเคล็ดไหม สังเกตดู.

ฆราวาสอยู่ที่บ้านที่เรือน และไม่ได้กินอยู่นุ่งห่มอย่างนักบวช จะมาบวช ก็มีลูกมีเมีย มีครอบครัว มีหน้าที่การงาน จะมาบวชก็ไม่ได้. แต่มีเคล็ดที่ว่าจะทำให้เหมือนกับบวชเสร็จแล้วอยู่ในตัวได้. บวชเสร็จแล้วอยู่ในตัวความเป็นฆราวาสนั้นเอง. ข้อนี้ขออย่าได้ลืมนึกถึงคำบรรยายหลายครั้งที่แล้ว ๆ มาข้างต้น ๆ คือข้อที่ได้บอกให้ทราบว่า ถ้าเรื่องดับทุกข์ทางวิญญาณแล้ว มันไม่มีพระ ไม่มีฆราวาส; คือพระก็ต้องปฏิบัติเหมือนฆราวาส ฆราวาสก็ต้องปฏิบัติเหมือนอย่างพระ; เมื่อตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ก็ต้องดับตัณหาเสียเท่านั้น. เพราะฉะนั้นถ้าศึกษาและปฏิบัติอยู่อย่างนี้แล้ว ก็เหมือนกับบวชอยู่แล้ว. ทีนี้ฆราวาสนั้นมัน

เสียเปรียบพระตรงที่ว่ามีภาระ ต้องหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องด้วยตนเอง; มันเพิ่มมาอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก ก็แปลว่าฆราวาสทำ ๒ เรื่องพร้อมกัน: ปัญหาทางร่างกาย เลี้ยงลูกเลี้ยงเมีย ปัญหาเรื่อง ทางเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ประเทศชาตินี้มันเป็นปัญหาหนึ่ง; แล้วปัญหาทางจิตใจ ความทุกข์เกิดมาจากกิเลสทำให้เกิดความทุกข์ร้อน นี้เป็นอีกปัญหาหนึ่ง.

ส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องบวช หรือไม่บวช มันอยู่ที่ปัญหาหลัง, ปัญหาทางจิตใจ. ฉะนั้นถ้าเราลงมือปฏิบัติตามหลักของพระพุทธศาสนา มันก็เหมือนกับบวชอยู่แล้ว; แต่ว่าบวชอีกประเภทหนึ่ง คือคลานไปช้า ๆ เพราะมันมีของพ่วง ของถ่วง; ไม่เหมือนกับนักบวชโดยตรงที่ออกจากเรือนไม่มีทรัพย์สมบัติ ไม่มีลูกเมีย มันก็เบาสบาย ; และไม่ต้องเลี้ยงปากเลี้ยงท้องเองชาวบ้านเขาเลี้ยง ไม่ต้องทำไร่ทำนา หาเงินเอง ก็มีเครื่องบริโภคใช้สอยเป็นอยู่ได้โดยสะดวก ในการที่จะปฏิบัติหน้าที่ของพระ. นี้ก็ผิดกันเพียงเท่านี้.

เมื่อเรายังบวชไม่ได้ เราก็ทำให้มันเหมือนกับบวชอยู่แล้วในตัว โดยการปฏิบัติตามหลักอันเดียวกัน เพียงแต่ว่าไปช้า ๆ เพราะไปเสียเวลาตรงที่ทำมาหากิน. แต่ทีนี้ประโยชน์ที่ได้มันคุ้มกัน: ทำหน้าที่ฆราวาสเพื่อหาเงินหาอะไร เลี้ยงปากเลี้ยงท้อง เลี้ยงครอบครัวนี้มันเป็นทางมา หรือเป็นโอกาสของความร้อน หรือความทุกข์มากที่สุด; ทีนี้เพื่อจะไม่ให้เกิดความทุกข์ร้อนขึ้น จึงต้องไปเอาธรรมะมาช่วยกำกับไว้ด้วย; การเป็นอยู่อย่างฆราวาสนั้นก็จะไม่ร้อนเป็นไฟ. ถ้าปราศจากธรรมะช่วยความเป็นฆราวาสนั้นจะร้อนเป็นไฟทีเดียว คิดก็ไม่ถูก ปลงก็ไม่ถูก ทำอะไรก็ไม่ถูก; มีปัญหาทางจิตใจเกิดขึ้น ก็เหมือนกับว่า จะต้องตายอย่างนั้น. คุณลองอ่านประวัติบางเรื่องบางคน ลูกตายลงไป ตัวเองไม่ต้องกินข้าวกินน้ำ ไม่ต้องทำอะไรเป็นวัน ๆ เป็นสัปดาห์ จนตัวจะตายเองอย่างนี้เป็นต้น นี่คือการที่ขาดธรรมะ; เป็นประวัติของเจ้านายชั้นสูงด้วยซ้ำไป.

เพราะฉะนั้นขอให้ถือว่า *เรื่องฝ่ายศาสนา หรือฝ่ายธรรมะนั้น มีไว้เพื่อให้ฆราวาสที่อยู่ในโลกนี้ ให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ต้องเป็นทุกข์มากเกินไป;* หรือถึงกับไม่ปรากฏเป็นความทุกข์. ถ้าปราศจากธรรมะแล้ว ความเป็นฆราวาสนี้เป็นความทุกข์อย่างยิ่ง. เพราะฉะนั้นจึงมีหลักในบาลีว่า ฆราวาสชื่อว่าเป็นรังแห่งความทุกข์ ก็หมายความถึงเป็นฆราวาสที่ไม่ประกอบด้วยธรรมะ. ถ้าประกอบด้วยธรรมะ ก็มีโอกาสที่จะเป็น พระโสดาบัน

สกิทาคามี กระทั่งอนาคามี; อย่างนี้ก็เคยพูดกันแล้วในการบรรยายครั้งต้น ๆ ว่า ฆราวาสเป็นได้ถึงพระอนาคามี เลื่อนชั้นอีกทีก็เป็นพระอรหันต์. แต่พอเป็นพระอรหันต์เสียแล้ว มันหมดความเป็นฆราวาส หรือหมดความเป็นพระ; เขาจึงถือว่าเป็นพระไปเสียเลย: พระอรหันต์ไม่มีในความเป็นฆราวาส.

นี่เรียกว่า "เคล็ด" ไม่กี่วันคุณก็จะสึกออกไปเป็นฆราวาส แล้วก็ยังบวชไม่ได้; แต่คุณจะสามารถเป็นพระอยู่ในตัว สำเร็จรูปอยู่ในตัว ในส่วนทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ; มีหลักที่จะควบคุมความยึดมั่นถือมั่น ไม่ให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง เพื่อไม่ให้การงานประจำวันตามหน้าที่ของฆราวาสในโลกล้วน ๆ นั้นเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา. อย่าเข้าใจว่า เมื่อฆราวาสปฏิบัติตามหลักคิหิปฏิบัติหมดทุกหัวข้อที่กล่าวไว้ในนวโกวาทแล้วจะไม่มีทุกข์ นั่นมันเป็นเรื่องทางร่างกายทั้งนั้น. ข้อปฏิบัติในคิหิปฏิบัติตั้งหลาย ๆ หมวดนั้น; ปฏิบัติได้หมดนั้นแล้วก็ยังไม่พ้นที่จะมีความทุกข์ทางจิตใจ. มันช่วยได้เพียงว่าจะแก้ปัญหาได้เงินมาอย่างไร มีเพื่อนที่ดีอย่างไร สังคมกันอย่างไร ไม่มีข้อบกพร่องในเรื่องนั้น ๆ; แต่แล้วเรื่องเงินที่ได้มา จะมาทำให้เกิดความทุกข์ได้; ความสำเร็จที่ได้มา ก็ยังทำให้เกิดความทุกข์ได้. อย่าพูดถึงความไม่สำเร็จเลย. เพราะฉะนั้น**เราต้องมีวิชาความรู้ที่จะดำรงจิตไว้ให้ถูกต้อง ชนิดที่จะไม่ให้อะไรมาทำให้เกิดความทุกข์ได้;** ความได้—ความเสียก็ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ได้, ความเป็น—ความตาย ก็ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ได้, ถ้าความรู้ในทางธรรมะมีมากพอ.

นี่เรียกว่า "เคล็ด" แปลว่าทำทีเดียวได้ทั้งสองอย่าง: ความเป็นฆราวาสทางร่างกายนั้นก็มีทำได้ดี; ความเป็นฆราวาสในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท เป็นผู้ศึกษาธรรมะอย่างผู้ครองเรือน อยู่ในบ้านในเรือนนั้นก็มี. หมายความว่าเป็นอุบาสก อุบาสิกาที่ดี ที่ถูกต้อง มีธรรมะในฝ่ายพระพุทธศาสนาเต็มที่ด้วย; แล้วมีการทำมาหากินอย่างถูกต้อง เหมือนคนทั่วไปที่ไม่ใช่อุบาสกอุบาสิกาด้วย. เพราะฉะนั้นเราจะต้องกลายไปเป็นอุบาสก ไม่ใช่เป็นชาวบ้านธรรมดา. ชาวบ้านธรรมดาก็คือไม่มีธรรมะ ไม่มีศาสนา มีแต่เรื่องทำมาหากิน มีแต่เรื่องวัตถุเนื้อหนังอย่างคนธรรมดา; ไม่ใช่อุบาสก อุบาสิกา. ทีนี้เราทำอย่างนั้นก็ทำได้ด้วย แล้วเรายังมีความรู้และประพฤติในทางธรรมะ เพื่อจะไม่ให้สิ่งเหล่าโน้นเกิด

ความทุกข์ขึ้นมาด้วย เพราะฉะนั้นเราเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกา แล้วแต่เพศไม่ใช่คนธรรมดาสามัญทั่ว ๆ ไป. นี่คือความเป็นพุทธบริษัท.

อย่าได้เข้าใจให้มันผิดในเรื่องนี้ แล้วก็ไม่สนใจในความเป็นพุทธบริษัท หรือความเป็นอุบาสก อุบาสิกา. เมื่อผู้ใดเป็นผู้ปฏิบัติธรรมะเต็มรูปของความเป็นอุบาสก อุบาสิกานั้น มันก็แสดงว่า กำลังมีการประพฤติปฏิบัติเหมือนพระอยู่อย่างหนึ่งส่วนหนึ่ง; เพียงแต่ว่ามันไปช้ากว่าพระเท่านั้น เพราะเราต้องลากลูกตุ้มอะไรไปด้วยเหมือนกับรถบดถนน มันจะวิ่งเร็วเหมือนกับรถไฟ หรือเรือบินไม่ได้; แต่มันก็มี "การไป" อยู่ในนั้น ในเมื่อมีความต้องการจะไป มันก็หมุนไปข้างหน้า.

ทีนี้ เราก็ต้องมองดูให้เห็นเคล็ดในข้อที่ว่า เราสามารถในการจับปลาสองมือ; เราสามารถจับปลาสองมือ. เรื่อง*จับปลาสองมือ*โบราณเขาห้าม. แต่นั่นความหมายมันอีกอย่างหนึ่งต่างหาก มันไม่ใช่ความหมายอย่างที่ผมกำลังพูด. จับปลาสองมือหมายความว่ามันทำไม่ถนัดมันลื่น แล้วมันเลยหลุดมือไปทั้งสองตัว; แต่นี่มันไม่ใช่เรื่องจับปลาอย่างนั้น นี่มันหมายถึงทำสองอย่างพร้อมกันได้สำเร็จทั้งสองอย่าง; เช่นว่าเรื่องฝ่ายโลกก็ไม่ให้เสีย ฝ่ายธรรมก็ไม่ให้เสีย; เรื่องฝ่ายร่างกายก็ไม่ให้เสีย เรื่องฝ่ายจิตใจก็ไม่ให้เสีย. พวกชาวบ้านเขายังสามารถทำชนิด "งานหลวงก็ไม่ให้ขาด งานราษฎร์ก็ไม่ให้เสีย"; หมายความว่าเขาทำได้พร้อมกันทั้งสองอย่าง; มันเหมือนกับจับปลาสองมือ. จับปลาอย่างนี้เขาไม่ได้ห้าม และมันอยู่ในวิสัยที่จะทำได้.

ส่วนจับปลาสองมือในน้ำลื่น ๆ ทั้งสองมือนั้นมันมีหวังหลุดไปเสีย ทำแล้วจะไม่ได้อะไรเลย; แต่ในเรื่องอย่างนี้ (ดังยกมาข้างต้น) แล้ว ทำได้. คนเขลาและคนอวดดีเท่านั้นที่ว่าทำไม่ได้ เขาพูดเพ้อ ๆ ไป; มีครูบาอาจารย์ ที่สมมุติว่าเป็นบัณฑิตนักปราชญ์ อะไรก็ตาม พูดเพ้อ ๆ ไปตามความเขลา และความอวดดีว่าทำไม่ได้; จะทำให้มีประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรมพร้อมกันไปไม่ได้; จะร่ำรวยด้วยทรัพย์ และร่ำรวยด้วยธรรมะไปนิพพานพร้อม ๆ กันไม่ได้. นั่นมันเป็นความเขลา และความอวดดีที่เขาพูด.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรื่องสุญญตา กับ ฆราวาสข้อนี้ผมอธิบายละเอียดพอแล้ว. เรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่อง สุญญตา กับ ฆราวาส นั้น; ฆราวาสไปทูลถามว่าธรรมะอะไร

จะเป็นประโยชน์เกื้อกูล แก่พวกข้าพระองค์ผู้เป็นฆราวาส ตลอดกาลนาน. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าเรื่องสุญญตานั้นคือเรื่องที่จะบรรลุมรรคผล และไปนิพพานสำหรับฆราวาส; เพราะฉะนั้น ก็แปลว่าฆราวาสจะต้องปฏิบัติเรื่องสุญญตา พร้อมกันไปกับเรื่องทำมาหากิน. เรื่องนิพพานก็มีหวังที่จะได้โดยแน่นอน; **เรื่องปากเรื่องท้องกลายเป็นเรื่องเล็ก**. ถ้าคุณไม่ลืมคำพูดข้อนี้แล้ว เคล็ดนั้นจะเป็นไปได้; ถ้าคุณเกิดไปลืมคำพูดเรื่องนี้ ข้อนี้แล้ว คิดว่า*เรื่องปากเรื่องท้องเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องธรรมะเป็นเรื่องเล็กแล้ว* เคล็ดนี้ก็ล้มละลาย.

เพราะฉะนั้นขอให้นึกถึงคำบรรยายครั้งก่อน ๆ ที่แล้ว ๆ มา ในข้อที่ว่าเกิดมาทำไม ? อย่างนี้ และยังระลึกได้ว่า เกิดมาเพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้จะต้องได้; เพราะฉะนั้น เรื่องนั้นไม่ใช่เรื่องทำมาหากิน ไม่ใช่เรื่องปาก เรื่องท้อง ไม่ใช่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ; เรื่องต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นเรื่องเล็ก. มีพอให้มันรู้ว่าเป็นอะไรหรือพอให้รอดชีวิตอยู่ได้ แล้วก็ตั้งหน้าตั้งตาทำให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ คือภาวะสูงสุดในทางจิตใจ. จิตใจจะสูงสุด จะประเสริฐ จะวิเศษที่สุดได้อย่างไรนั้นจะต้องเอาให้ได้. เรื่องอาชีพ เรื่องเงินเดือน นั่นก็เป็นเพียงอาชีพ เพียงเลี้ยงชีวิตอยู่; แล้วในขณะที่มีชีวิตอยู่นี้จะต้องได้สิ่งนั้น—คือสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์. ถ้าหลักอันนี้ไม่เฟือนละก็เคล็ดมันจะเป็นไปได้สำเร็จ. ถ้าเกิดไปกลับกันเสีย เป็นพวกวัตถุนิยมล้วน ๆ; เกิดมาเพื่อเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง นอกนั้นไม่มีอะไร ธรรมะเป็นเรื่องเล็ก; เป็นเรื่องมีไว้สำหรับหลอกคนโง่; อย่างนี้ไม่มีหวัง.

บัดนี้ก็มีปัญหา เรื่องโลกกำลังเป็นวัตถุนิยม จัดแล้วเป็นกันทั้งโลกมากขึ้นทุกที ก็เลยถูกจูง ถูกดึงไปแต่ในทางผิด หรือเข้าใจไม่ได้ ในฐานะที่เราเป็นมนุษย์อิสระเลือกได้ มีสติปัญญาของเราเองอย่างนี้ เราควรจะไปให้ถึงที่สุดจุดหมายปลายทาง ที่มนุษย์ควรจะไปถึง ก็คือไม่ใช่วัตถุนิยม ไม่ใช่เรื่องเนื้อหนัง เรื่องปากเรื่องท้อง; แต่เป็นเรื่องสูงสุดในทางจิตใจ. เดี๋ยวนี้เขาถือกันว่า กินดื่ม ร่าเริงเต็มที่ เสเพล อะไรเสียเร็ว ๆ เพราะว่าพรุ่งนี้เราอาจจะตายเสียก็ได้; มันเป็นเรื่องของคนบ้าวัตถุบ้าเนื้อหนัง; เป็นกันมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธกาลโน้น จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ยิ่งมีมากขึ้น ๆ. เมื่อพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ทรงแสดงสิ่งประเสริฐที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ในการที่เรามีจิตใจ มีความดี ความสุข ความประเสริฐ สูงสุดถึงที่สุด; แล้วเราก็รู้ของเราเอง ไม่ต้องมีใครมารู้, เรียกง่าย ๆ ก็คือ เรียกว่าได้นิพพาน.

เกี่ยวกับนิพพานก็มีเรื่องจะต้องพูดโดยสรุปอีกทีหนึ่งว่า เดี๋ยวนี้คนที่โง่มาก เพราะไปหลงวัตถุ เนื้อหนังมาก ก็ยิ่งโง่มาก; ก็เลยเห็นนิพพานว่า เป็นเรื่องไม่เกี่ยวกับมนุษย์. นี่มันผิดทั้งสองพวก; คือพวกที่แก่วัดเคร่งศาสนาก็เข้าใจผิดเรื่องนิพพาน เอาไปไว้ที่ไหนก็ไม่รู้ เอาไปไว้ในอนาคตกี่หมื่นกี่แสนชาติก็ไม่รู้ เอาไปไว้ที่ไหนก็ไม่รู้ กระทั่งอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ กระทั่งคืออะไรก็ไม่รู้; ได้แต่หวังว่า "ขอให้บรรลุนิพพาน ในอนาคตกาลเบื้องหน้าโน้นเทอญ" เท่านั้น. นี่ก็ผิดและโง่ที่สุดเลย. อีกพวกหนึ่งก็คือการศึกษาสมัยปัจจุบัน ที่ไม่เข้าใจเรื่องนิพพานก็หาว่า เรื่องนิพพานเป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ ครึ ๆ คระ ๆ สำหรับคนโง่สำหรับคนสมัยโบราณ; นี่ก็ไม่รู้ว่านิพพานคืออะไรไปเสียอีก. พวกคุณกำลังตามก้นฝรั่งก็จะต้องเป็นอย่างนั้น นิพพานเป็นของครึ ไม่ใช่เรื่องสำหรับเรา; นี่ระวังให้ดี ๆ.

คำว่า "นิพพาน" แปลว่าเย็น รายละเอียดพูดแล้วไม่ต้องพูดซ้ำอีก; แต่พูดให้ชัดลงไปว่า *นิพพาน นั้นคือภาวะที่ อายตนะเป็นของเย็น;* ประโยคสั้น ๆ "นิพพานคือภาวะที่อายตนะเป็นของเย็น". อายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่เป็นสื่อหรือทางสำหรับติดต่อกับของภายนอกคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์, อยู่ข้างนอก. เรามีอายตนะภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับติดต่อกับสิ่งข้างนอกเหล่านั้น. นิพพานคือ ภาวะที่อายตนะ นั้นเป็นของเย็น. ถ้าเราปล่อยไปตามความโลภ ความโกรธ ความหลง อายตนะจะเป็นของร้อนตลอดเวลา: เดี๋ยวร้อนทางตา เดี๋ยวร้อนทางหู เดี๋ยวร้อนทางจมูก เดี๋ยวร้อนทางลิ้น เดี๋ยวร้อนทางกาย เดี๋ยวร้อนทางใจ. ถ้ามีการปล่อยไปตามอำนาจของโลภะ โทสะ โมหะ คือไม่มีธรรมะนั้น อายตนะเป็นของร้อน; ขณะนั้นเรากำลังตกอยู่ในวัฏฏสงสารคือของร้อน.

ทีนี้เรามีอุบาย มีเคล็ด มีเทคนิค อย่างที่ว่าปฏิบัติอยู่อย่างถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา ก็จะมีผลปรากฏคือ อายตนะกลายเป็นของเย็น ไม่เกิดความร้อนเกี่ยวกับทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. มันต่างกันนิดเดียวว่า เย็นนี้ มันมีว่าเย็นตลอดไป หรือเย็นชั่วคราว. ถ้าเรายังเป็นคนธรรมดาสามัญอยู่มาก มันก็เย็นชั่วคราวเดี๋ยวมันก็กลับร้อนอีกได้; แล้วก็ทำให้เย็นอีกได้ เดี๋ยวมันกลับร้อนอีก แล้วก็ทำให้เย็นอีกได้. ถ้าเราปฏิบัติขึ้นไปจนถึงขั้นพระอริยเจ้า ก็สามารถทำให้เย็นได้มากขึ้น ๆ จนไม่กลับร้อนได้อีก

เลย; มันต่างกันเท่านั้น. แต่ส่วนเย็นก็คือเย็นอย่างนั้น เย็นอย่างเดียวกันนั่นแหละ; ร้อนก็คือร้อนอย่างนั้น. การที่สามารถทำให้เกิดความเย็นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ในที่นี่และในเดี๋ยวนี้ ในปัจจุบันชาตินี้ ในกิจการงานทุกอย่างนั้นนั้น เรียกว่า "นิพพาน".

อย่างคุณสอบไล่ตก คุณก็ร้อน; เกิดความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวกู เสียหายอย่างร้ายแรง แล้วมันก็ร้อนเกิดความเสียใจ โศกเศร้า ปริเทวะอะไรก็ตาม. นี่ก็สร้างความร้อนขึ้นมา เป็นวัฏฏสงสาร. ถ้าคิดถูก คิดไปตามหลักธรรมชาติก็ได้ว่า ทุกอย่างมันเป็นไปตามเรื่องของมัน ไปตามเหตุตามปัจจัยของมัน; เหตุปัจจัยมันเพียงพอก็สอบไล่ได้ เหตุปัจจัยไม่เพียงพอมันก็สอบไล่ตก; แล้วไม่ต้องไปร้อนกับมัน ตกแล้วก็เรียนใหม่ได้. นี่ก็เรียกว่าทำให้มันเย็น. แต่ต่อไปข้างหน้ามันไม่ใช่เพียงเรื่องเรียนและเรื่องสอบไล่ มันเรื่องการงานสารพัด มีงานสังคม งานอะไรต่าง ๆ ล้วนแต่นำมาซึ่งความร้อน. ทีนี้คุณทำให้มันเย็นได้ในกรณีใด ก็เป็นนิพพานส่วนหนึ่ง ๆ อยู่ในกรณีนั้น ๆ ชั่วคราว ๆ ชั่วคราว ๆ ไปจนกว่ามันจะไม่ร้อนได้อีกเลย จึงจะเป็นนิพพานที่ถูกต้องสมบูรณ์, ทั้งถูกต้อง และสมบูรณ์.

เพราะฉะนั้นนิพพานไม่ใช่เรื่องที่จะต้องแยกออกไปจากตัวเรา *ต้องอยู่กับสติปัญญาของเรา เพื่อป้องกันสิ่งต่าง ๆ ไม่ให้สร้างความร้อนขึ้นมา;* ไม่ใช่ต่อตายแล้วอีกกี่กัปป์ กี่กัลป์ กี่ร้อยชาติ พันชาติ จึงจะถึงนิพพาน; ไม่ใช่เช่นนั้น. พระพุทธเจ้าท่านไม่ต้องการอย่างนั้น; ท่านชี้ระบุว่า นิพพานคือความเย็นของอายตนะ มีได้เท่าไรก็เท่านั้น; มีได้ตลอดกาลก็เป็นนิพพานแท้ และสมบูรณ์. เพราะฉะนั้นเราจะต้องสนใจที่สุด ไม่เช่นนั้นจะต้องตกนรกทั้งเป็น. ในวันหนึ่ง ๆ มันมีเรื่องทำให้ร้อนมากมายหลายเรื่อง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย. มากที่สุดก็คือทางใจ เพราะมันคิดได้คล่องแคล่ว. ยิ่งสมัยนี้การศึกษาให้ผลแต่เพียงว่าเป็นคนคิดเก่ง แต่ไม่ได้รับรองว่า คิดถูก หรือคิดผิด เพราะฉะนั้นการคิดเก่งมันก็เลยเก่งไปในทางผิด มันก็มีเรื่องร้อนมาก และเป็นเรื่องร้อนโดยไม่รู้สึกตัว. ผมเรียกว่า *"ไฟเย็น" "ไฟเปียก"* เหมือนกับพวกฮิปปี้ก็ได้. มันก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นไฟที่ไหม้หนังพอง ไฟเย็นไฟเปียกก็ยังมี; มันร้อน มีความหมายเป็นความร้อนด้วยกันทั้งนั้น.

นี่ถ้าคุณไม่เห็นตามที่เป็นจริง แล้วก็เลยไม่รู้สึกว่านิพพาน นี้เป็นของจำเป็น ที่จะต้องมีอยู่กับเนื้อกับตัวแม้ที่ยังอยู่ในบ้านเรือน. ถ้านิพพานไม่จำเป็นแก่พวกฆราวาส พระพุทธเจ้าจะไม่ตรัสเรื่องสุญญตาแก่ฆราวาส; นั่นมีเหตุผล. พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องสุญญตาแก่ฆราวาส ก็เพื่อให้ฆราวาสมีนิพพานอย่างสำหรับฆราวาส อยู่ในบ้านในเรือน; แล้วจะได้ดับร้อนได้. เพราะฉะนั้นคนที่พูดว่าทำไม่ได้, ทำทางโลกก็ต้องเอาแต่ทางโลกอย่างเดียว ทางธรรมทำไม่ได้; นั่นก็คือคนโง่และคนอวดดีบวกกัน, ทั้งโง่ทั้งอวดดี. เลิกโง่เลิกอวดดีเสีย จะมองเห็นว่าพระพุทธเจ้าท่านตรัสถูกต้องแล้ว ว่าฆราวาสนี้จะต้องสนใจเรื่องสุญญตาให้มันมีความเย็นทางอายตนะ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจพอสมควร; จะได้ไม่เป็นโรคเส้นประสาท จะได้ไม่วิกลจริต จะได้ไม่ต้องฆ่าตัวตาย และจะได้ไม่เดือดพล่านจนเป็นฮิปปี้ในที่สุด.

ถ้าคุณเห็นว่านิพพานเป็นของครึ มันก็เท่ากับเห็นว่า พระพุทธศาสนาทั้งหมดนั้นเป็นของครึ; เพราะว่าพระพุทธศาสนาทั้งหมดนั้น ต้องการนิพพานที่นี่ และเดี๋ยวนี้; ให้มีนิพพานในกลางวัฏฏสงสาร. ชีวิตฆราวาสอยู่ในกลางวัฏฏสงสาร มีดี – มีชั่ว มีบุญ – มีบาป มีสุข – มีทุกข์ มีอะไรขึ้น ๆ ลง ๆ, มันเป็นวัฏฏสงสาร. ความไม่ต้องเป็นอย่างนั้น ความคงที่ ความสงบ ความสะอาด ความหยุดได้ ความเป็นอิสระ นี้เป็นนิพพาน. นึกถึงสระน้ำ *ต้นมะพร้าวนาฬิเก ต้นเดียวโนเน กลางทะเลขี้ผึ้ง ฝนตกก็ไม่ต้อง ฟ้าร้องก็ไม่ถึง กลางทะเลขี้ผึ้ง ถึงได้แต่ผู้พ้นบุญเอย.* ท่อง ๆ เอาไว้บ้าง.

นี้เรียกว่ามันเป็นเคล็ด ที่คุณเป็นฆราวาสก็เกี่ยวข้องกับนิพพานได้; แล้วก็ไม่เป็นการจับปลาสองมือที่ล้มเหลว. แต่เป็นการจับปลาสองมือที่เป็นปลาคนละชนิดที่ต้องมีพร้อมกันไปสองมือ แล้วก็สำเร็จด้วย คือปลาตัวนี้ไม่ทำให้ปลาอีกตัวหนึ่งเป็นของร้อนขึ้นมา. เพราะฉะนั้นอย่าไปเชื่อว่าต้องแยกกันเด็ดขาด ว่าเดี๋ยวนี้เป็นชาวบ้านเป็นชาวโลกก็ต้องเอาเรื่องปากเรื่องท้อง ต้องทำมาหากินไม่ต้องสนใจเรื่องศาสนา เรื่องนิพพาน. เราจะต้องมีของสองสิ่งนี้ เคียงคู่กันไปเหมือนกับที่ผมพูดในครั้งที่หนึ่ง ในการบรรยายว่า ชีวิตของเราต้องเทียมด้วยควายสองตัว; จำควายสองตัวไว้ ควายตัวที่หนึ่งคือ เทคโนโลยี่ ตามหน้าที่การงานนั้น ๆ ควายตัวที่สองคือ Spiritual Enlightenment ความสว่างไสวในทางวิญญาณชีวิตจิตใจ; มีควาย

สองตัวเคียงคู่กันไป ชีวิตนี้ก็สะดวกสบาย ราบรื่นถึงที่สุด อย่างไม่ต้องโกลาหลวุ่นวาย; นี่คือเคล็ด. ถ้าอย่างนี้ไม่ใช่เคล็ดแล้วก็หมดปัญญา ไม่มีอะไรจะพูดอีก. นี่เป็นเคล็ดที่ให้ผลมากที่สุดโดยลงทุนน้อยที่สุด.

ที่จะเข้าใจผิดก็มีอยู่อย่างที่ว่า ไปแบ่งแยกเป็นพระเป็นฆราวาสมากเกินไป; จนเข้ากันไม่ได้. ทีนี้ผมบอกว่าให้เป็นพระเสียให้เสร็จ ในความเป็นฆราวาสนั้นด้วย. เดี๋ยวนี้คุณได้ยินได้ฟังหลักพุทธศาสนาชั้นสูงว่าอย่างนั้นอย่างนี้แล้วเป็นของพระไปหมด. พอพูดเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา มรรค ผล นิพพาน ก็เลยเกิดความคิดเข้าใจไปว่า อ้าว เอาของพระมาใช้บ้าแล้วโว้ย; อย่างนี้ เอาเรื่องของพระมาศึกษาปฏิบัติ บ้าแล้วโว้ย. ความจริงไม่ใช่เป็นอย่างนั้น ไม่ใช่เอาของพระไปใช้; เข้าใจโง่ ๆ ไปเองว่า เอาของพระไปใช้.

มันไม่มีว่าของพระของฆราวาส เรื่องดับทุกข์ทางจิต ทางวิญญาณไม่มีแยกไว้เป็นของพระของฆราวาส; เป็นเรื่องต้องดับความยึดมั่นถือมั่น หรือเรื่องดับตัณหา เรื่องอริยสัจจ์ เรื่องมรรคมีองค์แปดเหมือนกันหมดเลยไม่มีพระ ไม่มีฆราวาส ในเรื่องนี้. ฆราวาสก็ถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เหมือนกับพระ; พระก็ถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เหมือนกับฆราวาส. แล้วก็มีหลักที่จะปฏิบัติ ศีล สมาธิ ปัญญา ดับกิเลสตัณหาอย่างเดียวกันกับฆราวาส หรือพระก็ตาม; เพียงแต่ว่า ไปได้ไกลกว่า ไปได้มากกว่า หรือน้อยกว่า. ส่วนเรื่องของพระทั้งหมดนั้นมันก็เป็นเรื่องของฆราวาสโดยเนื้อหา โดยสาระ โดยใจความ. แต่ถ้าเขาไปบัญญัติชื่อ เรียกกันในหมู่พระแล้ว ก็ได้ยินกันแต่ในหมู่พระ ก็เลยเข้าใจไปว่าเป็นเรื่องของพระโว้ย.

เช่นเรื่อง ทำปาฏิโมกข์นี้ คุณก็คงคิดว่าเป็นเรื่องของพระ; ถูกแล้วพระพุทธเจ้าท่านบัญญัติไว้ว่า พระต้องทำปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน. แต่ว่านี่มันไม่ใช่จำกัดว่า พระทำอย่างเดียว ฆราวาสก็ทำได้. ถ้าคุณจะเอาระเบียบวินัยอะไรมาอ่านดู ทุก ๆ สัปดาห์ ทุก ๆ กึ่งเดือน; แล้วก็เตือนตน อย่าให้ทำผิดพลาดในเรื่องกฎหมาย ในเรื่องระเบียบอะไรมันก็ได้เหมือนกัน. เพราะฉะนั้นคำว่า *"ปาฏิโมกขสังวร"* ใช้ได้ทั้งพระทั้งฆราวาส. พระสำรวมระวังในข้อกฎต่าง ๆ ของพระ; ฆราวาสก็สำรวมระวังในข้อกฎต่าง ๆ ของฆราวาสก็เรียกว่า "ปาฏิโมกขสังวร" ได้.

เมื่อพระมีอินทรีสังวร, สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ยินดียินร้ายไปตามสิ่งที่มากระทบ. ฆราวาสก็ควรทำเหมือนกัน; มิฉะนั้นจะตกนรกทั้งเป็น. จะต้องระวังเรื่องที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อย่าให้เกิดเป็นพิษเป็นอันตรายขึ้นมา; แม้ไม่เท่าพระ ไม่ทำเท่ากันกับพระ แต่ก็ทำเหมือนกันนั่นแหละ เพียงแต่มันมีความมากน้อยกว่ากันเท่านั้น.

เรื่องของพระหนักขึ้นไปอีก เช่นว่า ปัจจเวกขณ์จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ พระท่องทุกวันนี้ อย่าเข้าใจว่าฆราวาสไม่เกี่ยว; ฆราวาสก็ต้องทำ. ถ้าไม่ทำก็เป็นฆราวาสที่เลว แล้วจะมีความทุกข์ด้วย. คำ ปัจจเวกขณ์จีวร ที่ว่าจะใช้จีวรนี้เพียงเพื่อบำบัดความร้อนหนาว หรือ เหลือบยุง ลมแดดอะไรทำนองนี้; หรือว่ามันไม่ใช่ตัวสัตว์ตัวบุคคล ทั้งผู้ใช้จีวร ผู้ห่มจีวรและตัวจีวร. ถ้าฆราวาสคิดนึกได้อย่างนั้นมันก็เป็นฆราวาสที่ดี จะไม่สุรุ่ยสุร่ายเรื่องเครื่องแต่งตัว, จะไม่มีความหงุดหงิดเกิดขึ้นเพราะเรื่องการแต่งกาย เครื่องนุ่งห่ม. เพราะฉะนั้นพระปฏิบัติอย่างไร ฆราวาสก็ปฏิบัติอย่างนั้นเกี่ยวกับเรื่องเครื่องนุ่งห่ม อย่าให้มันเกินความจำเป็น, ให้เป็นเพียงเท่าที่จำเป็นอย่างไร ก็ทำอย่างนั้น.

เรื่องอาหารบิณฑบาต ปัจจเวกขณ์อาหารบิณฑบาตก็เพื่อจะเตือนตนให้บริโภคเท่าที่จำเป็น อย่าให้กลายเป็นเฟ้อ หรือเกินไป หรือด้วยความตะกละหรือด้วยความรักสวยรักงาม, บำรุงบำเรอ. ฆราวาสก็ปฏิบัติได้ เกี่ยวกับอาหารการกินให้พอเหมาะพอสม เท่าที่จะมีความสะดวกสบายในการปฏิบัติหน้าที่การงาน; ไม่จำเป็นที่จะต้องอยู่กรุงเทพ ฯ ขับรถยนต์ไปกินอาหารมื้อกลางวันให้อร่อยที่นนทบุรี เป็นต้น; นั่นมันเป็นเรื่องบ้า. ถ้าถือหลักอย่างนั้นแล้วฆราวาสก็เป็นนรกทั้งเป็น; แต่ถ้าถือหลักตามพระ ถือปัจจเวกขณ์เรื่องบิณฑบาตกินอาหารนี้เท่าที่ร่างกายต้องการ มันจะสะดวกสบายสำหรับปฏิบัติหน้าที่การงาน, คุณก็ท่องจนจำได้กันอยู่แล้ว ผมก็ไม่ต้องพูด. สวดปัจจเวกขณ์ ขอร้องแต่เพียงว่าสึกออกไปก็อย่าลืมเสีย ให้ท่องได้ตามเดิม.

เรื่องเสนาสนะก็เหมือนกัน: จะอาศัยเสนาสนะเพียงเพื่อให้ได้รับความสะดวกสบายในการเป็นมนุษย์, แล้วดำเนินไปให้ถึงจุดหมายปลายทางของความเป็นมนุษย์. ถ้าเราไปมัวสร้างที่อยู่อาศัยให้มากมาย มันก็มีภาระเกิดขึ้นมากเกินกว่าความจำเป็น; ต้องลงทุนมาก

ต้องลำบากมาก กว่าจะได้มานี้; บางทีต้องฉิบหายไปเลยตั้งแต่ทีแรก. ถ้ามีอย่างนั้นมันก็ต้องรักษา ต้องมีค่าใช้จ่ายในการรักษาดูแลมาก ดูแลไม่ทั่วถึง; แม้ทำได้มันก็เป็นห่วง เป็นวิตกกังวลจนจิตใจหม่นหมอง. เพราะฉะนั้นให้มีบ้านเรือนเท่าที่จำเป็น อย่างโคลงสุภาษิตว่า "นกน้อยทำรังน้อยแต่พอตัว" นี้ ถ้าทำใหญ่เกินไปคนก็หัวเราะ ; ให้พอดีพอสะดวกแก่การที่เราจะอยู่จะอาศัย เพื่อทำหน้าที่การงานของมนุษย์. นี้เรื่องเสนาสนะ หมายถึงบ้านเรือน เครื่องใช้สอยในบ้านเรือน เครื่องเรือนอะไรก็ตาม ที่มันเนื่องด้วยเรือน ๆ; ให้เหมือนกับพระปัจจเวกขณ์นั่นแหละ. ไม่ได้หมายความว่า คุณจะต้องอยู่กระต๊อบอย่างนี้; ไปเป็นฆราวาสแล้วคุณจะต้องอยู่กระต๊อบเล็ก ๆ อย่างนี้, ไม่ใช่; แต่จะอยู่อย่างพอเหมาะพอสมอย่างไรก็ได้ แต่รู้ความหมายของมัน อย่ามีจิตใจที่ลุ่มหลงไป.

ข้อสุดท้าย เรื่องหยูกยา ปัจจเวกขณ์ก็เพื่อให้ไม่ต้องลำบากมากเกินไป; เอาแต่พอที่ถูกที่ควร. ถ้ามันเหลือวิสัยเกินกว่า ความจำเป็นแล้ว ให้มันตายไปก็ได้ร่างกายนี้ไม่ต้องดิ้นรนจนลำบากเกินกว่าเหตุ. แต่ว่าเมื่อปฏิบัติในหลักการเป็นอยู่อย่างอื่นถูกต้องแล้ว โรคภัยไข้เจ็บมันก็ไม่มี; และโรคภัยไข้เจ็บนี้จะบำบัดได้ด้วยหยูกยาที่ไม่ต้องแพง ไม่ต้องวิเศษวิโสอะไร. เรื่องถึงขนาดที่จะต้องผ่าตัดเปลี่ยนหัวใจอะไรนั้น เป็นเรื่องบ้าไม่จำเป็นจะต้องทำ, ควรปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติคือตายหรืออะไรก็ตามใจ; เป็นผู้สันโดษแม้ในเรื่องหยูกยาที่จะเยียวยาชีวิตนี้ด้วย.

เป็นอันว่า เรื่องปัจจเวกขณ์ ๔ ของพระนี้, ของฆราวาสก็เหมือนกัน. แต่มันเรียกชื่อเป็นแบบของพระเสียแล้ว พอฆราวาสได้ฟังเข้าก็ตกใจเลย; กลัวจะเป็นพระอยู่วัด. ที่จริงโดยเนื้อหา โดยความหมายแล้ว มันก็เป็นอันเดียวกัน.

เรื่องประมาณในโภชนะ นี้ก็อีกเรื่องหนึ่ง. เมื่อพระต้องการทำความเพียรทางจิตก็กินอาหารน้อยกว่าฆราวาส; ฆราวาสต้องการใช้กำลังทางกายก็ต้องกินมากกว่า แต่ว่ามีประมาณ ประมาณที่พอดี. ความพอดีในการกินอาหารนี้ ก็ต้องปฏิบัติเคร่งครัด อย่างเดียวกันทั้งพระทั้งฆราวาส

เรื่องของพระแท้ ๆ ยิ่งขึ้นไปอีก เช่น ชาคริยานุโยค — คือนอนน้อย ก็เหมาะแล้วสำหรับพระที่นอนน้อย เพราะมีเรื่องฝึกฝนทางจิต ทางวิญญาณ. ฆราวาสต้องใช้กำลังทางกาย

จะนอนน้อยเท่าพระไม่ได้; แต่แล้วก็ต้องนอนน้อยเหมือนกัน ฆราวาสก็จงนอนให้น้อยเท่าที่จะเหมาะสมแก่ฆราวาส.

เรื่องธุดงค์ (เตลิดไปธุดงค์เสียเลย) ซึ่งใคร ๆ ก็เข้าใจว่ามีบัญญัติไว้เฉพาะพระ. ฉะนั้นคุณก็พิจารณาดูเถิดกินข้าวหนเดียว ภาชนะใบเดียว อะไรทำนองนี้; เอาแต่ความหมายของมันซิ คือเราอย่าสุรุ่ยสุร่าย; กินเกินจำเป็น กินจำนวนมื้อเท่าที่จำเป็น, ภาชนะเท่าที่จำเป็นเท่าที่สะดวกหรือเหมาะสมอย่าให้มันเฟ้อ. อย่างจีวรสามผืนอย่างนี้, ฆราวาสก็มีเครื่องนุ่งห่มเท่าที่จำเป็น เท่าที่พอเหมาะพอสมอย่าให้มันเฟ้อ. เรื่องอื่นก็เหมือนกันรวมความแล้วมันเป็นเรื่องสันโดษ ไม่มีทางผิดที่ฆราวาสจะถือธุดงค์ คือชีวิตเป็นอยู่ไม่ฟุ่มเฟือย เอาแต่พอเหมาะพอดี เท่าที่จะเป็นอยู่ได้โดยสะดวกแก่หน้าที่การงาน. นี้เรียกว่า ธุดงค์ ฆราวาสก็ยังถือธุดงค์ได้.

เรื่องอื่น ๆ อีกก็เหมือนกัน จะเอามาพูดหมดทุกเรื่องมันก็ไม่ไหว. อยากจะเตือนเรื่องสุดท้ายก็คือ เรื่อง *อุดมคติของโพธิสัตว์* เป็นฆราวาสนั่นแหละเป็นโพธิสัตว์ได้. ถ้าเป็นวงกว้างไม่ได้ก็เป็นแต่เพียงครอบครัวก็แล้วกัน; บำเพ็ญบารมีสงเคราะห์คนในครอบครัวหรือคนข้างเคียงออกไป ๆ ให้สุดความสามารถ สุดฝีไม้ลายมือก็เรียกว่ามีอุดมคติของโพธิสัตว์ได้. เพราะฉะนั้นเป็นฆราวาสที่อยู่ในบ้านเรือนนั้นทำได้ทุกสิ่งทุกอย่างตามเนื้อหาสาระของพระพุทธศาสนา; นี่ก็คือ "เคล็ด"

ทีนี้อยากจะแนะต่อไปถึงข้อที่ว่า ให้ถือปฏิบัติโดยใจความ หรือโดยความหมาย หรือโดยเนื้อแท้ หรือโดยสาระนี้ ไม่ใช่โดยอ้อม; คุณอย่าทำให้ปนกันยุ่ง *"โดยใจความ"* นี้ไม่ใช่ *"โดยอ้อม"*, โดยอ้อมคือเฉไปจากใจความ, โดยใจความนี้คือโดยตรง. ถ้าฆารวาสเอาเรื่องของพระมาปฏิบัติ *โดยใจความ* นี่ก็คือปฏิบัติโดยตรงไม่ใช่โดยอ้อม; อย่าพูดว่าโดยอ้อม. ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่ออกชื่อมาแล้วสำหรับพระปฏิบัตินั้น ฆราวาสเอามาปฏิบัติได้โดยตรงไม่ใช่โดยอ้อม; หากแต่ว่าเป็นไปโดยใจความ เอาใจความมาใช้ให้ถูกต้อง. ส่วนปริมาณหรืออะไรนั้น ไม่จำเป็นจะต้องเท่ากัน, ระดับไม่จำเป็นจะต้องเท่ากัน; แต่ใจความนั้นตรงกันเสมอ. เพราะฉะนั้นเราคงมีใจความสำคัญเหมือนกันทั้งพระทั้งฆราวาส;

คือบุคคลผู้กำลังเดินไป ๆ เดินไป ๆ จากความเป็นทุกข์สู่ความดับทุกข์; นั่นคือใจความ. ฆราวาสก็ต้องเดินช้าเพราะแบกสองบ่า; พระก็ไปเร็วเพราะแบกบ่าเดียว หรือไม่แบกเลยก็สุดแท้.

ที่เรียกว่า "*ใจความ*" นั่นแหละสำคัญที่สุด; อะไร ๆ ก็ขอให้ถือให้ถูก ให้ตรงตามใจความ. อย่างหลักพระพุทธศาสนาเดี๋ยวนี้เราถือไม่ตรง, ผิดใจความผิดหลักเลยยุ่งไปหมด; เป็นพุทธศาสนาเก๊จอมปลอม เนื่องงอกออกมาใหม่ ๆ เพราะถือเอาใจความไม่ได้ จับใจความไม่ได้; แม้จะรุ่งเรืองด้วยวัตถุทางศาสนา มันก็ไม่มีพุทธศาสนา หรือดับทุกข์ไม่ได้. จะสร้างวัดให้เต็มบ้านเต็มเมือง, สร้างพระเจดีย์ให้เต็มบ้านเต็มเมือง ให้เหลืองอร่าม ไปทั้งประเทศ มันก็ช่วยอะไรไม่ได้; ถ้าถือเอาใจความผิด. ใจความของมันอยู่ที่ว่า มีจิตใจสะอาด สว่าง สงบ นี้; ไม่ใช่เต็มไปด้วยโบสถ์ วิหาร หรือเจดีย์ หรือผ้าเหลือง หรืออะไรทำนองนี้. เพราะฉะนั้นขอให้ถือว่า ใจความนั่นแหละสำคัญ; ตัวหนังสือก็ไม่สำคัญ พิธีรีตองอะไรต่าง ๆ ก็ไม่สำคัญ; ต้องถือเอาใจความให้ถูกต้องนั่นแหละเป็นส่วนสำคัญ.

เดี๋ยวนี้เขาเน้นหนักไปในทางประเพณี สมาคมชื่อว่า พุทธศาสตร์และประเพณี ฯลฯ; เรื่องประเพณีระวังให้ดี มันจะไปโดนเปลือกมาก ๆ เข้าก็ได้ พุทธศาสตร์ก็ต้องระวังให้ดี มันจะเป็นปรัชญาเพ้อเจ้อก็ได้; มันไม่ถูกใจความ; ถ้าเรื่องพุทธศาสนากลายเป็นปรัชญาไปแล้ว มันไม่ใช่ใจความ; จะไม่ดับทุกข์เลย. ประเพณีพิธีรีตองนี้ก็เหมือนกัน ถ้ามันผิดความประสงค์ ผิดใจความแล้ว มันก็เป็นเรื่องงมงายไปเลย พุทธศาสตร์ต้องให้ได้ใจความว่า เป็นศาสนา ไม่ใช่ศาสตร์ปรัชญา. ศาสตร์ที่เป็นศาสนา จะต้องเป็นศาสตรา. ศาสตร์นั้น คือ ศาสตรา; ศาสตราคือเป็นของมีคม, มีคมสำหรับตัดความโง่ ตัดความเห็นแก่ตัว ตัดกิเลสตัณหา. ถ้าเป็นศาสนาจริงต้องเป็นของมีคมตัดความโลภ ความโกรธ ความหลง โดยตรง; นี้เรียกว่าใจความ.

ถ้าเป็นประเพณีก็เพียงแต่ให้มันเกิดความสะดวกแก่การกระทำอย่างนั้น; ถ้าเราไม่มีประเพณี มันไม่สะดวกแก่การที่จะทำอย่างนั้น. ถ้าเราตั้งขึ้นไว้เป็นประเพณี เช้านี้ทำอย่างนี้ เย็นนี้ทำอย่างนั้น, เดือนนี้ทำอย่างนั้น เดือนนั้นทำอย่างโน้น; แล้วเป็นประเพณีที่ถูกต้องและเป็นระเบียบ; อย่างนี้ประเพณีมันก็มีประโยชน์. แต่ถ้าทำไปอย่างหลับหู หลับตา งมงาย

มันก็ยิ่งไม่มีประโยชน์. เพราะฉะนั้นขอให้จำว่า "*ถูกต้อง*" แล้วก็ "*พอดี*" แล้วก็ "*ครบถ้วน*"; ฟังดูคล้ายหลักปรัชญา แต่ว่าไม่ใช่. ผมเกลียดที่สุดเรื่องปรัชญา แต่นี้ฟังดูมันคล้ายหลักปรัชญา ว่า "*ถูกต้อง*" แล้ว "*พอดี*" แล้ว "*ครบถ้วน*" มันจึงจะใช้ได้. ใจความมันอยู่ที่นั่น, ใจความมันอยู่ที่ถูกต้อง, แล้วก็พอดี, แล้วก็ครบถ้วน. คุณจะทำอะไรก็ขอให้นึกถึง ๓ คำนี้ไว้ :— ให้ถูกต้อง แล้วยังต้องพอดี; ถูกเกินไปก็ไม่ไหว, ถูกเกินไปนั้นคือผิด; ดีเกินไปนั้นคือเลว. ถูกต้องต้องถูกต้องแน่. และต้องพอดี; ถูกต้องมันก็ต้องพอดี เกินไม่ได้ แล้วก็ต้องครบ; ครบที่มันควรจะมี. นั่นแหละคือใจความ.

ถ้าเราพูดว่า "ใจความของพระพุทธศาสนา" ก็หมายความว่า มันถูกต้อง แล้วก็พอดี แล้วก็ครบ ตามหลักของพุทธศาสนา ที่คน ๆ หนึ่งจะปฏิบัติ ที่ฆราวาสคนหนึ่ง ๆ จะปฏิบัติ. อย่างนี้เรียกว่าเราเอาใจความของพุทธศาสนามาได้ คือเอาหัวใจของพุทธศาสนามาได้ ไม่ใช่เปลือกข้างนอก.

ขอทบทวนอีกทีหนึ่งว่า *โดยใจความ* นั้น ไม่ใช่โดยอ้อม; *โดยความหมาย* หรือโดยใจความนั้นไม่ใช่โดยอ้อม, มันเป็นโดยตรง. **โดยใจความ** นั้น ก็คือ **ถูกต้อง พอดี** แล้วก็ **ครบถ้วน.** เมื่อฆราวาสถือหลักอย่างนี้แล้ว ก็สามารถจะเป็นพระได้ทั้ง ๆ เป็นฆราวาส; คือเอาใจความของเรื่อง หรือของพุทธศาสนา หรือของพระ มาใส่ไว้ในชีวิตของตนแผนกหนึ่ง, ในฐานะเป็นเรื่องทางฝ่ายจิต หรือฝ่ายวิญญาณ. ส่วนเรื่องของฆราวาสแท้ ๆ เรื่องปาก เรื่องท้อง เรื่องลูก เรื่องเมีย เรื่องทำมาหากินนั้นเป็นส่วนเรื่องร่างกาย ให้เป็นส่วนของเรื่องร่างกาย. เรามีควายสองตัวเทียมชีวิตคือ ร่างกายกับ เรื่องใจ; ชีวิตนี้ก็จะครบถ้วน ถูกต้องบริบูรณ์ เป็นไปได้ด้วยดี. ทำอย่างนี้จะบรรลุ มรรค ผล นิพพานเร็วกว่าพวกพระโง่ ๆ ที่ไปทำอะไรตุ่ม ๆ อยู่กลางป่าเสียอีก. นี่พูดหยาบคายไปหน่อยต้องขออภัย; แต่มันเป็นความจริงที่สุด ฆราวาสที่ปฏิบัติอยู่อย่างถูกต้อง นี้ จะบรรลุ มรรค ผล นิพพาน เร็วกว่าพระบอ ๆ อะไรองค์หนึ่งเสียอีกซึ่งมีความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องของพระมากเกินไป; ไปทำอะไรอยู่ในป่าคนเดียวนั้น ก็ยังจะอยู่ล้าหลังฆราวาสคนนี้เสียอีก. เพราะฉะนั้นขอให้เป็นฆราวาสที่ลืมหู ลืมตา มีสติปัญญาแจ่มใส. ให้ความถูกต้อง พอดี ครบถ้วน; มีพุทธศาสนาโดยใจความอยู่ในเนื้อในตัว.

เราพูดกันถึงเรื่องเคล็ด มันก็เป็นเคล็ดอย่างนี้; เอาหัวใจมาให้ได้นั่นมันเป็นเคล็ดที่สุด; ไม่มีเคล็ดใดจะมากไปกว่านี้; จับกล่องดวงใจให้ได้นั้นคือเคล็ด.

เวลาเหลืออีกนิดหนึ่งก็อยากจะพูดเรื่องเคล็ด จับหัวใจ นี้อีกหน่อย; ซึ่งจะกลายเป็นคำพูดง่าย ๆ อีกทีก็คือว่า ขอเตือนให้ระลึกนึกถึงคำบางคำ ที่ได้บรรยายมาแล้วหลายครั้งอีกเหมือนกัน ว่าผมอาศัยการที่ทำงานนี้มานานหลายสิบปี สังเกตอะไรมาเรื่อย ๆ ก็พบว่าที่สรุปความสั้น ๆ ให้เขานั้นก็มีประโยชน์มาก. เพราะฉะนั้นจึงเกิดคำสรุปความขึ้นมาหลาย ๆ คำดังที่ใช้มาแล้ว. คำสรุปความนี้มันแตกต่างกันเพื่อให้เหมาะแก่คนหลาย ๆ ประเภท; แต่ที่ใช้ได้แก่คนทุกประเภทนี้ผมเคยสรุปอย่างที่ได้ยินกันอยู่เสมอว่า **"ตายเสียก่อนตาย"**

ใครมาอยู่สวนโมกข์ก็มาเพื่อรับปริญญา *"ตายเสียก่อนตาย"* ให้ตัวกู — ของกูประเภท egoism ที่จะเป็นเรื่องเห็นแก่ตัวนี้ ตายเสียให้เสร็จหมดก่อนแต่ร่างกายนี้มันจะตาย. ร่างกายยังไม่ทันตาย ให้อหังการ มมังการ ตัวกู — ของกู มันตายเสร็จ นี่เรียกว่า ตายก่อนตาย; พยายาม ตายก่อนตาย ไม่มีตัวกู — ของกู ที่จะยกหูชูหาง จะดื้อ จะดัน จะโลภ จะโกรธ จะหลงอะไร นี่เรียกว่าตาย เสียก่อนตาย เย็นสนิท อายตนะจะเย็นสนิท ถ้าเราถือหลัก ตายเสียก่อนตาย. คุณไปคิดเอาเองก็ได้ นี้เป็นตัวอย่างที่ให้ไป สำหรับไปคิดเอาเองบ้างก็ได้ อาจจะมีคำพูดอย่างอื่นที่คุณคิดได้เอง ที่เหมาะที่สุดสำหรับคุณยิ่งกว่าคำนี้ก็ได้ แต่ผมมีความคิดอย่างนี้ได้พูดกับชาวบ้านชาวเมือง อุบาสก อุบาสิกา ก็พูดเรื่องตายเสียก่อนตาย; วันหนึ่งพูดไม่รู้ว่ากี่สิบครั้ง พูดคำว่า*ตายเสียก่อนตาย*นี้, นี่มันเป็นเรื่องหลักอันหนึ่งที่สรุปไว้ในคำพูดเพียง ๓ พยางค์.

ถ้าพูดตรง ๆ บางทีไม่สนุก ไม่กินใจ, ก็พูดอ้อม ๆ เป็นปริศนา, เดี๋ยวนี้กำลังพูดมากอยู่อีกคำว่า **"ปากอย่าง ใจอย่าง ทางดับทุกข์"**. พวกชาวบ้านนั้น เขาได้ยินแต่คำว่า *ปากอย่างใจอย่าง*นั้น คือมันคบไม่ได้ เป็นคนขี้โกง คนไม่ซื่อ อย่าไปคบมัน; คนปากอย่างใจอย่างนั้นเป็นคนโกหกมดเท็จ; นี้เป็นเรื่องชาวบ้าน เป็นภาษาชาวบ้าน แต่ **"ปากอย่างใจอย่าง"** ในภาษาธรรมะนี้มันมีความหมายอย่างอื่น; หมายความว่า ปากนี้ต้องพูดเหมือนคนอื่นพูด แต่ใจไม่เป็นอย่างนั้น. ปากพูดโดยโวหารชาวบ้านพูด; ส่วนใจนั้นยังมี

ความแจ่มแจ้งอยู่ในความจริง. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสถึงพระองค์เองอย่างนี้ว่า *"ตถาคตต้องพูดด้วยโวหารชาวบ้านพูด แต่จิตไม่ยึดมั่นด้วยอุปาทาน เหมือนชาวบ้านยึดมั่น"*.

เมื่อชาวบ้านพูดว่า "บ้านของฉัน" นี้มันเป็นบ้านของฉันจริง ๆ จัง ๆ ร่างกายของฉัน ก็เป็นร่างกายของฉันเอาจริง ๆ จัง ๆ. มันเป็นด้วยความโง่ ความหลงด้วยตัณหาอุปาทาน—เป็นของกูเสียจริง ๆ. แต่ถ้าพระพุทธเจ้าจะพูดว่า "ร่างกายของฉัน" "ร่างกายของตถาคต" นั้น ปากพูดอย่างนั้น; แต่ใจไม่ได้ยึดมั่นว่า ร่างกายของตถาคต แต่เป็นของธรรมชาติ; ไม่มีความยึดมั่นในอุปาทาน ว่าร่างกายนั้นเป็นของกู. ชาวบ้านพูดว่าอย่างไรก็ยึดมั่นอย่างนั้นทั้งนั้น; ฉะนั้นก็เลยมาสอนกันเสียใหม่ว่า หัดเป็นคนปากอย่าง ใจอย่าง กันเถิด. เมื่อปากพูดว่า ของกู ใจอย่าเป็นของกู; ปากพูดว่าตัวฉันใจอย่าเป็นตัวฉัน; เดี๋ยวมันจะยกหูชูหาง. นี้เรียกว่า "ปากอย่างใจอย่าง". *ปากพูดว่า "ตัวกู" อยู่ตามเคย ใจอย่าเป็นเช่นปากเอ่ย เหวยพวกเรา.* ที่เขียนอยู่ใต้รูปภาพที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่. ปากพูด ว่า ตัวฉัน ว่า ของฉัน, ว่าลูกเมียของฉัน, ความรับผิดชอบของฉันอะไรก็ตามใจ; ก็พูดตามภาษาธรรมดาให้มันรู้เรื่องกันเท่านั้น. ส่วนใจให้มันรู้อยู่เสมอว่า ทุกอย่างมันเป็นของธรรมชาติ เราเข้าไปเกี่ยวข้องกับมันให้ถูกวิธี ให้สำเร็จประโยชน์ก็ไม่มีความทุกข์. นั่นแหละผลที่มุ่งหมายมันอยู่ที่ไม่มีความทุกข์; แล้วมันจะเป็นของฉันไม่ได้.

แล้วก็อย่าลืมที่เคยเตือนว่า อย่าให้เสียเปรียบ หรือขายหน้าพวกคริสเตียนที่ในไบเบิลของเขาก็มีสอนอย่างเดียวกัน. มีภรรยา ก็จงเหมือนกับไม่มีภรรยา, มีทรัพย์สมบัติก็จงเหมือนกับไม่มีทรัพย์สมบัติ, มีทุกข์ก็เหมือนกับไม่มีทุกข์ มีสุขก็เหมือนกับไม่มีสุข, ไม่ซื้อของที่ตลาดไม่เอาอะไรมา อย่างนี้เป็นต้น. กิริยาภายนอกทำอย่างไร ก็ตามใจ แต่ในใจไม่เป็นอย่างนั้น; ไม่เหมือนกับที่ปากพูด หรือกิริยาอาการมันแสดง. หมายความว่าใจไม่ยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกู—ของกู. โดยทางสมมุติ ว่า ตัวกู ว่า ของกู กูซื้อมา เป็นของกูอย่างนี้; แต่โดยความจริงแท้นั้นเป็นของธรรมชาติ. จิตไม่ยึดมั่นว่า ของกู; จะใช้สอย จะกิน จะใช้อย่างไรก็ได้ โดยไม่ต้องยึดมั่นว่าเป็นตัวกู—ของกู.

นี้เรียกว่ามีชีวิตอยู่ด้วยสติปัญญา; ไม่ใช่มีชีวิตอยู่ด้วยความโง่ ความหลง ด้วยกิเลสตัณหา. สติปัญญาทำให้มองเห็นว่า ทุกอย่างเป็นของธรรมชาติ; เราอย่าเป็นโจรปล้นธรรมชาติ

มาเป็นของเรา. เราจงกิน จงใช้ จงเกี่ยวข้องกับมัน ในฐานะที่มันเป็นของธรรมชาติ ก็จะได้ความสุขสบายไปตลอดชีวิต. พอไปปล้นธรรมชาติว่าเป็นของกู กลายเป็นโจรขึ้นมาอย่างนี้ ธรรมชาติก็ตบหน้าให้ทันที; คือทำให้มีความรู้สึกหนักใจ ร้อนใจอะไร เพราะความยึดมั่นถือมั่นนั้น ๆ. เพราะฉะนั้นอย่าเป็นโจรปล้นธรรมชาติ; นี้สำหรับพุทธบริษัท. สำหรับศาสนาอื่นที่เขามีพระเจ้าก็ว่าทุกอย่างเป็นของพระเจ้า; อย่าไปปล้นเอาของพระเจ้ามาเป็นของเรา; จะกิน จะอยู่ จะใช้สอยอะไรก็ทำไป แต่อย่ากล้ายึดมั่นว่าของกู ไปปล้นพระเจ้า พระเจ้าจะลงโทษเอา! มันก็มีเท่านี้.

นี้เรียกว่า*มีปากอย่าง ใจอย่าง* ก็จะมีแต่ความเย็น, เย็นเป็นนิพพานอายตนะ. ในเรื่อง*ปากอย่าง ใจอย่างนี้* ที่อย่างที่เป็นชนิดเลว ทำไมทำกันได้ และทำกันได้อยู่แล้ว. ในทางสังคมนั้นได้ยินว่า มีเรื่องโกหกมดเท็จ ปากอย่างใจอย่างทั้งนั้น; พอพบหน้ากัน จับมือสบายหัวเราะ ขอบคุณอะไรสบาย; แต่ในใจเต็มไปด้วยคิดอาฆาตมาดร้ายก็มี. ในสนามกีฬาเขาให้นักมวยจับมือกันบ้าง นักกีฬาจับมือกันบ้าง นั้นมันโกหก ปากอย่างใจอย่างทั้งนั้นแสดงอาการอย่างหนึ่ง. เห็นได้ชัดว่า มันชกต่อย ตบตีกัน ในท่ามกลางสนามกีฬา; อย่างนี้ก็เพิ่มความเห็นแก่ตัว ไม่ใช่ทำลายความเห็นแก่ตัว นี้เรียกว่ากีฬาจอมปลอม เพราะมันปากอย่างใจอย่าง. ทำอย่างนั้นยังทำได้ แต่ที่มาขอให้ทำ*ปากอย่างใจอย่าง* อย่างนี้บ้าง กลับไม่เอา. มันจริงกว่ามันถูกกว่า ของธรรมชาติอย่าว่าของกู; ของพระเจ้าอย่าว่าของกู; ให้ถือเป็นของยืมใช้ ธรรมชาติก็ยอมให้ พระเจ้าก็ยอมให้ เราก็สบายจนตลอดชีวิต อย่างนี้มันดีกว่า. เพราะฉะนั้นชีวิตของเรามันเป็นชีวิตที่ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความกลัว; เรียกว่าไม่มีความทุกข์คำเดียวมันรวมหมด คือไม่มีปัญหา ไม่มีความกลัว ไม่มีความสะดุ้ง ไม่มีวิตกกังวล ไม่มีอะไรหมด.

นี่แหละคือ "*เคล็ด*" *ที่จะเป็นอยู่อย่างดีที่สุดเท่าที่มนุษย์จะพึงทำได้* เรียกว่าสิ่งดีที่สุดที่มนุษย์จะทำได้; มันก็จบกันเท่านี้ไม่มีอะไร. เกิดมาก็เพื่อให้ได้สิ่งดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้. นี่ง่ายนิดเดียว แต่ในมหาวิทยาลัยของคุณไม่ยักสอนกัน, ของง่าย ๆ นิดเดียวนี้จนคุณก็ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม. เมื่อไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม ก็เป็นอันว่าไม่รู้ทั้งหมดแหละ เรื่องดี–เรื่องชั่ว เรื่องบุญ–เรื่องบาป เรื่องอะไรมันไม่รู้ไปหมด แล้วมันไม่สนใจด้วย; เพราะไม่สนใจที่จะรู้ว่าเกิดมาทำไม.

ครั้งนี้เราถือว่า เป็นการบรรยายสรุปครั้งสุดท้ายสำหรับพวกคุณ ที่มีโอกาสมาบวชระหว่างปิดภาคเรียนควรจะได้รู้อะไรบ้าง ในเมื่อจะกลับออกไปเป็นฆราวาส. ผมก็พยายามเลือกสรรดีที่สุดแล้ว ว่าเรื่องอะไรบ้างที่จะเหมาะแก่คุณผู้มีความประสงค์อย่างนี้; ฉะนั้นจึงได้บรรยายคำบรรยายชุดนี้ โดยหัวข้อที่เรียกว่า "**ฆราวาสธรรม**" เป็นธรรมะสำหรับฆราวาสเท่าที่จำเป็นแก่ฆราวาส และที่ฆราวาสจะถือเอาประโยชน์ให้ได้มากที่สุดเท่าไร; เรียกว่า "ฆราวาสธรรม" ของพวกเราที่นี่โดยเฉพาะ. เพราะว่ามันอาจจะไม่เหมือนกับที่เขาเรียกว่า "ฆราวาสธรรม" ในที่อื่น ๆ ซึ่งมันอาจจะแคบเกินไป มีเพียงเรื่องทำมาหากินเป็นต้น. ส่วนผมนี้ คำว่า "ฆราวาส" ก็ไม่ยอมให้ละทิ้งพุทธศาสนา: ซีกหนึ่งให้เป็นเรื่องร่างกายทำมาหากินไป; อีกซีกหนึ่งก็เป็นเรื่องทางจิต—ทางวิญญาณ จะต้องมีความแจ่มแจ้ง สว่างไสวไป, แล้วก็ไปด้วยกัน. นั่นคือเป็นฆราวาสที่ดี, เป็นพระอยู่ในตัวเสร็จแล้วตลอดเวลา; แต่ว่าเป็นพระที่เดินไปช้า ๆ.

นี่ขอสรุปใจความไว้อย่างนี้ ว่าเป็นฆราวาสที่ดีที่สุดในโลก เพราะว่าเป็นฆราวาสตามแบบของพุทธบริษัท มีหลักของพุทธศาสนาเป็นเครื่องประคับประคอง. นี้ขอให้มีความเข้าใจ และดำเนินการปฏิบัติ ที่ถูกตรงโดยใจความดังที่กล่าวมาแล้วนี้; แล้วก็มีความเจริญงอกงาม ก้าวหน้าในทางแห่งพระพุทธศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา ทุกทิพาราตรี เทอญ.

พระบาลี

มหาสติปัฏฐานสูตร

สูตรที่ ๙ แห่งมหาวรรค ทีฆนิกาย สุตตันตปิฎก เล่ม ๑๐ หน้า ๓๒๕ บรรพ ๒๗๓

แปลมีเนื้อความเท่าบาลี.

ข้าพเจ้าฟังมาแล้วอย่างนี้ : ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ใน (ดินแดนแห่ง)(๑) หมู่ชนชาวกุรุทั้งหลาย. มีนิคมแห่งชาวกุรุชื่อนิคมกัมมาสทัมมะ (เป็นที่ภิกขาจาร). ณ ที่นั้นเอง พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุ ท. (เพื่อให้เตรียมตัวฟัง ด้วยคำสำหรับทัก) ว่า "ภิกษุ ท.!" ครั้นภิกษุ ท. ทูลขานว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ" ดังนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเนื้อความ (อันเป็นอุทเทศคือหัวข้อแห่งมหาสติปัฏฐานสูตร) นี้ว่า :—

ภิกษุ ท. หนทางนี้ **เป็นหนทางเครื่องไปทางเดียว — เพื่อความบริสุทธิ์หมดจดของสัตว์ทั้งหลาย — เพื่อการก้าวล่วงเสียซึ่งความโศกและความร่ำไรรำพัน — เพื่อความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์และโทมนัส — เพื่อบรรลุธรรมอันสัตว์พึงรู้ — เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง.** หนทางนี้คือ สติปัฏฐานสี่. ฯ สติปัฏฐานทั้งสี่คืออะไรเล่า? ภิกษุ ท.! ภิกษุในศาสนานี้ (๑) เป็นผู้มีปรกติเห็นกาย (ส่วนย่อย) ในกาย (ส่วนรวม) อยู่. เธอมีความเพียรเครื่องเผาบาป มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม มีสติ นำความพอใจและความไม่พอใจในโลกออกเสียได้, (เรียกว่ากายานุปัสสนาสติปัฏฐาน). (๒) เป็นผู้มีปรกติเห็นเวทนาในเวทนา ท. อยู่. เธอมีความเพียรเครื่องเผาบาป มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม มีสติ นำความพอใจและความ

---

(๑) คำในวงเล็บทุกแห่ง ขอให้อ่านติดกันอย่าชะงัก เป็นคำเติมเข้าเพื่อให้ได้ความชัดเจนสำหรับผู้ที่ยังไม่คุ้นเคยกับบาลี. การเติมไม่ใช่เติมตามความเห็นอัตโนมัติ เติมตามแนวแห่งอัฏฐกถา. สำหรับผู้เชี่ยวชาญคุ้นเคยอยู่กับบาลีย่อมรู้ได้เอง แต่สำหรับผู้ใหม่แล้วเป็นการจำเป็นอย่างยิ่ง มิฉะนั้นจะเข้าใจความเขวไป หรือเกิดความสงสัย. ส่วนตัวเลขและอักษรตัวเขื่องในวงเล็บกลมและเหลี่ยมนั้น ทำเพื่อช่วยให้ผู้ศึกษากำหนดจำนวนแห่งใจความหรือหัวข้อได้ง่ายเข้า. พึงทราบว่า ในต้นฉบับภาษาบาลี ไม่มีเลขบอกจำนวนเช่นนี้ แต่ผู้ที่ยังใหม่ ไม่ชำนาญอ่านจะพ้นเฝือ จึงมีเลขหมายไว้ให้กำหนดได้ง่าย และคำว่า ท. ให้อ่านว่า ทั้งหลาย เช่นภิกษุ ท.! อ่านว่าภิกษุทั้งหลาย! — ผู้แปล.

ไม่พอใจในโลกออกเสียได้, (เรียกว่าเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน). (๓) เป็นผู้มีปรกติเห็นจิตในจิตอยู่. เธอมีความเพียรเครื่องเผาบาป มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม มีสติ นำความพอใจและความไม่พอใจในโลก ออกเสียได้, (เรียกว่าจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน). (๔) เป็นผู้มีปรกติเห็นธรรมในธรรม ท. อยู่. เธอมีความเพียรเครื่องเผาบาป มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม มีสติ นำความพอใจและความไม่พอใจในโลกออกเสียได้, (เรียกว่าธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน).

[จบอุทเทศคือหัวข้อ ต่อไปนี้ เป็นนิทเทศ คือคำอธิบายของอุทเทศ]

(๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน)

(มี ๖ ข้อ)

ภิกษุ ท.! ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่นั้น เป็นอย่างไรเล่า ?

[กายา.—ข้อ ๑.] ภิกษุ ท.! ภิกษุในศาสนานี้ ไปแล้วสู่ป่า หรือโคนไม้ หรือเรือนว่าง(๑) ก็ตาม, ย่อมนั่งคู้ขาเข้ามาโดยรอบ (ขัดสมาธิ) ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า, เธอผู้มีสตินั่นเทียว หายใจออก มีสติหายใจเข้า. ๑. เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว. เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว. ฯ ๒. เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกสั้น. เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้าสั้น. ฯ ๓. เธอย่อมทำในบทศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวงจักหายใจออก, เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวง จักหายใจเข้า. ฯ ๔. เธอย่อมทำในบทศึกษาว่าเราทำกายสังขาร (คือลมหายใจเข้าออก) ให้รำงับอยู่ จักหายใจออก. เราทำกายสังขารให้รำงับอยู่ จักหายใจเข้า. ฯ ภิกษุ ท.! เปรียบเหมือนนายช่างกลึง หรือลูกมือของนายช่างกลึงผู้ชำนาญเมื่อเขาชักเชือกกลึงยาว ก็รู้ชัดว่าเราชักเชือกกลึงยาว, เมื่อชักเชือกกลึงสั้น ก็รู้ชัดว่าเราชักเชือกกลึงสั้น. ฉันใดก็ฉันนั้น ภิกษุ ท.! ภิกษุเมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว, หายใจออกสั้น

---

(๑) สุญญาคารแปลว่าเรือนว่าง คือที่สงัดสำหรับทำความเพียรนอกจากป่าหรือโคนไม้, ท่านรวม ท้องถ้ำ ภูเขา ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง เข้าในเรือนว่างด้วย – ผู้แปล.

ก็รู้ชัดว่าหายใจออกสั้น. หายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว, หายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้าสั้น. เธอย่อมศึกษาว่า เราจักเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวง หายใจออก, หายใจเข้า. เราทำกายสังขารให้สงบอยู่จักหายใจออก, หายใจเข้า. ฯ

ด้วยอาการอย่าง (กล่าวมา) นี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกาย ในกาย อันเป็นภายใน (คือของตน) บ้าง ในกาย อันเป็นภายนอก (คือของผู้อื่น) บ้างในกายทั้งภายในและภายนอกบ้าง, และเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมอันเป็นเหตุให้เกิดขึ้น ในกาย (นี้) บ้าง, เห็นธรรมเป็นเหตุเสื่อมไป ในกาย (นี้) บ้าง, เห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดขึ้นและเสื่อมไปในกาย (นี้) บ้าง. ก็แหละ สติ (คือความระลึก) ว่า "กายมีอยู่" ดังนี้ของเธอนั้น เป็นสติที่เธอดำรงไว้เพียงเพื่อความรู้(๑) เพียงเพื่ออาศัยระลึก, ที่แท้เธอเป็นผู้ที่ตัณหาและทิฏฐิอาศัยไม่ได้ เธอไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลกนี้. ฯ ภิกษุ ท.! แม้นี้ก็ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ (ประการหนึ่ง). [ข้อ ๑ ว่าด้วยลมหายใจมี ๔ อย่าง จบ].

[กายา — ข้อ ๒] ภิกษุ ท.! อย่างอื่นยังมีอีก. ๑. ภิกษุ เมื่อเดินอยู่ ย่อมรู้ชัดว่า "เราเดินอยู่."(๒) ๒. เมื่อยืน ย่อมรู้ชัดว่า "เรายืนอยู่." ๓. เมื่อนั่งย่อมรู้ชัดว่า "เรานั่งอยู่." ๔. เมื่อนอน ย่อมรู้ชัดว่า "เรานอนอยู่." เธอตั้งกายไว้ด้วยอาการอย่างใด ๆ ย่อมรู้ทั่วถึงกายนั้น ด้วยอาการอย่างนั้น ๆ.

ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกาย ในกายอันเป็นภายในบ้าง ในกายอันเป็นภายนอกบ้าง, ฯ ล ฯ.... (คำที่ละไว้นี้ เหมือนท้าย ข้อ ๑ ข้างต้นดูเติมให้เต็มเอาเองก็ได้).... ฯ ภิกษุ ท! แม้อย่างนี้ก็ชื่อว่า ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกาย อยู่ (อีกประการหนึ่ง). [ข้อ ๒ ว่าด้วยอิริยาบถ มี ๔ อย่าง จบ.]

[กายา — ข้อ ๓] ภิกษุ ท.! อย่างอื่นยังมีอีก. ๑. ภิกษุย่อมเป็นผู้มีปรกติ(๓) ทำความรู้สึกตัวทั่วพร้อม ในการก้าวไปข้างหน้า ในการถอยกลับข้างหลัง. ๒. เป็นผู้มีปรกติ

---

(๑) เพียงเพื่อความรู้ คือระลึกยึดเอากายนี้เป็นอารมณ์สำหรับพิจารณาหาความรู้, ไม่ได้เข้าใจหรือยึดมั่นว่ากายเป็นธรรมที่มีตัวตนอันจะเข้ายึดถือเป็นของตนได้. แม้ในเวทนา จิต ธรรม ก็เหมือนกัน.

(๒) รู้ว่าเดินด้วยอนัตตานุปัสนาญาณโดยปรมัตถ์ คือประชุมแห่งนามรูปเคลื่อนไหวไปอยู่ หาใช่สัตว์เดินบุคคลเดิน เหมือนเสียงที่กล่าวกันไม่, นั่ง นอน ยืน ก็อย่างเดียวกัน.

(๓) คำว่ามีปรกติ คือมีอาการทำอย่างนั้น ๆ เป็นประจำไม่มีขาดระยะ ได้แก่ทำเสมอ, คำนี้ท่านหมายความหนักยิ่งกว่าทำจนชิน ทำชินแล้วอาจไม่ทำก็ได้ ส่วนคำนี้เป็นการทำเรื่อย อย่างที่เรียกว่าติดสันดานจนถึงดับลมหายใจ.

ทำความรู้สึกตัวทั่วพร้อม ในการแลดู ในการเหลียวดู. ๓. เป็นผู้มีปรกติทำความรู้สึกตัวทั่วพร้อม ในการคู้ ในการเหยียด (อวัยวะ). ๔. เป็นผู้มีปรกติทำความรู้สึกตัวทั่วพร้อมในการทรงสังฆาฏิ บาตร จีวร.(๑) ๕. เป็นผู้มีปรกติทำความรู้สึกตัวทั่วพร้อม ในการกิน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม.(๒) ๖. เป็นผู้มีปรกติทำความรู้สึกตัวทั่วพร้อมในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ. ๗. เป็นผู้มีปรกติทำความรู้สึกตัวทั่วพร้อมในการไป การหยุด การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง.

ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกาย ในกายอันเป็นภายในบ้าง ในกายอันเป็นภายนอกบ้าง, ฯ ล ฯ.... (คำต่อไปนี้ ก็เหมือนท้ายข้อ ๑ ข้างต้น)...ฯ ภิกษุ ท.! แม้อย่างนี้ ก็ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ (อีกประการหนึ่ง). [ข้อ ๓ ว่าด้วยสัมปชัญญะ มี ๗ อย่าง จบ]

[กายา – ข้อ ๔.] ภิกษุ ท.! อย่างอื่นยังมีอีก. ภิกษุพิจารณาเห็นกายนี้แล จากพื้นเท้าขึ้นไปสู่เบื้องบน จากปลายผมลงมาในเบื้องต่ำ อันมีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ ว่า: ในกายนี้มีผม ท. ขน ท. เล็บ ท. ฟัน ท. หนังเนื้อ เอ็น ท. กระดูก ท. เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ สายรัดไส้ อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด น้ำเหลือง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา มันเหลว น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร ดังนี้. ภิกษุ ท. เปรียบเหมือนไถ้(๓) มีปากสองข้าง เต็มไปด้วยธัญญชาติมีอย่างต่าง ๆ คือ ข้าวสาลี ข้าวเปลือก ถั่วเขียว ถั่วราชมาส งา ข้าวสาร. บุรุษผู้มีตาดี (ไม่บอด) แก้ไถ้นั้นออกแล้ว พิจารณาเห็นได้ว่า พวกนี้ข้าวสาลี พวกนี้ข้าวเปลือก พวกนี้ถั่วเขียว พวกนี้ถั่วราชมาส พวกนี้งา พวกนี้ข้าวสาร. ภิกษุ ท.! ฉันใดก็ฉันนั้น ภิกษุพิจารณากายนี้แล จากพื้นเท้าขึ้นไปในเบื้องบน จากปลายผมลงมาในเบื้องต่ำ มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ ว่า: ในกายนี้ มีผม ท. ขน ท. เล็บ ท.... ฯ ล ฯ น้ำมูก ไขข้อ มูตร ดังนี้.

---

(๑) ถ้าผู้ศึกษาเป็นคฤหัสถ์ เปลี่ยนเป็นการนุ่งห่มผ้านุ่งห่ม และใช้สอยภาชนะอันใดก็ได้ ในข้ออื่นก็พึงรู้ความหมายอย่างเดียวกัน.

(๒) กินคือกินอาหารมื้อประจำวัน เคี้ยวคือกินของเล่นจุบจิบ. ดื่มกับลิ้มก็นัยเดียวกัน.

(๓) ถุงชนิดมีปากรูดได้สองข้าง ไม่มีนิยมว่าข้างไหนเป็นก้นเป็นปาก.

ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกาย ในกายอันเป็นภายในบ้าง, ในกายอันเป็นภายนอกบ้าง, ฯ ล ฯ.... (คำต่อไป ก็เหมือนท้ายข้อ ๑ ข้างต้น)...ฯ ภิกษุ ท.! แม้อย่างนี้ ก็ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ (อีกประการหนึ่ง). [ข้อ ๔ ว่าด้วยของปฏิกูลในกาย ๓๑ อย่าง(๑) จบ.]

[กายา.—ข้อ ๕] ภิกษุ ท.! อย่างอื่นยังมีอีก. ภิกษุย่อมพิจารณากายอันตั้งอยู่ ดำรงอยู่ ตามปรกตินี้แล โดยความเป็นธาตุว่า: ในกายนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ดังนี้. ภิกษุ ท.! เปรียบเหมือนคนฆ่าโคหรือลูกมือของคนฆ่าโคผู้ชำนาญฆ่าโคแล้วนั่งแบ่งออกเป็นส่วน ๆ ที่หนทางสี่แยก. ภิกษุ ท.! ฉันใดก็ฉันนั้น ที่ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นกายอันตั้งอยู่ ดำรงอยู่ตามปรกตินี้แล โดยความเป็นธาตุว่า: ในกายนี้มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ดังนี้.

ด้วยอาการอย่างนี้แล ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกาย อันเป็นภายในบ้าง, ในกายอันเป็นภายนอกบ้าง, ฯ ล ฯ... (คำต่อไปก็เหมือนท้ายข้อ ๑ ข้างต้น)...ฯ ภิกษุ ท.! แม้อย่างนี้ ก็ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้มีปรกติ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ (อีกประการหนึ่ง). [ข้อ ๕ ว่าด้วยธาตุ ๔ อย่าง จบ].

[กายา.—ข้อ ๖] ภิกษุ ท.! อย่างอื่นยังมีอีก. (๑) ภิกษุพึงเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าที่ทิ้งศพ ตายแล้ววันหนึ่งบ้าง ตายแล้วสองวันบ้าง ตายแล้วสามวันบ้าง กำลังขึ้นพอง มีสีเขียวน่าเกลียด มีหนองไหลน่าเกลียดฉันใด, เธอพึงน้อมเข้าไปเปรียบกับกายนี้ฉันนั้นว่า: แม้กายนี้แล ก็มีธรรมดาเป็นอย่างนี้ มีภาวะเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนี้ไปได้ ดังนี้. ฯ ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกาย อันเป็นภายในบ้าง, ในกายอันเป็นภายนอกบ้าง, ฯ ล ฯ... (คำต่อไปก็เหมือนท้ายข้อ ๑ ข้างต้น) ... ฯ ภิกษุ ท.! แม้อย่างนี้ก็ชื่อว่า ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ (อีกประการหนึ่ง).

---

(๑) จำนวน ๓๒ อย่างนั้น เป็นการนับทำนองอัฏฐกถา หรือปกรณ์รุ่นหลัง โดยท่านแยกให้มีเยื่อสมองกระดูก (มันสมอง) ต่อท้ายเข้าอีกอันหนึ่ง จึงเป็น ๓๒, ส่วนในบาลี นับเยื่อในสมองนี้รวมเข้าใน เยื่อในกระดูกเสีย จึงมีเพียง ๓๑.

ภิกษุ ท.! อย่างอื่นยังมีอีก. (๒) ภิกษุพึงเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าที่ทิ้งศพ อันฝูงกาบ้างเจาะกินอยู่, อันฝูงนกตะกรุมบ้าง จิกกินอยู่, อันฝูงแร้งบ้าง เจาะกินอยู่, อันฝูงสุนัขบ้าง กัดกินอยู่, อันฝูงสุนัขจิ้งจอกบ้าง กัดกินอยู่, อันหมู่หนอนต่างชนิดบ้าง บ่อนกินอยู่ ฉันใด, เธอก็พึงน้อมเข้าไปเปรียบกับกายนี้ ฉันนั้นว่า: แม้กายนี้แล ก็มีธรรมดาเป็นอย่างนี้ มีภาวะเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนี้ไปได้ ดังนี้. ฯ ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกาย อันเป็นภายในบ้าง, ในกายอันเป็นภายนอกบ้าง, ฯ ล ฯ... (คำต่อไปนี้ก็เหมือนท้ายข้อ ๑ ข้างต้น) ...ฯ ภิกษุ ท! แม้อย่างนี้ก็ชื่อว่า ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ (อีกประการหนึ่ง).

ภิกษุ ท.! อย่างอื่นยังมีอีก. (๓) ภิกษุพึงเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าเป็นที่ทิ้งศพ เป็นร่างกระดูกมีเนื้อและเลือด ยังมีเอ็นเป็นเครื่องรึงรัด ฉันใด, เธอพึงน้อมเข้าไปเปรียบกับกายนี้ ฉันนั้นว่า; แม้กายนี้แล ก็มีธรรมดาเป็นอย่างนี้มีภาวะเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงพ้นจากความเป็นอย่างนี้ไปได้ ดังนี้. ฯ ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกาย อันเป็นภายในบ้าง, ในกายอันเป็นภายนอกบ้าง, ฯ ล ฯ... (คำต่อไปก็เหมือนท้ายข้อ ๑ ข้างต้น)...ฯ ภิกษุ ท.! แม้อย่างนี้ก็ชื่อว่า ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ (อีกประการหนึ่ง).

ภิกษุ ท! อย่างอื่นยังมีอีก. (๔) ภิกษุพึงเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าเป็นที่ทิ้งศพ เป็นร่างกระดูกปราศจากเนื้อ แต่ยังมีน้ำเลือดเปื้อนอยู่ ยังมีเอ็นเป็นเครื่องรึงรัด ฉันใด, เธอพึงน้อมเข้าไปเปรียบกับกายนี้ ฉันนั้นว่า: แม้กายนี้แล ก็มีธรรมดาเป็นอย่างนี้ มีภาวะเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงพ้นจากความเป็นอย่างนี้ไปได้ ดังนี้. ฯ ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกายอันเป็นภายในบ้าง, ในกายอันเป็นภายนอกบ้าง, ฯ ล ฯ... (คำต่อไปเหมือนท้ายข้อ ๑ ข้างต้น)...ฯ ภิกษุ ท.! แม้อย่างนี้ก็ชื่อว่า ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ (อีกประการหนึ่ง).

ภิกษุ ท.! อย่างอื่นยังมีอีก. (๕) ภิกษุพึงเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าเป็นที่ทิ้งศพ เป็นร่างกระดูกปราศจากเนื้อและเลือด แต่ยังมีเอ็นรึงรัด ฉันใด, เธอพึงน้อมเข้าไป

เปรียบกับกายนี้ ฉันนั้นว่า: แม้กายนี้แล ก็มีธรรมดาเป็นอย่างนี้ มีภาวะเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงพ้นจากความเป็นอย่างนี้ไปได้ ดังนี้. ฯ ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกาย อันเป็นภายในบ้าง, ในกายอันเป็นภายนอกบ้าง, ฯ ล ฯ... (คำต่อไปนี้เหมือนท้ายข้อ ๑ ข้างต้น)...ฯ ภิกษุ ท.! แม้อย่างนี้ก็ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ (อีกประการหนึ่ง).

ภิกษุ ท.! อย่างอื่นยังมีอีก. (๖) ภิกษุพึงเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ ในป่าช้าเป็นที่ทิ้งศพเป็นร่างกระดูกไม่มีเอ็นรึงรัดกระจัดกระจายไปในทิศต่าง ๆ กระดูกมือไปทาง กระดูกเท้าไปทาง กระดูกแข้งไปทาง กระดูกขาไปทาง กระดูกสะเอวไปทาง กระดูกหลังไปทาง(๑) กระดูกข้อสันหลังไปทาง(๑) กระดูกซี่โครงไปทาง กระดูกหน้าอกไปทาง กระดูกไหล่ไปทาง กระดูกแขนไปทาง(๒) กระดูกคอไปทาง กระดูกคางไปทาง กระดูกฟันไปทาง กระโหลกศีรษะไปทาง ฉันใด, เธอพึง น้อมเข้าไปเปรียบกับกายนี้ฉันนั้นว่า: แม้กายนี้แล ก็มีธรรมดาเป็นอย่างนี้ มีภาวะเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงพ้นจากความเป็นอย่างนี้ไปได้. ฯ ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกาย อันเป็นภายในบ้าง, ในกายอันเป็นภายนอกบ้าง, ฯ ล ฯ...(คำต่อไปเหมือนท้ายข้อ ๑ ข้างต้น)...ฯ ภิกษุ ท.! แม้อย่างนี้ก็ชื่อว่า ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายอยู่ (อีกประการหนึ่ง).

ภิกษุ ท.! อย่างอื่นยังมีอีก. (๗) ภิกษุพึงเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ ในป่าช้าเป็นที่ทิ้งศพ เป็นชิ้นกระดูกทั้งหลาย มีสีขาวเปรียบด้วยสีสังข์ฉันใด. เธอพึงน้อมเข้าไปเปรียบกับกายนี้ ฉันนั้นว่า: แม้กายนี้แล ก็มีธรรมดาเป็นอย่างนี้ มีภาวะเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงพ้นจากความเป็นอย่างนี้ไปได้ ดังนี้. ฯ ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกาย อันเป็นภายในบ้าง, ในกายอันเป็นภายนอกบ้าง, ฯ ล ฯ... (คำต่อไปนี้เหมือนท้ายข้อ ๑

---

(๑) นี้เป็นการแยกคงไว้ตามฉบับพระไตรปิฎก. ส่วนสวดมนต์ฉบับหลวง และฉบับหลักสูตรนักธรรมเอก รวมเป็นศัพท์เดียวกัน แปลว่ากระดูกสันหลังเลย.

(๒) ฉบับสวดมนต์ยกเอากระดูกแขนไปไว้หน้ากระดูกไหล่.

ข้างต้น) . . .ฯ ภิกษุ ท. ! แม้อย่างนี้ก็ชื่อว่า ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ (อีกประการหนึ่ง).

ภิกษุ ท. ! อย่างอื่นยังมีอีก. (๘) ภิกษุพึงเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าเป็นที่ทิ้งศพ เป็นชิ้นกระดูกทั้งหลายเป็นกอง ๆ เรี่ยรายอยู่นานเกินกว่าปีหนึ่ง ฉันใด, เธอพึงน้อมเข้าไปเปรียบกับกายนี้ ฉันนั้นว่า : แม้กายนี้แล ก็มีธรรมดาเป็นอย่างนี้ มีภาวะเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงพ้นจากความเป็นอย่างนี้ไปได้ดังนี้. ฯ ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกายอันเป็นภายในบ้าง, ในกายอันเป็นภายนอกบ้าง, ฯลฯ... (คำต่อไปเหมือนท้ายข้อ ๑ ข้างต้น) . . .ฯ ภิกษุ ท. ! แม้อย่างนี้ก็ชื่อว่า ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ (อีกประการหนึ่ง).

ภิกษุ ท. ! อย่างอื่นยังมีอีก. (๙) ภิกษุพึงเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าเป็นที่ทิ้งศพ เป็นกระดูกทั้งหลาย เปื่อยเป็นผงละเอียดฉันใด, เธอพึงน้อมเข้าไปเปรียบกับกายนี้ ฉันนั้นว่า ; แม้กายนี้แล ก็มีธรรมดาเป็นอย่างนี้ มีภาวะเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงพ้นจากความเป็นอย่างนี้ไปได้ ดังนี้.

ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกาย ในกายอันเป็นภายในบ้าง, ในกายอันเป็นภายนอกบ้าง, ในกายอันเป็นภายในและภายนอกบ้าง, และเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุให้เกิดขึ้นในกายนี้บ้าง, เห็นธรรมเป็นเหตุเสื่อมไปในกายนี้บ้าง, เห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดขึ้นและเสื่อมไปในกายนี้บ้าง, ก็แหละสติ (คือความระลึก) ว่า "กายมีอยู่" ดังนี้ของเธอนั้น เป็นสติที่เธอดำรงไว้เพียงเพื่อความรู้ เพียงเพื่ออาศัยระลึก. ที่แท้เธอเป็นผู้ที่ตัณหาและทิฏฐิอาศัยไม่ได้ และเธอไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลกนี้.ฯ ภิกษุ ท. ! แม้อย่างนี้ก็ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ (อีกประการหนึ่ง). [ข้อ ๖ ว่าด้วยซากศพ ๙ อย่างจบ].

กายานุปัสสนาสติปัฏฐานที่ ๑ จบ

(๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน)

[เห็นเวทนาโดยลักษณะ ๙ อย่าง]

ภิกษุ ท. ! ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา ท. อยู่นั้นเป็นอย่างไรเล่า ?

ภิกษุ ท. ! ภิกษุในศาสนานี้ :— ๑. เมื่อเสวยเวทนาอันเป็นสุขก็ตามย่อมรู้ชัดว่า "เราเสวยเวทนาอันเป็นสุข." ๒. เมื่อเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์ก็ตาม ย่อมรู้ชัดว่า "เราเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์." ๓. เมื่อเสวยเวทนาอันไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขก็ตาม ย่อมรู้ชัดว่า "เราเสวยเวทนาอันไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข." ๔. เมื่อเสวยเวทนาอันเป็นสุขเจืออามิส (๑) ก็ตาม ย่อมรู้ชัดว่า "เราเสวยสุขเวทนาเจืออามิส". ๕. เมื่อเสวยเวทนาอันเป็นสุข ไม่เจืออามิสก็ตาม ย่อมรู้ชัดว่า "เราเสวยสุขเวทนาอันไม่เจืออามิส." ๖. เมื่อเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์เจืออามิสก็ตาม ย่อมรู้ชัดว่า "เราเสวยทุกขเวทนาเจืออามิส". ๗. เมื่อเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์ไม่เจืออามิสก็ตาม ย่อมรู้ชัดว่า "เราเสวยทุกขเวทนาอันไม่เจืออามิส ๘. เมื่อเสวยเวทนาอันไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข อันเจืออามิสก็ตาม ย่อมรู้ชัดว่า "เราเสวยอทุกขมสุขเวทนาเจืออามิส". ๙. เมื่อเสวยเวทนาอันไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข อันไม่เจืออามิสก็ตาม ย่อมรู้ชัดว่า "เราเสวยอทุกขมสุขเวทนาไม่เจืออามิส."

ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา ท. อันเป็นภายในบ้าง, ในเวทนา ท. อันเป็นภายนอกบ้าง, ในเวทนา ท. ทั้งภายในและภายนอกบ้าง. และเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุให้เกิดขึ้นในเวทนาบ้าง, เห็นธรรมเป็นเหตุเสื่อมไปในเวทนาบ้าง, เห็นทั้งธรรมอันเป็นเหตุเกิดขึ้นและเสื่อมไปในเวทนาบ้าง. ก็แหละสติ (คือความระลึก) ว่า "เวทนามีอยู่" ดังนี้ของเธอนั้น เป็นสติที่เธอดำรงไว้เพียง

---

(๑) เจืออามิส คือเนื่องหรือเกิดมาแต่กามคุณ ได้แก่รูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสที่กำหนัดย้อมใจ. ไม่เจืออามิส คือไม่เกี่ยวเนื่องกับกามคุณนั้น ที่เป็นสุขเช่นสุขในฌาน, ทุกข์เช่นทุกข์เกิดแต่การทรมานตนเพื่อละกิเลสเป็นต้น. ไม่ทุกข์ไม่สุข คือเฉย ๆ ในเมื่อกระทบกามคุณ หรือกระทบสิ่งอันไม่ใช่กาม.

เพื่อความรู้ เพียงเพื่ออาศัยระลึก. ที่แท้ เธอเป็นผู้ที่ตัณหาและทิฏฐิอาศัยไม่ได้ และเธอไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลกนี้. ฯ ภิกษุ. ท. ! อย่างนี้แล ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา ท. อยู่.

เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานที่ ๒ จบ

(จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน)

[เห็นจิตโดยลักษณะ ๑๖ อย่าง]

ภิกษุ ท. ! ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ นั้น เป็นอย่างไรเล่า ?

ภิกษุ ท. ! ภิกษุในศาสนานี้ ๑. รู้จักจิตอันมีราคะก็ตาม ว่า "จิตมีราคะ," ๒. รู้จักจิตอันปราศจากราคะก็ตาม ว่า "จิตปราศจากราคะ," ๓. รู้จักจิตอันมีโทสะก็ตาม ว่า "จิตมีโทสะ," ๔. รู้จักจิตอันปราศจากโทสะก็ตาม ว่า "จิตปราศจากโทสะ," ๕. รู้จักจิตอันมีโมหะก็ตาม ว่า "จิตมีโมหะ," ๖. รู้จักจิตอันปราศจากโมหะก็ตาม ว่า "จิตปราศจากโมหะ" ๗. รู้จักจิตอันหดหู่ก็ตาม ว่า "จิตหดหู่," ๘. รู้จักจิตอันฟุ้งซ่านก็ตาม ว่า "จิตฟุ้งซ่าน," ๙. รู้จักจิตอันถึงความเป็นจิตใหญ่ก็ตาม ว่า "จิตถึงแล้วซึ่งความเป็นจิตใหญ่,"(๑) ๑๐ รู้จักจิตอันไม่ถึงความเป็นจิตใหญ่ก็ตาม ว่า "จิตไม่ถึงความเป็นจิตใหญ่" ๑๑. รู้จักจิตอันมีจิตอื่นยิ่งกว่าก็ตาม ว่า "จิตยังมีจิตอื่นยิ่งกว่า." ๑๒. รู้จักจิตอันไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่าก็ตาม ว่า "จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า." ๑๓. รู้จักจิตอันตั้งมั่นก็ตาม ว่า "จิตตั้งมั่น," ๑๔. รู้จักจิตอันไม่ตั้งมั่นก็ตาม ว่า "จิตไม่ตั้งมั่น," ๑๕. รู้จักจิตอันพ้นพิเสสแล้วก็ตาม ว่า "จิตพ้นพิเสสแล้ว," ๑๖. รู้จักจิตอันไม่พ้นพิเสสก็ตาม ว่า "จิตยังไม่พ้นพิเสส."

ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นจิต ในจิตอันเป็นภายในบ้าง, ในจิตอันเป็นภายนอกบ้าง ในจิตทั้งภายในภายนอกบ้าง. และเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็น

---

(๑) จิตถึงความเป็นจิตใหญ่คือ จิตตั้งอยู่ในรูปฌานและอรูปฌาน ที่ไม่ถึงความเป็นจิตใหญ่ ได้แก่จิตอันยังอยู่ในกาม.

ธรรมเป็นเหตุให้เกิดขึ้นในจิตบ้าง, เห็นธรรมเป็นเหตุเสื่อมไปในจิตบ้าง, เห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดขึ้นและเสื่อมไปในจิตบ้าง. ก็แหละสติ (คือความระลึก) ว่า "จิตมีอยู่" ดังนี้ ของเธอนั้น เป็นสติที่เธอดำรงไว้เพียงเพื่อความรู้ เพียงเพื่อความอาศัยระลึก. ที่แท้เธอเป็นผู้ที่ตัณหาและทิฏฐิอาศัยไม่ได้ และเธอไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลกนี้ ฯ ภิกษุ ท. ! อย่างนี้แล ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่.

จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานที่ ๓ จบ

(ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน)

[มี ๕ ข้อ]

ภิกษุ ท. ! ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรม ในธรรมทั้งหลายอยู่นั้น เป็นอย่างไรเล่า ?

[ธัมมา—ข้อ ๑] ภิกษุ ท. ! ภิกษุในศาสนานี้เป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. คือ **นิวรณ์ ๕ อย่าง.** ภิกษุ ท. ! ภิกษุมีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. นั้น เป็นอย่างไรเล่า ? (๑) ภิกษุ ท. ! ภิกษุในศาสนานี้ **ย่อมรู้แจ้งชัดกามฉันทะ** อันมีอยู่ภายในจิตก็ตาม ว่า "กามฉันทะภายในจิตของเรามีอยู่," รู้แจ้งชัดกามฉันทะอันไม่มีอยู่ภายในจิตก็ตาม ว่า "กามฉันทะภายในจิตของเราไม่มีอยู่," ก็แหละการบังเกิดแห่งกามฉันทะที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดขึ้นนั้นด้วย [(๑)] การละกามฉันทะที่บังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการละนั้นด้วย, การไม่บังเกิดขึ้นอีกต่อไปแห่งกามฉันทะที่ละได้แล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการไม่บังเกิดอีกต่อไปนั้นด้วย. (๒) เธอ**ย่อมรู้ชัดแจ้งพยาบาท** อันมีอยู่ภายในจิตก็ตาม ว่า "พยาบาทภายในจิตของเรามีอยู่," รู้แจ้งชัดพยาบาทอันไม่มีอยู่ภายในจิตก็ตาม ว่า

---

(๑) ประโยชน์มีสำนวนเช่นนี้ เป็นการคงรูปไว้ตามสำนวนภาษาบาลี ถ้าเป็นสำนวนไทย ก็มีสั้น ๆ "เธอรู้จักการบังเกิดแห่งกามฉันทะที่ยังไม่บังเกิดขึ้น," เท่านั้น.

"พยาบาทภายในจิตของเราไม่มีอยู่," และการบังเกิดแห่งพยาบาทที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย, การละพยาบาทที่บังเกิดขึ้นแล้วย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการละนั้นด้วย, การไม่บังเกิดขึ้นอีกต่อไปแห่งพยาบาทที่ละได้แล้วย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการไม่บังเกิดอีกต่อไปนั้นด้วย. (๓) เธอ**ย่อมรู้แจ้งชัดถีนะมิทธะ** (ความหดเหี่ยวและมึนชาแห่งจิต) อันมีอยู่ภายในจิตก็ตาม ว่า "ถีนะมิทธะภายในจิตของเรามีอยู่," รู้แจ้งชัดถีนะมิทธะอันไม่มีอยู่ภายในจิตก็ตาม ว่า "ถีนะมิทธะภายในจิตของเราไม่มีอยู่," และการบังเกิดแห่งถีนะมิทธะที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย, การละถีนะมิทธะที่บังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการละนั้นด้วย, การไม่บังเกิดอีกต่อไปแห่งถีนะมิทธะที่ละได้แล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการไม่บังเกิดอีกต่อไปนั้นด้วย (๔) เธอ**ย่อมรู้แจ้งชัดอุทธัจจะกุกกุจจะ** (ความฟุ้งซ่านและรำคาญ) อันมีอยู่ภายในจิตก็ตาม ว่า "อุทธัจจะกุกกุจจะภายในจิตของเรามีอยู่," รู้แจ้งชัดอุทธัจจะกุกกุจจะอันไม่มีอยู่ภายในจิตก็ตาม ว่า "อุทธัจจะกุกกุจจะภายในจิตของเราไม่มีอยู่," และการบังเกิดแห่งอุทธัจจะกุกกุจจะที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย, การละอุทธัจจะกุกกุจจะที่บังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการละนั้นด้วย. การไม่บังเกิดขึ้นอีกต่อไปแห่งอุทธัจจะกุกกุจจะที่ละได้แล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการไม่บังเกิดอีกต่อไปนั้นด้วย. (๕) เธอ**ย่อมรู้แจ้งชัดวิจิกิจฉา** (ความลังเลสงสัย) อันมีอยู่ภายในจิตก็ตาม ว่า "วิจิกิจฉาภายในจิตของเรามีอยู่," รู้แจ้งชัดวิจิกิจฉาอันไม่มีอยู่ภายในจิตก็ตาม ว่า "วิจิกิจฉาภายในจิตของเราไม่มีอยู่." และการบังเกิดแห่งวิจิกิจฉาที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย, การละวิจิกิจฉาที่บังเกิดขึ้นแล้วย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการละนั้นด้วย. การไม่บังเกิดขึ้นอีกต่อไปแห่งวิจิกิจฉาที่ละได้แล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการไม่บังเกิดอีกต่อไปนั้นด้วย.

ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. อันเป็นภายในบ้าง, ในธรรม ท. อันเป็นภายนอกบ้าง, ในธรรม ท. อันเป็นทั้งภายในและภายนอกบ้าง. และเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรม เป็นเหตุให้เกิดขึ้นในธรรมบ้าง, เห็นธรรมเป็นเหตุเสื่อม

ไปในธรรมบ้าง, เห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดขึ้นและเสื่อมไปในธรรมบ้าง. ก็แหละสติ (คือความระลึก) ว่า "ธรรมมีอยู่" ดังนี้ของเธอนั้น เป็นสติที่เธอดำรงไว้เพียงเพื่อความรู้ เพียงเพื่ออาศัยระลึก, ที่แท้เธอเป็นผู้ที่ตัณหาและทิฏฐิอาศัยไม่ได้ และเธอไม่ยึดมั่นอะไรในโลกนี้ ฯ ภิกษุ ท.! อย่างนี้แล ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. คือนิวรณ์ ๕ อย่างอยู่. [ข้อ ๑ ว่าด้วยนิวรณ์ ๕ อย่างจบ].

[ธัมมา — ข้อ ๒] ภิกษุ ท.! อย่างอื่นยังมีอีก. ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. คือ **อุปาทานขันธ์ ๕ อย่าง**, ภิกษุ ท. ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรม ท. คืออุปาทานขันธ์ ๕ อย่างนั้นเป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! ภิกษุในศาสนานี้ (ย่อมพิจารณาเห็น) ว่า ๑. **รูป** เป็นอย่างนี้, เหตุให้เกิดแห่งรูปเป็นอย่างนี้ ความสลายของรูปเป็นอย่างนี้. ๒ **เวทนา** เป็นอย่างนี้, เหตุให้เกิดเวทนาเป็นอย่างนี้, ความสลายแห่งเวทนาเป็นอย่างนี้, ๓ **สัญญา** เป็นอย่างนี้, เหตุให้เกิดแห่งสัญญาเป็นอย่างนี้, ความสลายแห่งสัญญาเป็นอย่างนี้, ๔ **สังขาร ท.** เป็นอย่างนี้, เหตุให้เกิดแห่งสังขาร ท. เป็นอย่างนี้, ความสลายแห่งสังขาร ท. เป็นอย่างนี้, ๕ **วิญญาณ** เป็นอย่างนี้, เหตุให้เกิดแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้, ความสลายแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้, ดังนี้.

ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. อันเป็นภายในบ้าง. ในธรรม ท. อันเป็นภายนอกบ้าง, ในธรรม ท. อันเป็นทั้งภายในและภายนอกบ้าง, และเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุให้เกิดขึ้นในธรรมบ้าง, เห็นธรรมเป็นเหตุเสื่อมไปในธรรมบ้าง, เห็นทั้งธรรม เป็นเหตุเกิดขึ้นและเสื่อมไปในธรรมบ้าง. ก็แหละสติ (คือความระลึก) ว่า "ธรรมมีอยู่" ดังนี้ของเธอนั้น เป็นสติที่เธอดำรงไว้เพียงเพื่อความรู้ เพียงเพื่ออาศัยระลึก, ที่แท้เธอเป็นผู้ที่ตัณหาและทิฏฐิอาศัยไม่ได้ และเธอไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลกนี้ ฯ ภิกษุ ท.! อย่างนี้แล ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรม ท. คืออุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ อยู่ฯ [ข้อ ๒ ว่าด้วยอุปาทานขันธ์ ๕ อย่าง จบ]

[ธัมมา. — ข้อ ๓] ภิกษุ ท.! อย่างอื่นยังมีอีก. ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. คือ **อายตนะภายในและภายนอก ๖ อย่าง** ภิกษุ ท.! ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. คืออายตนะภายในและภายนอก ๖ อย่างนั้น

เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท. ภิกษุในศาสนานี้ (๑) รู้แจ้งชัดซึ่งตา ด้วย, รู้แจ้งชัดซึ่งรูปทั้งหลายด้วย, รู้แจ้งชัดซึ่งสัญโญชน์ (คือกิเลสเป็นเครื่องผูก) อันอาศัยตาและรูปทั้งสองอย่างแล้วบังเกิดขึ้นด้วย, การบังเกิดแห่งสัญโญชน์ที่ยังไม่บังเกิดย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย, การละสัญโญชน์ที่บังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการละนั้นด้วย, การไม่บังเกิดอีกต่อไปแห่งสัญโญชน์ที่ละได้แล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการไม่บังเกิดอีกนั้นด้วย. (๒) รู้แจ้งชัดซึ่งหูด้วย รู้แจ้งชัดซึ่งเสียงทั้งหลายด้วย, รู้แจ้งชัดซึ่งสัญโญชน์ อันอาศัยหูและเสียงทั้งสองอย่างแล้วบังเกิดขึ้นด้วย, การบังเกิดแห่งสัญโญชน์ที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดขึ้นนั้นด้วย, การละสัญโญชน์ที่บังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการละนั้นด้วย, การไม่บังเกิดขึ้นอีกต่อไปแห่งสัญโญชน์ที่ละได้แล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการไม่บังเกิดอีกนั้นด้วย, (๓) รู้แจ้งชัดซึ่งจมูกด้วย, รู้แจ้งชัดซึ่งกลิ่นทั้งหลายด้วย, รู้แจ้งชัดซึ่งสัญโญชน์ อันอาศัยจมูกและกลิ่นทั้งสองอย่างแล้วบังเกิดขึ้นด้วย, การบังเกิดแห่งสัญโญชน์ที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย, การละสัญโญชน์ที่บังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการละนั้นด้วย, การไม่บังเกิดอีกต่อไป แห่งสัญโญชน์ที่ละได้แล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการไม่บังเกิดขึ้นอีกนั้นด้วย. (๔) รู้แจ้งชัดซึ่งลิ้นด้วย, รู้แจ้งชัดซึ่งรสทั้งหลายด้วย, รู้แจ้งชัดซึ่งสัญโญชน์ อันอาศัยลิ้นและรสทั้งสองอย่างแล้วบังเกิดขึ้นด้วย, การบังเกิดแห่งสัญโญชน์ที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย, การละสัญโญชน์ที่บังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการละนั้นด้วย, การไม่บังเกิดอีกต่อไปแห่งสัญโญชน์ที่ละได้แล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการไม่บังเกิดอีกนั้นด้วย. (๕) รู้แจ้งชัดซึ่งกายด้วย, รู้แจ้งชัดซึ่งสัมผัสทั้งหลายด้วย รู้แจ้งชัดซึ่งสัญโญชน์อันอาศัยกายและสัมผัสทั้งสองอย่างแล้วจึงบังเกิดขึ้นด้วย, การบังเกิดแห่งสัญโญชน์ที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร, เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย, การละสัญโญชน์ที่บังเกิดขึ้นแล้วย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งอาการนั้นด้วย, การไม่บังเกิดอีกต่อไปแห่งสัญโญชน์ ที่ละได้แล้ว ย่อมมีได้ด้วย

อาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการไม่บังเกิดอีกนั้นด้วย (๖) **รู้แจ้งชัดซึ่งใจด้วย,** รู้แจ้งชัดซึ่งธรรมทั้งหลายด้วย, รู้แจ้งชัดซึ่งสัญโญชน์ อันอาศัยใจและธรรมทั้งสองอย่างนั้น แล้วจึงบังเกิดขึ้นด้วย, การบังเกิดแห่งสัญโญชน์ที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย, การละสัญโญชน์ที่เกิดแล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการละนั้นด้วย, การไม่บังเกิดอีกต่อไป แห่งสัญโญชน์ที่ละได้แล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการไม่บังเกิดอีกต่อไปนั้นด้วย.

ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. อันเป็นภายในบ้าง ในธรรม ท. อันเป็นภายนอกบ้าง, ในธรรม ท. อันเป็นภายในและภายนอกบ้าง, และเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมอันเป็นเหตุให้เกิดขึ้นในธรรมบ้าง, เห็นธรรมเป็นเหตุเสื่อมไปในธรรมบ้าง, เห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดขึ้นและเสื่อมไปในธรรมบ้าง. ก็แหละสติ (คือความระลึก) ว่า "ธรรมมีอยู่" ดังนี้ของเธอนั้น เป็นสติที่เธอดำรงไว้เพียงเพื่อความรู้ เพียงเพื่ออาศัยระลึก. ที่แท้เธอเป็นผู้ที่ตัณหาและทิฏฐิอาศัยไม่ได้ และเธอไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลกนี้ ฯ ภิกษุ ท.! อย่างนี้แล ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. คืออายตนะภายในภายนอก ๖ อย่างอยู่.ฯ [ข้อ ๓ ว่าด้วยอายตนะภายในและภายนอก ๖ อย่างจบ].

[**ธัมมา — ข้อ ๔**] ภิกษุ ท.! อย่างอื่นยังมีอีก. ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท คือ **โพชฌงค์ ๗ อย่าง.** ภิกษุ ท. ภิกษุมีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. คือ โพชฌงค์ ๗ อย่างนั้นเป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุ ท. ! ภิกษุในศาสนานี้ (๑) ยอมรู้ชัด **สติสัมโพชฌงค์** (องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ได้แก่สติ) อันมีอยู่ภายในตนก็ตามว่า "สติสัมโพชฌงค์ในภายในของเรามีอยู่" รู้แจ้งชัดสติสัมโพชฌงค์อันไม่มีอยู่ภายในตนก็ตาม ว่า "สติสัมโพชฌงค์ในภายในของเราไม่มี." และการบังเกิดแห่งสติสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย, การเจริญบริบูรณ์แห่งสติสัมโพชฌงค์ที่เกิดแล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการเจริญบริบูรณ์นั้นด้วย (๒) ย่อมรู้แจ้งชัด **ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์** (องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ได้แก่การเลือกเฟ้นธรรม) อันมีอยู่ภายในตนก็ตามว่า "ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ในภายในของเรามีอยู่," รู้แจ้งชัดธัมมวิจยสัมโพชฌงค์อันไม่มีอยู่ภายในตนก็ตาม ว่า "ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์

ในภายในของเราไม่มีอยู่" และการบังเกิดแห่งธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย, การเจริญบริบูรณ์แห่งธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ที่เกิดแล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการเจริญบริบูรณ์นั้นด้วย (๓) ย่อมรู้แจ้งชัด **วิริยสัมโพชฌงค์** (องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ได้แก่ความเพียร) อันมีอยู่ภายในตนก็ตาม ว่า "วิริยสัมโพชฌงค์ในภายในของเรามีอยู่," รู้แจ้งชัดวิริยสัมโพชฌงค์อันไม่มีอยู่ในภายในตนก็ตาม ว่า "วิริยสัมโพชฌงค์ในภายในของเราไม่มีอยู่," และการบังเกิดแห่งวิริยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย, การเจริญบริบูรณ์แห่งวิริยสัมโพชฌงค์ที่บังเกิดแล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการเจริญบริบูรณ์นั้นด้วย. (๔) ย่อมรู้แจ้งชัด **ปีติสัมโพชฌงค์** (องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ได้แก่ปีติ) อันมีอยู่ภายในตนก็ตาม ว่า "ปีติสัมโพชฌงค์ ในภายในของเรามีอยู่," รู้แจ้งชัดปีติสัมโพชฌงค์ อันไม่มีอยู่ภายในตนก็ตาม ว่า "ปีติสัมโพชฌงค์ในภายในแห่งเราไม่มีอยู่." และการบังเกิดแห่งปีติสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย, การเจริญบริบูรณ์แห่งปีติสัมโพชฌงค์ที่บังเกิดแล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการเจริญบริบูรณ์นั้นด้วย. (๕) ย่อมรู้แจ้งชัด **ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์** (องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ได้แก่ความรำงับ) อันมีอยู่ภายในตนก็ตาม ว่า "ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ในภายในของเรามีอยู่." รู้แจ้งชัดปัสสัทธิสัมโพชฌงค์อันไม่มีอยู่ภายในตนก็ตาม ว่า "ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ในภายในของเราไม่มีอยู่" และการบังเกิดแห่งปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย, การเจริญบริบูรณ์แห่งปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ที่บังเกิดแล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการเจริญบริบูรณ์นั้นด้วย. (๖) ย่อมรู้แจ้งชัด **สมาธิสัมโพชฌงค์** (องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ได้แก่สมาธิ) อันมีอยู่ภายในตนก็ตาม ว่า "สมาธิสัมโพชฌงค์ในภายในของเรามีอยู่," รู้แจ้งชัดสมาธิสัมโพชฌงค์อันไม่มีอยู่ภายในตนก็ตาม ว่า "สมาธิสัมโพชฌงค์ในภายในแห่งเราไม่มีอยู่," และการบังเกิดแห่งสมาธิสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย, การเจริญบริบูรณ์แห่งสมาธิสัมโพชฌงค์ที่บังเกิดแล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการเจริญบริบูรณ์นั้นด้วย. (๗) ย่อมรู้ชัดแจ้งชัด **อุเบกขาสัมโพชฌงค์** (องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้

ได้แก่ความวางเฉย) อันมีอยู่ภายในตนก็ตามว่า "อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ในภายในแห่งเรามีอยู่," รู้แจ้งชัดอุเบกขาสัมโพชฌงค์อันไม่มีอยู่ภายในตนก็ตาม ว่า "อุเบกขาสัมโพชฌงค์ในภายในแห่งเราไม่มีอยู่." และการบังเกิดแห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่บังเกิด ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการบังเกิดนั้นด้วย. การเจริญบริบูรณ์แห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่บังเกิดแล้ว ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างไร เธอรู้แจ้งชัดซึ่งการเจริญบริบูรณ์นั้นด้วย.

ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. อันเป็นภายในบ้าง, ในธรรม ท. อันเป็นภายนอกบ้าง, ในธรรม ท. อันเป็นทั้งภายในและภายนอกบ้าง. และเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุให้เกิดขึ้นในธรรมบ้าง, เห็นธรรมเป็นเหตุเสื่อมไปในธรรมบ้าง, เห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดขึ้นและเสื่อมไปในธรรมบ้าง ก็แหละสติ (คือความระลึก) ว่า "ธรรมมีอยู่" ดังนี้ของเธอนั้น เป็นสติที่เธอดำรงไว้เพียงเพื่อความรู้เพียงเพื่ออาศัยระลึก ที่แท้เธอเป็นผู้ที่ตัณหาและทิฏฐิอาศัยไม่ได้ และเธอไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลกนี้.ฯ ภิกษุ ท. ! อย่างนี้แล ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. คือโพชฌงค์ ๗ อย่างอยู่.ฯ [ข้อ ๔ ว่าด้ายโพชฌงค์ ๗ อย่างจบ].

[ธัมมา.—ข้อ ๕] ภิกษุ ท. ! อย่างอื่นยังมีอีก. ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. คือ **อริยสัจ ๔ อย่าง.** ภิกษุ ท. ! ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. คืออริยสัจ ๔ อย่างนั้น เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุ ท. ! ภิกษุในศาสนานี้ ย่อมรู้แจ้งชัดตามเป็นจริงว่า "นี้คือทุกข์," ย่อมรู้แจ้งชัดตามเป็นจริงว่า "นี้คือเหตุให้เกิดทุกข์," ย่อมรู้แจ้งชัดตามเป็นจริงว่า "นี้คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์," ย่อมรู้แจ้งชัดตามเป็นจริงว่า "นี้คือหนทางเป็นเครื่องให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์."ฯ

(๑) ภิกษุ ท. ! ก็ **อริยสัจคือทุกข์** นั้นเป็นอย่างไรเล่า ? ความเกิดก็เป็นทุกข์. ความแก่ก็เป็นทุกข์, ความตายก็เป็นทุกข์, ความโศก ความร่ำไรรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับใจ ก็เป็นทุกข์, ความระคนด้วยสิ่งไม่เป็นที่รัก ก็เป็นทุกข์, ความพรากจากสิ่งเป็นที่รัก ก็เป็นทุกข์, ความที่ตนปรารถนาแล้วไม่ได้สิ่งนั้นสมหวัง ก็เป็นทุกข์, โดยย่อ ๆ ขันธ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือทั้ง ๕ เป็นทุกข์.

ภิกษุ ท. ! ๑. **ความเกิด** เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุ ท. ! การเกิด การกำเนิด การก้าวลง (สู่ครรภ์) การบังเกิด การบังเกิดโดยยิ่ง ภาวะแห่งความปรากฏของขันธ์ทั้งหลาย การที่สัตว์ได้อายตนะทั้งหลาย ในจำพวกสัตว์นั้น ๆ ของสัตว์เหล่านั้นๆ, นี้เราเรียกว่าความเกิด.ฯ ๒. ภิกษุ ท. ! **ความแก่** เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุ ท. ! ความแก่ ภาวะแห่งความแก่ ภาวะที่สัตว์มีฟันหลุด ภาวะที่สัตว์มีผมหงอก ภาวะที่สัตว์มีหนังเหี่ยว ความสิ้นไปแห่งอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ ท. ในจำพวกสัตว์นั้น ๆ ของสัตว์เหล่านั้น ๆ, นี้เราเรียกว่าความแก่.ฯ ๓. ภิกษุ ท. ! **ความตาย** เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุ ท. ! การเคลื่อน (จุติ) ภาวะแห่งการเคลื่อน การแตก การหายไป การวายชีพ การตาย การทำกาละ การแตกแห่งขันธ์ ท. การทอดทิ้งร่าง การเข้าไปตัดซึ่งอินทรีย์คือ ชีวิต จากจำพวกสัตว์นั้น ๆ ของสัตว์เหล่านั้น, นี้เราเรียกว่าความตาย.ฯ ๔. ภิกษุ ท. ! **ความโศก** เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุ ท. ! ความโศก การโศก ภาวะแห่งการโศก ความโศกในภายใน ความโศกทั่วในภายใน ของบุคคลผู้ประกอบแล้วด้วยความฉิบหายอันใดอันหนึ่ง หรือของบุคคลผู้อันความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบแล้ว, นี้เราเรียกว่าความโศก.ฯ ๕. ภิกษุ ท. ! **ความร่ำไรรำพัน** เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุ ท. ! ความคร่ำครวญ ความร่ำไรรำพัน การคร่ำครวญ การร่ำไรรำพัน ภาวะแห่งผู้คร่ำครวญ ภาวะแห่งผู้ร่ำไรรำพันของบุคคลผู้ประกอบแล้วด้วยความฉิบหายอันใดอันหนึ่ง หรือของบุคคลผู้อันความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบแล้ว, นี้เราเรียกว่าความร่ำไรรำพัน.ฯ ๖. ภิกษุ ท. ! **ความทุกข์กาย** เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุ ท, ! การทนได้ยากที่เป็นไปทางกาย การไม่ดี (คือไม่สบายเป็นปรกติ) ที่เป็นไปทางกาย การทนยากที่เกิดแต่ความกระทบทางกาย ความรู้สึกที่ไม่ดีที่เกิดแต่การกระทบทางกายใด ๆ นี้ เราเรียกว่าความทุกข์กาย ฯ ๗. ภิกษุ ท. ! **ความทุกข์ใจ** เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุ ท. การทนยากที่เป็นไปทางใจ การไม่ดี (คือไม่สบายเป็นปรกติ) ที่เป็นไปทางใจ การทนยากที่เกินแต่ความกระทบทางใจ ความรู้สึกที่ไม่ดีอันเกิดแต่ความกระทบทางใจใด ๆ, นี้เราเรียกว่าความทุกข์ใจ.ฯ ๘. ภิกษุ ท. ! **ความคับใจ** เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุ ท. ! ความกลุ้มใจ ความคับใจ ภาวะแห่งผู้กลุ้มใจ ภาวะแห่งผู้คับใจ ของบุคคลผู้ประกอบแล้วด้วยความฉิบหายอันใดอันหนึ่ง หรือของบุคคลผู้อันทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบแล้ว. นี้เราเรียกว่า ความคับใจ.ฯ ๙. ภิกษุ ท. ! **ความระคนด้วยสิ่งไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์** เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุ ท. ! ในโลกนี้ อารมณ์

คือรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสเหล่านั้น อันเป็นที่ไม่ปรารถนา ไม่รักใคร่ ไม่พอใจแก่ผู้ใด หรือว่าชนเหล่าใดเป็นผู้ไม่หวังประโยชน์ ไม่หวังความเกื้อกูล ไม่หวังความผาสุก ไม่หวังความเกษมจากเครื่องผูกรัด ต่อเขา, การที่ไปด้วยกัน การมาด้วยกัน การหยุดอยู่รวมกัน ความปะปนกันกับด้วยอารมณ์ หรือบุคคลเหล่านั้น นี้เราเรียกว่า ความระคนด้วยสิ่งไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์. ฯ ๑๐. ภิกษุ ท. ! **ความพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์** เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุ ท. ! ในโลกนี้ อารมณ์คือรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสเหล่านั้นอันเป็นที่ปรารถนา ที่รักใคร่ ที่พอใจของผู้ใด หรือชนเหล่าใดเป็นผู้หวังประโยชน์ หวังความเกื้อกูล หวังความผาสุก หวังความเษมจากเครื่องผูกรัดต่อเขาคือมารดา บิดา พี่น้องชาย พี่น้องหญิง มิตร อมาตย์ ญาติสาโลหิตก็ตาม, การที่ไม่ได้ไปร่วม การที่ไม่ได้มาร่วม การไม่ได้หยุดอยู่ร่วม ไม่ได้ปะปนกับด้วยอารมณ์ หรือบุคคลเหล่านั้น นี้เราเรียกว่า ความพรากจากสิ่งเป็นที่รักเป็นทุกข์ ฯ ๑๑. ภิกษุ ท. ! **ความที่สัตว์ปรารถนาแล้วไม่ได้สิ่งนั้นสมหวัง** เป็นทุกข์ เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุ ท. ! ความปรารถนาเกิดขึ้นแก่สัตว์ผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา อย่างนี้ว่า "โอหนอ ! ขอเราไม่พึงมีความเกิดเป็นธรรมดา เพราะความเกิดไม่พึงมาถึงเรา ท. หนอ," ก็ข้อนี้ไม่ใช่สัตว์จะบรรลุได้ด้วยความปรารถนา.[๑] แม้นี้ก็ชื่อว่า ปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้นเป็นทุกข์. ภิกษุ ท. ! ความปรารถนาเกิดขึ้นแก่สัตว์ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา อย่างนี้ว่า "โอหนอ ! ขอเราไม่พึงเป็นผู้มีความแก่เป็นธรรมดา และความแก่ไม่พึงมาถึงเรา ท. หนอ," ก็ข้อนี้ไม่ใช่สัตว์จะบรรลุได้ด้วยความปรารถนา. แม้นี้ก็ชื่อว่าปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้นเป็นทุกข์. ภิกษุ ท. ! ความปรารถนาเกิดขึ้นแก่สัตว์ผู้มีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา . . . . มีความตายเป็นธรรมดา . . . . มีความโศก ความร่ำไรรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับใจเป็นธรรมดา . . . (ความทำนองเดียวกันกับข้างต้น) . . . . ก็ข้อนี้ไม่ใช่สัตว์จะบรรลุได้ด้วยความปรารถนา. แม้นี้ก็ชื่อว่าปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้น เป็นทุกข์. ๑๒. ภิกษุ ท. ! โดยย่อ ๆ **ขันธ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือทั้ง ๕ เป็นทุกข์** เป็นอย่างไรเล่า ? นี้คือ : ขันธ์เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือได้แก่รูป, ขันธ์เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือได้แก่เวทนา, ขันธ์เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ได้แก่สัญญา, ขันธ์เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือได้แก่สังขาร, ขันธ์เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือได้แก่

---

(๑) ไม่ใช่ได้ด้วยความปรารถนา คือต้องได้ด้วยมรรคภาวนา. สุมัง. ๒,๕๓๐.

วิญญาณ. ภิกษุ ท. ! เหล่านี้ เราเรียกว่าโดยย่อ ๆ ขันธ์เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือเป็นทุกข์. ภิกษุ ท. ! นี้เราเรียกว่าอริยสัจ คือ ทุกข์. ฯ

(๒) ภิกษุ ท. ! ก็ **อริยสัจคือเหตุให้เกิดทุกข์** นั้นเป็นอย่างไรเล่า? ตัณหาอันใดนี้ ทำความเกิดใหม่เป็นปรกติเป็นไปกับด้วยความกำหนัดเพราะความเพลิน มักเพลินยิ่งในอารมณ์นั้น ๆ นี้คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา.(๑)

ภิกษุ ท. ! ก็ตัณหานั้น เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่ไหน ? เมื่อจะตั้งมั่น(๒) ย่อมตั้งในที่ไหน ? สิ่งใดในโลกมีสภาวะเป็นที่รักมีสภาวะเป็นที่ยินดี(๓) ตัณหานั้น เมื่อเกิดย่อมเกิดในที่นั้น เมื่อตั้งมั่นย่อมตั้งมั่นในที่นั้น. ก็อะไรเล่ามีสภาวะเป็นที่รักมีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก? ๑. ตา. . . . หู. . . . จมูก. . . ลิ้น. . . กาย. . . ใจ. . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง). . . มีสภาวะเป็นที่รักมีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นั้น เมื่อจะตั้งมั่นย่อมตั้งมั่น ในที่นั้น.ฯ ๒. รูป ท. . . เสียง ท. . . กลิ่น ท. . . รส ท. . . โผฏฐัพพะ ท. . . . ธรรมารมณ์ ท. . . .(แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รักมีสภาวะเป็นที่ยินดี ในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นั้น, เมื่อจะตั้งมั่นย่อมตั้งมั่นในที่นั้น.ฯ ความรู้แจ้งทางตา. . . . ความรู้แจ้งทางหู. . . . ความรู้แจ้งทางจมูก. . . . ความรู้แจ้งทางลิ้น. . . . ความรู้แจ้งทางกาย ความรู้แจ้งทางใจ. . . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รักมีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นั้น เมื่อจะตั้งมั่นย่อมตั้งมั่นในที่นั้น.ฯ ๓. การกระทบทางตา. . . . การกระทบทางหู. . . . การกระทบทางจมูก. . . . การกระทบทางลิ้น. . . . การกระทบทางกาย. . . . การกระทบทางใจ. . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รักมีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะเกิดย่อมเกิดในที่นั้น, เมื่อจะตั้งมั่น ย่อมจะตั้งมั่นในที่นั้น.ฯ ๔. ความรู้สึกเกิดแต่การกระทบทางตา. . . . ความรู้สึกเกิดแต่การกระทบทางหู. . . . ความรู้สึกเกิดแต่การกระทบทางจมูก. . . . ความรู้สึกเกิดแต่การกระทบทาง

---

(๑) กามตัณหา–ตัณหาในกาม คืออารมณ์ที่สัตว์ใคร่. ภวตัณหา–ตัณหาในความมี ความเป็น. วิภวตัณหา–ตัณหาในความไม่มีไม่เป็น.

(๒) ศัพท์นี้น่าจะแปลว่า "เข้าอาศัย" ให้คล้ายรูปพยัญชนะที่ว่า เข้าไปโดยไม่เหลือ แต่แปลกันมาว่าตั้งมั่นทั้งนั้น ตามอรรถกถา.

(๓) ปิยรูป สาตรูป แปลตามอรรถกถา ว่า มีสภาวะเป็นที่รัก มีสภาวะเป็นที่ยินดี. จะแปลว่าเป็นที่รักที่ยินดีตามที่แปลกันโดยมากก็ได้, แต่ในที่นี้เพื่อรักษาพยัญชนะไว้.

ลิ้น. . . . ความรู้สึกเกิดแต่การกระทบทางกาย. . . . ความรู้สึกเกิดแต่การกระทบทางใจ. . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รักมีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นั้น, เมื่อจะตั้งมั่น ย่อมตั้งมั่นในที่นั้น.ฯ ๖. ความจำหมายในรูป. . . . ความจำหมายในเสียง. . . . ความจำหมายในกลิ่น. . . . ความจำหมายในรส. . . . ความจำหมายในโผฏฐัพพะ. . . . ความจำหมายในธรรมารมณ์. . . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รักมีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นั้น เมื่อจะตั้งมั่น ย่อมตั้งมั่นในที่นั้น,ฯ ๗. ความนึกถึงรูป. . . . ความนึกถึงเสียง. . . . ความนึกถึงกลิ่น. . . . ความนึกถึงรส. . . ความนึกถึงโผฏฐัพพะ. . . ความนึกถึงธรรมารมณ์. . .(แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รักมีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก. ตัณหานี้เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นั้น, เมื่อจะตั้งมั่นย่อมตั้งมั่นในที่นั้น.ฯ ๘. ความอยากในรูป. . . ความอยากในเสียง. . . ความอยากในกลิ่น. . . ความอยากในรส. . . ความอยากในโผฏฐัพพะ. . . . ความอยากในธรรมารมณ์. . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รัก มีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นั้น, เมื่อจะตั้งมั่นย่อมตั้งมั่นในที่นั้น.ฯ ๙. ความตริหารูป. . . . ความตริหาเสียง. . . ความตริหากลิ่น. . . . ความตริหารส. . . . ความตริหาโผฏฐัพพะ. . . . ความตริหาธรรมารมณ์. . . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รักมีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก, ตัณหานั้นเมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นั้น. เมื่อจะตั้งมั่นย่อมตั้งมั่นในที่นั้น.ฯ ๑๐. ความไตร่ตรองต่อรูป (ที่ตริหาได้แล้ว). . . . ความไตร่ตรองต่อเสียง. . . ความไตร่ตรองต่อกลิ่น. . . . ความไตร่ตรองต่อรส. . . . ความไตร่ตรองต่อโผฏฐัพพะ. . . . ความไตร่ตรองต่อธรรมารมณ์. . . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รักมีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก, ตัณหานั้น เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในที่นั้น. เมื่อจะตั้งมั่น ย่อมตั้งมั่นในที่นั้น.ฯ

ภิกษุ ท. ! นี้เราเรียกว่าอริยสัจ คือเหตุให้เกิดทุกข์.ฯ

(๓) ภิกษุ ท. ! ก็ **อริยสัจ คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์** เป็นอย่างไรเล่า ? คือความคลายคืน โดยไม่มีเหลือและความดับไม่เหลือ ความละวาง ความสละคืน ความผ่านพ้น ความไม่อาลัย ซึ่งตัณหานั่นเทียว,

ภิกษุ ท. ! ก็ตัณหานี้เมื่อบุคคลจะละได้ ย่อมละได้ในที่ไหน? เมื่อจะดับ ย่อมดับได้ในที่ไหน? สิ่งใดมีสภาวะเป็นที่รัก มีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก, ตัณหานี้เมื่อบุคคลจะละ ย่อมละได้ในที่นั้น, เมื่อจะดับย่อมดับได้ในที่นั้น. ก็อะไรเล่า มีสภาวะเป็นที่รัก มีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก? ๑. ตา . . . หู . . . จมูก . . . ลิ้น . . . กาย . . . ใจ . . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รัก มีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก, ตัณหานี้ เมื่อจะละ ย่อมละได้ในที่นั้น, เมื่อจะดับย่อมดับได้ในที่นั้น. ฯ ๒. รูป ท . . เสียง ท. . . กลิ่น ท. . . รส ท. . โผฏฐัพพะ ท. . . ธรรมารมณ์ ท. . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รัก มีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะละ ย่อมละได้ในที่นั้น, เมื่อจะดับย่อมดับได้ในที่นั้น. ฯ ๓. ความรู้แจ้งทางตา . . . ความรู้แจ้งทางหู . . . ความรู้แจ้งทางจมูก . . . ความรู้แจ้งทางลิ้น . . . . ความรู้แจ้งทางกาย . . . ความรู้แจ้งทางใจ . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รัก มีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะละ ย่อมละได้ในที่นั้น, เมื่อจะดับ ย่อมดับได้ในที่นั้น ฯ ๔. การกระทบทางตา . . . การกระทบทางหู . . . การกระทบทางจมูก . . . การกระทบทางลิ้น . . . . การกระทบทางกาย . . . การกระทบทางใจ . . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รัก มีสภาวะเป็นที่ยินดี ในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะละ ย่อมละได้ในที่นั้น, เมื่อจะดับย่อมดับได้ในที่นั้น. ฯ ๕. ความรู้สึกเกิดแต่การกระทบทางตา . . . . . ความรู้สึกเกิดแต่การกระทบทางหู . . . . . ความรู้สึกเกิดแต่การกระทบทางจมูก . . ความรู้สึกเกิดแต่การกระทบทางลิ้น . . . ความรู้สึกเกิดแต่การกระทบทางกาย . . . ความรู้สึกเกิดแต่การกระทบทางใจ . . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รักมีสภาวะเป็นที่ยินดี ในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะละ ย่อมละได้ในที่นั้น, เมื่อจะดับ ย่อมดับได้ในที่นั้น. ฯ ๖. ความจำหมายในรูป . . . . ความจำหมายในเสียง . . . . ความจำหมายในกลิ่น . . . ความจำหมายในรส . . . ความจำหมายในโผฏฐัพพะ . . . ความจำหมายในธรรมารมณ์ . . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รักมีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะละ ย่อมละได้ในที่นั้น, เมื่อจะดับ ย่อมดับได้ในที่นั้น. ฯ ๗. ความนึกถึงรูป . . . ความนึกถึงเสียง . . . ความนึกถึงกลิ่น . . ความนึกถึงรส . . ความนึกถึงโผฏฐัพพะ ความนึกถึงธรรมารมณ์ (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รัก มีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะละ ย่อมละได้ในที่นั้น, เมื่อจะดับ ย่อมดับได้ในที่นั้น. ฯ ๘. ความอยากในรูป . .

ความอยากในเสียง . . . . ความอยากในกลิ่น . . . . ความอยากในรส . . . . . ความอยากในโผฏฐัพพะ . . . ความอยากในธรรมารมณ์ . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รัก มีสภาวะเป็นที่ยินดี ในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะละ ย่อมละได้ในที่นั้น, เมื่อจะดับ ย่อมดับได้ในที่นั้น. ฯ ๙. ความตริหารูป . . . . ความตริหาเสียง . . . ความตริหากลิ่น . . . . ความตริหารส . . . . ความตริหาโผฏฐัพพะ . . . ความตริหาธรรมารมณ์ . . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รัก มีสภาวะเป็นที่ยินดีในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะละ ย่อมละได้ในที่นั้น, เมื่อจะดับ ย่อมดับได้ในที่นั้น. ฯ ๑๐. ความไตร่ตรองต่อรูป (ที่ตริหาได้แล้ว) . . . ความไตร่ตรองต่อเสียง ความไตร่ตรองต่อกลิ่น . . ความไตร่ตรองต่อรส . . ความไตร่ตรองต่อโผฏฐัพพะ . . . ความไตร่ตรองต่อธรรมารมณ์ . . . . (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีสภาวะเป็นที่รักมีสภาวะเป็นที่ยินดี ในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะละ ย่อมละได้ในที่นั้น, เมื่อจะดับ ย่อมดับได้ในที่นั้น.

ภิกษุ ท. ! นี้เราเรียกว่าอริยสัจคือ ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์. ฯ

(๔) ภิกษุ ท. ! ก็ **อริยสัจคือ หนทางเป็นเครื่องให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์** เป็นอย่างไรเล่า ? คือหนทางอันประกอบด้วยองค์แปดอันประเสริฐนี้เอง, องค์แปด คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ อาชีวะชอบ ความเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

ภิกษุ ท. ! **ความเห็นชอบ** เป็นอย่างไร ? ภิกษุ ท. ! ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในเหตุให้เกิดทุกข์ ความรู้ในความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ความรู้ในหนทางเป็นเครื่องให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ อันใด, นี้เราเรียกว่า ความเห็นชอบ ฯ ๒. ภิกษุ ท. ! **ความดำริชอบ** เป็นอย่างไร ฯ ภิกษุ ท. ! ความดำริในการออก (จากกาม) ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน, นี้เราเรียกว่าความดำริชอบ. ฯ ๓. ภิกษุ ท. ! **วาจาชอบ** เป็นอย่างไร ? ภิกษุ ท. ! การเว้นจากการพูดเท็จ การเว้นจากการพูดยุให้แตกกัน การเว้นจากพูดหยาบ การเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ, นี้เราเรียกว่า วาจาชอบ. ฯ ๔. ภิกษุ ท. ! **การงานชอบ** เป็นอย่างไร ? ภิกษุ ท. ! การเว้นจากการฆ่าสัตว์ การเว้นจากการลักทรัพย์ การเว้นจากประพฤติผิดในกาม. นี้เราเรียกว่าการงานชอบ. ฯ ๕. ภิกษุ ท. ! **อาชีวะชอบ** เป็นอย่างไร ? ภิกษุ ท. ! อริยสาวกในศาสนานี้ ละการเลี้ยงชีพที่ผิดเสีย สำเร็จความเป็นอยู่ด้วยการหาเลี้ยงชีพที่ชอบ, นี้เราเรียกว่า อาชีวะชอบ. ฯ ๖. ภิกษุ ท. ! **ความเพียรชอบ**

เป็นอย่างไร ? ภิกษุ ท. ! ภิกษุในศาสนานี้ ย่อมปลูกความพอใจ ย่อมพยายาม ย่อมปรารภเพียร ย่อมประคองจิต ย่อมตั้งจิตไว้ เพื่อความไม่บังเกิดขึ้นแห่งอกุศลธรรม ท. อันลามกที่ยังไม่ได้บังเกิด. ย่อมปลูกความพอใจ ย่อมพยายาม ย่อมปรารภเพียร ย่อมประคองจิต ย่อมตั้งจิตไว้ เพื่อการละเสียซึ่งอกุศลธรรม ท. อันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว. ย่อมปลูกความพอใจ ย่อมพยายาม ย่อมปรารภเพียร ย่อมประคองจิต ย่อมตั้งจิตไว้ เพื่อการบังเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรม ท. ที่ยังไม่เคยบังเกิด. ย่อมปลูกความพอใจ ย่อมพยายาม ย่อมปรารภเพียร ย่อมประคองจิต ย่อมตั้งจิตไว้ เพื่อความยั่งยืน ความไม่เลอะเลือนความงอกงามยิ่งขึ้น ความไพบูลย์ ความเจริญ ความเต็มรอบ แห่งกุศลธรรม ท ที่บังเกิดขึ้นแล้ว. ภิกษุ ท. ! นี้เราเรียกว่าความเพียรชอบ. ฯ

๗. ภิกษุ ท. ! **ความระลึกชอบ** เป็นอย่างไร ? ภิกษุ ท. ! ภิกษุในศาสนานี้เป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่, มีเพียรเครื่องเผาบาป มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม มีสติ นำความพอใจและความไม่พอใจในโลกออกเสียได้, เป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา ท. อยู่, มีเพียรเครื่องเผาบาป มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม มีสติ นำความพอใจและความไม่พอใจในโลกออกเสียได้. เป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่, มีความเพียรเครื่องเผาบาป มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม มีสติ นำความพอใจและความไม่พอใจในโลกออกเสียได้. เป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. อยู่ มีความเพียรเครื่องเผาบาป มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม มีสติ นำความพอใจและความไม่พอใจในโลกออกเสียได้ ภิกษุ ท. ! นี้เราเรียกว่า สัมมาสติ ฯ

๘. ภิกษุ ท. ! **ความตั้งใจมั่นชอบ** เป็นอย่างไร ? ภิกษุ ท. ! ภิกษุในศาสนานี้ เพราะสงัดจากกาม ท. เพราะสงัดจากอกุศลธรรม ท., ย่อมเข้าฌานที่หนึ่งอันมีวิตกวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกแล้วแลอยู่, เพราะวิตกวิจารรำงับลง, เธอเข้าถึงฌานที่สอง อันเป็นเครื่องผ่องใสแห่งใจในภายใน ให้สมาธิเป็นธรรมอันเอกผุดขึ้นไม่มีวิตกไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิแล้วแลอยู่. เพราะปีติจางหายไป, เธอเป็นผู้เพ่งเฉยอยู่ได้ มีสติ มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม และได้เสวยสุขด้วยนามกาย ย่อมเข้าถึงฌานที่สาม อันเป็นฌานที่พระอริยทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บันลุ ว่า "เป็นผู้เฉยอยู่ได้ มีสติ มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม" แล้วแลอยู่. เพราะละสุขและทุกข์เสียได้ และเพราะความดับหายแห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อน เธอย่อมเข้าถึงฌานที่สี่ อันไม่ทุกข์และไม่สุข มีแต่สติอันบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาแล้วแลอยู่. ภิกษุ ท. ! นี้เราเรียกว่าสัมมาสมาธิ. ฯ

ภิกษุ ท. ! นี้เราเรียกว่าอริยสัจ คือหนทางเป็นเครื่องให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์. ฯ

ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. อันเป็นภายในบ้าง, ในธรรม ท. อันเป็นภายนอกบ้าง, ในธรรม ท. ทั้งภายในและภายนอกบ้าง, และเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุให้เกิดขึ้นในธรรมบ้าง เห็นธรรมเป็นเหตุเสื่อมไปในธรรมบ้าง, เห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดขึ้นและเสื่อมไปในธรรมบ้าง. ก็แหละสติ (คือความระลึก) ว่า "ธรรม ท. มีอยู่" ดังนี้ของเธอนั้น เป็นสติที่เธอดำรงไว้เพียงเพื่อความรู้ เพียงเพื่ออาศัยระลึกที่แท้เธอเป็นผู้ที่ตัณหาและทิฏฐิอาศัยไม่ได้ และเธอไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลกนี้. ฯ ภิกษุ ท. ! อย่างนี้แล ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้มีปรกติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ท. คืออริยสัจ ๔ อย่างอยู่. ฯ [ข้อ ๕ ว่าด้วยอริยสัจ ๔ อย่างจบ].

[ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ที่ ๔ จบ].

ภิกษุ ท. ! ก็ผู้หนึ่งผู้ใด(๑) เจริญสติปัฏฐานสี่อย่างนี้ ด้วยอาการอย่างนี้ตลอด ๗ ปี เขาพึงหวังผลอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ในบรรดาผลทั้งสอง คือซึ่ง **พระอรหัตตผล หรือความเป็นพระอนาคามี** ในขณะที่นามและรูปอันเรียกว่า อุปาทิเสสะยังมีอยู่ ในอัตตภาพอันตนเห็นประจักษ์ นี้ — (คือชาติ).

ภิกษุ ท. ! ๗ ปียกไว้ก็ได้, ก็ผู้ใดเจริญสติปัฏฐานสี่อย่างนี้ด้วยอาการอย่างนี้ตลอด ๖ ปี... ๕ ปี...๔ ปี... ๓ ปี... ๒ ปี... ๑ ปี เขาพึงหวังผลอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ในบรรดาผลทั้งสองคือ ซึ่ง **อรหัตตผลหรือความเป็นพระอนาคามี** ในเมื่อนามและรูปอันเรียกว่าอุปาทิเสสะยังมีอยู่ในอัตตภาพอันตนเห็นประจักษ์นี้.

ภิกษุ ท. ! ๑ ปี ยกไว้ก็ได้. ภิกษุ ท. ! ก็ผู้หนึ่งผู้ใดเจริญสติปัฏฐานสี่อย่างนี้ด้วยอาการอย่างนี้ ตลอดเจ็ดเดือน เขาพึงหวังผลอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาผลทั้งสอง คือซึ่ง **พระอรหัตตผลหรือความเป็นพระอนาคามี** ในเมื่อนามและรูปอันเรียกว่าอุปาทิเสสะยังมีอยู่

---

(๑) คำว่าผู้หนึ่งผู้ใด อรรถกถาแห่งบาลีนี้ (สุมัง. ๒,๕๓๙) แก้ไว้ว่า เป็นภิกษุก็ตาม หรือภิกษุณีอุบาสกอุบาสิกาก็ตาม, เป็นอันว่าพระบาลีนี้ เป็นทางปฏิบัติทั่วไปแก่บริษัททั้ง ๔ ที่ตรัสว่า 'ภิกษุในศาสนานี้ . .' เป็นเพียงโวหารสำหรับตรัสกลาง ๆ เท่านั้น แม้หลักธรรมปฏิบัติอื่น ๆ ก็เหมือนกัน ต่อเมื่อเป็นข้อปฏิบัติของคฤหัสถ์พวกเดียว จึงตรัสว่า อริยสาวกในศาสนานี้.

ในอัตตภาพอันตนเห็นประจักษ์นี้. ภิกษุ ท. ! ๗ เดือนยกไว้ก็ได้. ก็ผู้ใดเจริญสติปัฏฐานสี่อย่างนี้ด้วยอาการอย่างนี้ตลอด ๖ เดือน. . ๕ เดือน. . ๔ เดือน ... ๓ เดือน... ๒ เดือน. . . ๑ เดือน . . . . . กึ่งเดือน. เขาพึงหวังผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาผลทั้งสอง คือซึ่ง **พระอรหัตตผลหรือความเป็นพระอนาคามี** ในเมื่อนามและรูปอันเรียกว่าอุปาทิเสสะยังมีอยู่ในอัตตภาพอันเห็นประจักษ์นี้.

ภิกษุ ท. ! กึ่งเดือนยกไว้ก็ได้. ก็ผู้หนึ่งผู้ใดเจริญสติปัฏฐานสี่อย่างนี้ ด้วยอาการอย่างนี้ ตลอด ๗ วัน, เขาพึงหวังผลอย่างใดอย่างหนึ่งได้ในบรรดาผลทั้งสอง คือซึ่ง **พระอรหัตตผลหรือความเป็นพระอนาคามี** ในเมื่อนามและรูปอันเรียกว่าอุปาทิเสสะยังมีอยู่ในอัตตภาพอันตนเห็นประจักษ์นี้. ฯ

ภิกษุ ท. ! หนทางนี้ เป็นหนทางเครื่องไปอันเอกทางเดียว – เพื่อความบริสุทธิ์หมดจดของสัตว์ทั้งหลาย – เพื่อการก้าวล่วงเสียซึ่งความโศกและความร่ำไรรำพัน – เพื่อความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์และโทมนัส – เพื่อบรรลุธรรมอันสัตว์พึงรู้ – เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง, หนทางนี้คือสติปัฏฐานทั้งสี่. ฯ คำที่เรากล่าวมาแล้วนี้ เราอาศัยสติปัฏฐานทั้งสี่นั้น กล่าวแล้ว. ฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสพระสูตรนี้จบแล้ว, ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นมีใจยินดีเพลิดเพลินภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยประการฉะนี้แล. ฯ

มหาสติปัฏฐานสูตร ที่ ๙ (แห่งสีลขันธวรรค ที.)

(๑.) อรรถกถาแห่งสูตรนี้ (สุมังค. ๒๕๔๐) มีกล่าวถึงว่า จำนวน ๗ ปี ๖ ปี จนถึง ๗ วันนั้นทรงหมายเอาเวเนยยสัตว์พอปานกลาง. ส่วนคำว่า "สอนข้างเช้าจักบรรลุตอนเย็น สอนตอนเย็นจักบรรลุตอนเช้า" นั้น ทรงหมายเอาเวเนยยสัตว์ที่มีปัญญากล้าแข็ง ฯ แต่ในบาลีพระไตรปิฎกฉบับไทยเรา มีเพียง ๗ วัน เป็นอย่างต่ำเท่านั้น หามีมาถึง ๗ – ๖ – ๕ – ๔ – ๓ – ๒ – ๑ วัน และเช้าบรรลุเย็น เย็นบรรลุเช้าดังนี้ไม่ คงจะมีในพระไตรปิฎกฉบับที่พระอรรถกถาจารย์ใช้เป็นหลักในการแต่งอรรถกถานี้. ข้าพเจ้าเคยพบจำนวนอย่างเต็มที่ คือ ๗ ปี ลงมาถึงเช้าชั่วเย็นในบาลีสูตรอื่นคือ โพธิราชกุมารสูตร แห่งราชวรรค มัชฌิมนิกาย แห่งพระไตรปิฎกของเรา สังเกตเห็นว่าข้อปฏิบัติในสูตรนั้น ก็ไม่กล้าแข็งไปกว่าในมหาสติปัฏฐานสูตรนี้ จึงทำให้เข้าใจว่าในมหาสติปัฏฐานสูตรนี้ ก็คงมีอย่างนั้นเหมือนกัน แต่จะคัดตกเสียเมื่อครั้งใดครั้งหนึ่ง หรือมิฉะนั้นก็เฉพาะพระไตรปิฎกของบางประเทศหรือสมัย จะว่าเป็นความเผลอของพระอรรถกถาจารย์ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะถ้าเผลอต้องเผลอขาด นี่เป็นการอธิบายถึงคำที่ต้องมีอยู่เป็นแท้ เพราะหลักเกณฑ์อันนั้นก็พบได้ในโพธิราชกุมารสูตรดังกล่าวแล้ว. ขอท่านผู้สนใจลองพิจารณาดูด้วย ข้าพเจ้าเชื่อว่า มหาสติปัฏฐานสูตรนี้ บาลีก็มีว่า สอนเช้าบรรลุเย็นเหมือนกัน. – ผู้แปล.

บันทึกความรู้สึก
อันเกี่ยวกับพระบาลีมหาสติปัฏฐานสูตร
ของผู้แปล

ภิกษุ ท. ! หนทางนี้เป็นหนทางเป็นเครื่องไปทางเดียว —เพื่อความบริสุทธิ์หมดจดของสัตว์ทั้งหลาย —เพื่อการก้าวล่วงเสียซึ่งความโศกและความร่ำไรรำพัน —เพื่อความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์และโทมนัส —เพื่อบรรลุธรรมอันสัตว์ควรรู้ —เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง, หนทางนี้คือสติปัฏฐานสี่ . . . "

ข้างบนนี้ เป็นบาลีพระพุทธภาษิตเริ่มต้นแห่งมหาสติปัฏฐานสูตร อันแสดงให้เห็นว่า ประกอบด้วยคุณค่าวิเศษ เป็นของควรศึกษาของทุก ๆ คนเพียงไร. เป็นมรดกที่ทรงประทานไว้ให้พุทธบริษัททั้งหลายด้วยพระทัยอันหวังว่าพุทธบริษัทจะพึงรับเอาด้วยการดำเนินตาม เพื่อรักษาไว้ให้บริสุทธิ์และยังคงเป็นประโยชน์แก่โลกสิ้นกาลนาน. บัดนี้เราทั้งหลายได้เข้าเกี่ยวข้องกับรัตนะอันวิเศษดวงนี้ด้วยอาการอย่างที่ตรงกับพระพุทธประสงค์หรือไม่, เป็นของน่าคิด เพราะเกี่ยวกับพวกเราและความสุขของพวกเราชาวโลกทั้งสิ้นโดยตรง. ขอให้ช่วยกันหยิบขึ้นมาคิด.

คนที่กำลังสุขสบายเพลิดเพลินอยู่ด้วยโลกิยสุข ย่อมเป็นการยากที่จะยอมฟังเสียงของใครที่มากล่าวว่า ชีวิตนี้เป็นทุกข์ทรมาน, แต่ในเวลาหนึ่งแห่งชีวิตข้างหน้า เขาจะต้องพบแก่นของความจริงซึ่งมีอยู่ว่า "ชีวิตเป็นทุกข์ สิ่งทั้งหลายไม่ใช่ตนหรือของตน." เมื่อนั้นแหละเขาจะรำพึงหาความดับทุกข์ และมักจะเป็น ต่อเมื่อสายเกินกาลเสียแล้วโดยมาก, เพราะฉะนั้น ตามธรรมดาผู้ที่รู้สึกว่าชีวิตยังอยู่ในห้วงแห่งทุกข์ต้องแสวงหาความรอดพ้นที่สูงขึ้นไปอีก จึงมีน้อย. แม้ผู้ที่รู้สึกแล้วว่าชีวิตเป็นทุกข์จนบ่นอยู่ติดปาก ก็ยังมีน้อยคนที่จะเชื่อความสามารถของตนเองว่า จะทำความรอดพ้นจากทุกข์ให้แก่ตัวได้ ส่วนมากยอมทอดอาลัยว่าขอจมอยู่ในกองทุกข์เช่นเดียวกับหมูที่สมัครนอนอยู่ในปลักอันสกปรกด้วยความเต็มอกเต็มใจของมัน จึงทำให้เห็นได้ว่า ผู้ที่จะมานะพยายามเพื่อจะถอนตนให้หลุดพ้นจากทุกข์ ยิ่งมีน้อย

ตัวขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง. เพราะเหตุไร ? เพราะยังไม่ได้รับรสที่แท้จริงของพระธรรมอันเป็นพุทธวจนะ ซึ่งแสดงว่าทุกคนมีหวังในการรอดพ้นเสมอ ขอแต่ให้มีความเชื่อและกล้าหาญในอันที่จะคิดและทำตามที่คิดจนเห็นจริงแล้วเท่านั้น.

ท่านที่อิ่มเอิบไปด้วยโลกิยสุข ไม่ควรจะตกลงใจเร็วเกินไปว่า ไม่จำเป็นที่มนุษย์เช่นท่าน จะต้องขวนขวายหาทางหลุดพ้นให้สูงไปกว่าที่กำลังได้รับอยู่เดี๋ยวนี้ แท้จริงหน้าที่ของท่านยังไม่ได้ทำให้ถึงที่สุด ความมัวเมาทำให้สำคัญผิดไป. สักวันหนึ่งข้างหน้า จะรู้สึกคับแค้นใจรู้สึกว่าชีวิตของท่านอ่อนแอ แวดล้อมไปด้วยความไม่พอใจนานาประการ ดุจเดียวกับเพื่อนร่วมโลกที่น่าสงสารทั้งหลายความทะนงจะหมดไปต่อเมื่อแก้ไขไม่ทันเสียแล้ว. การรู้สึกตัวตั้งแต่ต้นเป็นการฉลาดสำหรับท่านทุกคน. ใช่ว่าท่านเรียนพุทธวจนะภายในหลักว่าชีวิตเป็นทุกข์แล้ว ท่านจะหมดสนุกในโลกนี้เอาทีเดียว ต้องครองชีพอยู่เคร่งขรึมอย่างมุนี ก็หาไม่.

ความครึไม่ใช่ความฉลาด ความฉลาดก็เป็นอันว่าไม่ใช่ความครึ. การรู้เท่าทันในการควบคุมชีวิตให้เป็นสุขราบรื่นเยือกเย็น จะเป็นความฉลาดหรือความครึ ย่อมแล้วแต่ท่านจะเห็น. มันต้องเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งแน่นอนสุดแต่ท่านจะมองมันด้วยดวงตาอันหนาไปด้วยฝ้า หรือใสสะอาดปราศจากฝ้าเท่านั้น ทั้งเป็นการเห็นเฉพาะตัว ผลดีหรือร้ายจะมีขึ้นก็เพราะท่านผู้เดียวบันดาลให้แก่ตน, จะเป็นการน่าละอายสักเพียงไหน หากว่าท่านซึ่งกำลังอยู่ในข่ายของความทุกข์ กลับสำคัญว่ามีสุขและเยาะเย้ยผู้ที่ปรึกษากับท่านว่าชีวิตยังเป็นทุกข์อยู่นั้น.

ชีวิตของใครบ้างในโลกนี้ ที่ว่างเปล่าจากความรัก ความโกรธ ความพอใจ ความไม่พอใจ ความกลัว ความหวั่นไหววิตก ความหึง ความอาลัย ฯลฯ รวมทั้งความเกิดแก่เจ็บตาย, และเมื่อประจวบกับของรักของพอใจหรือพรากจากของรักเช่นพ่อรักแม่รักเป็นต้น หัวใจใครบ้างที่คงที่อยู่ได้. ใครที่บัดนี้ไม่อยู่ใต้อำนาจตัณหาคือความอยากซึ่งเป็นเหมือนแม่น้ำ อันไม่รู้จักเต็มและทำให้หิวระหายอยู่เป็นนิจ. นั่นแหละคือไฟที่สุมชีวิตให้ระอุอยู่เสมอ. ทำไมพวกเราจึงรู้สึกว่า ความรักที่ใฝ่ฝันรึงใจถึงพ่องามแม่งามอันร้อนระอุเป็นควัน

กลุ้มอยู่ในอกนั้น เป็นความสุขหรือสิ่งที่เราพอใจ, ขณะที่เลือดกำลังร้อนจัดซาบซ่านไปด้วยความปดิพัทธ์ดำฤษณาภายในอ้อมแขนแห่งคนรักเป็นความสุข, การร้องให้ประชดในเมื่อไม่ได้สมใจรักอย่างใดอย่างหนึ่งให้นาน ๆ เป็นความสุข. การมีแก้วแหวนเงินทองเป็นความสุข, การเฆี่ยนตีบ่าวไพร่อย่างสนุก ๆ มือ ก็เป็นความสุข, การได้ด่าหรือได้ร้องไห้เมื่ออยากจะด่าจะร้อง เป็นของชอบใจ, ที่แท้ไม่ใช่ผ้าหนาที่ทำให้เราหลงเพิ่มทุกข์ใหม่ให้แก่ชีวิตซึ่งเพียบไปด้วยทุกข์อยู่แล้วหรือ. เกิดแก่เจ็บตายไม่ใช่ทุกข์ประจำชีพดอกหรือ.

พระองค์ตรัสว่าทุกข์คือโลก โลกคือทุกข์. มีกี่คนที่ได้มองเห็นและเชื่อด้วยใจที่ได้คิดจนเห็นจริงตามนั้น นอกจากเชื่อแต่ปากหรือเชื่อเพราะยึดถือมั่นตายไป ซึ่งพระองค์ไม่ต้องการให้สาวกของพระองค์เป็นเช่นนั้น. ถ้าศาสนาที่เต็มไปด้วยความฉลาด กลับทำให้คนต้องเชื่อเพราะยึดมั่นแล้ว ขณะนั้นอย่าหวังว่าจะได้รับผลจากศาสนาเลย เพียงแต่จะรู้จักตัวศาสนาที่แท้จริงก็ยากนัก. เมื่อไม่รู้จักจะถือเอาได้อย่างไร, ขอให้เราเข้าใจศาสนาของเรา ที่พระองค์ทรงประทานให้ โดยอาการที่ตรงตามเป็นจริง จะได้รับผลอันเยือกเย็นซึ่งเป็นผลอันแท้ของศาสนา.

ขอให้เราเริ่มต้นด้วยการคิดจนเห็นว่า ชีวิตเต็มไปด้วยทุกข์อย่างไรตามที่เป็นอยู่จริงเสียก่อนแล้วพบอุบายสำหรับข่มทุกข์หรือทุกข์ทำลายทุกข์ ดับทุกข์นั้น ๆ เสียเป็นลำดับไปจะได้ชื่อว่าอยู่ในโลกแห่งพุทธศาสนาอันแสนสุข. โลกที่เคยเป็นทุกข์ จะกลายเป็นสุขเพราะเราเองเป็นผู้ทำด้วยการปรับปรุงตัวเองให้เหมาะสมตามสภาพเดิมของมัน. การปรับปรุงตัวเองให้เหมาะจะทำได้ด้วยวิธีฝึกใจให้รู้จักโลกตามเป็นจริง น้อมนำสภาพนั้นมาคิดนึกหาความจริงอยู่เสมอเรียกในโวหารศาสนาว่า สติปัฏฐาน, ในที่สุดทำให้กลายเป็นใจที่สะอาดหมดจด. ความยึดมั่นในสิ่งทั้งปวง อันเป็นเหตุของทุกข์จะหมดไปจากใจ ไม่ติดอยู่ในใจได้เหมือนหยดน้ำที่ใบบัวเมื่อลมพัด เป็นใจที่ปลอดโปร่งอยู่เสมอและยิ่งขึ้นทุกที ในที่สุดดับไม่เหลือทั้งกายและใจ ไม่ต้องมาเผชิญหน้ากับความทุกข์ประจำโลกซึ่งเราต้องคอยปรับปรุงตัวเราให้เหมาะกับมันเสมอ. วิธีการอันนี้ เป็นความฉลาด เกษมจากความวุ่นวายไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า.

สภาพที่เป็นอยู่เองตามธรรมดาอันใดอันหนึ่งก็ได้ ในโลกนี้ ที่เกี่ยวเนื่องกับมนุษย์ผู้อาศัยโลกอยู่ทุกอย่าง ๆ อาจนำมาใช้เป็นอารมณ์ คือวัตถุสำหรับเพ่งคิดหาความจริงแห่งยถาสภาวะได้ทั้งนั้น แต่ควรเลือกเอาให้ถูกลำดับ จากง่ายไปหายาก และเป็นคู่ปรับโดยตรงกับความโง่อันสิงใจของเราอยู่ทุกเมื่อก็แล้วกันทั้งไม่จำเป็นต้องตรงกันทุก ๆ คนด้วย. ตามหลักในมหาสติปัฏฐานสูตรได้ทรงวางไว้อย่างเรียบร้อยที่สุดแล้ว มี ๔ ประเภท คือ ๑. ร่างกาย, ๒. เวทนาคือความรู้สึกเสวยผล อันเกิดจากอารมณ์ต่างชนิด, ๓. จิต คือนามธรรม อันสิงอยู่ในกาย กลับกลอกแปรปรวนอยู่เสมอ และ ๔. ธรรม คือสภาพอันเป็นอยู่เองตามธรรมดาในโลกอันมีกฎเกณฑ์ต่าง ๆ กัน ที่สูงสุดก็คือกฎของความจริงอันมีอยู่อย่างแน่นอนว่า อย่างนั้นแล้วต้องเป็นไปเพื่อทุกข์ อย่างนั้นเพื่อสุข และอย่างนั้นเป็นการก้าวจากทุกข์ไปหาสุข ตั้งแต่อย่างต่ำจนถึงอย่างสูงสุดคือนิพพาน. เป็นหน้าที่ของพุทธบริษัททั้งหลายทั้งสิ้นโดยตรง, และโดยเฉพาะสำหรับบรรพชิตจะต้องทำให้เป็นตัวอย่างแก่พุทธบริษัทที่เป็นฆราวาสด้วย.

แต่ทำไมในบัดนี้ พวกเราพุทธบริษัทส่วนมากแม้ที่สุดถึงบรรพชิต จึงเหินห่างต่อการครองชีพอยู่ตามแบบมหาสติปัฏฐานในส่วนใจ เพราะเป็นหน้าที่ของผู้มีทุกข์ทุกคนจะต้องทำโดยตรง และเราก็เต็มไปด้วยทุกข์. น่าจะเป็นความสำคัญผิดก็เป็นได้เนื่องจากใคร ๆ ก็อยากสุขทั้งนั้น. พวกเราสำคัญว่า หน้าที่ที่จำเป็น มีเพียงการเรียนปริยัติอันนำมาซึ่งเกียรติอันใหญ่ยิ่ง หรือเมื่อโลกเขานิยมอย่างไร ก็จักทำความนิยมเท่านั้น ความติดใจในเสนาสนะอันงดงามเต็มไปด้วยเครื่องประดับราคาสูง เป็นผ้าปิดบังพระบาลีตามที่ว่า "ภิกษุในศาสนานี้ ไปแล้วสู่ป่า หรือโคนไม้หรือเรือนว่าง นั่งกายตรงดำรงสติพิจารณา.." เสีย ถึงอย่างนั้นก็ยกไว้ เพราะเราพิจารณาที่ไหนก็ได้, แต่ที่นี่เราไม่พิจารณา เพราะถ้าจะมัวฝึกกายและใจตามแบบที่ทรงวางไว้ ก็เป็นสิ่งที่โลกเขาไม่นิยม จะไม่มีโอกาสเผยแผ่ชื่อเสียงตามนัยที่โลกเขานิยมกันอยู่ ถ้าหากจะพิจารณากายโดยความเป็นของปฏิกูลหรือสิ่งต่าง ๆ โดยความเป็นธาตุก็ดี จะทำให้ชีวิตจืดชืด โลกนี้ไม่คึกคักยั่วยวน อาหารบิณฑบาตที่แม่ครัวฝีมือเลิศทำและมีมาก ๆ จะมีค่าเท่ากับข้าวเปล่า ๆ หรือกับข้าวเลว ๆ และฉันเพียงเป็นยาป่นมัตต์สมใจรักไปเสีย เพราะเราชอบปลุกเพาะความอยาก แทนที่จะดับความอยากกันเป็นส่วนมาก. เหล่านี้ เป็นต้นเหตุที่ทำให้บาลี พุทธภาษิตอันเป็นแก่นของ

พระพุทธศาสนากลายเป็นหมันไป เกิดพิธีต่าง ๆ ชนิดที่ย้อมใจ ให้ชุ่มด้วยความสนุกเพลิดเพลินขึ้นแทน เมื่อพิธีนั้นเกี่ยวกับพุทธศาสนาบ้างแล้ว ก็สอนให้นิยมว่านั่นแหละเป็นตัวพุทธศาสนาแท้ แม้ไม่ออกปากสอนก็สอนเอาด้วยอาการที่ทำ สอนหรือทำตัวอย่างในการสละเวลา—เงิน—แรง ทุ่มเทเข้าจัดทำให้ครึกครื้น จนเด็กที่พึ่งจะลืมตาขึ้นมาเห็นการกระทำนั้น ๆ เข้าใจว่านั่นแหละคือพุทธศาสนา, ส่วนการฝึกกายฝึกใจให้หลุดพ้นเห็นเป็นอัตตกิลมถานุโยค หรือคร่ำครึเพราะเต็มไปด้วยความสลดเกี่ยวด้วยศพด้วยการตาย ควรทำแต่พอเป็นพิธีนิดหน่อยเท่านั้น. เครื่องดึงดูดเหล่านี้ ทำให้เราทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตเหินห่างต่อวิชาอันประเสริฐของพระองค์คือสติปัฏฐาน และเห็นเป็นของกีดขวางไม่เข้าเรื่อง, เมื่อคนชั้นสูงหรือคนมีเงินว่าครึ โลกก็ต้องว่าครึ. แม้พระธรรมจะยังคงเป็นพระธรรม ก็ถูกเหมาว่าครึ ส่วนความจริงหามีใครสามารถเปลี่ยนแปลงพระธรรมให้เป็นของครึไปได้ไม่. มันครึเฉพาะต่อดวงตาอันเต็มไปด้วยไฝฝ้า และใจอันชุ่มย้อมไปด้วยความกำหนัดและเพลินจนลืมตัวเท่านั้น

บางพวกที่ดีขึ้นไปกว่านั้น มีศรัทธาเต็มเปี่ยมว่า พระพุทธวจนะ เช่นมหาสติปัฏฐานนี้อาจให้ผลถึงนิพพานได้จริง ดับทุกข์ ได้หมดจริง เราเชื่อ, แต่เราไม่เชื่อว่า สามารถเจริญสติปัฏฐานนั้น หรือควรเจริญสติปัฏฐานนั้น เพราะอะไรก็ตามที. เรามีศรัทธาอย่างหนึ่งแต่กลับขาดศรัทธาอีกอย่างหนึ่งเหมือนกันเพียงการรักยศนิดเดียว อาจทำให้ขาดศรัทธาชนิดที่ต้องการอย่างจำเป็นก็ได้แล้ว เป็นการน่าละอายต่อการปฏิญาณตนว่าเป็นพุทธบริษัท หรือศิษย์พระตถาคตอยู่มาก ๆ และจะน่าละอายยิ่งไปกว่าก็ต่อเมื่อจะพูดว่า ทำไมพวกเราจึงไม่ค่อยมีใครบรรลุมรรคผล ทั้งที่เรายังไม่เข้าใจว่ามรรคผลนั้นคืออะไรเลย.

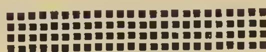
ขอให้เราหยุดลืมตัว คิดให้ซึ้งลงไปอีก จนเกิดการสละโลกิยะสุข ซึ่งเราติดแน่นกันเกินไปเสียบ้าง จะเป็นการเปิดโอกาสให้พระธรรมของเราทั้งหลาย ผ่านเข้ามาสู่ดวงใจเรามามีประโยชน์แก่เรา มาดับทุกข์ในใจเราได้อย่างเต็มที่. เราจะเป็นสุขแท้จริงยิ่งขึ้น ไม่ใช่อย่างครึดังที่คอยขยิบตากัน. เราจะมีจิตใจเต็มไปด้วยความหมดจด อันเป็นชิ้นที่พุทธศาสนาเรามีกรรมสิทธิ์อยู่อย่างเต็มที่ มีดวงใจเต็มไปด้วยภาวะอันหนึ่ง ซึ่งต่างจากใจของผู้ที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา หรือนับถือแต่ปาก. โลกแห่งจิตใจของพุทธศาสนิกชน ต้องต่างกับศาสนิกแห่งพาหิรศาสนา เพราะนิพพานของศาสนาเรา มีความหมายต่างจากพาหิรศาสนานั้น ๆ. เรา

จะก้าวขึ้นสู่ภาวะนั้น ๆ ได้ ก็เพราะการปฏิบัติให้ **ตรง** ตามคำสอนของพระองค์ โดยไม่เหยียดเป็นของครึดังกล่าวแล้ว

ขอพวกเรา จงเริ่มเอาใจใส่กับพุทธภาษิต อันสอนให้ดับทุกข์ทางใจ กล่าว คือ สติปัฏฐาน อันเป็นพระธรรมที่ท้าให้ใครพิสูจน์ได้อยู่ทุกเมื่อ, ตั้งต้นไปใหม่ หรือให้ยิ่งกว่าเก่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป เทอญ. ฯ

บันทึกในนามคณะธรรมทาน

สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

สอาดสว่างสงบ

ประเพณีเนื่องในเทศกาลเข้าพรรษา

ของ

นายยิ้ม ปัณฑยางกูร

ธรรมเนียมของชาวมัธยมประเทศในสมัยโบราณ เมื่อถึงฤดูฝนก็หยุดพักการเดินทางไปต่างถิ่นชั่วคราว ตัวอย่าง เช่น พ่อค้าสัตว์พาหนะ เมื่อเดินทางไปถึงฤดูฝน ณ ที่ใดก็หยุดพัก ณ ที่นั้น เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะทางเดินเป็นเลนตม หรือถึงเป็นหล่ม เดินต่อไปไม่ได้

สมัยพุทธกาล ตามปกติพระภิกษุสงฆ์ท่านถือการจาริกไปโปรดสัตว์ในที่ต่าง ๆ เพื่อเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนแก่ประชาชนเป็นกิจวัตร ท่านมิได้อยู่ประจำที่แห่งใดแห่งหนึ่งโดยเฉพาะ ถึงกระนั้นเมื่อถึงฤดูฝน ท่านก็ต้องหยุดพักแรมแห่งใดแห่งหนึ่ง เช่นเดียวกัน แต่ก็มีบางองค์ที่ยังพยายามเดินทางต่อไป อาจเป็นเพราะมีความจำเป็นบางอย่างก็เป็นได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ท่านก็ต้องลัดเลาะไปบนที่ ที่พอจะเดินไปได้ ซึ่งลางทีก็ต้องเหยียบย่ำเข้าไปในนาของเขา ชาวบ้านเจ้าของนาได้รับความเสียหาย ก็นินทาว่ากล่าว ครั้นความทราบถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์หยุดพักอยู่ที่เดียว ไม่ให้ไปแรมคืนที่ไหนตลอดสามเดือน ซึ่งเรียกว่า จำพรรษา หรือเข้าพรรษา

เนื่องด้วยมีพระมาพักแรมประจำที่อยู่ชั่วคราว ตลอดไตรมาสเช่นนี้ ชาวบ้านจึงถือโอกาสทำบุญทำทานเป็นพิเศษ จัดของจำเป็นที่พระจะต้องใช้ถวาย กล่าวคือ ถวายผ้าที่เรียกว่าผ้าอาบน้ำฝน แลถวายผ้าจำนำพรรษา สำหรับให้ท่านมีผลัดเปลี่ยน และถวายอาหารเป็นประจำบ้าง เป็นครั้งคราวบ้าง จัดทำที่อยู่อาศัยชั่วคราวขึ้น หรือเมื่อที่อยู่อาศัยมีอยู่แล้วก็จัดทำความสะอาดหรือบูรณะให้อาศัยได้อย่างสะดวกสบาย เวลาท่านอาพาธ ก็ถวายคิลานภัตรและหยูกยาตามแต่รูปการณ์ ส่วนตนเองก็พยายามหาโอกาสรักษาศีลฟังธรรม เป็นพิเศษขึ้น

ประเพณีทำบุญทำทานในเทศกาลเข้าพรรษานี้ ปรากฏว่า ชาวไทยสมัยสุโขทัยก็ได้ปฏิบัติมาตามแนวนี้เหมือนกัน ดังจารึกพ่อขุนรามคำแหง ตอนหนึ่งมีว่า "ฝูงท่วยมีสรธาในพระพุทธศาสนาทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน" เข้าใจว่าในสมัยนั้น การสมาทานศีลคงเป็นระเบียบวินัย และเป็นเกียรติที่คนทุกคนนิยมปฏิบัติตามกัน อุดมคตินั้น จึงมีบางอย่างที่ยังเป็นเงาลางเลือนเหลือมาจนบัดนี้ คือเมื่อถึงเทศกาลเข้าพรรษา ยังมีผู้อธิษฐานใจงดเว้นการดื่มเหล้าตลอด ๓ เดือน เป็นข้อพิสูจน์อยู่ และหนังสือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ก็มีข้อความเกี่ยวด้วยประเพณีนี้อยู่ว่า "มหาชนชายหญิงในตระกูลทั้งหลาย ชักชวนกันกระทำกองการกุศลต่าง ๆ ผู้ใดได้สถาปนาพระอารามไว้ในพระพุทธศาสนา ก็บอกกล่าวป่าวบุญในหมู่ญาติและมิตร ช่วยกันตกแต่งเสนาสนะถวายพระภิกษุสงฆ์ทั้งถวายอาคันตุกภัตร วรรษาวาสิกภัตรคิลานภัตรทั่วทุกอาราม....แห่เทียนจำนำพรรษาของตน ๆ ไป ทางบกบ้าง ทางเรือบ้าง เสียงพิณพาทย์ฆ้องกลองสนั่นไปทุกแห่งทุกตำบล เอิกเกริกด้วยประชาชนคนแห่คนดู ทั้งทางบกทางน้ำ....ครั้นถึงอาวาสอารามของผู้ใด ก็เลี้ยงดูกันแล้วเชิญเทียนประทีปจำนำพรรษาเข้าตั้งในพระอุโบสถวิหาร จุดตามบูชาพระรัตนตรัยสิ้นไตรมาส ๓ เดือนทุก ๆ อารามราษฎร์...มหาชนชายหญิงต่างตั้งบัญจางคประดิษฐ์สมาทานศีล....สดับฟังพระธรรมกถึกแสดงธรรมเทศนา และพระภิกษุสงฆ์สาธยายพระปริตในที่นั้น ๆ เสมอเป็นนิจทุกวันมิได้ขาด ตราบเท่าสิ้นไตรมาส ๓ เดือนโดยนิยม"

การบำเพ็ญบุญบำเพ็ญทานดังกล่าวมาข้างต้นนี้ บรรพบุรุษของเราท่านได้ทำเป็นธรรมเนียมสืบ ๆ กันมาจนบัดนี้ ดังจะเห็นได้จากประเพณีนิยมที่ยังทำกันอยู่

การถวายผ้า คือก่อนวันเข้าพรรษาถวายผ้าอาบน้ำฝน และเมื่อพระจำพรรษาแล้วก็ถวายผ้าจำนำพรรษา วิธีการถวายผ้าทั้ง ๒ ชนิดนี้ ที่ทำกันอยู่ในบัดนี้มีอยู่ ๒ อย่าง คืออย่างหนึ่งเป็นเจ้าภาพคนเดียว อีกอย่างหนึ่งเป็นการเรี่ยไร คือทายกหัวหน้าแจกฎีกา หรือป่าวร้องพวกชาวบ้านให้ช่วยกันรับไปพอเท่ากับจำนวนพระสงฆ์ ส่วนผ้าที่ถวายนั้น ถ้าเป็นผ้าจำนำพรรษา ก็มิได้จำกัดให้เป็นอย่างเดียวกัน จะเป็นผ้าไตรจีวรก็ได้สุดแล้วแต่ศรัทธา

บางทีก็มีไทยทานอย่างอื่น ๆ เป็นบริวาร เมื่อถึงกำหนดนัดแล้ว ทายกแลชาวบ้านก็พากัน นำผ้าแลเครื่องไทยทานไปพร้อมกัน ในที่อันสมควร มีในโบสถ์ เป็นต้น เมื่อพระลงมาประชุม พร้อมกันแล้ว ถ้าเจ้าภาพคนเดียวมีไทยทานเหมือน ๆ กัน ก็ถวายเรียงไปทีเดียว ถ้าเป็นการ ป่าวร้องถึงต้องจับสลาก ทายกหัวหน้าว่าคำถวายให้ผู้อื่นว่าตาม เป็นเสร็จพิธี

การถวายอาหาร ประเพณีที่ชาวบ้านตามชนบท หรือแม้ในกรุงบางแห่งจัดทำกัน ดังนี้ ถ้าเป็นวันธรรมดาก็นำอาหารไปใส่บาตรพระที่มารับบิณฑบาตที่บ้าน แต่เมื่อถึงวันพระ คือ ๘ ค่ำ แล ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ ก็นำอาหารไปทำบุญตักบาตรที่วัด วิธีการก็คือเริ่มลุกขึ้น หุงหาอาหารแต่เวลาเมื่อพระตีระฆัง พอสว่างจัดทำอาหารเสร็จสรรพแล้วก็อาบน้ำแต่งตัว นำภาชนะอาหารไปวัด ไปโดยทางเรือบ้าง โดยแบกหรือหาบเดินไปบ้าง เมื่อบ้านเหนือ บ้านใต้ นำอาหารไปถึงวัดพร้อมเพรียงกันแล้ว ก็เคาะระฆังเป็นสัญญาณอาราธนาพระลงศาลา ครั้นแล้วก็รับศีล พอพระถวายพรพระ ก็พากันลุกขึ้นไปตักบาตร ตอนนี้มักนิยมทำกันโดยผู้เฒ่า ผู้แก่ใส่ข้าว หนุ่มสาวใส่กับ ครั้นพระถวายพรพระจบ ก็ยกอาหารมาถวายพระ เมื่อพระฉัน และกระทำอนุโมทนาแล้ว ชาวบ้านกรวดน้ำแผ่ส่วนบุญกุศล ต่อจากนี้ไปลางถิ่นชาวบ้าน อยู่ใกล้วัดก็จัดแจงตักอาหารออกแจกจ่ายเป็นทานองแลกกันแล้วกลับบ้าน ลางถิ่นชาวบ้าน อยู่ห่างวัดออกไปก็จัดแจงเลี้ยงดูกันเองที่วัด ใครมีอาหารอะไรก็นำออกมาเลี้ยงดูกัน ครั้นเลี้ยงดู กันเสร็จแล้ว คนหนุ่มสาวหรือคนงานก็กลับบ้านไปทำงานตามหน้าที่ของตน ส่วนคนแก่คนเฒ่า ก็ถือศีล ฟังธรรมไปตลอดวันหรือจนตลอดคืนยังรุ่งก็มี ต่อรุ่งเช้าจึงกลับบ้าน ตอนกลับบ้านนี้ เดินไปพบผู้ที่มิได้ไปวัด ก็บอกกล่าวแผ่ส่วนบุญให้ โดยเปล่งวาจาว่า "ขอแผ่ส่วนบุญให้ เจ้าข้า" ผู้รับก็ยกมือไหว้อนุโมทนาว่า "สาธุ เจ้าข้า" วิธีการเหล่านี้นับว่าเป็นสายรัดที่ผูกจิต ผูกใจให้กลมเกลียวกันดียิ่งนัก นอกจากการถวายอาหารดังกล่าวมาแล้ว ก็ยังมีการทำบุญ ตักบาตรข้าวสาร เรื่องก็เห็นจะเป็นการหาเสบียงกรังไว้ถวายพระ หากวันใดท่านออก บิณฑบาตไม่ได้ เพราะเกิดความจำเป็น เช่น ฝนตกพรำ เป็นต้น ท่านจะได้มีอาหารฉัน อันการตักบาตรข้าวสารนี้ วิธีการที่ทำก็คือ ป่าวร้องหรือแจกฎีกา ถึงเวลาก็เอาข้าวสารและ เครื่องเสบียงกรัง เช่น กะปิ น้ำปลา พริก หอม กะเทียมไปรวมกันที่วัด เมื่อพร้อมกันแล้ว ก็ตักบาตร เสร็จแล้วหัวหน้าทายกก็ว่าคำถวายนำ ให้ผู้อื่นว่าตาม เป็นเสร็จพิธี

การจัดเสนาสนะถวาย ในปัจจุบันนี้พระท่านมีที่อยู่เป็นหลักแหล่งมั่นคงแล้ว ชาวบ้านจึงมีโอกาสแต่เพียงทำการบูรณะ เช่น หลังคารั่ว ฝนหยด ก็ช่วยกันซ่อมแซมให้หายรั่ว เป็นต้น หรือเพียงทำการปัดกวาดเสนาสนะให้สะอาดจัดข้าวของตั้งไว้ให้เป็นที่เรียบร้อย

การถวายยา อันเภสัชทานที่ท่านทำกันสืบ ๆ มานั้น บัดนี้ลางถิ่นก็ยังมีเพียงการตักบาตรน้ำผึ้งในเดือน ๑๐ มูลฐานเดิมเห็นจะเนื่องด้วยเรื่องที่พระพุทธเจ้า ทรงอนุญาตให้พระรับแลฉันยา ๕ อย่าง (เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำอ้อย น้ำผึ้ง) ได้ในเวลาวิกาล เพื่อบำบัดโรคแลบำรุงกำลังนั่นเอง ครั้นต่อมากาลเทศะเปลี่ยนแปลงไป ยา ๕ อย่างนั้นไม่สะดวกแก่การหามาประกอบเป็นยาได้ โดยมากคงหาได้แต่น้ำผึ้ง ทายกผู้มีศรัทธาปรารถนาจะบำเพ็ญกุศลให้ต้องตามพระบรมพุทธานุญาต จึงพากันถวายยาคือน้ำผึ้งอย่างเดียว เรียกกันว่าตักบาตรน้ำผึ้ง วิธีการที่ทำ ก็มีการป่าวร้องหรือแจกฎีกาให้นำน้ำผึ้งไปพร้อมกันที่วัด จัดบาตรมาตั้งแลใส่น้ำผึ้งลงไปในบาตร เวลาถวายทายกเอาสายสิญจน์วงเข้ากับบาตรแล้วให้ผู้อื่นจับสายสิญจน์ต่อ ๆ กันไป หัวหน้าว่าคำถวายนำให้ผู้อื่นว่าตาม จบแล้วพระสงฆ์รับสาธุพร้อมกัน เสร็จแล้วก็จัดการแบ่งหรือแจกจ่ายไปถวายพระในวัดนั้น

ประเพณีทำบุญทำทานในเทศกาลเข้าพรรษานี้ เดิมทีเดียวชาวบ้านคงจะถวายเฉพาะปัจจัย ๔ ดังกล่าวมาข้างต้นนี้เท่านั้น ครั้นกาลล่วงมา ทายกทายิกาผู้มีศรัทธาปสาทะ หวังจะเพิ่มพูนการบำเพ็ญบุญกุศลให้มากยิ่งขึ้น จึงได้จัดหาสิ่งของที่ควรแก่สมณบริโภคถวายเพิ่มเติมขึ้นเป็นลำดับ ที่ปรากฏอยู่ในบัดนี้ จึงมีการถวายพุ่มเทียน หรือต้นไม้ดอกทำด้วยกระดาษสีพร้อมด้วยดอกไม้ธูปเทียนแลของใช้ประจำวันอื่น ๆ มี ไม้สีฟัน กระดาษชำระ เป็นต้น ส่วนการสมาทานศีลและฟังธรรมนั้น นอกจากไปสมาทานที่วัดดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว ลางท้องถิ่นหมู่บ้านอยู่ห่างวัดหรือมีความจำเป็นไม่สะดวกที่จะมาวัดได้ ก็นิมนต์พระไปแสดงธรรมที่บ้านหรือที่ศาลาในหมู่บ้าน เรียกกันว่า เทศน์ไตรมาส ๓ วันยกบ้าง ๗ วันยกบ้าง สุดแต่ศรัทธาหรือความสะดวก

บุญกิริยาเหล่านี้ โดยเฉพาะผู้ที่บวชเรียนมาแล้ว มีประเพณีนิยมถือกันว่า เป็นกิจจำเป็นที่จะต้องทำทุกปีเมื่อเทศกาลเข้าพรรษาผ่านมาถึง คือนับตั้งแต่วันเข้าพรรษาต้องจัดหาเครื่องสักการะไปถวายพระอุปัชฌายอาจารย์เพื่อแสดงความเคารพ และถ้ามีโอกาสก็ถือศีลฟังธรรมทุกวันธรรมสวนะตลอดไตรมาส ฯ

จากหนังสือ :—

จารึกพ่อขุนรามคำแหง
เรื่องนางนพมาศ หรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์
หนังสือวิธีทำบุญ
เรื่องเทศกาลเข้าพรรษา ของเสฐียรโกเศศ

ประเพณีเนื่องในการออกพรรษา แลเทศกาลทอดกฐิน ทอดผ้าป่า

ของ

นายยิ้ม ปัณฑยางกูร

พระท่านเข้าพรรษามาแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๘ จนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ รวม ๓ เดือนพอดี เมื่อครบถ้วนไตรมาสแล้ว ท่านก็ทำปวารณา คือออกพรรษา ตามพระบรมพุทธานุญาต เรื่องเดิมของการทำปวารณามีว่า สมัยพุทธกาล พระหมู่หนึ่งจำพรรษาอยู่ ณ โกศลชนบท ต่างตั้งกติกาไม่ยอมพูดจากัน ความประสงค์ก็เพื่อมิให้ผิดเสียงอันอาจให้เกิดทะเลาะวิวาทกันขึ้น ต่างพยายามบำเพ็ญสมณกิจตามหน้าที่ของตน ๆ ครั้นถ้วนไตรมาสแล้ว จึงพากันมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเชตวันวิหารที่เมืองสาวัตถี กราบทูลถึงกติกาที่ได้พร้อมใจกันบัญญัติขึ้นนั้นให้ทรงทราบ พระพุทธองค์ทรงตำหนิว่า เป็นการไม่สมควร จึงทรงอนุญาตว่า เมื่อภิกษุจำพรรษาถ้วนไตรมาสแล้วพึงทำปวารณา คือบอกให้โอกาสแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อปรารถนาตักเตือนว่ากล่าวตนในข้อผิดพลาด จะเป็นกรณีที่ได้เห็นหรือได้ยิน หรือแม้เกิดความรังเกียจ ก็ให้ว่ากล่าวขึ้นในที่ชุมนุมสงฆ์ เพื่อการสำรวมต่อไป

ถัดจากวันออกพรรษา คือวันแรมค่ำ ๑ เดือน ๑๑ มีประเพณีทำบุญตักบาตรเป็นพิเศษ เรียกว่าตักบาตรเทโว (เทโวโรหน หมายความว่าเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากดาวดึงส์) มีตำนานเล่าว่า เมื่อสมัยพุทธกาล มีอยู่พรรษา ๑ (นัยว่าเป็นพรรษาที่ ๗) พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปจำพรรษา ณ ดาวดึงสพิภพ ครั้นถ้วนไตรมาสพระองค์ก็เสด็จพระพุทธดำเนินจากดาวดึงส์ ลงมาสู่มนุษยโลกที่สังกัสนคร ในขบวนการนี้มีพระอินทร์ พระพรหมเหล่าเทพยดาเชิญเครื่องสูง เครื่องมโหรีและเครื่องสักการบูชา เป็นขบวนแห่แหนมาส่งเสด็จด้วย

เนื่องด้วยมีคตินิยมดังว่านี้ เมื่อถึงวันตักบาตรเทโวจึงมีการอัญเชิญพระพุทธรูปพร้อมด้วยบาตร ออกแห่ประทักษิณรอบพระอุโบสถ หรือรอบพระเจดีย์ วิหาร สุดแต่โอกาส มีพระภิกษุสามเณรเดินรับบาตรตามหลัง ลางแห่งทำใหญ่โตถึงมีตะเฆ่ หรือรถจัดตั้งบุษบกอัญเชิญพระพุทธรูป แลมีเครื่องสูง มีดนตรี ปี่พาทย์ประโคม มีคนแต่งตัวเป็นอย่างเทวดา สมมติเป็นพระอินทร์พระพรหมเข้าขบวนแห่ไปด้วย ลางวัดที่มีเจดีย์หรือพระปรางค์สูงใหญ่พอสมควรแก่การขึ้นลงได้สะดวก ก็อาราธนาพระขึ้นไปคอยอยู่ พอได้เวลาก็นิมนต์ท่านลงมารับบาตร ตามแนวทางที่ทายกทายิกาคอยอยู่ ลางถิ่นมีทำเลอยู่ใกล้แม่น้ำลำคลอง ก็อาราธนาพระพุทธรูป พร้อมด้วยพระสงฆ์ ลงเรือขนานแล้วช่วยกันลากจูงไปด้วยเรือพายมากลำ มีแห่แหนกันไปอย่างสนุกสนาน พอถึงที่หมายปลายทางก็พร้อมกันหยุดทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระเสร็จแล้วก็เลี้ยงดูกัน ครั้นแล้วมีการแข่งเรือกันไปจนบ่ายเย็น จึงแห่กลับวัดก็มี

ของสำหรับตักบาตรเทโว ที่มีประจำเกือบจะทุกท้องถิ่น คือข้าวต้มมัดใต้หรือข้าวต้มลูกโยน กับกล้วยไข่หรือกล้วยหอม ลางทีก็ส้มเขียวหวาน ประเพณีเดิมเห็นจะเนื่องด้วยเก็บผลแรกได้จากไร่นามาทำบุญเป็นประเดิม เพื่อเป็นมิ่งขวัญแก่ตนแลพืชผลในไร่นาต่อไป

เมื่อออกพรรษาแล้ว แลตลอดไปจนถึงกลางเดือน ๑๒ เป็นเทศกาลกฐิน เป็นระยะเวลาที่ชาวบ้านหยุดพักผ่อนจากการทำนาที่ได้คร่ำเคร่งมาตลอดระยะเวลาหนึ่ง ถึงกำหนดที่ได้พักผ่อนร่างกาย แลในวาระเดียวกันนี้ ก็หาทางที่จะบำเพ็ญกุศล แลได้พักผ่อนหย่อนใจพร้อมกันไป โดยวิธีทำบุญทำทาน เช่น ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เป็นต้น

ก็เรื่องกฐินนั้น เป็นเรื่องของพระภิกษุสงฆ์ที่ท่านต้องเสียสละ ต้องพร้อมเพรียงช่วยเหลือกันจัดทำผ้าที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ เริ่มแต่ช่วยกันซักฟอกตัดเนา เย็บย้อมเสร็จเป็นสบงจีวรหรือสังฆาฏิผืนใดผืนหนึ่ง แล้วสงฆ์เป็นผู้ให้อนุมัติที่จะมอบผ้าผืนนั้นให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งนี่เป็นเรื่องที่มุ่งหมายให้เป็นการเสียสละแลได้ให้อิสระแก่ส่วนรวม ฉะนั้นบรรพบุรุษของเราผู้มีปกตินิสัยถือความเป็นไทยเป็นสำคัญ ท่านจึงนิยมการทอดกฐิน สมัยก่อนคู่บ่าวสาวส่วนมากเมื่อแต่งงานอยู่กินด้วยกันแล้ว มักถือเป็นกรณีผูกพันอยู่เสมอว่า เมื่อครอบครัวตั้งเป็นหลักฐานดีแล้ว จักต้องทำบุญทอดกฐินให้ได้ มิฉะนั้นจะต้องเสียใจว่า ส่วนหนึ่งของชีวิตเป็นหมันไปชาติหนึ่งทีเดียว อันการทอดกฐินนี้ แม้ผู้ทอดแลเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียง ต่างก็ยอมเสียสละ

แลให้ความช่วยเหลือกัน เริ่มแต่คิดวางรูปงาน จับจ่ายซื้อของทำบุญทำทาน ตลอดจนอาหารสำหรับเลี้ยงดูคนที่มาร่วมงาน พอใกล้กำหนดทอด ใครมีอะไร เช่นกล้วย อ้อย มะพร้าวก็นำมารวมกันทำบุญ นอกจากนำเครื่องไทยทานมาร่วมด้วยแล้ว ตัวเองก็ยังมาร่วมแรงช่วยเหลือตามแต่ใครจะถนัดทำอะไร โดยมิต้องบังคับหรือให้ค่าจ้างแรงงานแต่ประการใด แลมิได้ตั้งแง่ว่า เป็นงานของคนนั้นคนนี้ ไม่ใช่เรื่องของตัว แม้จะหนักนิดเบาหน่อยก็ไม่เกี่ยงงอนกัน หากจะผิดพลั้งไปบ้าง ก็ไม่ถือสาหาความ ต่างให้อภัยกันได้ โดยถือเสียว่า งานนั้น ๆ เป็นหน้าที่ของตัว ตัวมีสิทธิที่จะได้ร่วมมือทำเป็นการบุญกุศล หาความสนุกสนานสำราญบานใจพร้อมกันไป อุดมคติเหล่านี้เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยเรามาแต่โบราณกาล ดังปรากฏในจารึกพ่อขุนรามคำแหง สมัยสุโขทัยว่า "คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั่ว ท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุนทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ฝูงท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อโอกพรรษากรานกฐินเดือนหนึ่งแล้ว เมื่อกรานกฐินมีพนมเบี้ย มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนนอน บริพารกฐิน โอยทานแล่ปีแล้ญิบล้าน ไปสวดญัติกฐินถึงอรัญญิกพู้น เมื่อจักเข้ามาเวียง เรียงกันแต่อรัญญิกพู้นเท้าหัวลาน ดมบังคมกลอยด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื่อน เสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื่อน เลื่อน เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง เทียนญอมคนเสียดกันเข้าดู ท่านเผาเทียน ท่านเล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้มีดังจักแตก"

ข้อความที่เป็นสำนวนภาษาไทยสมัยสุโขทัย ข้างบนนี้กล่าวรวมความเฉพาะเรื่องกฐินแล้ว ก็ได้ความว่า เมื่อออกพรรษาแล้วทอดกฐินกันทั้งเดือน เอาเบี้ยหมากดอกไม้ถวายพระเป็นกองโต ๆ ใช้จ่ายในเรื่องทอดกฐินนี้ ตั้งปีละสองล้าน (เบี้ย) กฐินที่สนุกที่สุดก็คือกฐินวัดอรัญญิก มีกระบวนแห่ยืดยาว ตั้งแต่เขตวัดอรัญญิกข้างโน้น มาจนจบขอบทุ่งข้างนี้ ตีประโคมเซ็งแซ่ไปด้วยเสียงปี่พาทย์ เสียงพิณ เสียงร้อง เสียงขับ ต่างเล่นหัวร้องเพลง พอตกกลางคืนมีการจุดดอกไม้เพลิง คนเข้าไปอัดแอกันอยู่ในเมือง จนประหนึ่งว่า เมืองจะแตกสลายออกไป

ตำนานกฐิน ก่อนแต่จะทราบว่า กฐินคืออะไร แลมีวิธีการทำอย่างไรบ้างนั้น ชั้นต้นนี้ขอนำเรื่องเดิมของกฐินมากล่าวให้ท่านฟังก่อน เรื่องมีอยู่ว่า สมัยหนึ่งมีพระภิกษุชาวเมืองปาฐา ราว ๓๐ รูป มีความประสงค์จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เมืองสาวัตถี จึงชวนกันเดินทางจากเมืองปาฐาไปเมืองสาวัตถี แต่พอไปถึงเมืองสาเกต (ระยะทางอีกราว ๙๖ กิโลเมตร จึงจะถึงเมืองสาวัตถี) ก็เผอิญถึงวันเข้าพรรษา จะเดินทางต่อไปอีกไม่ได้ จึงจำพรรษาอยู่ที่เมืองสาเกตนั้น ในระหว่างพรรษา ภิกษุเหล่านั้นมีความร้อนรน อยากจะเฝ้าพระพุทธเจ้าเป็นที่สุด ฉะนั้นเมื่อออกพรรษาจึงพากันออกเดินทางทันที เวลานั้นฝนยังชุกอยู่ ทางเดินเป็นโคลนตมเปรอะเปื้อน ครั้นเมื่อมาถึงเมืองสาวัตถีได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงกราบทูลเหตุที่มาเฝ้าล่าช้า แลความลำบากที่ต้องกรำแดดฝนมา จนจีวรเปียกชุ่มแลเปื้อนเปรอะ ให้ทรงทราบ อาศัยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตว่า เมื่อมีผ้าเกิดขึ้นแก่สงฆ์ พอจะทำเป็นจีวรผืนใดผืนหนึ่งได้ สงฆ์พึงประชุมช่วยกันทำ แล้วยกผ้าผืนนั้นให้แก่ภิกษุผู้มีจีวรเก่า หรือแก่ภิกษุผู้มีพรรษามาก หรือแก่ภิกษุผู้สามารถทำกฐินัตถารกิจได้ถูกต้องรูปใดรูปหนึ่ง แลพึงกระทำกิจเหล่านั้นให้เสร็จภายในวันนั้น

คำว่ากฐิน หมายความว่า กรอบไม้สำหรับขึงผ้าเย็บจีวร กรอบไม้ชนิดนี้ ลักษณะเป็นอย่างเดียวกับที่เราเรียกว่าสะดึงในบัดนี้ การเย็บจีวรต้องตัดออกเป็นชิ้น ๆ แล้วเอามาเย็บประสานกันเข้าให้มีรูปเหมือนกระทงนา การเย็บประสานเช่นนั้น เมื่อผู้เย็บไม่ได้ทำอยู่เสมอ มีความชำนาญไม่พอ ก็จำต้องขึงผ้าลงบนกรอบไม้ก่อนจึงจะเย็บได้ กรอบไม้หรือสะดึงนี้แลคำบาลีเรียกว่ากฐิน

กฐินมีประเภทต่างกัน กฐินมี ๒ ประเภท คือกฐินหลวง ๑ กฐินราษฎร์ ๑ แต่ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะกฐินราษฎร์ กฐินราษฎร์นั้น ยังแยกออกเป็น ๒ อย่าง เรียกว่า มหากฐินอย่าง ๑ จุลกฐินอย่าง ๑ เหตุที่บัญญัติชื่อเป็น ๒ อย่างเช่นนี้ ก็ด้วยถือเอาเวลาตระเตรียมการทอดกฐินของทายกเป็นเกณฑ์แยก กล่าวคือ มหากฐินได้แก่กฐินที่มีเวลาตระเตรียมได้นานวัน ทายกย่อมจะใช้เวลาจัดทำไว้ล่วงหน้า นานวันเท่าใดก็ได้ ต่อเมื่อถึงวันทอด จึงนำไปทอด อย่างที่ทอดกันอยู่ทั่ว ๆ ไปในบัดนี้ ส่วนจุลกฐินนั้นได้แก่กฐินที่ใช้

เวลาน้อย มีเวลาจำกัด ต้องจัดทำแลทอดให้เสร็จในวันนั้น ตามประเพณีนิยมที่ทำกันมา พอได้เวลารุ่งอรุณ ก็เริ่มเก็บฝ้ายมาปั่นกรอทำเป็นเส้นด้าย ทอเป็นผืนผ้าแล้วตัดเป็นจีวร เย็บย้อมเสร็จ แล้วทอดในวันนั้น มีกำหนดเวลาให้ทำเสร็จภายใน ๒๔ ชั่วโมง การทอดกฐินอย่างนี้ ต้องมีคนมากคนช่วยเหลือกัน ร่วมแรงร่วมใจกันทำจริง ๆ ผู้ที่จัดงานรูปนี้ ต้องยอมเสียสละทั้งกำลังกาย กำลังทรัพย์ แลกำลังความคิด งานจึงจะดำเนินไปได้เรียบร้อย แลเมื่องานใหญ่สำเร็จลุล่วงไปได้แล้ว คงจะได้รับความสุขใจมิใช่น้อย ฉะนั้นท่านจึงว่า การทอดจุลกฐินมีอานิสงส์มาก ยังมีกฐินอีกชนิดหนึ่งเรียกว่า กฐินตก หรือกฐินตกค้าง คือได้แก่กฐินชนิดที่เมื่อถึงวันจวนจะหมดเขตกฐิน ซึ่งมักเป็นวันขึ้น ๑๔–๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ผู้มีศรัทธาไปสืบเสาะหาวัดตกค้าง ที่ไม่มีใครนำกฐินไปทอด เมื่อพบก็จัดการทอดกฐินในวันนั้นทีเดียว กฐินชนิดนี้ลางทีก็เรียกว่า กฐินโจร หมายความว่า กฐินที่มิได้จองล่วงหน้า จู่ ๆ ก็ไปทอดมิได้ให้วัดรู้เนื้อรู้ตัว ไม่ได้บอกกล่าวเล่าสิบล่วงหน้าไว้เลย

กฐินประเภทต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ โดยมากผู้ทอดออกทุนทรัพย์คนเดียว มากน้อยตามศรัทธา แต่ลางทีคนในหมู่คณะเดียวกัน พร้อมใจกันบริจาคเงินของตัวมากบ้าง น้อยบ้างตามกำลัง รวมกันเข้าจัดการทอดกฐินก็มี กฐินอย่างนี้เรียกว่า กฐินสามัคคี

เมื่อท่านทราบตำนานกฐินแลคำว่ากฐินพร้อมด้วยประเภทมาเป็นเค้าเรื่องแล้ว จึงขอกล่าวถึงวิธีการของการทอดกฐินว่า มีขนบธรรมเนียมมาอย่างไรบ้างต่อไป

พิธีจองกฐิน เบื้องต้นต้องทำการจองกฐินเสียก่อน คือ ไปแจ้งความจำนงให้พระแลประชาชนทราบว่า ตนจะทอดกฐินที่วัดนี้ หรือจะเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แสดงความประสงค์ของตน แล้วนำไปติดประกาศไว้ ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่งที่เห็นได้ง่าย เช่นที่ศาลาท่าน้ำ หรือศาลาการเปรียญก็ได้ คำจองนั้นก็บอกชื่อผู้ทอด ตำบลที่อยู่ บอกกำหนดวันเวลาที่จะทอด ลางถิ่นก็บอกจำนวนแลราคาผ้าองค์กฐินพร้อมทั้งบริวารกฐิน เหตุที่ต้องบอกเช่นนั้น ก็โดยมีธรรมเนียมอยู่ว่า การจองกฐินนั้น อาจจองทับกันได้ แต่ผู้ที่จะจองทับนั้นต้องถวายกฐินประณีต แลมากกว่าผู้จองไว้ก่อน ฝ่ายผู้จองไว้ก่อน ก็ต้องเปิดโอกาสให้ ยอมถอนการจองกฐินของตนด้วยความยินดี วิธีการเช่นนี้ ถือกันมาว่า เป็นมรรยาทของกัลยาณชนที่ต้องแสดงต่อกันโดยไมตรีจิต

เครื่องกฐิน ของถวายพระที่จะต้องจัดทำหรือหามาก็มีผ้าที่พอจะทำเป็นไตรจีวร ผืนใดผืนหนึ่งได้ อย่างน้อยก็พอจะทำสบงได้ หรือแม้จะเป็นผ้าสำเร็จรูปแล้วก็ใช้ได้ ผ้าผืนนี้ถือเป็นของสำคัญไม่มีไม่ได้ ท่านจึงจัดเป็นองค์กฐิน ส่วนเครื่องไทยทานอย่างอื่น ที่เรียกว่าบริวารกฐินนั้น ไม่กะเกณฑ์ว่าต้องมีสิ่งนั้นสิ่งนี้ หรือจำนวนเท่านั้นเท่านี้ สุดแต่ทายกทายิกาจะมีศรัทธาจัดหามาถวายพระ ที่ถือกันเป็นธรรมเนียมมา ก็มีไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่ง หรือครบทั้ง ๓ ผืน จัดมาสำหรับถวายพระคู่สวดส่วน ๑ แลถ้าสามารถทำได้ก็จัดมาถวายพระอันดับทั้งวัดอีกส่วน ๑ แลลางทีก็มีมาถวายสามเณรด้วย นอกจากผ้าก็มีบาตร มีเครื่องมืออันเป็นอุปกรณ์ในการบูรณะเสนาสนะ เช่น เลื่อย สิ่ว ขวาน มีด จอบ เสียม ไม้กวาด แลยารักษาโรค บางรายก็ไปติดต่อกับวัดเพื่อทราบว่า ของใช้ในวัดที่จำเป็นยังขาดเหลืออะไรอีกบ้าง เช่น โต๊ะหมู่ที่บูชาพระ ถ้วยโถโอจาน เครื่องปูลาดอาสนะ เช่น เสื่อ พรม เมื่อมีกำลังพอก็จัดหาไปถวายไว้ในวัดเป็นของสงฆ์ ของอีกอย่างหนึ่งที่ไม่ควรจะขาด ก็คือผ้าห่มพระพุทธ สำหรับห่มพระประธานในพระอุโบสถ

เมื่อถึงวันทอดกฐิน ผู้ทอดพร้อมด้วยญาติมิตร ก็จัดเตรียมขนเครื่องกฐิน ครั้นพร้อมแล้วก็เคลื่อนขบวนออกเดินทางไปวัดกะเวลาไปให้ถึงวัดทันเลี้ยงพระเพล ถ้าเป็นวัดที่อยู่ในระยะทางไกล ก็ต้องเคลื่อนกระบวนเดินทางไปแต่เช้ามืด เพื่อให้ทันเวลาเลี้ยงพระ

การไปนั้น ถ้าเป็นทางบก ก็ใช้เกวียนใช้ช้างหรือม้าเป็นยานพาหนะบรรทุกแลขับขี่เข้ากระบวนแห่แหนกันไป ถ้าเป็นทางน้ำก็จัดเรือขนานเป็นเรือทรงองค์กฐิน เรียกว่าเรือองค์ประดับประดาด้วยธงทิว มีธงรูปจระเข้ รูปนางมัจฉา เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นภาพจำพวกสัตว์น้ำแลมีต้นกล้วย ต้นอ้อย ตกแต่งประดับประดา เวลาไปก็ช่วยกันลากโยงไปด้วยเรือพายมากลำทั้งนี้ก่อให้เกิดสามัคคีกลมเกลียว แลความสนุกสนานร่วมกันไป แต่บัดนี้โดยมากใช้เรือกลไฟหรือเรือยนต์ลากจูงไป หรือจัดเป็นเรือองค์กฐินเลยทีเดียวก็มี เป็นการสะดวกดีเหมือนกันแต่ขาดการร่วมมือร่วมใจ อันเป็นคุณธรรมสำคัญสำหรับสังคมไปเสียส่วนหนึ่ง

นับแต่กระบวนเคลื่อนออกจากบ้าน ถ้ามีพิณพาทย์ฆ้องกลองก็ประโคมแห่แหนกันเซ็งแซ่ไป เป็นการประกาศให้รู้ว่ามีแห่กฐินผ่านมา ชาวบ้านเมื่อได้ยิน ก็ประนมมือขึ้นจบ

กระทำอนุโมทนา ระหว่างทางเมื่อได้เวลาอาหาร ก็แจกข้าวห่อแลผลไม้ มีกล้วยหอมมีส้มเขียวหวาน เป็นต้น รับประทานกันไป สนุกสนานกันไป พอจวนจะถึงวัดที่ทอด ชาวบ้านเจ้าของถิ่นเมื่อได้ยินเสียงกลองตุม ๆ มา ก็พากันออกไปต้อนรับ ลางทีก็จัดกระบวนแห่ออกไปรับกลางทาง แล้วสมทบกระบวนแห่รวมเล่นหัวเฮฮามาด้วยกัน ครั้นถึงวัดได้เวลาเลี้ยงพระเพลต่างช่วยกันจัดหาอาหารถวายพระซึ่งมีทั้งของเจ้าภาพทั้งของเจ้าถิ่น นำมารวมกันทำบุญเลี้ยงพระ อาหารที่มีเป็นประจำเกือบจะทุกท้องถิ่น ก็มีข้าวเม่าทอด กล้วยแขกทอด แลทำเป็นจำนวนมากเพื่อเลี้ยงดูกันทั่ว ๆ ไป พระฉันเสร็จแล้วก็จัดการเลี้ยงดูกันเอง ใครมีอาหารอะไรยังเหลืออยู่ ก็นำมาแจกจ่ายร่วมรับประทานด้วยกัน เป็นประหนึ่งคนในครอบครัวเดียวกัน ยิ่งกว่านี้ ถ้าเป็นถิ่นของชาวเรือกชาวสวน หลังจากเลี้ยงดูกันแลทอดกฐินเสร็จแล้ว เจ้าของถิ่นยังเก็บส้มสูกลูกไม้มอบให้มาแจกกันอีก นับว่าเป็นเยื่อใยแห่งการผูกไมตรีจิตอันดียิ่งประการหนึ่ง

จัดเครื่องกฐิน เครื่องกฐินเมื่อไปถึงวัด ก็ขนเข้าไปจัดในโบสถ์ ถ้าที่โบสถ์ขัดข้อง ทอดไม่ได้ด้วยเหตุใด ๆ ก็ตาม จะทอดที่วิหาร หรือที่ศาลาการเปรียญ ที่สุดจะทอดที่กุฏิก็ได้ แต่ว่าถ้าทอดที่โบสถ์ได้ จะเป็นความสะดวกแก่พระ เพราะกฐินมีเรื่องที่เนื่องด้วยพระสงฆ์ ต้องมาประชุมมอบผ้าให้แก่องค์ครอง ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาภายในสีมาตามพระวินัยบัญญัติ เมื่อขนเครื่องกฐินเข้าไปถึงที่แล้ว ก็จัดผ้าองค์กฐินวางบนพานแว่นฟ้า ถ้าไม่มีพานแว่นฟ้า จะใช้ตะลุ่มหรือภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ แล้วนำไปตั้งไว้ที่หน้าพระสงฆ์ตรงองค์ครอง กะระยะห่างพอที่จะหยิบได้สะดวก ส่วนบริวารกฐินก็จัดใส่ภาชนะอื่นเป็นส่วน ๆ แล้วนำไปตั้งต่อจากองค์กฐินออกมา ถ้ามีโต๊ะรองก็จัดวางไว้บนโต๊ะ ดูให้เป็นระเบียบจะได้เป็นเครื่องเจริญตาเจริญใจของผู้มาร่วมบุญกุศลนี้ด้วย ส่วนธงผ้าขาวภาพสัตว์ต่าง ๆ ก็นำไปปักไว้ที่ศาลาวัด ที่เป็นทางผ่านของผู้ผ่านไปมา เพื่อแจ้งให้ทราบว่า กฐินวัดนั้นได้ทอดทำไปเสร็จแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่เมื่อได้เห็น จะยกมือขึ้นจบกระทำอนุโมทนา อันจัดเป็นบุญกิริยาที่สำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนหนึ่ง

พิธีทอดกฐิน เมื่อเคาะระฆังพระลงมาพร้อมกันแล้วผู้ทอดพร้อมด้วยญาติมิตรเตรียมไปนั่งให้พร้อม หันหน้าไปทางพระพุทธรูปเรียบร้อยแล้ว ผู้นำเริ่มทำพิธีต่อไป

ก. ให้ผู้ทอดจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย

ข. ทุกคนหันหน้าไปทางพระสงฆ์ ผู้นำอาราธนาศีลทุกคนรับศีลพร้อมกัน

ค. ผู้ทอดเอาผ้าองค์กฐินมาอุ้ม นั่งคุกเข่าประนมมือ (ถ้านั่งเก้าอี้ ก็ยืนอุ้ม) คนนอกนั้นประนมมือ หรือจะใช้วิธีเอาด้ายสายสิญจน์โยงผ้าองค์กฐินมาให้จับทุกคนก็ได้ ครั้นเรียบร้อยแล้วผู้นำ นำหันหน้าไปทางพระพุทธรูป แล้วว่า นโม พร้อม ๆ กัน ๓ จบ จบแล้วผู้นำหันหน้าไปทางพระสงฆ์ กล่าวคำถวายกฐิน คนนอกนั้นว่าตาม จบคำถวายพระท่านจะเปล่งเสียงว่า 'สาธุ' พร้อมกัน ต่อจากนั้นผู้ทอดนำผ้าองค์กฐินไปทอดวางไว้ ณ ที่เดิม ไม่ต้องประเคน แล้วกลับมานั่งยังที่เดิม นั่งฟังพระสงฆ์กระทำพิธีอปโลกน์อนุมัติมอบผ้ากฐินแก่องค์ครองต่อไป เมื่อพระสงฆ์กล่าวคำอปโลกน์จบแล้ว ถ้าท่านจะสวดญัตติทุติยกรรมวาจามอบผ้ากันตามพระวินัยนิยม ก็นั่งฟังพระสวดไปจนจบ เมื่อพระสวดจบให้เตรียมถวายบริวารกฐินต่อไป ของส่วนใดที่ต้องการจะถวายเป็นของสงฆ์ ก็จงประกาศมอบถวายสงฆ์ในระยะนี้ ส่วนของนอกนั้น เจ้าภาพถวายเองบ้าง มอบให้ญาติมิตรถวายบ้าง

อนึ่งระยะเวลาที่จะถวายบริวารกฐินนี้ หากมีน้อยเจ้าภาพต้องการจะรีบไปทำกิจอย่างอื่นให้ทันกาล เมื่อพระท่านกระทำพิธีอปโลกน์เสร็จแล้ว จะขอโอกาสถวายบริวารกฐินเสียก่อนก็ได้

เมื่อถวายไทยทานอันเป็นบริวารกฐิน เสร็จเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพเตรียมกรวดน้ำ เมื่อพระท่านกล่าวคำอนุโมทนา คนนอกนั้นประนมมือฟังจนพระกล่าวจบ เสร็จแล้วกราบพร้อมกัน ๓ หน เป็นเสร็จพิธีทอดกฐิน

เรื่องการทอดผ้าป่า

ผ้าป่า ได้แก่ผ้าที่ไม่มีเจ้าของหวงแหน เป็นผ้าที่ทิ้งอยู่ตามป่า หรือตามป่าช้า ลางทีก็ทิ้งอยู่ตามถนนหนทาง หรือไม่ก็พาดอยู่กับกิ่งไม้ ผ้าชนิดนี้เรียกตามสมณโวหารว่าผ้าบังสุกุลจีวร

ประเพณีการทอดผ้าป่ามีมาแต่ครั้งพุทธกาล สมัยเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ยังไม่ได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุรับคหบดีจีวร (จีวรที่ชาวบ้านจัดหาถวาย) แต่ได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุเที่ยวแสวงหาผ้าบังสุกุล คือผ้าที่เปื้อนฝุ่นละออง หรือผ้าที่ห่อซากศพทิ้งไว้ตามป่าช้า ให้เอามาซักฟอกทำความสะอาด แล้วจึงทำเป็นจีวร ผืนใดผืนหนึ่ง

ต่อมาพุทธศาสนิกชน ปรารถนาจะบำเพ็ญบุญกุศลให้ต้องตามพระบรมพุทธานุญาต จึงนำผ้าที่สมควรแก่สมณบริโภคไปทอดไว้ตามที่ต่าง ๆ ตั้งใจอุทิศถวายแก่สงฆ์ ครั้งกระโน้นการทอดผ้าป่าไม่นิยมกาลเวลา แล้วแต่ใครจะมีศรัทธาทอดเมื่อไรก็ได้ แต่มาสมัยหลัง ๆ นี้มักนิยมทอดกันในฤดูกาลเมื่อออกพรรษาแล้ว แลการทอดนั้น ก็ทำกันหลายอย่าง ลางอย่างเรียกว่า ผ้าป่าแกมกฐิน คือเมื่อทอดกฐินแล้ว ก็จัดเครื่องไทยทานตามแต่ศรัทธา พร้อมด้วยผ้าผืนหนึ่ง เอากิ่งไม้ปักแล้วเอาผ้าพาดทิ้งไว้ ตั้งใจอุทิศถวายแก่พระ แต่บางรายก็จัดทำการทอดผ้าป่าโดยเฉพาะ มิได้เนื่องด้วยกฐิน ลางทีทำใหญ่โตถึงป่าวร้องแจกฎีกา ให้ทายกรับไปคนละองค์ สององค์ หรือจะเป็นองค์ละคนสองคนแล้วแต่โอกาส บางรายถึงกับแต่งประกวดประขันกัน พอถึงกำหนดวัน ก็แห่แหนไปอย่างสนุกสนาน ไปรวมทอดด้วยกัน เป็นการครึกครื้นพร้อมเพรียงกันดี

หลักจากการทอดกฐิน ทอดผ้าป่าเสร็จแล้ว บางรายก็จัดการฉลองมีมหรสพสมโภชแต่โดยมากมักมีเป็นกีฬาที่ทุกคนได้มีโอกาสเข้าร่วมแสดงด้วยตนเอง เป็นการร่วมความสนุกสนานทั่วหน้ากัน เพราะเทศกาลเช่นนี้ทุกคนต้องคอยฟังข่าวกระหายที่จะให้ถึงวันทอด ถ้าเป็นถิ่นที่มีแม่น้ำลำคลองต่างก็จัดเตรียมเรือเตรียมพายไว้คอยท่า พอถึงวันกำหนดก็แต่งตัวมีรูปพรรณสีสันเหมือน ๆ กัน ถือพายลงนั่งตลอดลำเรือ ออกเรือเที่ยวพายซ้อมฝีมือขับล่อง

ตามลำน้ำ เมื่อพบปะลำใดมีขนาดพอไล่เลี่ยกัน ก็เอาเป็นคู่แข่ง ถ้ายิ่งลำหนึ่งเป็นชายล้วน อีกลำหนึ่งเป็นหญิงล้วน ก็ยิ่งเป็นแรงดันให้ออกกำลังพายจ้ำจ้วงได้สุดแรง สุดฝีมือ มีการออกเสียงให้จังหวะไปในตัว ลำไหนแล่นเร็วขึ้นหน้าไปได้ตลอดก็ชนะ ถ้าฝีพายทัดเทียมกันก็เสมอกันไป มีคำในนิราศเดือนกล่าวไว้ว่า

เดือนสิบเอ็ดเสร็จธุระพระวสา
ชาวพาราเซ็งแซ่แห่กฐิน
ลงเรือเพียบพายยกเหมือนนกบิน
กระแสสินธุ์สาดปรายกระจายฟอง
สนุกสนานขานยาวฉาวสนั่น
บ้างแข่งกันขันสู้เป็นคู่สอง
แพ้ชนะปะตาพูดจาลอง
ตามทำนองเล่นกฐินสิ้นทุกปี

เล่นหัวกันเช่นนี้ไปจนเย็นจนค่ำ ลางถิ่นยังเล่นเพลงเรือต่อไปอีกจนถึงคืนยังรุ่ง แลถ้ายิ่งเป็นคืนเดือนหงาย ฟ้าสว่างไสว ก็เพิ่มความสำราญบานใจยิ่งขึ้น ต่างฝ่ายต่างก็นำเอาเรือเข้าเทียบหากันแล้วร้องเพลงเกี้ยวกันไป ซึ่งแล้วแต่ใครจะว่าได้แนบเนียน หรือไพเราะดีเพียงไร ดังเพลงเรือบทหนึ่งมีว่า

ชาย *รอเรียงเคียงประทับ* *สองมือพี่ก็จับนาวา*
ให้น้องเอาเสียงขึ้นมาร้อง *นึกว่าฉลองผ้าป่า*
มีมั่งก็ไขว่าได้ก็ว่า *ไม่มากสักห้าคำ*
หญิง *ได้ยินเสียงชายมากรายเกริ่น* *ตัวน้องไม่เนิ่นอยู่ช้า*
ครั้นจะไม่เล่นจะว่าเช่นหญิงชั่ว *จะว่าเล่นตัวเล่นตา*
จะเล่นเสียสักหน่อยไม่ให้น้อยแก่หน้า *เสียแรงพี่ได้มาวอน*

การเล่นนี้ มิได้มีการเชื้อเชิญหรือจ้างหา ล้วนแต่มาเล่นด้วยความสมัครใจของตนเองทั้งนั้น ฉะนั้นจึงเป็นการร่วมหาความสนุกสนาน แลความสำราญบานใจได้เต็มที่ทุกคน

คำถวายกฐิน คำถวายกฐินนี้ใช้เป็นภาษาบาลีก็ได้ใช้เป็นภาษาไทยก็ได้ หรือจะใช้ทั้งสองอย่างควบกันไปก็ได้ คำถวายกฐินภาษาบาลีที่นิยมใช้มีอยู่ ๒ แบบ คือ

แบบที่ ๑ ว่าดังนี้

"อิมํ สปฺปริวารํ กฐินจีวรทุสฺสํ สงฺฆสฺส โอโณชยามิ,

แบบที่ ๒ ว่าดังนี้

"อิมํ ภนฺเต สปฺปริวารํ กฐินทุสฺสํ สงฺฆสฺส โอโณชยาม, สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ อิมํ สปฺปริวารํ กฐินทุสฺสํ ปฏิคฺคณฺหาตุ ปฏิคฺคเหตฺวา จ อิมินา ทุสฺเสน กฐินํ อตฺถรตุ อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย"

ส่วนคำถวายกฐินภาษาไทยมีดังนี้ "ข้าแต่ท่านผู้เจริญข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอถวายผ้ากฐิน กับทั้งบริบารนี้แก่สงฆ์ ขอสงฆ์จงรับผ้ากฐินกับทั้งบริวารนี้ของข้าพเจ้าทั้งหลาย ครั้นรับแล้วจงกรานกฐินด้วยผ้านี้ เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนานเทอญ"

คำถวายกฐินภาษาบาลี แบบที่ ๑ นิยมใช้ว่ากัน ๓ หน ส่วนแบบที่ ๒ นิยมใช้ว่ากันหนเดียว ถ้าประสงค์จะมีคำถวายภาษาไทยควบกับภาษาบาลี จงใช้คำถวายภาษาบาลีแบบที่ ๒

จากหนังสือ

จารึกพ่อขุนรามคำแหง
พิธีทอดกฐินโดยพระพิมลธรรม อาสภะ วัดมหาธาตุ
เรื่องเทศกาลออกพรรษา ของ เสฐียรโกเศศ
ตำนานกฐิน ของ หลวงวิจิตรวาทการ
หนังสือวิธีทำบุญฉบับหลวง
ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาค ๒๕ การเล่นเพลง
นิราศเดือน

ประเพณีการทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ

ของ

พระยาอนุมานราชธน

คำนำ

(ในการพิมพ์ครั้งแรก)

สำนักวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ แจ้งว่าใคร่จะได้หนังสือประเพณีไทย เรื่องทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ ไปตีพิมพ์เผยแผ่ การทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระนี้ เป็นประเพณีที่พุทธศาสนิกชนทำสืบต่อกันมา นับว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง เมื่อสำนักวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณีสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ จะจัดการตีพิมพ์เผยแผ่ จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าขออนุโมทนาและยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

ความมุ่งหมายที่ข้าพเจ้าแต่งหนังสือเรื่องทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระนี้ขึ้น เพราะเห็นว่าเรื่องทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระเป็นส่วนสำคัญที่แทรกอยู่ในประเพณีของชาวไทยแทบทุกประเพณี ความจริงเรื่องอย่างนี้ ใคร ๆ เกือบแทบทุกคนก็เคยเห็นและซึมทราบกันดี แต่ที่ซึมทราบกันดีนี่เอง ที่ทำให้ไม่สนใจยิ่งไปกว่าจะทำตาม ๆ กันประกอบทั้งหนังสือที่ว่าด้วยเรื่องทำบุญเช่นที่กล่าว ก็ได้มีท่านผู้รู้แต่งและตีพิมพ์กันขึ้นไว้แพร่หลาย ไม่จำเป็นจะต้องแต่งใหม่ให้ซ้ำกับที่มีอยู่แล้ว ข้าพเจ้านำเอาหนังสือเรื่องเหล่านั้นมาอ่านและเปรียบเทียบกันดูในทางวิเคราะห์ แล้วแต่งขึ้นใหม่ให้เป็นไปในแง่ของวิชามานุษยวิทยา เพื่อการศึกษาเรื่องประเพณีไทยในทางวิเคราะห์และวิจารณ์ได้ด้วย.

พระยาอนุมานราชธน

ราชบัณฑิตยสถาน

วันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๐๐

ประเพณีไทย
เรื่อง
ทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ

---

๑. ความเบื้องต้น

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของชาวไทย อาจแบ่งได้กว้าง ๆ เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว มีเรื่องทำขวัญเดือน เรื่องบวช เรื่องแต่งงานและเรื่องตาย เป็นต้น และ (๒) ประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวมเนื่องด้วยเทศกาล คือคราวสมัยที่กำหนดขึ้นเป็นประเพณีเพื่อทำบุญและรื่นเริง เช่น ตรุษ สงกรานต์ เข้าพรรษา สารท และออกพรรษาเป็นต้น

ประเพณีที่กล่าวเหล่านี้ ย่อมมีการทำบุญทางพระพุทธศาสนา เช่นทำบุญเลี้ยงพระและตักบาตรเป็นต้นการทำบุญเลี้ยงพระตามปรกติ มักนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ที่บ้าน หรือสถานที่อื่นในตอนเย็นเรียกกันเป็นสามัญว่า **สวดมนต์เย็น** รุ่งขึ้นเวลาเช้ามีถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมาเจริญพระพุทธมนต์เมื่อเย็นวานนี้ เรียกกันว่า **เลี้ยงพระเช้า** หรือ **ฉันเช้า** และในคราวเดียวกัน ก็มีการตักบาตรด้วย

ในลางประเพณีเช่นทำบุญอายุและทำขวัญเป็นต้น นอกจากทำบุญตามคติทางพระพุทธศาสนาแล้ว ลางทีก็มีการบวงสรวงและทำบัตรพลีสังเวยเทพยดา ตามลัทธิศาสนาพราหมณ์ด้วย ลางประเพณีเช่นพิธีแต่งงาน ถ้าจัดตามคติโบราณ ก็มีการไหว้และเซ่นผีปู่ย่าตายายเพิ่มขึ้น ในพิธีคติสังเวยเทวดาและเซ่นไหว้ผีที่กล่าวนี้ เป็นความเชื่อถือของโบราณซึ่งเหลือตกค้างอยู่ในประเพณีกระทั่งปัจจุบัน ทุกวันนี้คติความเชื่อเกี่ยวกับผีสางเทวดาแม้จะเสื่อมคลายไปบ้าง แต่เมื่อกล่าวถึงพิธีต่าง ๆ ที่ยังทำกันอยู่ตามประเพณี ก็ยังมีพิธีเกี่ยวกับเรื่องผีสางเทวดานี้ให้เห็นอยู่ เท่ากับอดีตยังมีชีวิตอยู่ต่อมาในปัจจุบัน

การรักษาคติของโบราณ เช่นพิธีเกี่ยวกับเรื่องผีสางเทวดา เมื่อว่าในแง่แห่งความเชื่อถือของคน ก็แยกได้เป็น ๒ พวก พวกหนึ่งเชื่อว่าผีสางเทวดามี อีกพวกหนึ่งเชื่อว่าไม่มี เป็นเรื่องเถียงกันอยู่ และจะต้องแบ่งกันเป็น ๒ พวกอย่างนี้เรื่อยไป เพราะผีสางเทวดาเป็นสิ่ง

ลึกลับมองไม่เห็นตัว เกี่ยวกับเรื่องเห็นทางจิตใจมากกว่าเรื่องเห็นทางปัญญา ผู้ที่มีความเชื่ออยู่ ถ้าได้ทำตามประเพณีก็ถือว่าเป็นการดี มีความสบายใจ เพราะเชื่อว่าผีสางเทวดาคงช่วยปัดเป่าเหตุร้ายให้กลายเป็นดี มีแต่ความสุขความเจริญ ส่วนพวกที่ไม่เชื่อว่าผีสางเทวดามีก็มักจะเลิกไหว้ผี ไหว้เทวดา ไม่ให้มีเหลือเป็นเยื่อใยในประเพณี อย่างไรก็ดี การมีพิธีเกี่ยวกับเรื่องนี้ จะเป็นเพราะมีความเชื่อหรือไม่ก็ตามแต่ ถ้าสิ่งใดที่สืบต่อกันมานานจนเป็นประเพณีแล้ว เมื่อสิ่งนั้นไม่ทำความเดือดร้อนหรือทำความเสียหายให้แก่ส่วนรวม ผู้ที่มีความศึกษาดี ย่อมรักษาปรัมปราประเพณีไว้ เพราะถือว่าเป็นมรดกของส่วนรวมที่สืบต่อเป็นบุคลิกลักษณะของชาติกันมานาน แต่ทั้งนี้ไม่ใช่หมายความว่าเราจะต้องดำเนินชีวิตในปัจจุบันให้เหมือนอดีต โดยอาศัยมีชีวิตอยู่บนกองมรดกของโบราณแต่อย่างเดียว เรายังจะต้องปรับปรุงเสริมสร้างสิ่งใหม่บนสิ่งเก่า คือกองมรดกของเรา ให้เหมาะและทัดเทียมกับสมัยแห่งความก้าวหน้าของโลกด้วย

เมื่อมีงานสวดมนต์เลี้ยงพระ ก็ย่อมจะมีการเลี้ยงแขกหรือผู้มาช่วยงานด้วย เรียกกันว่า **เลี้ยงแขก** ตลอดจนคนในบ้านก็เป็นธรรมดาต้องเลี้ยงดูด้วย การเลี้ยงอย่างนี้ เป็นเลี้ยงกันระหว่างญาติมิตร ที่มีไมตรีจิตมาช่วยงาน ถ้าเป็นงานฉลองเกี่ยวกับเรื่องมงคล เพื่อแสดงความยินดีรื่นเริง เรียกว่า **งานสมโภช** แปลตามพยัญชนะว่า การกินเลี้ยงร่วมกันด้วยยินดี แต่คำนี้มักใช้เรียกกันเฉพาะงานหลวงที่มีวิธีเวียนเทียนด้วย เรียกควบกันไปว่า **สมโภชเวียนเทียน** ถ้าเป็นงานราษฎร์ก็เรียกกันว่าเป็น **งานฉลอง** เท่านั้น

เหตุไรจึงต้องมีการเลี้ยงกัน เรื่องนี้ไม่ต้องถามก็ได้เพราะใคร ๆ ก็ทราบ เมื่อมีงานเกี่ยวกับคนมาก ก็ต้องมีเลี้ยงกันเป็นธรรมดา เป็นอย่างนี้แต่ไหนแต่ไรมาแล้ว มนุษย์ครั้งดึกดำบรรพ์สมัยแรก เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะหรือสังคมแล้ว ก็มักมีการกินเลี้ยงร่วมกันเป็นครั้งคราวเพื่อแสดงความยินดีรื่นเริงตามโอกาส เช่น ในหน้าข้าวหน้าปลาหน้าผลไม้เป็นต้นที่ได้ผลเป็นครั้งแรกก็ย่อมจะแสดงความยินดีปรีดา เพราะเป็นคราวมีอาหารอุดม สมควรจะเลี้ยงให้อิ่มหนำสำราญกันเสียคราวหนึ่งนี่คงจะเป็นการกินเลี้ยงร่วมกันในครั้งเดิม แล้วจึงมีวิวัฒนาการจนกลายเป็นประเพณี ถ้าลองเปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบันของคนที่เจริญแล้ว เมื่อใครประสพโชคลาภก็มีความยินดี และมักมีเลี้ยงรื่นเริงร่วมกันเป็นพิเศษในหมู่ญาติมิตรพวกของตน ก็เข้าลักษณะทำนองเดียวกัน

เลี้ยงกันอย่างนี้ ถ้าว่าในหมู่ชนอยู่รวมกันเป็นสังคมก็เป็นความจำเป็น เพราะเป็นการแสดงความดีใจ ให้เห็นว่าเป็นผู้โอบอ้อมอารีมีใจกว้างขวาง และเป็นการอวดด้วยในตัว อันมีประจำอยู่ในสันดานหรือในสัญชาตญาณของมนุษย์ ยิ่งกว่านั้นการกินเลี้ยงร่วมกันทำให้ผู้กินเลี้ยงรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน เพราะฉะนั้นจึงเป็นทางผูกไมตรีเชื่อมความสามัคคีให้มีต่อกันยิ่งขึ้น

มนุษย์โบราณสมัยแรก ก็คงไม่ผิดแปลกอะไรกันมากนักกับมนุษย์สมัยปัจจุบัน ที่ยังมีสภาพเป็นป่าเถื่อนอยู่ในระดับต่ำ คือมีความรู้สึกนึกเห็นในเรื่องคนแปลกหน้าต่างถิ่นต่างบ้านว่าศัตรูทั้งนั้น เหตุนี้ถ้าได้มีโอกาสผูกไมตรีเป็นมิตรกันได้ ก็จะมีสภาพความเป็นอยู่เป็นปรกติสุข และการที่จะรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันก็อยู่ที่มีการกินเลี้ยงร่วมกัน

อีกประการหนึ่ง มนุษย์จะมีความสุขขึ้นได้ตามสัญชาตญาณ ไม่ใช่แต่เรื่องกินอิ่มนอนหลับเท่านั้น ยังต้องได้รับความไมตรีจิตจากคนอื่นด้วย อย่างน้อยก็พวกเดียวกัน เหตุฉะนั้นเมื่อมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นความสำคัญแห่งชีวิต อันเป็นโอกาสควรจะยินดีเช่นการเกิด การแต่งงานเป็นต้น ก็มักมีการฉลองกินเลี้ยงร่วมกันในหมู่ญาติมิตร สืบเป็นประเพณีมา

มนุษย์สมัยโบราณย่อมมีความเชื่อและนับถือผีสางเทวดายิ่งกว่าสมัยนี้ คราวใดเมื่อมีโอกาสกินเลี้ยงร่วมกันดังกล่าวมาข้างต้น คราวนั้นก็จะต้องระลึกไปถึงญาติผู้ใหญ่ที่ตายไปแล้วให้มีส่วนมาร่วมเลี้ยงด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เมื่อมีการกินเลี้ยงกันก็สมควรเลี้ยงคนตายด้วยเป็นธรรมดา เพราะถือว่าคนที่ตายแล้วก็ตายไปแต่ร่างกาย ส่วนวิญญาณที่สิงอยู่ในร่างกายนั้นยังคงอยู่ไม่ตายไปกับร่างกาย และมีความรู้สึกเหมือนคนเป็นทุกประการ คงเปลี่ยนแต่สภาพจากคนไปเป็นผีเท่านั้น

ผีญาติผู้ใหญ่ที่กล่าวนี้ ถือว่าคงอยู่ในเรือนที่ตนเคยอยู่เมื่อครั้งยังไม่ตาย เรียกกันว่าผีเรือนหรือผีปู่ย่าตายาย ซึ่งลูกหลานยังคอยเอาใจใส่เลี้ยงดู มีการเซ่นไหว้อยู่เสมอ ดังได้กล่าวไว้ที่อื่นแล้ว (ดูเรื่องผีสางเทวดาของข้าพเจ้า) นอกจากนี้มนุษย์สมัยโน้นยังมีความเชื่อผีอื่น ๆ อีก ผีเหล่านี้มีทั้งผีดีและผีเลว มาภายหลังจึงเรียกว่าเทวดาส่วนหนึ่ง เพื่อไม่ให้ปะปนกับผีเลว อันเป็นเรื่องคนจัดแบ่งเอาตามลักษณะของคนนั่นเอง

เมื่อมนุษย์มีความเชื่อถือผีสางเทวดา สืบต่อเป็นปรัมปราประเพณีมาดังกล่าวนี้ คราวใดเมื่อกินเลี้ยงกันในโอกาสพิเศษ ก็ต้องมีการพลีบูชาผีสางเทวดาด้วยเครื่องเซ่นเครื่อง

สังเวยด้วย เพื่อให้ท่านพอใจจะได้ไม่โกรธ งานการที่จะทำจะได้ราบรื่นไม่ติดขัด เพราะเมื่อท่านพอใจแล้ว ก็อาจบันดาลให้เกิดสิริมงคลแก่ตน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงด้วยความเคารพและกตัญญูกตเวที เหตุนี้จึงได้เกิดมีพิธีต่างเกี่ยวกับเรื่องไหว้ผีและบูชาเทวดา ด้วยเครื่องเซ่นเครื่องบัตรพลีแทรกอยู่ในความเชื่อทางพุทธศาสนา สืบเป็นประเพณีวิวัฒนาการมาดังจะเห็นได้โดยตรงหรือโดยปริยายอยู่ในลางประเพณี

ครั้นเมื่อชาวไทยได้รับพระพุทธศาสนามาเป็นสรณะที่พึ่งแล้ว ก็ย่อมนับถือพระสงฆ์ผู้ทรงศีล ว่าเป็นคณะบุคคลพิเศษควรได้รับบูชาอย่างยิ่ง เป็นทำนองเดียวกับลัทธิศาสนาอื่นมีลัทธิศาสนาพราหมณ์เป็นต้น ที่นับถือพราหมณ์ว่าเป็นบุคคลควรได้รับบูชาทักษิณา เหตุนี้เมื่อมีงานการอะไรเป็นพิเศษ ซึ่งมีการเลี้ยงร่วมกัน ก็ต้องเชิญพราหมณ์มากินเลี้ยงทักษิณาร่วมด้วย ซึ่งในลางลัทธิศาสนาเรียกว่า **กินบุญ** เพราะถือว่าเมื่อเลี้ยงพราหมณ์แล้ว การกระทำนั้นก็อาจส่งผลไปถึงผู้ที่ตายล่วงลับไปแล้วให้เป็นผู้ได้รับ ด้วยลัทธิพิธีเรียกว่า **ตรรปณะ** คือกรวดน้ำหรือหลั่งน้ำอุทิศให้

อีกอย่างหนึ่ง "ตามคติศาสนาพราหมณ์นั้น ถือว่าผู้ทรงพระเวท อาจร่ายมนต์ให้เกิดสิริมงคล หรือป้องกันภยันตรายแก่มหาชนได้ สันนิษฐานว่าพวกชาวลังกาที่ถือพระพุทธศาสนาย่อมมีเวลาปรารถนาสิริมงคล และมีเวลาหวาดหวั่นต่อภยันตรายตามธรรมดาสามัญมนุษย์คงจะขอให้พระสงฆ์เถรานุเถระชาวลังกาช่วยหาทางในพระพุทธศาสนาสงเคราะห์เพื่อแสวงสิริมงคลหรือป้องกันภยันตรายให้แก่ตนบ้าง พระสงฆ์มีความกรุณา จึงคิดวิธีสวดปริตรขึ้นให้สมประสงค์ของประชาชน"(๑) จึงได้เกิดมีการสวดมนต์ขึ้นในเรื่องประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของชาวไทย

๒. วันมงคลและวันอวมงคล

เมื่อจะมีงานทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับงานมงคลก็เป็นธรรมดาของผู้ที่ยังข้องอยู่ในโลกธรรม จะต้องเลือกหาวันดีที่ถือว่าเป็นมงคลและงดเว้นวันไม่ดีที่ถือว่าเป็นอวมงคล วันดีเท่าที่ทราบกันเป็นสามัญ คือ *วันอธิบดี* และ *วันธงชัย* วันไม่ดีคือ

---

(๑) ตำนานพระปริตรของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตอนอธิบายเบื้องต้น หน้า ๗ ฉบับตีพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒

วันอุบาทว์ และ *วันโลกาวินาศ* วันเหล่านี้ทั้งวันดีและไม่ดี มีบอกไว้ในปฏิทินแบบเก่า ซึ่งในเวลานี้หาดูได้ไม่สะดวกนัก เพราะกำลังจะหมดไป ด้วยเป็นของเก่าซึ่งมีผู้ต้องการน้อย

ถ้าหาในปฏิทินไม่ได้ว่าวันไหนเป็นวันดีและไม่ดี จะใช้วิธีคำนวณหาวันดังต่อไปนี้ก็ได้

วันอธิบดี ให้ตั้งพุทธศักราชลง แล้วหารด้วย ๗ เหลือเศษเท่าใดเศษนั้นก็เป็นวันอธิบดี เช่นเศษ ๑ ก็เป็นวันอาทิตย์ เศษ ๒ ก็เป็นวันจันทร์ เรื่อยเป็นลำดับไปจนถึงเศษ ๖ ก็เป็นวันศุกร์ ถ้าหารลงตัวไม่มีเศษก็เป็นวันเสาร์ ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ นี้ เมื่อเอา ๗ หารจะเหลือเศษ ๔ วันอธิบดีจึงเป็นวันพุธ

วันธงชัย ให้ตั้งเลขวันอธิบดีของปีลง เอา ๓ คูณ แล้วเอา ๒ บวก แล้วหารด้วย ๗ เหลือเศษเท่าใด เศษนั้นก็เป็นวันธงชัย ในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ นี้ เมื่อคำนวณคือวันพุธเป็นวันอธิบดี ได้แก่เลข ๔ เมื่อคำนวณตามวิธีข้างบนแล้ว จะลงตัวไม่มีเศษ วันเสาร์จึงเป็นวันธงชัย

อีกวิธีหนึ่งซึ่งเห็นจะเป็นแบบเก่า คือให้ตั้งจุลศักราชลงแล้วคูณด้วย ๑๐ บวกด้วย ๓ และหารด้วย ๗ เช่น พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นจุลศักราช ๑๓๑๕ เมื่อคำนวณแล้วลงตัวได้แก่วันเสาร์เป็นวันธงชัย

วันอุบาทว์ ให้ตั้งเลขอธิบดีของปีลง เอา ๓ คูณ แล้วเอา ๑ บวก แล้วหารด้วย ๗ เหลือเศษเท่าใด เศษนั้นก็เป็นวันอุบาทว์ ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ นี้ เมื่อคำนวณแล้ว เหลือเศษ ๖ คือ วันศุกร์เป็นวันอุบาทว์

วันโลกาวินาศ ให้ตั้งเลขอธิบดีของปีลง เอา ๒ บวก แล้วหารด้วย ๗ เหลือเศษเท่าใด เศษนั้นก็เป็นวันโลกาวินาศ ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ นี้ เมื่อคำนวณแล้ว เหลือเศษ ๖ คือวันศุกร์เป็นวันโลกาวินาศ

อีกวิธีหนึ่ง คือ ให้ตั้งจุลศักราชลง แล้วคูณด้วย ๑๒๐ และหารด้วย ๗ ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ นี้ เป็นจุลศักราช ๑๓๑๕ เมื่อคำนวณแล้วเหลือเศษ ๖ ได้แก่วันศุกร์เป็นวันโลกาวินาศ[๑]

---

(๑) วิธีคำนวณหาวันมงคลของขุนวิราชจรรยา ในหนังสือรายปักษ์ไทยภารต ฉบับปฐมฤกษ์ พ.ศ ๒๔๘๔ หน้า ๒๖–๒๗ และใน Gerini's Chulakantamangala. Bangkok 1893, p. 37 foot note.

วิธีคำนวณดังแจ้งมาข้างต้นนี้ ใช้พุทธศักราชหรือจุลศักราชเป็นจำนวนตั้ง เมื่อก่อน พ.ศ. ๒๔๓๒ ใช้จุลศักราชตามปฏิทินจันทรคติ และเปลี่ยนปีเอาในวันเถลิงศก คือ วันที่ ๑๕ เมษายน บัดนี้ใช้พุทธศักราช และเปลี่ยนปีเอาในวันที่ ๑ มกราคม การคำนวณเพื่อหาวันดีและไม่ดี ถ้าเป็นเดือนมกราคม – มีนาคม ก็มีเหลื่อมกันอยู่ในแบบเก่าและแบบใหม่ และควรใช้พุทธศักราชเป็นจำนวนตั้งตามแบบเก่าหรือแบบใหม่ก็ควรถามผู้รู้เอาเถิด

วันอธิบดี พ.ศ. ๒๔๙๖ ตกวันพุธ ใน พ.ศ. ต่อ ๆ ไปก็จะตกในวันที่อยู่ถัดไปโดยลำดับ เช่น พ.ศ. ๒๔๙๗ จะตกวันพฤหัสบดี และ พ.ศ. ๒๔๙๘ จะตกวันศุกร์เป็นต้นเรื่อยเป็นลำดับกันไป

วันโลกาวินาศใน พ.ศ. ๒๔๙๖ ตกวันศุกร์ ใน พ.ศ. ต่อ ๆ ไป ก็เป็นทำนองเดียวกับวันอธิบดี คือเป็นไปตามลำดับวัน เช่น พ.ศ. ๒๔๙๗ ก็จะเป็นวันเสาร์ และ พ.ศ. ๒๔๙๘ ก็จะเป็นวันอาทิตย์ เป็นต้น

วันธงชัยและวันอุบาทว์ ไม่เดินตามลำดับดังวัน อธิบดีและวันโลกาวินาศ แต่ข้ามลำดับสองวัน เช่น พ.ศ. ๒๔๙๖ วันเสาร์เป็นวันธงชัย พ.ศ. ๒๔๙๗ ก็จะเป็นวันอังคาร และ พ.ศ. ๒๔๙๘ ก็จะเป็นวันศุกร์ เป็นต้น

วันอุบาทว์ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นวันศุกร์ ใน พ.ศ. ๒๔๙๗ ก็จะเป็นวันจันทร์ และ พ.ศ. ๒๔๙๘ ก็จะเป็นวันพฤหัสบดี เป็นต้น

วันดีและไม่ดีเหล่านี้ เป็นเพราะอะไรจึงถือว่าดีและไม่ดี ควรจะถามผู้รู้ทางโหราศาสตร์ แต่อย่างไรก็ดี การคำนวณหาวันเหล่านี้ คงจะมีตารางวางเลขสำเร็จไว้ เพราะวันที่ปรากฏเป็นไปตามลำดับสม่ำเสมอดังการเดินของเครื่องจักร ในที่นี้ต้องการเพียงให้ทราบว่าวันเหล่านี้ได้มาจากวิธีคำนวณอย่างไรเท่านั้น ต้องการทราบมากไปกว่านี้ก็ต้องสอบถามเอาจากผู้รู้เป็นพิเศษ

นอกจากวันอุบาทว์และวันโลกาวินาศ ยังมีวันห้ามของโบราณอยู่บทหนึ่งซึ่งจำติดปากกันมาคือ "ห้ามเผาผีวันศุกร์ โกนจุกวันอังคาร แต่งงานวันพุธ" ที่ห้ามเผาผีวันศุกร์เห็นจะเอาเคล็ดที่ว่าเสียงไปเหมือนกันเข้ากับสุขทั้ง *วันศุกร* ถ้าอ่านไม่เป็นก็จะเป็นวันหมู่ไป ได้ลงไม้ทัณฑฆาตกำกับไว้เพื่อไม่ให้อ่านว่า *วันสุกร* ส่วนที่ห้ามโกนจุกวันอังคาร ว่าเป็นวันที่พระอิศวรทำพิธีโกนจุกพระขันทกุมาร เกิดเหตุพระขันทกุมารพระเศียรหายต้องไปตัดเอา

หัวช้างมาใส่แทนจึงได้ห้าม นี่เห็นจะเป็นเรื่องของมนุษย์ แต่ชัดให้เป็นเรื่องของพระเป็นเจ้าให้เห็นขลังขึ้น ที่ห้ามไม่ให้ทำพิธีแต่งงานในวันพุธ จะเพราะเหตุไรยังไม่ทราบ แต่ผู้รู้ทางโหราศาสตร์บอกข้าพเจ้าว่าห้ามแต่งงานแต่วันพฤหัสบดี เพราะพระพฤหัสบดีแต่งงานบุตรสาวในวันนี้ เป็นเหตุให้บุตรสาวพระพฤหัสบดีมีชู้กับพระพุธหรือพระอะไรก็จำไม่ได้ จึงได้ห้ามไม่ให้แต่งงานในวันพฤหัสบดี

เท่าที่กล่าวมาแล้ว เป็นเรื่องหาวันดีหรือวันมงคล และหลีกวันไม่ดีหรือวันอัปมงคลเกี่ยวกับงานมงคลตามธรรมดา ถ้าเป็นงานมงคลที่ทำเป็นงานใหญ่ เช่นงานมงคลสมรสก็ต้องหาวันเดือนที่ถือว่าเป็นมงคลเป็นพิเศษจากที่กล่าวไว้แล้ว เมื่อหาวันเดือนได้แล้ว ยังจะต้องกำหนดเวลาเป็นฤกษ์สำหรับประกอบพิธีอีกด้วย เรื่องเหล่านี้คนธรรมดาไม่มีความรู้ จึงต้องพึ่งความรู้ของโหรเป็นผู้คำนวณให้

วันดีหรือวันร้ายซึ่งเป็นความรู้ทางโหราศาสตร์ ใช้วันดิถีขึ้นแรมทางจันทรคติในหนังสือ "ระเบียบปฏิบัติพิธี" ซึ่งนายเปล่ง ชื่นกลิ่นธูป (เปรียญ) เป็นผู้แต่ง(๑) ได้ให้บัญชีตารางวันเหล่านี้ไว้ ข้าพเจ้าจึงขออนุญาตจากท่านผู้แต่ง นำมาลงซ้ำไว้ในที่นี้ด้วยความขอบคุณ ดังต่อไปนี้

วันดีซึ่งนับเป็นศุภโยคดิถี พึงกำหนดเป็นวันทำการมงคลได้

วาร	อ	จ	ภ	ว	ซ	ศ	ส	ชื่อโชคและความหมาย
ดิถีขึ้นแรม	๖	๓	๙	๖	๑๐	๑๑	๑๔	**ราชาโชค** ทำการจะได้รับเกียรติยศเกียรติคุณรุ่งเรือง
ดิถีขึ้นแรม	๘	๓	๑๑	๑๐	๔	๑	๑๐	**ชัยโชค** ทำการจะมีอานุภาพมาก มีชัยชนะทุกประการ
ดิถีขึ้นแรม	๑๔	๑๒	๑๓	๔	๗	๑๐	๑๕	**มหาสิทธิโชค** ทำการจะสำเร็จผลเลิศอย่างไพศาล
ดิถีขึ้นแรม	๑๑	๕	๑๔	๑๐	๙	๑๑	๔	**สิทธิโชค** ทำการจะสำเร็จผลดีทุกประการ
ดิถีขึ้นแรม	๘	๓	๙	๒	๔	๑	๕	**อมฤตโชค** ทำการจะได้รับผลดีโดยประการทั้งปวง เทพยดา จะอำนวยพรให้เจริญสุขสวัสดี

(๑) ตีพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๙๕ โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ หน้า ๗ – ๑๒

สำหรับการมงคลพิธีสำคัญ ท่านกำหนดให้ทำได้แต่เฉพาะในเดือน ๖ เดือน ๙ เดือน ๑๒ เดือน ๒ และเดือน ๔ นอกนั้นท่านว่าหายนะ ไม่ควรทำ และเมื่อเลือกเดือนวันจะประกอบพิธีตามข้างบนนี้ได้แล้ว หากยังต้องการให้ได้เวลาทำการที่เป็นยามบริสุทธิ์อีกชั้นหนึ่ง ก็พึงไปขอให้ผู้รู้วิชาโหราศาสตร์ช่วยคำนวณตัดฤกษ์ให้

วันร้ายซึ่งควรเว้น ไม่พึงกำหนดเป็นวันทำการมงคลใด ๆ

วาร	อ	จ	ภ	ว	ช	ศ	ส	ชื่อดิถีชั่วร้ายและความหมาย
ดิถีขึ้นแรม	๑	๔	๖	๙	๕	๓	๗	**ทักทิน** วันชั่วร้าย ทำการมักให้เกิดวิวาทบาดหมาง
	(๔)	(๖)	(๑)			(๙)	๑	
ดิถีขึ้นแรม	๑๒	๑๑	๗	๓	๘	๖	๙	**ยมขันธ์** วันร้ายกาจดุจขุมนรก ทำการมักให้เกิดเจ็บป่วย
ดิถีขึ้นแรม	๔	๒	๑๐	๓	๘	๗	๓	**ตัดนิโรธ** วันไฟดับทำการมักให้เกิดอุปัทวเหตุขัดข้องต่าง ๆ
ดิถีขึ้นแรม	๑๐	๑	๑๐	๕	๕	๖	๘	**ทินศูนย์** วันไม่มีผลดี ทำการมักถูกโจรผู้ร้ายข้าวของสูญหาย
		(๖)						
ดิถีขึ้นแรม	๕	๒	๑๕	๘	๕	๖	๘	**ทรทึก** วันยากแค้นเข็ญใจ ทำการจะขาดทุนเสียหายอาภัพผลยิ่งนัก
ดิถีขึ้นแรม	(๖) ๑๒	๑๑	๗	๕	๖	๙	๘	**กาลทิน** วันพระกาลลง ทำการมักเกิดการวิวาทล้มหายตายจาก

วันที่ต้องห้ามไม่ให้ทำการมงคล นอกจากตามแบบข้างบนนี้ ยังมีห้ามไม่ให้ทำในวันดิถี มหาศูนย์ คือได้แก่วันอาทิตย์ยกราศีและวันสิ้นเดือนไทย และเมื่ออาทิตย์สถิตในราศีเมษ กรกฎ ห้ามวันขึ้นแรม ๖ ค่ำ สถิตในราศีพฤษภ สิงห์ ห้ามขึ้นแรมเดือน ๔ สถิตในราศีเมถุน กันย์ ห้ามขึ้นแรม ๖ ค่ำ สถิตในราศีตุล มังกร ห้ามขึ้นแรม ๑๐ ค่ำ สถิตในราศีพฤศจิก กุมภ์ ห้ามขึ้นแรม ๑๒ ค่ำ สถิตในราศีธนู มีน ห้ามขึ้นแรม ๒ ค่ำ (อาทิตย์สถิตราศีใด เมื่อไร พึงถามผู้รู้โหราศาสตร์)

วันดีถดีและวันดีร้ายในตารางบัญชีข้างบนนี้ เมื่อสอบเทียบกับหนังสืออีกเล่มหนึ่ง(๑) มีข้อความที่ให้ไว้เป็นเครื่องหมายแผกเพี้ยนกันไปบ้าง คือในหนังสือเล่มนี้มีวัน มหาชัยโชค วันสิทธิโชค เพิ่มขึ้นในจำพวกวันดี และมีวันอิฏฐี (อิดถี ?) ปนาค วันกาลอินทรีย์ วันอโยตามหากาล เพิ่มขึ้นในจำพวกวันร้าย นอกนี้เรียกวันยมขันธ์ว่า วันมฤตยูยมขันธ์ และเรียกวันกาลทินว่าวันกาลทัณฑ์ และกล่าวถึงวันราชาโชคว่าเป็นวันมงคล เหมาะแก่ฤกษ์ที่เกี่ยวกับพระราชพิธีราชาภิเษก แต่เป็นอัปมงคล ถ้าใช้เกี่ยวกับวันพิธีมงคลสมรส หรือวันเริ่มศึกษาศิลปศาสตร์

ในที่นี้ ไม่ได้กล่าวถึงวันห้ามเกี่ยวกับเรื่องแต่งงานและเรื่องเผาศพ ซึ่งมีห้ามเป็นพิเศษนอกเหนือไปจากที่กล่าวไว้ข้างต้นนี้ เพราะได้กล่าวไว้โดยละเอียดในเรื่องประเพณีเกี่ยวกับเกิด และประเพณีเกี่ยวกับแต่งงาน ซึ่งเรียบเรียงแยกเป็นเรื่องต่างหากแล้ว

๓. การตกแต่งสถานที่และจัดอาสนสงฆ์

เมื่อกำหนดวันงานทำบุญเป็นที่แน่นอนแล้ว กิจเบื้องต้นที่จะต้องกระทำคือเรื่องนิมนต์พระ บอกให้ท่านทราบล่วงหน้าไว้ และอีกเรื่องหนึ่ง คือจัดตกแต่งสถานที่ มีอาสนสงฆ์และที่สักการบูชา เป็นต้น

การนิมนต์พระเขาทำเป็นหนังสือเรียกว่า **ฎีกานิมนต์พระ** มีข้อความโดยนัยดังนี้ "ขออาราธนาพระคุณเจ้า (เจริญพระพุทธมนต์หรือแสดงพระธรรมเทศนา) ในงาน (มงคลทำบุญฉลองอายุ) ที่บ้าน (เลขที่ . . . ตำบล . . . . ฯลฯ) กำหนดในวันที่ (๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๖) เวลา (๐๖.๐๐ น.) รุ่งขึ้น (เช้าหรือเพล) รับภัตตาหาร" ถ้ามีตักบาตรเช้าและมีเรือหรือรถรับส่งก็ให้หมายเหตุบอกไว้ในท้ายฎีกา เพื่อท่านจะได้ทราบล่วงหน้าไว้ การวางฎีกานิมนต์พระ ถ้าเป็นพระวัดเดียวกัน ไม่ต้องทำฎีกานิมนต์เป็นรายองค์ก็ได้ เป็นแต่ระบุจำนวนไว้ในฎีกา ทางวัดเป็นผู้จัดให้เอง

ที่กล่าวมานี้เป็นเรื่องของผู้ที่รู้จักหนังสือ ถ้าในท้องถิ่นที่ไม่รู้หนังสือ ก็ไปอาราธนาท่านที่วัดด้วยวาจา แต่การไปอาราธนาของเขาไม่ไปด้วยมือเปล่า จัดหมากพลูเป็นคำ ๆ ไป

(๑) Gerini's Chulakantamangala pp. 35 – 37

ถวายพระที่จะนิมนต์ด้วย ถ้าต้องการนิมนต์กี่รูปก็มีหมากพลูไปถวายเท่าจำนวนพระที่จะนิมนต์ ที่ทำเช่นนี้เท่ากับแสดงความเคารพ เข้าหลักคำกล่าวของอินเดียบทหนึ่งว่า "ไปหาผู้ใหญ่ ไปหาสุภาตุลาการ, ไปหาอาจารย์ ไปหาแม่ยาย และไปหาหญิงที่รัก ท่านห้ามไม่ให้ไปมือเปล่า" ประเพณีถวายหมากนี้ ชาวคริสตังที่เป็นชาวพื้นเมืองก็ทำเป็นทำนองเดียวกัน เช่น ต้องการจะเชิญใครไปสวดภาวนาอุทิศบุญ ให้แก่ผู้ตายในงานศพ ก็นำเอาหมากพลูไปให้ผู้ที่จะขอมาสวดรายละคำ ผู้รับหมากพลูไว้เป็นอันรู้ว่า เขาเชิญไปสวดภาวนาตามลัทธิในบ้านที่มีศพดังนี้ เป็นต้น

ในอรรถกถาธรรมบทกล่าวถึงการไปนิมนต์พระพุทธเจ้าด้วยวาจา เช่นนิมนต์รับอาหารบิณฑบาตเช้าที่บ้าน เมื่อกล่าวคำนิมนต์แล้ว ถ้าพระพุทธเจ้าทรงดุษณีภาพคือทรงนิ่งเฉยหมายความว่าทรงรับและพระพุทธเจ้าจะเสด็จมารับอาหารบิณฑบาตตามคำนิมนต์

เรื่องจัดตกแต่งสถานที่ ก็คือจัดทำความสะอาดและตกแต่งบ้านเรือน ซึ่งจะใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีให้เป็นที่เรียบร้อย ตลอดจนจัดที่สำหรับพระเจริญพระพุทธมนต์และที่สำหรับรับแขก เรื่องอย่างนี้ก็เป็นธรรมดา เมื่อมีงานการพิเศษออกหน้าออกตา ถ้าบ้านเรือนหรือสถานที่สกปรกรกรุกรัง ก็ต้องจัดทำให้สะอาดเรียบร้อยดูงามตา บ้านเรือนของผู้ที่ไม่เอาใจใส่ด้วยเรื่องอย่างนี้เป็นปรกติประจำวัน ถ้าได้มีโอกาสทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระที่บ้านเสียบ้างเป็นครั้งคราว กล่าวก็ได้ว่าเป็นการดีในแง่ของอนามัย เท่ากับให้ศาสนามีส่วนช่วยด้วยโดยทางอ้อม

คราวนี้ให้เราพิจารณาดูถึงเรือนแบบเก่าของไทย ว่าเหมาะแก่งานทำบุญเพียงไร แต่ก่อนนี้เราถือศีรษะว่าเป็นของสูง ที่ถือเช่นนี้ก็ถูกเพราะเมื่อยืนหรือนั่งอยู่ อะไรในกายตนจะสูงกว่าศีรษะของเราเป็นไม่มี ถ้ามีสิ่งที่ถือว่าต่ำหรือเลวมาถูกต้องหรืออยู่เหนือศีรษะเรา ก็ถือกันว่าจะทำให้ผู้เป็นเจ้าของศีรษะนั้นเสื่อมสิริ ไม่มีความเจริญ การถือเช่นนี้ฝังลึกอยู่ในความรู้สึก แม้ในปัจจุบันจะเสื่อมคลายความเชื่อถือไปมาก แต่ไม่ใช่ว่าหมดไปได้เด็ดขาด อยากจะทราบว่าใครถือหรือใครไม่ถือ ลองดูก็ได้ถ้ากล้าลอง เหตุนี้เรือนแต่ก่อนจึงสร้างเป็นเรือนชั้นเดียว เพราะไม่ต้องการให้ใครขึ้นไปอยู่เหนือหัว โดยไม่จำเป็น สะพานพาดข้ามคลองก็ต้องเป็นสะพานหกหรือสะพานยกชักได้ เพื่อไม่ต้องลอดสะพาน เราเดินผ่านผู้ใหญ่

หรือผู้ซึ่งเป็นที่เคารพเราก็ต้องก้มหรือย่อตัว ถ้าท่านนั่งอยู่เราก็ต้องคลานเข้าไป นี่ก็สืบเนื่องมาจากเรื่องถือศีรษะ ว่าของใครจะสูงกว่าหรือต่ำกว่าในแง่แห่งสังคม เหตุนี้สิ่งที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์มีพระพุทธรูปตลอดจนพระสงฆ์ จึงไม่ยอมให้มีสิ่งใดที่ถือว่าไม่ดีอยู่เหนือศีรษะท่าน

เรือนแบบเก่าของชาวไทย อาจแบ่งได้คร่าว ๆ เป็น **เรือนเครื่องผูกและเรือนเครื่องสับ** เรือนเครื่องผูกคือที่ใช้ผูกด้วยหวาย เป็นต้น เป็นเรือนไม้ไผ่ฝาขัดแตะและฝากระแชงอ่อน เป็นต้น เรือนเครื่องสับคือที่ใช้เข้าปากไม้ มีเรือนฝากกระดาน เป็นต้น เรือนทั้งสองชนิดนี้ มีแบบสร้างเป็นอย่างเดียวกันคือ เป็นเรือนยกพื้นสูงชั้นเดียว หลังคาเป็นรูปสามเหลี่ยม ชนิดหลังคากรวด คือสูงชันลาดขึ้นเป็นลำดับ ตามปรกติเป็นเรือน ๓ ห้องคือส่วนของเรือนอยู่ในระหว่าง ๔ เสาเรือนนี้กั้นฝา ๒ ด้าน คือด้านหุ้มกลองหรือด้านสกัดทั้งสองด้าน และด้านแปหรือด้านข้างซึ่งเป็นด้านหลังของเรือน ส่วนด้านแปหรือด้านข้างซึ่งเป็นด้านหน้าของเรือนไม่กั้นฝา ต่อเมื่อใช้เป็นเรือนสำหรับอยู่ ก็กั้นฝาเพิ่มขึ้นโดยรอบเสียห้องหนึ่ง ใช้เป็นที่รโหฐานสำหรับหลับนอน อีก ๒ ห้องเหลือไว้เป็นโถงมีฝาแต่ ๓ ด้านสำหรับใช้เป็นที่ทำการงานเกี่ยวกับพิธี มีงานทำบุญเลี้ยงพระ เป็นต้น ตัวเรือนออกมาทางข้างหน้าต่อระเบียงมีหลังคาถัดออกมาอีก ลางทีก็มีนอกชาน พรรณนามาเพียงเท่านี้ก็พอเพราะใคร ๆ ก็เคยเห็น (ดูประเพณีสร้างบ้านปลูกเรือนของชาวไทย ของ เสฐียรโกเศศ)

ตามปรกติที่สำหรับนั่งบนเรือนใช้นั่งกับพื้น ซึ่งขัดถูไว้สะอาดจนขึ้นเงา ถ้ามีงานการเป็นพิเศษก็มักจะปูเสื่อปูพรมตามแต่ฐานะ ตามข้างฝาเรือน ถ้ามีม่านก็กั้นม่านสีแดงหรือผ้าดอกเพื่อบังไว้ ไม่ให้เห็นความคร่ำคร่าของฝาและเสา เพราะฝาและเสาไม่ได้ทาสี คิดว่าถ้าเป็นเรือนไม่ได้กรุฝ้ากรุเพดาน ก็จะต้องเอาผ้าสีผ้าลายหุ้มขื่อไว้โดยรอบและคาดผ้าเป็นเพดานอีกที ที่คิดเช่นนี้เพราะเห็นขื่อโบสถ์วิหาร เขียนเป็นลายผ้าไว้รอบ ขื่อตามเพดานก็เขียนเป็นดอกดวง ฝาผนังก็เขียนรูปภาพหรือลวดลายไว้ตลอดแทนแขวนฉากภาพ ส่อให้เห็นว่าการตกแต่งเรือนแต่ก่อนในวันมีงานคงเป็นทำนองเดียวกัน อนึ่ง ถ้าที่ทางบนเรือนไม่พอแก่งาน เมื่อเรือนมีนอกชาน ก็ดาดผ้าเป็นเครื่องกำบังใช้เนื่องในงานได้หรือไม่ก็ปลูกเป็นปะรำใกล้กับตัวเรือนเพิ่มขึ้น

ที่ตรงห้องโถงบนเรือน จัดที่ตอนริมฝาส่วนหนึ่งสำหรับพระสงฆ์นั่งเพื่อเจริญพระพุทธมนต์ ซึ่งจะต้องจัดให้เห็นเป็นพิเศษ โดยปูลาดด้วยผ้าขาวหรือเสื่อพรมให้เห็นเป็นส่วนหนึ่งเป็นเฉพาะ เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ซึ่งควรได้รับความเคารพสูงกว่าคนธรรมดาสามัญ ไม่บังควรที่ผู้อื่นจะนั่งร่วมกับท่าน หรือนั่งที่สูงกว่าท่าน ยิ่งเป็นผู้หญิงด้วยแล้ว ห้ามเด็ดขาดจะปูลาดเสื่อหรือพรมเป็นที่นั่งเนื่องถึงกันเป็นอันเดียวไม่ได้ เพียงแต่เข้าไปหาหรือประเคนของแก่ท่านในขณะที่นั่งอยู่เมื่อเข้าไปใกล้ในระยะอันควรก็จะต้องเดินเข่าหรือคลานเข้าไป เพื่อแสดงคารวะตามประเพณี ที่สำหรับพระสงฆ์นั่งนี้ เรียกว่า **อาสนสงฆ์** ลางท้องถิ่นเช่นทางภาคอีสานทราบว่าจัดทำเป็นเบาะสำหรับพระสงฆ์นั่งเป็นเฉพาะเรียกว่าอาสนสงฆ์ตามที่นิยมกันเรียกว่า **สันถัต** เป็นผ้าหรือเสื่อหญ้า ใช้นั่งเฉพาะรูปหนึ่ง ๆ ถ้ายกพื้นทำด้วยไม้จึงเรียกว่าอาสนสงฆ์ แต่มานิยมเรียกกันชั้นหลังนี้ได้ แต่คำว่า สันถัต เป็นคำบาลี แปลว่า ปูลาดเท่านั้น

ตามปรกติพระสงฆ์จะต้องนั่งประจำอยู่กับที่ เป็นเวลานาน และด้วยความนับถือเกรงว่าท่านจะเมื่อยหลังจึงจัดหมอนวางเรียงไว้ให้พอกับจำนวน สำหรับให้ท่านพิงหลังได้ตามสบาย ถ้าเป็นงานที่ต้องใช้พระสงฆ์เป็นจำนวนมาก ใช้ไม้ราวหุ้มผ้าให้ดูงามสำหรับให้ท่านพิงก็เคยเห็นโดยมาก มักเป็นสถานที่โล่งโถง ไม่มีฝากั้นจึงต้องติดราวขึ้นเพื่อให้ท่านพิง ถ้ามีจำนวนหมอนพอก็เพิ่มหมอนด้วย หรือที่สุดไม่มีอะไรให้ท่านพิงท่านก็ไม่ว่าอะไร แต่ก็ดูไม่งาม เพราะพระสงฆ์เป็นปาหุไนยบุคคลคือควรได้รับการต้อนรับ ไม่บังควรทำสิ่งที่เป็นการทรมานท่าน ถึงท่านจะไม่ว่าอะไร แต่เป็นแน่ว่าท่านไม่ชอบนัก

ด้วยอำนาจวิวัฒนาการแห่งวัฒนธรรม การนั่งกับพื้นเปลี่ยนมานั่งเก้าอี้ อาสนสงฆ์ก็เปลี่ยนเป็นเก้าอี้ด้วยในบางโอกาสเมื่อจำเป็น เช่น ในงานของหลวงกล่าวคือสร้างเป็นเก้าอี้ขนาดใหญ่ให้ท่านนั่งขยับขยายตัวได้ตามสบาย ยกเอามาเรียงต่อให้ชิดกันเป็นแถว แม้จะเปลี่ยนเป็นเก้าอี้ แต่ก็ไม่ทิ้งประเพณี เพราะเมื่อเอามาเรียงกันอย่างนี้ ก็เท่ากับเป็นอาสนสงฆ์ที่ยกพื้นสูงจากพื้นล่างได้เหมือนกัน เป็นทำนองเดียวกับที่ยกพื้นสูงในโบสถ์หรือในศาลาการเปรียญ ซึ่งใช้เป็นอาสนสงฆ์ ที่ทำเป็นพนักเหล็กมีส่วนล่างยื่นเว้าออกมา สำหรับใช้เป็นอาสนสงฆ์ ซึ่งอยู่ในระดับเดียวกับพื้นก็เคยมี เป็นความสะดวกในเรื่องย้ายขนดีเหมือนกัน

แต่สิ่งเหล่านี้จะมีใช้ก็แต่ในสถานที่หรือบ้านเรือนแบบสมัยใหม่ ซึ่งมีการทำบุญอยู่บ่อย ๆ เพื่อให้ผู้อื่นมีโอกาสนั่งเก้าอี้ฟังพระเจริญพระพุทธมนต์ได้สะดวก

การนั่งกับพื้นเป็นประเพณีเดิมของไทย เมื่อคิดถึงเรือนแบบเก่า ซึ่งยกพื้นสูงและขัดถูไว้สะอาดเป็นมัน ก็ไม่มีเหตุจำเป็นอย่างไรจะต้องนั่งเก้าอี้ ส่วนเรือนของชาวตะวันตกและชาวจีน แต่เดิมปลูกอยู่กับพื้นดินไม่ยกพื้นเป็นอย่างโรงมากกว่าเป็นเรือน ก็มีความจำเป็นอยู่เองจะต้องสร้างเป็นเก้าอี้สำหรับนั่ง จะนั่งกับพื้นไม่ได้ เพราะมันสกปรกด้วยเป็นดินแท้ ๆ เมื่อสวมรองเท้าเข้ามา ก็ไม่มีความจำเป็นจะต้องถอด เพราะพื้นเรือนหรือพื้นดินไม่สะอาดนัก

ด้วยอำนาจวิวัฒนาการ เรือนแบบชาวตะวันตกเปลี่ยนจากพื้นดินมาเป็นพื้นอิฐพื้นหินไม่เป็นพื้นที่สกปรกเหมือนแต่ก่อน เมื่อใครเข้ามาในเรือน ก็ไม่ต้องถอดกรองเท้า เพราะติดเป็นนิสัยมาแต่เรือนยังมีพื้นเป็นดินอยู่ ส่วนชาวไทยเมื่อจะขึ้นเรือนก็ต้องถอดรองเท้า เพราะต้องนั่งกับพื้น และพื้นก็สะอาดดีอยู่แล้ว ถ้าไม่ได้สวมรองเท้าก็ต้องล้างเท้าที่หัวกระไดเสียก่อน ซึ่งเขามีน้ำล้างเท้าใส่ภาชนะไว้ให้เชิงกระไดเรือน เหตุนี้เมื่อพระสงฆ์ก่อนจะขึ้นเรือน ถ้าเป็นอย่างสมัยเก่า จึงต้องมีคนคอยล้างเท้าให้ท่าน จะให้ท่านตักน้ำซึ่งยังไม่ได้กรองล้างเองดูไม่บังควรเพราะผิดวินัย

เพราะมีปรัมปราประเพณีเกี่ยวกับเรื่องนั่ง ต่างกันระหว่างไทยกับชาวตะวันตก แม้ไทยจะเอาอย่างชาวตะวันตกคือนั่งเก้าอี้ก็ดี แต่ผู้ที่มาสู่บ้านลางคนที่เป็นชาวไทยตลอดจนชาวอินเดีย ก็มักถอดรองเท้าก่อนจะขึ้นเรือน เพราะคุ้นกับปรัมปราประเพณีของตนมา และเกรงใจไม่อยากทำให้พื้นเรือนซึ่งเขาทำไว้สะอาดอยู่แล้วให้เปรอะเปื้อนด้วยฝุ่นธุลีหรือโคลน (ถ้าไม่นั่งรถยนต์มาถึงบ้าน) ที่ติดมากับรองเท้า ถ้าเรือนหรือสถานที่ใด เช่น โบสถ์ เป็นต้น จำเป็นจะต้องนั่งกับพื้น เพราะไม่มีเก้าอี้จัดไว้ให้นั่ง ถ้าไม่ถอดรองเท้า ขึ้นนั่งลงก็ทำให้ความเปรอะเปรื้อนตกแก่ผู้นั่งเอง ตลอดจนไปเปื้อนคนอื่นและสถานที่ด้วยก็ได้ ซ้ำจะทำให้ผู้อื่นเห็น อาจดูหมิ่นหรือเข้าใจผิดในผู้ที่ไม่ถอดรองเท้า ในลักษณะอย่างนี้ก็ได้ ถอดรองเท้าทิ้งไว้ข้างนอก ถ้าเป็นรองเท้ามีราคาไม่ระวังหรือมีใครเฝ้าอาจถูกคนลักเอาไปก็ได้ อีกอย่าง

หนังถ้าเป็นรองเท้าที่คับ เมื่อถอดแล้วจะใส่ใหม่ ถ้าไม่มีช้อนรองเท้าเข้าช่วยก็ขลุกขลักอยู่ เห็นจะเป็นเช่นนั้น ลางคนจึงไม่เต็มใจถอด

เมื่อจัดการอาสนสงฆ์เสร็จแล้ว ภาชนะหรือสิ่งจำเป็นสำหรับรับรองพระสงฆ์ ตามที่สืบเป็นปรัมปราประเพณีมา ก็คือ จัดกระโถน ๑ ที่ น้ำเย็น ๑ ที่ พานใส่หมากพลูบุหรี่พร้อมไม้ขีดไฟ ๑ ที่ ภาชนะเหล่านี้วางเรียงไว้หน้าพระสงฆ์ค่อนไปข้างขวามือท่าน องค์ละสำรับ ภาชนะสำหรับใส่เครื่องถวายพระ จะต้องไม่ใช่ภาชนะที่ทำด้วยเงินหรือทองคำ เพราะพระจับต้องไม่ได้เป็นอาบัติ ภาชนะเหล่านี้ถ้าจำเป็นยืมจากวัดก็ได้ เพราะมีไว้พร้อมไม่ได้ขาด อันที่จริงเรื่องอย่างนี้ไม่ต้องพรรณนาก็ได้ เพราะเป็นที่ซึมทราบกันดีอยู่แล้ว เครื่องภาชนะเหล่านี้ถ้าเป็นของชาวบ้านหรือที่มีใช้กันตามวัด แต่ก่อนนี้เป็นภาชนะทำด้วยทองเหลืองทั้งสิ้น ที่มีกระโถน กระเบื้อง พวงแก้วน้ำเย็น ถ้วยน้ำชา และพานแก้วใส่หมากพลูบุหรี่ เห็นเป็นของมาภายหลังเครื่องทองเหลือง ถ้าเป็นอย่างดี เช่นของหลวง เป็นต้น ก็ใช้เครื่องถมปัด ซึ่งทำด้วยทองแดงเคลือบด้วยน้ำยาผสมด้วยลูกปัดป่นเป็นผงให้เป็นสีและลวดลายต่าง ๆ

กระโถนเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับพระ เพื่อให้ท่านบ้วนปากหรือถ้าท่านฉันหมาก ก็จะได้บ้วนน้ำหมาก เคยเห็นชาวต่างชาติลางคนมักง่าย ถ่มน้ำลายลงบนพื้นเรือนแล้วเอาเท้าขยี้ เห็นจะติดเป็นนิสัยมา เมื่อครั้งเรือนยังเป็นพื้นดินอยู่ คิดว่าที่เรือนชาวต่างชาติไม่ใช้กระโถน เมื่อจะบ้วนน้ำลายก็บ้วนลงในผ้าเช็ดหน้า เพราะกลัวว่าเชื้อโรคจะแพร่หลาย ก็คงสืบเนื่องมาแต่ที่เรือนครั้งก่อนเป็นพื้นดิน ถ้าจำเป็นจะต้องบ้วนลงที่นั้นเหมือนกัน แต่ด้วยอำนาจแห่งความเจริญวิวัฒนาการ จึงได้ใช้บ้วนลงในผ้าเช็ดหน้าสืบเป็นประเพณีมา

ขันน้ำพานรองมีจอกลอยสำหรับตักน้ำรับประทาน ถ้าจอกนี้ใช้ซ้ำกันมากคน ก็เคยเห็นน้ำมันที่ติดปากอยู่ในขณะที่รับประทานอาหาร ลงไปลอยมันย่องอยู่ในน้ำที่ในขัน ไม่เห็นหรือไม่คิดก็ไม่เดือดร้อนอะไร น้ำสำหรับรับรองแขก แต่ก่อนนี้ใช้น้ำชาร้อน เดี๋ยวนี้เปลี่ยนรับรองกันด้วยน้ำเย็นหรือถ้าอย่างดีก็น้ำอัดลม เรื่องป้านเรื่องชาชุดซึ่งนิยมกันอยู่พักหนึ่ง ก็ถึงคราวกำลังที่จะหมดไป อันเป็นวิวัฒนาการแห่งวัฒนธรรม เมื่อก่อนนี้ราว ๔๐ – ๕๐ ปี พระท่านชอบฉันน้ำชา ใช้ปี๊บต้มน้ำไว้สำหรับชงชา ถ้ามีตะเกียงลานก็ใช้หม้อจับเจี๋ยวต้ม

บนนั้น ถ้ามีเตาฟู่ก็ใช้เตาฟู่ สิ่งเหล่านี้กำลังจะหมดไป กลายเป็นใช้เตาไฟฟ้าแทน ต่อไปถ้าความนิยมดื่มน้ำชาร้อนเสื่อมไปเปลี่ยนเป็นเครื่องเย็นหรือน้ำเย็นเมื่อใด เมื่อนั้นคงจะมีใครศรัทธาซื้อตู้เย็นไฟฟ้าถวายพระ ซึ่งท่านจะไม่รับประเคนก็ไม่ได้ เพราะท่านอยู่ในวัฒนธรรมสมัยใหม่ก็ต้องเป็นไปอย่างสมัยใหม่ ฝืนไม่ได้ เป็นทำนองเดียวกับนั่งรถยนต์ ด้วยเป็นเรื่องของโลก ไม่ใช่เรื่องของธรรม

๔. ตั้งที่สักการบูชา

ทางขวาสุดของพระสงฆ์ ที่จะนั่งเจริญพระพุทธมนต์ตั้งที่สักการบูชา มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่บนตอนที่กลางสูงสุดของโต๊ะบูชา ซึ่งจะเป็นโต๊ะเดี่ยวหรือโต๊ะหมู่ก็ตัวก็แล้วแต่ จะมีพระพุทธรูปที่ประดิษฐานนั้นจัดให้ "ผินพระพักตร์ไปทางเดียวกับพระสงฆ์เสมอ ด้วยมีความหมายว่าพระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน เว้นแต่จำเป็นเกี่ยวกับสถานที่ ซึ่งจะต้องให้พระสงฆ์นั่งมีเบื้องซ้ายอยู่ทางพระพุทธรูปแล้ว จึงต้องตั้งพระพุทธรูปผินพระพักตร์ออกมาทางพระสงฆ์ เป็นอันไม่ต้องเข้าแถวกับพระสงฆ์ สำหรับเรื่องทิศทางที่จะประดิษฐานพระพุทธรูปให้ผินพระพักตร์ไปสู่ทิศเหนือนั้น ตามความนิยมที่เคยปฏิบัติกันอยู่ มักจะให้ผินพระพักตร์ไปสู่ทิศเหนือด้วย ถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นโลกอุดร มิฉะนั้นก็ทิศตะวันออกเป็นพื้น แต่ในเรื่องนี้เห็นว่าไม่จำเป็นจะต้องจำกัดเช่นนั้น ผินพระพักตร์ไปทิศใด ๆ ก็ไม่เกิดโทษ และไม่มีข้อห้ามด้วยประการใด ๆ เป็นอันแล้วแต่สถานที่จะอำนวยให้ประดิษฐานได้เหมาะสมเพียงไรก็พึงทำได้ทั้งนั้น(๑)

การประดิษฐานพระพุทธรูปให้ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก เห็นจะเป็นคติเดิมซึ่งถือกันทั่วไปในชาติต่าง ๆ สืบมาแต่โบราณนานไกล เรียกในภาษาอังกฤษว่า Orientation สถานที่ศักสิทธิ์ เช่น โบสถ์ วิหารและเทวาลัย เป็นต้น มักหันด้านหน้าไปสู่ทิศตะวันออกเสมอ ยกเว้นแต่บางกรณีที่จำเป็นจะหันไปทางทิศตะวันออกไม่ได้ เรื่องหันหน้าไปสู่ทางทิศตะวันออก คงเนื่องจากมนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์ เห็นดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกทุกวันจึงถือว่าทิศนั้นเป็นทิศเกิด มีความเจริญเป็นมงคล ควรหันหน้าสถานที่ศักสิทธิ์ไปทาง

---

(๑) เรื่องระเบียบปฏิบัติพิธีของนายเปล่ง ชื่นกลิ่นธูป เปรียญ หน้า ๒๐–๒๑

ทิศนั้นเสมอ เหตุนี้คติหันหน้าไปทางทิศตะวันออก จึงมีแพร่หลายสืบต่อเป็นปรัมปราประเพณีกันมาอยู่มากชาติ

การนอนของคน เท่าที่สอบถาม ไม่ปรากฏว่านอนเอาศีรษะไปทางทิศตะวันตก ซึ่งถือว่าเป็นทิศตายหรือทิศอัปมงคล คงนอนเอาศีรษะไปทางทิศตะวันออกและทิศอื่น ประพฤติกันอย่างนี้อยู่มากชาติ ไทยเรานิยมเวลานอนเอาศีรษะไปทิศตะวันออก และทิศเหนือ ส่วนทิศใต้ไม่นิยม เพราะคำว่าใต้มีความหมายว่าต่ำ สู้คำว่าเหนือไม่ได้ แต่ในสมัยโบราณหรือในท้องถิ่นในปัจจุบันมีปักษ์ใต้ เป็นต้น เรียกทิศใต้ว่าทิศหัวนอนคู่กับตีนนอนคือทิศเหนือ นี่เห็นจะได้คติมาจากอินเดีย เพราะเขาถือว่าทิศเหนือและทิศตะวันตกเป็นทิศอัปมงคล คำว่าทิศเหนือเขาเรียกว่า อุตตรหรืออุดร แปลโดยนัยหนึ่งว่า ซ้ายมือ จึงไม่เป็นมงคล ส่วนทิศใต้เขาเรียกว่า ทักษิณ แปลโดยนัยหนึ่งว่าขวามือ เหตุนี้จึงนิยมนอนเอาศีรษะไปทางใต้ จะได้ผินหน้าเมื่อนอนตะแคงขวาอย่างสีหไสยาสน์ ไปทางทิศบูรพา คือทิศอยู่ข้างหน้าหรือตะวันออก แต่เราไม่ชอบนอนเอาศีรษะไปทิศใต้ เพราะความหมายไม่ดี เทียบได้กับเรื่องพระคเณศผู้มีเศียรเป็นช้าง ทางตำนานของอินเดียกล่าวว่า ช้างตัวหนึ่งนอนเอาหัวไปทางทิศเหนือ จึงต้องถูกตัดหัวเอามาต่อให้เป็นเศียรพระคเณศ แต่ตามตำนานของเราว่า เพราะช้างตัวนั้นนอนเอาหัวไปทางทิศตะวันตกหาใช่นอนเอาหัวไปทางทิศเหนือไม่

ที่เรากำหนดให้พระพุทธรูปผินพระพักตร์ไปทิศเหนือแทนทิศตะวันออก เห็นจะเนื่องมาจากคติเรื่องเรือนโบราณ ซึ่งห้ามไม่ให้ปลูกเรือนขวางตะวัน คืออย่างเอาด้านแปหรือด้านข้างของเรือนไปทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ต้องหันเรือนไปตามตะวันคือหันด้านข้างให้ทิศเหนือและทิศใต้ ที่กำหนดไว้นี้ ถ้าว่าในแง่แห่งเหตุผล ก็เป็นคติที่ดี ดังได้วินิจฉัยไว้ที่อื่นแล้ว(๑) เรือนแต่ก่อนคงทอดกระไดเป็นทางขึ้นลงทางด้านหุ้มกลองหรือด้านสกัด เพราะฉะนั้นหน้าเรือนและหลังเรือนจึงอยู่ทางด้านที่กล่าวนี้ ดูโบสถ์วิหารเป็นแนวเทียบก็เห็นว่าด้านหน้าและด้านหลังอยู่ทางด้านสกัดหรือหุ้มกลอง ต่อมาเมื่อเป็นเรือนมีระเบียงทางขึ้นลงก็มาอยู่ทางด้านข้างหรือแป ด้านข้างจึงกลายเป็นหน้าเรือนและหลังเรือนไปแม้กระนั้นการวางกระไดแต่ก่อนยังวางที่ด้านสกัดของระเบียงเรือนหรือนอกชานทางทิศตะวันออก เมื่อเป็นเช่นนี้

---

(๑) ดูประเพณีเนื่องในการสร้างบ้านปลูกเรือนของเสฐียรโกเศศ ฉบับตีพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๙๙ หน้า ๒ – ๔

การประดิษฐานพระพุทธรูปจึงมีความจำเป็นต้องผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือเพราะสถานที่บังคับ ถ้าหน้าเรือนหันไปทางทิศใต้ซึ่งเป็นด้านได้รับลมในฤดูร้อน ก็จะต้องผินพระพักตร์พระพุทธรูปไปทางทิศใต้ ถ้าถืออย่างอินเดียก็เป็นทิศมงคลเหมือนกัน

ลางท่านนิยมสร้างพระพุทธรูปเป็นพระปางประจำวันเกิดของตน ก็เชิญพระพุทธรูปนี้มาตั้งยังที่บูชางานศพ ถ้าเมื่อมีการสวดมนต์เลี้ยงพระก็เชิญพระพุทธรูปประจำวันของผู้ตายมาประดิษฐานไว้บนโต๊ะที่บูชา พระประจำวันเกิดมีดังนี้

ถ้าเกิด	วันอาทิตย์	พระถวายเนตร
	วันจันทร์	พระห้ามสมุทร
	วันอังคาร	พระไสยาสน์
	วันพุธ	พระอุ้มบาตร
	วันพฤหัสบดี	พระสมาธิ
	วันศุกร์	พระรำพึง
	วันเสาร์	พระนาคปรก[๑]
	พระราหู	พระป่าเลไลย
	พระเกตุ	พระสมาธิเพชร

พระประจำวันอังคาร เดิมเป็นพระพุทธไสยาสน์หรือพระนอน ถ้าเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กเท่ากับพระพุทธรูปธรรมดา เมื่อเชิญมาตั้งยังโต๊ะที่บูชาก็เกือบจะไม่แลเห็น เพราะองค์พระต่ำราบฟุบมากเกินไป มาในรัชกาลที่ ๔ จึงทรงเปลี่ยนเป็นพระห้ามแก่นจันทร์ (อภัยหัตถ์เบื้องขวา)[๒]

เมื่อก่อนนี้ เขาไม่เอาพระพุทธรูปไว้บูชาในเรือนเดียวกับที่คนอยู่ คตินี้ยังประพฤติกันอยู่ลางแห่งในภาคกลาง มานิยมมีพระพุทธรูปไว้บูชาที่บ้านโดยมากก็ที่ในกรุงเทพ ฯ โดยสร้างเป็นหอพระและตู้พระขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๓ นี่เอง ดังได้กล่าวเรื่องไว้ที่อื่นแล้ว

---

(๑) ตำราพระปาง ฉบับของหม่อมหลวงแดง สุประดิษฐ์

(๒) ในหนังสือโลกธาตุ หน้า ๑๓ ว่า "อังคาร ปางไสยาสน์ ท่านที่ถือจัดเห็นเป็นท่านิพพาน จึงเปลี่ยนเป็นพระคันธารราฐแทน แต่สำหรับพระพุธที่กล่าวนั้นเฉพาะกลางวัน ถ้าพุธกลางคืน เป็นปางมารวิชัย คือปางประจำราหู" จึงไม่ตรงกับที่จดไว้ข้างบนนี้

(ดูเรื่องประเพณีเกี่ยวกับสงกรานต์ของเสฐียร โกเศศตอนที่ว่าด้วยสรงน้ำและรดน้ำสงกรานต์)
เพราะฉะนั้นเมื่อชาวบ้านมีการทำบุญที่บ้าน ตามปรกติจึงไปเชิญพระพุทธรูปมาจากวัด ในหนังสือระเบียบปฏิบัติพิธีของ นายเปล่ง ชื่นกลิ่นธูป (หน้า ๒๑) กล่าวว่า "ถ้ามีคัมภีร์พระธรรมและรูปพระอรหันตสาวก ก็เชิญมาประดิษฐานไว้ เพื่อให้พร้อมด้วยพระรัตนตรัยด้วยก็ยิ่งดี"

เครื่องสักการบูชา ตามปรกติมีกระถางธูป ๑ ธูป ๓ ดอก เชิงเทียนคู่ ๑ และแจกันคู่สำหรับใส่ดอกไม้ ๑ นี่เป็นครบเครื่องบูชาด้วยธูปเทียนและดอกไม้ นอกจากนี้มีอะไรเพิ่มเติมอีกก็แล้วแต่เห็นสมควร ทำไมจึงใช้ดอกไม้และธูปเทียนเป็นเครื่องสักการบูชา คิดว่าเดิมจะเห็นว่าดอกไม้มีรูปและสีสันงามสะคราญตา ทำให้รู้สึกชื่นบานเย็นตาเย็นใจเมื่อได้ชม ส่วนธูปก็แปลว่า สิ่งมีกลิ่นหอม และเทียนเมื่อจุดก็เกิดความสว่างรุ่งเรืองล้วนเป็นของดี ๆ ทั้งนั้น เพราะเป็นสิ่งมีความงาม ความหอมและความสว่าง เหตุนี้จึงได้มีของ ๓ สิ่งนี้เป็นเครื่องสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้ที่ตนเคารพนับถือสืบต่อเป็นประเพณีกันมา มีพ้องกันแทบทุกชาติ ซึ่งอาจเกิดจากเอาอย่างกันบ้างก็ได้(๑) คิดเห็นเช่นนี้แล้วแต่พิจารณา

ถ้าเป็นงานเกี่ยวกับพิธีมงคล ซึ่งต้องใช้น้ำพระพุทธมนต์สำหรับอาบหรือประพรม ก็จะต้องจัดตั้งบาตรหรือหม้อบรรจุน้ำไว้สำหรับทำน้ำมนต์ ลางทีถ้ามีภาชนะอย่างอื่น เช่น ครอบและขัน ก็ตั้งเพิ่มเติมไว้ด้วย แต่ภาชนะเหล่านี้จะต้องไม่ใช่ทำด้วยเงินหรือทอง ครอบคือที่สำหรับใส่น้ำมันเสกหรือน้ำมนต์ รูปคล้ายโถมีฝาปิด ทำด้วยสัมฤทธิ์หรือโลหะอื่น ๆ น้ำสำหรับทำน้ำมนต์ให้ใช้น้ำสะอาดใส "แต่ห้ามไม่ให้ใช้น้ำฝน ทั้งนี้เห็นจะเป็นด้วยถือว่า น้ำอันจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะต้องได้มาจากธรณี ส่วนน้ำฝนนั้นได้มาจากอากาศจึงไม่นิยมใช้ และควรใช้น้ำแต่เพียงค่อนภาชนะ อย่าให้ถึงเต็มเปี่ยม สิ่งที่ควรใส่ในที่น้ำมนต์ด้วยก็คือดอกบัวหรือใบเงินใบทอง มีเพียงเล็กน้อยพอเป็นสังเขป นอกนี้จะต้องมีเทียนน้ำมนต์ ๑ เล่ม ใช้ขี้ผึ้งแท้หนัก ๑ บาท หรือ ๒ บาท ติดไว้ที่บาตรน้ำมนต์ แต่ยังไม่ต้องจุด"(๒) นี่แสดงว่าเทียนขี้ผึ้งมีทั้งที่แท้และไม่แท้ จึงได้กล่าวให้ทราบไว้ด้วย

เรื่องไม่ให้ใช้น้ำฝนทำน้ำมนต์ อาจจะเป็นเพราะน้ำฝนหายากในลางฤดู และตามปรกติบ้านราษฎรสามัญก็ไม่มีตุ่มหรือถังสำหรับขังน้ำฝนไว้ใช้ได้มาก ๆ ยิ่งกว่านั้นแต่ก่อนนี้

---

(๑) ดูเรื่องดอกไม้ธูปเทียนของเสฐียร โกเศศ วารสารศิลปากร ปีที่ ๔ เล่ม ๔

(๒) ระเบียบปฏิบัติพิธี หน้า ๒๒ – ๒๓

ก็ไม่ใคร่ชอบกินน้ำฝน เพราะพูดกันว่ากินแล้วมักเป็นลม ลางทีเกิดจากน้ำฝนที่รองจากหลังคาจากมีสีแดง ๆ ไม่น่ากิน และลางทีก็อาจมีเชื้อของแมวที่ไหลละลายลงมาด้วยก็ได้ เพราะแมวเป็นสัตว์ที่ชอบถ่ายมูลลงที่เตาไฟ ถ้าสบโอกาสก็ขึ้นไปถ่ายและรดที่บนหลังคาเรือน อย่างที่กล่าวเปรียบเรื่องเนรคุณไว้ว่า "กินบนเรือน ขี้บนหลังคา"

สิ่งที่ใส่ในน้ำสำหรับทำน้ำมนต์ นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ในหนังสือเรื่องวิธีทำบุญของนายแจ่ม ดีประวัติ (เปรียญ)[๑] กล่าวว่า "ตามความนิยมของชาวไทยใส่ใบเงินใบทอง ฝักส้มป่อย ผิวมะกรูด แต่ถ้าไม่มีก็ไม่เป็นไร ภาชนะน้ำมนต์ตั้งไว้ให้ใกล้พระเถระผู้เป็นประธาน" ที่นิยมใส่ดอกบัว ไม่เห็นว่าจะเป็นอย่างอื่น นอกจากเอากลิ่นและให้ดูงาม อย่างเราลอยดอกมะลิกระมัง ใบเงินใบทองคงเอาเคล็ดที่ชื่อเป็นเงินเป็นทองซึ่งใส่อยู่ในสังข์ที่มีน้ำพระพุทธมนต์สำหรับรดบ่าวสาว ก็เคยเห็น ส่วนฝักส้มป่อยและผิวมะกรูด เห็นเขาใช้สำหรับชำระและฟอกร่างกายให้สะอาด เป็นสิ่งที่ใช้กันในสมัยโบราณ ซึ่งยังไม่มีสบู่และแชมภูใช้ เลยติดเป็นประเพณีมาในลางอย่าง สิ่งเหล่านี้เห็นจะเพิ่มเติมขึ้นทีหลัง ตามแต่จะเห็นดีแล้วก็ประพฤติสืบต่อกันมาตามเกจิอาจารย์จึงได้กล่าวไว้ว่า ถ้าไม่มีก็ไม่เป็นไร สิ่งที่เติมขึ้นนี้ ถ้าเติมพิถีพิถันมากไปจนสุดโต่งเกินความพอดี ก็เท่ากับถ่วงตัวเองให้หนักโดยไม่จำเป็น เมื่อล่วงสมัยมานาน คนรุ่นใหม่เห็นรุ่มร่ามไม่มีเหตุผลแบกไว้หนักเต็มที่ ก็จะเกิดปฏิกิริยาสละทิ้งเสียหมด เหลือเอาไว้แต่ลุ่น ๆ หรือไม่ก็ไปคว้าเอาประเพณีของต่างประเทศมาใช้ทั้งดุ้น ๆ โดยไม่ได้แก้ไขให้เข้ากับจิตใจของชาวไทย ก็เท่ากับไปสุดโต่งอีกทางหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นผลสะท้อนทำให้ปรัมปราประเพณีในส่วนที่เป็นสาระของพิธีให้เสื่อมไปก็ได้

๕. จับด้ายสายสิญจน์

เสร็จตกแต่งสถานที่อาสนสงฆ์และตั้งที่สักการบูชาแล้ว จะต้องจัดการวงด้ายสายสิญจน์ ซึ่งจะกล่าวต่อไป สายสิญจน์คือสายด้ายดิบเอามาทบกันเป็นเส้นยาว ในหนังสือระเบียบปฏิบัติพิธี (หน้า ๒๓–๓๐) กล่าวว่า "แต่โบราณได้จัดทำขึ้นด้วยวิธีที่เรียกว่าเสกคือร่ายมนต์เพื่อให้ศักดิ์สิทธิ์ จึงเรียกว่า **สายสิญจน์** แปลว่า **สายเสก**"

---

(๑) ฉบับตีพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๙๖ หน้า ๖

สิญจน์ แปลตามพยัญชนะว่า **รดน้ำ** สายสิญจน์จึงแปลว่าสายรดน้ำ ฟังไม่ได้ความหมายอะไร แต่ที่วินิจฉัยว่าสายสิญจน์มีความหมายเท่ากับสายเสกก็ฟังขึ้น เพราะเสกในความหมายเดิมถึงจะแปลว่ารดน้ำโดยเฉพาะในพิธีมงคลก็จริง แต่คำว่า **เสก** ขยายความหมายเป็นร่ายมนต์เพื่อให้ศักดิ์สิทธิ์ก็ได้ เป็นความหมายในระยะที่สองที่ใช้กันแพร่หลายกว่าความหมายต้น เพราะเมื่อร่ายมนต์แล้วก็มีเป่าให้เป็นลม ๆ ออกมาถูกสิ่งที่เสก หรือไม่ก็มีพ่นออกมา เช่นพ่นน้ำมนต์ เป็นต้น สายสิญจน์นี้ลางทีก็เรียกว่าเป็นคำศัพท์ว่า **ปริตสุตร** หรือ **สายปริตร** แปลว่า **สายป้องกัน**

สายสิญจน์นั้นทำด้วยด้ายดิบ ซึ่งเขาทำเป็นเส้นด้ายสำเร็จมาแล้วเป็นเข็ด ๆ แต่เมื่อแก้ออก ถ้าทำไม่ดี เส้นด้ายที่เอาออกจากเข็ดก็อาจพันกันยุ่ง เพราะฉะนั้นจึงต้องมีวิธีแก้เรียกว่า **จับสายสิญจน์** ด้วยวิธีนั่งลงเอาด้ายดิบคล้องเข่า เพื่อสาวเป็นเส้นออกมาไม่ให้ยุ่ง ถ้าถือว่าเอาคล้องเข่าไม่เหมาะแก่คารวะที่จะเป็นด้ายสายสิญจน์ ก็จะต้องใช้คนจับสายสิญจน์เป็นสองคน คนหนึ่งเป็นคนจับ อีกคนหนึ่งเป็นผู้ถือคล้องมือไว้ แทนคล้องที่เข่าในหนังสือระเบียบปฏิบัติพิธี อธิบายเรื่องการจับด้ายสายสิญจน์ไว้หมดจดดี แสดงว่าท่านผู้แต่งมีความรู้ในเรื่องนี้ ขอขอบพระคุณที่อธิบายไว้ให้ทราบได้แจ่มแจ้ง เป็นปัจจัยให้เข้าใจในความหมายของคำว่าสายสิญจน์ จะขอคัดเรื่องตรงนี้มาลงไว้ด้วย เพื่อให้เห็นว่าในสมัยปัจจุบัน เมื่อต้องการสายสิญจน์ทำพิธีก็ไปซื้อที่เขาทำสำเร็จรูปแล้วจากร้านที่มีขาย ซึ่งอาจไม่ได้ทำพิธีเสกก็ได้ ถ้าเป็นสายสิญจน์ชนิดนี้เมื่อนำไปประกอบในพิธี ก็ได้ชื่อว่าเป็นพิธีที่ไม่สมบูรณ์ตามแบบปรัมปราประเพณี

การจับด้ายสายสิญจน์ ในเบื้องต้นควรจะกะประมาณดูก่อนว่า ในพิธีนี้จะต้องใช้สายสิญจน์ยาวเท่าไร คิดเป็นด้ายดิบรวมกี่เข็ด เพื่อจะได้หาด้ายดิบมาไว้เสียให้พอในคราวเดียว ผู้จะจับด้ายดิบนั้นต้องมี ๒ คนด้วยกัน คือเป็นคนจับ ๑ เป็นคนป้อนเส้นด้ายให้จับ ๑ ทั้งสองคนนั่งให้ห่างกันประมาณ ๔ ศอก หันหน้าเข้าหากัน

"เมื่อเริ่มพิธีผู้จับสายสิญจน์พึงหยิบด้ายทั้งหมดที่ต้องจับมาถือนั่งประณมมือว่านโม ๓ จบ แล้วว่า พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ ล ฯ ไปตามแบบพระไตรสรณคมน์ แล้วว่าบทสมฺพุทฺเธ แล้วว่าบท อิติปิโส ภควา ไปจนจบพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ

ขณะว่าพึงน้อมใจระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ตามลำดับ พึงยึดหน่วงเอาเป็นอารมณ์ ตั้งใจแน่วแน่ดีแล้วพึงส่งเข็ดด้ายที่จะจับไปให้ผู้ป้อนเส้นด้ายคล้องไว้ที่ข้อมือทั้งสองข้าง ขึงไว้ให้ตึง และผู้ป้อนเส้นด้ายพึงคอยระวังในการป้อน โดยเบี่ยงบ่ายมือให้เข้าจังหวะกับผู้จับอยู่ตลอดเวลา

"ผู้จับนั้นเมื่อลากหาเส้นด้ายอันเป็นต้นขั้ว แยกออกมาจากเข็ดได้แล้ว ขณะแรกพึงว่า พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ แล้วทบเส้นด้ายเข้าด้วยกัน เพื่อให้เป็นวงพอมือลอดได้สะดวก ขณะทบเส้นด้ายว่า ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ แล้วถือไว้ด้วยมือข้างหนึ่ง ใช้มืออีกข้างหนึ่งลอดเข้าในวง จับเส้นด้ายดึงกลับมาทางตัว ขณะดึงนี้ว่า สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ด้ายสามเส้นก็จะทบเกี่ยวพันประสานกันเป็นสายสิญจน์อันสำเร็จด้วยพระไตรสรณคมน์

"ต่อไป เส้นด้ายที่จับดึงเข้ามาก็จะเป็นวงตามเดิมอีก แล้วจึงจับดึงเส้นด้ายด้วยมือข้างหนึ่ง ม้วนด้ายที่จับแล้วด้วยมืออีกข้างหนึ่ง สองมือทำหน้าที่ไปพร้อม ๆ กัน ฝ่ายผู้ป้อนเส้นด้ายก็พึงทำหน้าที่ป้อนไปตามจังหวะมือของผู้จับ เมื่อด้ายหมดเข็ดหนึ่ง ๆ ก็เอาด้ายเข็ดอื่นเข้าต่อและจับต่อไป จนกว่าจะหมดด้ายทุก ๆ เข็ด ขณะจับสายสิญจน์อยู่นี้ ทั้งผู้จับและผู้ป้อนเส้นด้ายพึงเสกบริกรรมภาวนาอยู่ในบทพระไตรสรณคมน์ และพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ตามบทบาลี และว่า

สพฺเพ พุทฺธา พลปฺปตฺตา ปจฺเจกานญฺจ ยํ พลํ

อรหนฺตานญฺจ เตเชน รกฺขํ พนฺธามิ สพฺพโส

พึงตั้งใจให้แน่วแน่ ว่าซ้ำอยู่อย่างนี้จนกว่าจะแล้วเสร็จ ถ้าไม่จำเป็นก็อย่าได้พูดได้เจรจากันเลย

"เมื่อจับเสร็จในครั้งนี้ยังเป็นจับ ๓ คือมีด้ายเพียง ๓ เส้น เมื่อเห็นว่ายังเล็กอยู่อยู่เกรงจะขาด ก็พึงจับอีกครั้งหนึ่ง เรียกว่าจับ ๙ คือจับจาก ๓ เส้นให้เป็น ๙ เส้น ผู้จับพึงม้วนด้ายเข้ากลุ่มให้เรียบร้อยเสียก่อน แล้งพึงจับปลายด้ายไว้ ส่งกลุ่มไปให้ผู้ป้อนด้ายคอยระวังป้อนอยู่ตามเดิม ขณะแรกจับปลายให้ว่า พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ ล ฯ ขณะทบให้เข้าวงว่า ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ ล ฯ ขณะจับเส้นด้ายลอดวงเข้ามาทางตัวว่า ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ ล ฯ แล้วจับต่อไป ทั้ง ๒ คน พึงภาวนาบทพระพุทธคุณ

พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ เหมือนในครั้งแรกแล้วว่า อ สํ วิ สุ โล ปุ ส พุ ภ แล้วว่าบท สพฺเพ พุทฺธา พลปฺปตฺตา ไปจนจบ และหากจะว่าบทมงคลจักรวาล หรือพระพุทธมนต์ในเจ็ดตำนาน สิบสองตำนานโดยตลอดหรือบทใด ๆ ที่ยังจำได้ขึ้นใจอยู่ก็ยิ่งดีมากขึ้น

เมื่อจับหมดด้ายในครั้งนี้แล้ว พึงม้วนด้ายเข้ากลุ่มเหมือนในครั้งก่อน ผู้ม้วนด้ายและผู้ระวังกลุ่มด้ายพึงว่า

"สพฺพทุกฺขา วินสฺสนฺตุ สพฺพภยา วินสฺสนฺตุ สพฺพโรคา วินสฺสนฺตุ พุทฺธเตเชน ธมฺมเตเชน สงฺฆเตเชน" จนกว่าจะม้วนด้ายเข้ากลุ่มเสร็จเรียบร้อย จึงเสร็จพิธี

ทำไมจึงใช้ด้ายดิบเป็นสายสิญจน์ จะใช้ด้ายอื่นที่จะสะดวกกว่านี้จะไม่ได้หรือ วานผู้ไปสอบถามพระภิกษุชาวลังการูปหนึ่งถึงเรื่องนี้ ตอบว่า "สายสิญจน์พื้นกันอย่างธรรมดามีเพียง ๓ เกลียว มีในงานประเพณีสำคัญ งานสวดมนต์ธรรมดาไม่มี เรื่องกฎเกณฑ์เช่นใช้ด้ายดิบนั้นไม่ทราบเหมือนกัน" เป็นอันว่าไม่มีกำหนดแน่นอนว่าจะต้องใช้ด้ายดิบเสมอไป ได้ทราบว่าแต่ก่อนการวงสายสิญจน์รอบกำแพงพระบรมมหาราชวัง ในพระราชพิธีตรุษไทย ซึ่งมีพระสงฆ์สวดอาฏานาฏิยปริตรก็ใช้หญ้าคามาต่อกันยาวเป็นเปราะ ๆ เป็นสายสิญจน์ ที่นิยมใช้ด้ายดิบทำสายสิญจน์เป็นประเพณี ก็เห็นจะเป็นเพราะแต่ก่อนนี้มีทอผ้ากันเป็นปรกติแทบทุกครัวเรือน ก็เป็นธรรมดาที่ต้องมีด้ายดิบอยู่ในบ้านเสมอ เมื่อต้องการเอามาใช้เป็นสายสิญจน์ จะหาเชือกหรือด้ายอย่างอื่นมาทำก็คงหาไม่ได้สะดวกเหมือนด้ายดิบ จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง จึงได้ใช้ด้ายดิบทำสายสิญจน์เท่านั้น ยังอาจใช้ด้ายดิบในงานอย่างอื่นอีกด้วย เช่นใช้เป็นสายโยงให้คนจับถือได้มาก ๆ คนตลอดจนใช้มัดศพตราสังและสายชักบังสุกุล แม้แต่หูแจวก็ต้องใช้ด้ายดิบเพราะสะดวกดี ที่ทบกันหลายเส้นก็เพื่อให้เหนียวกันขาด และที่ทบเป็น ๓ เส้น ๙ เส้น ก็เห็นจะต้องการให้ได้จำนวนที่เราถนัด คือ ๓ ครั้ง ๓ หน อันเป็นจำนวนเทียบได้กับพระรัตนตรัย เมื่อไม่แน่ใจว่าจะเหนียวพอ จึงทบทวีคูณเป็น ๙ เส้น เข้าจำนวนชนิดปริศนาธรรมว่า ๙ ได้แก่นวโลกตรธรรมคือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑

ด้ายดิบเมื่อเสกเป็นด้ายสายสิญจน์แล้ว ก็ถือได้ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่เมื่อทำพิธีจะต้องไปวงพันที่พระพุทธรูปและให้พระสงฆ์ในขณะเจริญพระพุทธมนต์ถือเอาไว้ ดูประหนึ่งว่าเพิ่มให้มีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น เท่ากับว่าพระพุทธมนต์ที่พระสงฆ์กำลังสวดอยู่ แล่นเข้าไปสู่สายสิญจน์ด้วย หรือถ้าคิดกลับกันคือ ความสำคัญของสายสิญจน์ อยู่ที่ตรงพระสงฆ์จับในขณะเจริญพระพุทธมนต์ ถ้าเป็นเช่นนั้น การเสกด้วยด้ายดิบเป็นสายสิญจน์ในชั้นแรกดูก็ไม่จำเป็น อาจมีเพิ่มขึ้นในทีหลังก็ได้ ที่คิดเห็นเช่นนี้ ต้องการจะทราบพัฒนาการของเรื่องนี้ว่าคลี่คลายมาอย่างไร เป็นไปในทางวิเคราะห์เพื่อหาความรู้เท่านั้น

การทำน้ำมนต์ จะเป็นพระสงฆ์หรือคฤหัสถ์ที่นับถือกันว่าอาจารย์เป็นผู้ทำแต่ลำพัง ตามที่เคยเห็นคือ มือขวาจับปากภาชนะที่ใส่น้ำไว้ และภาวนาบริกรรมคาถาหรือมนต์เรื่อยไปกว่าจะเสร็จ แล้วล้างทีก็มีการหยดเทียนที่จุดไว้ปากภาชนะซึ่งจะกล่าวต่อไป ถ้าการทำน้ำมนต์ต้องใช้ผู้ทำมีจำนวนมาก การที่จะเอามือจับภาชนะให้ทั่วถึงกันย่อมทำได้ยาก จะเป็นด้วยเหตุดังนี้ได้บ้างกระมัง จึงได้ล่ามสายสิญจน์เพื่อให้แล่นถึงกันได้ตลอดในคราวเดียวกัน แล้วต่อมาจึงใช้ล่ามไปที่อื่นด้วย เช่นล่ามไปรอบบริเวณและสถานที่ซึ่งต้องการให้ได้รับมงคลจากพิธีทำ และเท่ากับเป็นปราการกันผีร้ายและเสนียดจัญไรไม่ให้เข้ามาในบริเวณนั้น ด้วยเหตุนี้ในภาษาเขมรจึงเรียกสายสิญจน์ว่า **อัมเบาะส์เสมา** แปลว่า **เส้นเขต** หาได้แปลว่าสายรดไม่ การวงด้ายสายสิญจน์เรียกว่า **บั๋ดเสมา** (พัทธสีมา)

ต้นเหตุที่จะใช้น้ำมนต์ประพรมให้เกิดสิริมงคล มีกล่าวไว้ในรัตนสูตรว่า ครั้งหนึ่งในเมืองไพศาลีเกิดทุพภิกขภัย ผู้คนอดอยากล้มตายและเกิดอหิวาตกโรค พวกภูตผีปีศาจก็พลอยซ้ำทำหลอนหลอกรบกวน ชาวเมืองต้องไปอาราธนาพระพุทธเจ้าให้เสด็จมาเมืองไพศาลีเพื่อทรงระงับเหตุร้ายทั้ง ๓ ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสให้พระอานนท์เรียนรัตนสูตร ซึ่งมีเนื้อความสรรเสริญแก้ววิเศษ ๓ ประการ แล้วนำไปสวดภายในกำแพงเมือง และนำเอาบาตรน้ำมนต์ของพระพุทธเจ้าไปเที่ยวประพรมน้ำมนต์ทั่วพระนคร เหตุร้ายภัยพิบัติที่กล่าวก็หมดไป เพราะฉะนั้นที่เอาสายสิญจน์กั้นเป็นบริเวณแล้วประพรมน้ำมนต์ด้วย ก็ควรแล้วที่เรียกว่าสายสิญจน์และเส้นเขต (อัมเบาะส์เสมา) ในภาษาเขมร

๖. การวงด้ายสายสิญจน์

งานทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ ถ้าเป็นงานมงคลก็มีวงด้ายสายสิญจน์รอบบริเวณมณฑลพิธี เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ ว่าเป็นสิริมงคล ป้องกันสิ่งที่ถือกันว่าชั่วร้ายเป็นเสนียดจัญไรไม่ให้เข้ามาในเขตนั้น เพราะด้วยอานุภาพพระรัตนตรัยและพระปริตรคุ้มครอง ถ้างานพิธีเป็นอวมงคล เช่น งานศพก็ไม่มีด้ายสายสิญจน์ ถ้าคิดกลับอีกที งานอย่างนี้ควรได้รับป้องกันและคุ้มครองจากสิ่งที่ถือกันว่าชั่วร้าย ยิ่งเสียกว่างานที่เป็นมงคลเสียอีก แต่ก็ไม่ทำกัน ทีจะเห็นว่าศพอยู่ในบ้าน จะไปวงด้ายสายสิญจน์ป้องกันอะไรไม่ให้เข้ามาอีกเล่า

การวงด้ายสายสิญจน์ ในหนังสือระเบียบปฏิบัติพิธี (หน้า ๒๘) กล่าวว่า "ต้องตั้งต้นสายสิญจน์ตรงที่จะตั้งโต๊ะประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นประธานในพิธี แล้ววงจากซ้ายไปขวาของสถานที่ เรียกว่าทำ *ประทักษิณ* แปลว่า *เวียนขวา* ผู้วงสายสิญจน์ควรต้องมีสัก ๒ – ๓ คน เพื่อช่วยกันทำให้เรียบร้อย ขณะเริ่มวงสายสิญจน์ ผู้เป็นหัวหน้าพึงหยิบกลุ่มด้ายขึ้นนั่งประนมมือตั้งนโม ๓ จบ แล้วว่า

พุทฺธํ สตฺตปาการํ อมฺหากํ สรณํ คจฺฉามิ
ธมฺมํ สตฺตปาการํ อมฺหากํ สรณํ คจฺฉามิ
สงฺฆํ สตฺตปาการํ อมฺหากํ สรณํ คจฺฉามิ
สพฺเพ พุทฺธา พลปฺปตฺตา ปจฺเจกานญฺจ ยํ พลํ
อรหนฺตานญฺจ เตเชน รกฺขํ พนฺธามิ สพฺพโส

ดังนี้ แล้วจึงผูกด้ายสายสิญจน์ไว้ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ตรงที่จะตั้งเครื่องบูชานั้น เหลือด้ายไว้ให้ยาวพอวงที่องค์พระพุทธรูป ครั้นแล้วพึงส่งกลุ่มด้ายให้ผู้ช่วยอีกคนหนึ่งพาดเหนี่ยวไว้ส่วนบนภายนอกอาคาร จะเป็น ฝา กำแพง หรือรั้วบ้านก็ตาม แล้วมีการรับส่งด้ายต่อ ๆ กันไป ผู้รับ เมื่อได้รับกลุ่มด้ายแล้ว ก็ส่งกลุ่มด้ายต่อไป ผู้ส่งเมื่อได้ส่งด้ายไปยังผู้รับไว้แล้ว ก็ต้องล่วงหน้าไปคอยทำหน้าที่เป็นผู้รับต่อไปอีก ผลัดกันทำหน้าที่รับส่งอยู่อย่างนี้จนกว่าจะรอบเขตมงคลพิธี เมื่อวงเข้ามาจนถึงที่เดิมแล้ว พึงรวมต้นและปลายด้ายสายสิญจน์เข้าไว้ในที่เดียวกัน

ขณะปฏิบัติการวงด้ายสายสิญจน์อยู่นี้ ทั้งผู้รับผู้ส่งกลุ่มด้าย พึงตั้งใจบริกรรมภาวนาคาถาข้างบนนี้ไปด้วยจนกว่าจะแล้วเสร็จ"

รวมความเรื่องวงด้ายสายสิญจน์ที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นการทำเตรียมล่วงหน้าไว้ก่อนวันงาน ให้เตรียมเริ่มต้นจากองค์พระพุทธรูป โดยวงเวียนจากซ้ายไปขวา แล้วลอดหน้าต่างหรือช่องออกไปนอกเรือน ไปวงรอบขอบเขตบ้านหรือปริมณฑลสถานที่ทำพิธีจากซ้ายไปขวาแล้วกลับมาที่เดิม ซึ่งยังมีด้ายในกลุ่มเหลืออยู่มาก อนึ่ง ในการวงด้ายสายสิญจน์ "ต้องระวังอย่าทำสายสิญจน์ขาด ถ้าทำขาดต้องต่อบ่อย ๆ ถือกันว่าเป็นลางไม่สู้ดี และในระหว่างประกอบพิธี ก็มีข้อห้ามไม่ให้ใครทำสายสิญจน์ขาด ที่กวดขันมากก็คือพิธีบูชาเทวดานพเคราะห์ เพราะเป็นเรื่องทำพิธีต่ออายุ" (เรื่องระเบียบปฏิบัติพิธีหน้า ๒๙)

ในเรื่องนี้ ถ้าต่างว่าเป็นงานพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารตึก จะควรวงสายสิญจน์ไว้โดยรอบที่ซึ่งจะวางศิลาฤกษ์ด้วยหรือไม่ในขณะที่พระสงฆ์กำลังทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์ ตามที่เห็นมารายหนึ่งไม่ได้วงสายสิญจน์ในที่นั้นโดยเจ้าหน้าที่ชี้แจงว่าที่ตรงนั้นไม่มีราชวัติฉัตรธงจึงไม่ได้โยงไปถึงที่นั้น ถ้าคำชี้แจงนี้เป็นอันถูกต้องตามประเพณี หากบริเวณบ้านไม่มีรั้วหรือกำแพงเป็นขอบเขต ก็เห็นจะวงไปไม่ได้ นอกจากจะมีราชวัติฉัตรธงกั้นเป็นขอบเขตไว้ แต่ที่เห็นชาวบ้านเขาทำทำกัน บริเวณที่ใดต้องการให้รับส่วนเป็นมงคลจากพิธีทำก็เห็นโยงด้ายวงไปถึง เช่น โยงไปยังยุ้งข้าวโรงครัวตลอดจนถึงบ้านอื่นเรือนอื่น เป็นอันว่าถ้าต้องการให้ที่ใดเป็นส่วนมงคล ก็โยงและวงด้ายสายสิญจน์ไปถึงที่นั้นด้วย ข้อสำคัญให้วงจากซ้ายไปขวาเป็นทักษิณาวรรตหรือเวียนขวาเท่านั้น ส่วนจะต้องมีราชวัติฉัตรธงหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่งโดยต้องการจะให้เห็นเป็นปริมณฑลพิธีเด่นเป็นส่วนสัดเท่านั้น ดังเช่นในที่โล่งเป็นลานกว้างใหญ่ ก็ควรแล้วที่จะต้องมีราชวัติกั้นให้เห็นขอบเขตมณฑลพิธี

"เมื่อถึงวันงานประกอบพิธี เมื่อได้จัดตั้งอาสนสงฆ์และอัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐานยังโต๊ะที่บูชาแล้ว พึงจับกลุ่มด้ายสายสิญจน์ที่ได้รวมต้นปลายเข้าไว้ด้วยกันแล้วนั้นนั่งคุกเข่าท่าพรหมประนมมือตั้งนโม ๓ จบ แล้วว่า 'พุทฺธปฺปมุโข ภิกฺขุ สงฺโฆ เอตานิ-สานิ กตฺวาน สพฺพตฺถมปราชิตา สพฺพตฺถ โสตฺถึ คจฺฉนฺติ ตนฺเตสํ มงฺคล มุตฺตมนฺติ ฯ' แล้ววงด้ายเข้าที่ฐานพระพุทธรูปเวียนจากซ้ายไปขวาโดยรอบ (อย่าวงที่องค์พระ

หรือส่วนเบื้องสูงกว่าฐานพระ) ครั้นแล้วถ้ามีคัมภีร์พระธรรมและรูปพระสาวกอยู่ด้วยก็วงไปถึงด้วย ต่อไปนั้นก็วงไปถึงสิ่งสิริมงคลในที่นั้น เช่น ที่ครอบน้ำมนต์และอื่น ๆ ในระหว่างที่วงสายสิญจน์เข้าองค์พระ และวงไปยังสิ่งสิริมงคลต่าง ๆ จนกว่าจะแล้วเสร็จ พึงตั้งใจภาวนาคาถาข้างต้นไปโดยมิขาดสาย ครั้นวงเสร็จแล้วพึงวางกลุ่มด้ายไว้ในพาน ตั้งไว้ด้วยกันกับน้ำพระพุทธมนต์"

"อนึ่ง สายสิญจน์ที่ได้วงพระพุทธแล้วนี้ ต้องถือเป็นสิ่งที่เคารพอันสำคัญจะข้ามกรายมิได้ เมื่อจำเป็นต้องผ่าน ก็ต้องลอดมือหรือก้มศีรษะลอดสายสิญจน์ ถ้าข้ามสายสิญจน์นับเป็นอคารวะต่อพระรัตนตรัย อาจกระทบกระเทือนถึงเรื่องพระไตรสรณคมน์ดังกล่าวมาข้างต้น แม้พระสงฆ์ท่านก็คอยระมัดระวังในเรื่องนี้อยู่แล้วเช่นเดียวกัน" (เรื่องระเบียบปฏิบัติพิธี หน้า ๒๙ – ๓๐) อันที่จริงสิ่งที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ก็ไม่บังควรจะข้ามกราย สายสิญจน์เมื่อทำพิธีเสกแล้ว ก็ย่อมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่แล้ว ป่วยกล่าวไปใย เมื่อได้วงรอบพระพุทธรูปซึ่งจะต้องถือว่าศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม

ในหนังสือทำบุญของนายแจ่ม ดีประวัติ (เปรียญ) กล่าวว่า ถ้าที่บูชามีชั้นล่างรองโต๊ะ ให้วงด้ายสายสิญจน์ที่ฐานโต๊ะโดยรอบด้วย ลางรายที่ได้เห็นวงด้ายสายสิญจน์รอบองค์พระพุทธรูปก็มี ที่วงไว้ยังฐานพระพุทธรูป แต่ให้ด้ายส่วนหนึ่งพันอยู่ที่นิ้วพระหัตถ์ของพระพุทธรูปอย่างนี้ก็มี เห็นจะเป็นเรื่องของเกจิอาจารย์มากกว่าอื่น เรื่องก็ต้องการให้วงติดต่อล่ามถึงกันหมด เมื่อพระเจริญพระพุทธมนต์ เสียงที่พระสวดจะแล่นไปตามสายลงไปสู่น้ำพระพุทธมนต์ รวมทั้งได้รับอานุภาพจากพระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นอยู่ในวงสายสิญจน์ด้วย เป็นอันว่าสายสิญจน์ในตอนนี้ นำเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นมงคลแล่นไปตลอดทั่วบริเวณมณฑลในคราวเดียวถึงพร้อมกันหมด ทำหน้าที่ประดุจว่ามีความแรงและความเร็ว เมื่อแล่นไปเหมือนสายไฟฟ้า อ่านพบในหนังสืออังกฤษเล่มหนึ่ง(๑) กล่าวถึงพระสงฆ์ลังกาทำพิธีสวดพระปริตร ก็กล่าวว่ามีด้ายเรียกว่า ปริตรนูล(๒) ผูกล่ามจากอาสนสงฆ์แล้วล่ามไปยังที่บรรจุ

---

(๑) R. Spenee Hardy. Eastern Monarchism. A.D. 1850, P. 241.

(๒) นูล ว่าเป็นภาษาทมิฬแปลว่าเส้นด้าย ถ้าคำแปลนี้เป็นจริง ความก็เข้ากันได้ดีกับคำว่า ปริตรนูล แปลว่า เส้นด้ายพระปริตร แสดงว่า ลังกาคงนำเอาพิธีการสวดพระปริตรสืบมาจากอินเดียใต้ ซึ่งพุทธศาสนาเคยเจริญแพร่หลายอยู่ยุคหนึ่ง มาอีกต่อหนึ่ง....ธนิต

พระสารีริกธาตุ แต่ไม่กล่าวว่าเอาไปพันไว้ คงเอาปลายด้ายไปวางไว้เฉย ๆ ใกล้ ๆ พระสารีริกธาตุเท่านั้น เมื่อเวลาพระสงฆ์จะสวดมนต์ก็คลี่ด้ายกลุ่มมาถือไว้เป็นทำนองเดียวกับพระสงฆ์ไทยซึ่งกล่าวมาแล้ว

โดยคตินี้ เมื่อจะทำงานใดในพิธี ถ้าต้องการให้คนส่วนมากได้รับส่วนบุญกุศลพร้อมกัน จึงใช้ด้ายสายสิญจน์ล่ามออกมา เพื่อให้ได้จับทั่วถึงกัน บุญกุศลใด ๆ ที่พึงจะได้ก็แล่นมาถึงผู้ที่จับด้วย การบุญกุศลเป็นเรื่องเกี่ยวด้วยใจ มองไม่เห็นตัว ถ้าได้ทำให้เห็นด้วยตา ก็เป็นเครื่องช่วยบำรุงทางใจให้เห็นจริงเห็นจังยิ่งขึ้น นับว่าเป็นการดีไม่มีเสียหายอะไร เหตุนี้ในทางศาสนาต่าง ๆ จึงมีเรื่องทำนองนี้อยู่ทุกศาสนา เว้นไว้จะมีมากน้อยเท่านั้น เพราะผู้ที่นับถือศาสนาไม่ใช่เป็นคนมีความคิดความเห็นเหมือนหรือเท่ากันทั้งหมด

เคยเห็นงานขึ้นบ้านใหม่แห่งหนึ่ง เมื่อเสร็จพิธีแล้วเจ้าภาพประสงค์จะแบ่งส่วนบุญที่ทำ อุทิศผลไปให้แก่บุรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว โดยจัดให้บังสุกุล เมื่อพระสงฆ์จะจับสายสิญจน์เพื่อบังสุกุล พระเถระซึ่งเป็นประธานท่านให้เจ้าภาพเด็ดด้ายสายสิญจน์ให้ขาดตอนเสียก่อนจากที่วงพระพุทธรูปไว้ เอาปลายข้างหนึ่งวงรอบพานที่เขียนชื่อผู้จะรับส่วนบุญ แล้วทอดมาที่พระสงฆ์จะจับเพื่อบังสุกุล ทำอย่างนี้ก็เป็นการดี คือแบ่งสายสิญจน์เป็นส่วนสัดในพิธีเกี่ยวกับมงคลและอวมงคลซึ่งทำต่อเนื่องกันให้ขาดตอนเสียก่อน ทำไมพระเถระจึงไม่มีความเห็นว่าพิธีมงคลและอวมงคลว่าไม่ควรทำต่อเนื่องในงานเดียวกัน ก็เพราะการทำดีนั้นแหละเป็นมงคล ความรู้คุณของบุรพการี เมื่อมีงานใดก็ระลึกถึงและปรารถนาให้ได้รับความดีจากงานนั้น คือการบุญการกุศล จัดว่าเป็นลักษณะของผู้มีกตัญญูกตเวที อาจถือว่าเป็นมงคลประการหนึ่ง ทุกคราวที่ทำบุญเช่นตักบาตร เลี้ยงพระเป็นต้น เมื่อตอนจบแล้วพระท่านเริ่มสวดอนุโมทนา คือ ขึ้นต้นด้วย ยถา วาริวหา ฯลฯ ก็มีพิธีแผ่ส่วนบุญด้วยการหลั่งน้ำหรือกรวดน้ำแก่สรรพสัตว์และผู้ล่วงลับไปแล้ว ที่ประพฤติกันอย่างนี้ก็จัดไว้ว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเรื่องแผ่เมตตาจิต

การจับสายสิญจน์เพื่อให้แล่นไปถึงกัน ก็เป็นส่วนหนึ่งของลัทธิพิธีซึ่งมีอยู่ด้วยกันทุกชาติทุกศาสนา ลัทธิพิธีเป็นเครื่องสำแดงความปรารถนาเพื่อให้เข้าถึงอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์และลึกลับด้วยวิธีที่มนุษย์เห็นว่าจะเข้าถึงได้ ลัทธิพิธีจึงเป็นส่วนหนึ่งของศาสนา เพราะศาสนาไม่ใช่มีแต่หลักธรรมคำสั่งสอนเกี่ยวกับที่ถือว่าเป็นบุญบาปเท่านั้น ยังต้องมีพิธีรีตองเป็นเครื่อง

ช่วยให้เห็นจริงเห็นจังในความรู้สึกทางอารมณ์ด้วย เพราะความเชื่อถือของคนอยู่ที่ความรู้สึกนึกเห็น เมื่อว่าในแง่หนึ่ง ความเชื่อนี้ก็ไม่อยู่ที่แน่นอนเพราะเป็นเรื่องของใจ แต่การกระทำที่สำแดงออกเป็นรูปพิธีรีตอง เป็นเครื่องช่วยส่งเสริมความเชื่อถือทางอารมณ์ความสะเทือนใจอันแรงกล้าของคนส่วนมากได้แน่นอน ดีกว่าความเชื่อด้วยเหตุผลทางปัญญา พิธีรีตองเหล่านี้เมื่อได้ประพฤติสืบต่อเป็นประเพณีกันมานาน โดยที่สังคมหรือคนในหมู่ถือว่าถ้าทำตามก็เป็นถูกก็เกิดเป็นจารีตประเพณีขึ้น ในเรื่องเกี่ยวกับด้ายสายสิญจน์ก็มีดังกล่าวมานี้ เพราะถือว่าเป็นพาหะนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาสู่ผู้ที่ได้จับต้อง หรือนำผู้ที่ได้จับต้องไปสู่สิ่งอันเป็นบุญเป็นกุศล

๗. สวดมนต์เย็น

ครั้นถึงวันเจริญพระพุทธมนต์ ก็จัดเตรียมสถานที่และสิ่งสำหรับรับรองและประกอบพิธีไว้พร้อมเสร็จ เครื่องรับรองพระสงฆ์ คงวางประจำที่ไว้ก่อนแต่หมอนและกระโถนเท่านั้น ส่วนน้ำร้อนน้ำเย็นหมากพลูบุหรี่ นำมาประเคนต่อเมื่อพระเข้านั่งที่เรียบร้อยแล้ว การประเคนนั้น เจ้าภาพเป็นผู้ประเคนองค์ละชุด เริ่มแต่องค์ต้นแถวจนถึงองค์สุดท้ายตามลำดับ ลางทีเจ้าภาพประเคนแต่องค์ต้น ๆ ถัดไปคนอื่นประเคนหรือเจ้าภาพให้คนอื่นประเคนแทนก็มี

จำนวนพระสงฆ์ที่นิมนต์มาเจริญพระพุทธมนต์ตามที่นิยมกัน ถ้าเป็นงานมงคลมักเป็นจำนวนคู่ตั้งแต่ ๖ รูป ขึ้นไป ส่วนงานอวมงคลมักใช้จำนวนคี่ตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป เช่นงานทำบุญ ๗ วัน เกี่ยวกับศพมักนิยมจำนวน ๗ เป็นต้น ถ้ามีจำนวนต่ำกว่านี้ไม่ใช้ เพราะถ้าต่ำกว่า ๔ รูปก็ไม่ได้คณะสงฆ์ ถ้า ๔ รูป แม้ได้คณะสงฆ์ แต่ก็ไม่นิยมใช้ในงานมงคลเพราะถือว่าไปเท่ากับจำนวนพระสวดอภิธรรมในงานศพ ทางอีสานกำหนดจำนวนพระสงฆ์อย่างน้อย ๔ รูป เรื่องจำนวนพระสงฆ์เป็นจำนวนคู่หรือคี่ ถือเอาเป็นแน่นอนไม่ได้ ลางรายในงานมงคลนิมนต์พระเป็นจำนวนคี่ก็มี ถ้าทักว่าทำไมจึงเป็นจำนวนคี่ ก็บอกว่ารวมทั้งพระพุทธรูป ซึ่งประดิษฐานอยู่บนที่บูชาด้วยอีกองค์หนึ่ง ก็เป็นจำนวนคู่ เห็นจะถือว่าพระสงฆ์ย่อมมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ดังที่มีอ้างไว้ในบาลีว่า พุทฺธปฺปมุโข ภิกฺขุสงฺโฆ ถ้าเป็นงานมงคลแต่งงาน เท่าที่ได้เห็นเป็นจำนวนคู่ทั้งนั้น อย่างน้อย ๘ รูปยืนพื้น ถ้ารวมทั้งพระพุทธรูปด้วยก็กลับเป็นจำนวนคี่ไป

อย่างไรก็ดี ถ้าถือว่าเป็นมงคลอยู่ที่การกระทำดีเรื่องถือจำนวนคู่หรือคี่ว่าเป็นมงคลหรือไม่เป็นมงคลก็ไม่มี แต่ก็เป็นโลกวัชชะในหมู่ที่เขาถือกัน อาจถูกเขาติเตียนได้ว่านอกคอกนอกประเพณี สู้ทำตามคนส่วนมากในหมู่เขาทำกันดีกว่า เมื่อเห็นว่าไม่เป็นที่เสียหายอะไร เพราะขึ้นชื่อว่าทำอย่างนั้นเป็นมงคล ทำอย่างนี้เป็นอัปมงคล ก็เป็นเรื่องมองไม่เห็นตัว ได้แต่นึกเอา สอบถามท่านผู้รู้ผู้หนึ่งว่าพระสงฆ์ในงานพระราชพิธีใช้จำนวนคู่หรือคี่ ก็ได้รับคำตอบชี้แจงว่าไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์อะไรในเรื่องจำนวนคู่หรือคี่ สุดแล้วแต่สถานที่ตั้งอาสนสงฆ์ได้กี่ที่ พองามก็นิมนต์พระมาเท่าจำนวนนั้น

การนิมนต์พระมาประกอบพิธี ตามคติโบราณเกี่ยวกับพิธีแต่งงานมักนิยมให้คู่บ่าวสาวต่างนิมนต์เป็นจำนวนฝ่ายละครึ่ง คือ ฝ่ายเจ้าบ่าวครึ่งหนึ่งและฝ่ายเจ้าสาวครึ่งหนึ่ง และตามปกติมักเป็นฝ่ายละ ๔ องค์ให้ครบคณะสงฆ์ ตามธรรมดาพระที่เจ้าภาพนิมนต์มานั้นมักเป็นพระซึ่งเป็นที่เคารพหรือคุ้นเคยกับเจ้าภาพ เมื่อเป็นเช่นนี้ พระที่มาประกอบพิธีจึงมักไม่ใช่มาจากวัดเดียวกันทั้งหมด อาจมาจากวัดต่าง ๆ หลายวัดก็ได้ เหตุฉะนั้นกำหนดเวลาที่พระมาถึงบ้านจึงไม่พร้อมกัน ถ้ามีฆ้องก็ใช้ฆ้องเป็นสัญญาณบอกจำนวน เมื่อเวลาพระมาถึงเป็นระยะ ๆ ไป ถ้ามาถึงก่อนต่างว่า ๒ องค์ก็ตี ๒ ที มาอีก ๓ องค์ก็ตี ๓ ที เมื่อครบจำนวนแล้วก็ลั่นฆ้องหลายครั้ง ต่อจำนวนที่มาครั้งหลังสุด ในตอนนี้ถ้ามีเครื่องปี่พาทย์ ก็ประโคมปี่พาทย์ให้ครึกก้องเป็นการต้อนรับพระ ซึ่งว่าตามทฤษฎีเสียงดนตรีส่วนมากก็เป็นข้าศึกกับพระ แต่ก็เห็นใช้เครื่องดนตรีทำเพลงเกี่ยวกับพระอยู่เสมอ

เมื่อพระมาพร้อมเข้านั่งที่อาสนสงฆ์ และเจ้าภาพประเคนเครื่องรับรองพระเรียบร้อยแล้ว ถึงเวลาเจริญพระพุทธมนต์ เจ้าภาพเริ่มจุดธูปเทียนที่เครื่องบูชา แล้วนั่งคุกเข่าประนมมือกล่าวคำนมัสการพระรัตนตรัย จบแล้วกราบลงด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ๓ หน และนั่งคุกเข่าในท่าประนมมือ กล่าวคำอาราธนาศีล ๕ หรือศีล ๘ แล้วแต่กรณี พระสงฆ์ที่เป็นประธานจับพัดของท่านที่เตรียมเอามาด้วย และวางไว้ข้าง ๆ ท่านทางซ้ายมือ (ไม่แน่นักวางทางขวามือก็มี แล้วแต่สะดวก) วางตั้งบังหน้าท่านกล่าวให้ศีล ซึ่งคนที่นั่งอยู่ก็ว่าตามเป็นการรับศีล เสร็จแล้วผู้อาราธนาก็อาราธนาพระปริตรเพื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ขอความ

คุ้มครองป้องกัน เพื่อความสวัสดิมงคล กล่าวความตอนนี้อย่างรวบรัด เพราะเป็นที่ซึมทราบกันอยู่แล้ว

ตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ถ้าเจ้าภาพไม่สันทัดเรื่องอาราธนาศีล และพระปริตรจะขอผู้สันทัดในการนี้เป็นผู้อาราธนาแทนก็ได้ ตอนนี้ผู้นั่งอยู่ควรประนมมืออยู่ในท่าเคารพตลอดเวลา ไม่ใช่นั่งอยู่อย่างไม่รู้ไม่ชี้ ซ้ำลางทีขาดความเคารพคุยกันเอ็ดอึงก็เคยเห็น ลางคราวหาผู้อาราธนาไม่ได้ พระท่านก็สอนให้ โดยเฉพาะอาราธนาพระปริตร ก็ว่าตามไปตามที่พระบอก หรือไม่จะอ่านเอาจากหนังสือเรื่องวิธีทำบุญซึ่งมีผู้ศรัทธาตีพิมพ์อยู่ดาษดื่นก็ได้ แต่อย่างหลังนี้นาน ๆ จึงจะพบสักครั้งหนึ่ง

เมื่ออาราธนาศีล(๑) และพระปริตรจบแล้ว ก็กล่าวบทเชิญเทวดาตลอดจนยักษ์คนธรรพ์และนาค ให้มาประชุมพร้อมกันฟังธรรม บทเชิญนี้คือที่ขึ้นต้นว่า สคฺเค กาเม จ รูเป ลางทีพระสงฆ์เป็นผู้กล่าวบทเชิญเองก็มี โดยพระองค์ที่นั่งในลำดับ ๓ ยกพัดของท่านขึ้นตั้งบังหน้าแล้วกล่าวบทเชิญ ทำไมจึงต้องเป็นองค์ที่ ๓ และต้องยกพัดขึ้นบังหน้าด้วย ยังไม่ทราบเหตุผลได้ถ่องแท้ ถัดจากนั้นพระสงฆ์องค์เป็นประธานก็ว่าขึ้นต้นบทขัดตำนาน คือสวดนำบทขึ้นก่อนแล้วพระสงฆ์ทั้งหมดก็เริ่มสวดพระปริตรพร้อมกัน ในตอนนี้ก่อนลงมือสวดพระสงฆ์ผู้เป็นประธานจะหยิบกลุ่มด้ายสายสิญจน์ที่วางอยู่ในที่ใกล้ ๆ มือ เอามาคลี่ออกแล้วจับเส้นด้ายไว้ในท่าประนมมือ และส่งกลุ่มด้ายต่อ ๆ ไปยังองค์อื่นตามลำดับ เพื่อจับถือไว้ในอาการอย่างเดียวกัน

บทสวดพระปริตรมี ๒ อย่าง เรียกว่า ๗ ตำนานอย่างหนึ่ง และ ๑๒ ตำนานอย่างหนึ่ง "แต่ก่อนมา ถ้าเป็นงานมงคลสามัญ เช่น ทำบุญเรือนหรือฉลองพระโกนจุกเป็นต้นสวด ๗ ตำนาน ถ้าเป็นงานมงคลวิเศษ เช่น งานฉลองอายุและแต่งงานบ่าวสาวเป็นต้นสวด ๑๒ ตำนาน แต่เดี๋ยวนี้เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไปแล้ว สวด ๗ ตำนานกันเป็นพื้น"(๒)

เรื่องขัดตำนาน มีอธิบายไว้ในตำนานพระปริตร (หน้า ๒๑) ว่า "ขัดตำนานตามตำราพระปริตร พระสงฆ์นายกผู้นำสวดมนต์เป็นผู้ขัดตำนาน สันนิษฐานว่าในสมัยต่อมาจะเป็นด้วยบางคราว พระสงฆ์นายกผู้นำสวดมนต์แก่ชราหรือมีเสียงแหบเครือไม่สามารถจะขัด

---

(๑) ถ้าเป็นวันธรรมดา อาราธนาศีล ๕ ถ้าเป็นวันธรรมสวนะ อาราธนาศีล ๘ แต่ที่อาราธนาศีล ๕ ก็มี

(๒) ตำนานพระปริตร อธิบายเบื้องต้นของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๑๙

ตำนานได้สะดวก จึงสมมุติให้พระภิกษุองค์ใดองค์หนึ่งซึ่งเสียงดีหรือว่าทำนองเพราะเป็นผู้ขัดตำนาน แต่เช่นนั้นก็ยังหายาก การสวดมนต์ในพื้นเมืองจึงไม่ใคร่ขัดตำนาน แม้แต่ว่า สคฺเค เชิญเทวดามาฟังพระปริตรก็มักให้คฤหัสถ์ว่า ส่วนพระสงฆ์สวดบทขัดตำนานไปด้วยกับสวดพระปริตร"

เมื่อพระสวดจบไปบทหนึ่ง ถ้ามีฆ้องก็ลั่นฆ้องเป็นสัญญาณ ๓ หึ่ง เรื่อยไปเป็นระยะ ๆ เพื่อบอกให้ทราบว่าพระสวดจบไปแล้วถึงพระปริตรบทไหน ผู้ที่ฟังอยู่ก็ยกมือขึ้นจบศีรษะ เมื่อพระสงฆ์สวดไปถึงบทมงคลสูตร เจ้าภาพคลานเข้าไปจุดเทียนน้ำมนต์ซึ่งติดไว้ที่ปากบาตรหรือที่ครอบน้ำมนต์ ซึ่งตั้งอยู่ตรงหน้าพระสงฆ์ผู้เป็นประธาน ถ้าไม่มีใครจุดพระสงฆ์ผู้เป็นประธานท่านก็จุดให้เอง ถ้าท่านมีไม้ขีดไฟอยู่ใกล้มือ พระสวดต่อไปอีกสักครู่จะเห็นพระสงฆ์ซึ่งเป็นประธาน หยิบเทียนที่จุดและติดไว้ที่หม้อน้ำมนต์ เอียงปลายเทียนให้ขี้ผึ้งละลายและหยดลงไปในหม้อน้ำมนต์เรียกกันว่า *หยดเทียน* หยดเทียนไปทั่ว ๆ อีกครู่หนึ่งแล้วเอาเทียนนั้นจุ้มลงไปในน้ำดังแฉ่ เทียนก็จะดับไปทันที ตอนที่จับเทียนจุ้มลงไปให้ดับในน้ำ ทำเมื่อตรงที่พระสงฆ์สวดถึงบทว่า "เต ขีณพีชา อวิรุฬฺหิฉนฺทา นิพฺพนฺติ ธีรา ยถายมฺปทีโป" ซึ่งอยู่ในรัตนสูตร แปลว่า "บัณฑิตผู้สิ้นพืชแห่งความเป็นอยู่ของตนแล้ว และไม่มีความปรารถนาดิ้นรนงอกขึ้นได้อีกก็ดับสนิทเหมือนดวงประทีปนี้" เทียนที่ดับแล้วนั้นคงติดไว้อย่างเดิม ส่วนขี้ผึ้งที่หยดลงไปในน้ำมนต์จะลอยอยู่มีรูปกลม ๆ แบน ๆ อย่างดอกพิกุล หรือจะเป็นรูปอื่น ๆ แล้วแต่จะนึกเห็น หยดเทียนนี้ว่าเป็นการเสี่ยงทายด้วยถ้ามีรูปเป็นอย่างนั้น และเรียงกันอย่างนั้นเป็นการดีหรือไม่ดี ที่กล่าวมานี้เป็นแต่คำบอกเล่าและก็จำได้ไม่ตลอดจึงกล่าวได้แต่เท่านี้

ได้ทราบว่าทางภาคอีสาน พระสงฆ์จะหยดและจุ้มเทียนลงในน้ำมนต์ ตอนที่สวดไปถึงบท "อิติปิ โส ภควา ฯลฯ" ในธชัคคสูตร ลางแห่งจะหยดและจุ้มเทียนเมื่อสวดจะจบพระปริตร ทางภาคพายัพแคว้นลานนาไทย (ตามที่ท่านเจ้าคุณธรรมราชานุวัตรเจ้าคณะตรวจการภาค ๕ เมตตาบอกมา) การหยดเทียนในเวลาสวดมนต์แบ่งเป็นสองคือ (๑) สวดมนต์สามัญ หยดเทียนเมื่อสวดถึง สกฺกตฺวา ใช้เทียน ๓ เล่ม เล่มที่หนึ่งหยดเมื่อสวดถึง สพฺพทุกฺขา วูปสเมนฺตุ เต แล้วดับเทียนเล่มที่สองสวดเมื่อถึง สพฺพภยา

วูปสเมนฺตุ เต แล้วดับเทียน เล่มที่สามหยดเมื่อสวดถึง สพฺพโรคา วูปสเมนฺตุ เต แล้วดับเทียน (๒) สวดมนต์สังคหะหรือเมื่อปลงศพแล้ว โดยมากในเย็นวันปลงศพแล้วนั่นเอง คือการทำบุญปลดทุกข์แล้วนั่นเอง มีเทียน ๓ เล่มเหมือนกัน แต่หยดพร้อมกันเมื่อเริ่มสวด ยงฺกิญฺจิ วิตฺตํ อิธ วา หุรํ วา จนถึง เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ แล้วก็มอบเทียนให้เจ้าบ้านไปจุดที่เตาไฟ เป็นไฟเชื้อหรือไฟชนวน

เรื่องจุ่มเทียนลงไปในน้ำเพื่อให้ไฟดับ ไม่ใช่เป็นลัทธิพิธีที่มีอยู่แต่พุทธศาสนาเท่านั้น ในลัทธิศาสนาอื่นก็มี ตามลัทธิศาสนาคริสตังนิกายคาทอลิก มีวิธีทำน้ำมนต์หรือน้ำศักดิ์สิทธิ์สำหรับล้างบาปในลัทธิ คือบาทหลวงจะทำพิธีแยกน้ำที่ในอ่างโดยเอามือแหวกน้ำเป็นรูปไม้กางเขน แล้วแตะน้ำตรงที่ทำเป็นรูปไม้กางเขนครั้งหนึ่ง ว่าทำพิธีขับภูตผีปีศาจคือตัวอัปปรีย์จัญไรที่มีอยู่ในน้ำ ให้ปลาตหนีไป แล้วเสกเป่าสามครั้ง และเสกเช่นเดียวกับที่เทียนบูชา ปาสแคล (Paschal candles ซึ่งจุดบูชาที่หน้าแท่น ในวันเทศกาลอีสเตอร์) แล้วเอาเทียนจุ่มลงไปในน้ำนั้น กล่าวคำเป็นคาถาภาษาละตินว่า "Descendant in hano plenditudinem fontis Virtus Spiritus Sancti" แปลว่า "ขอเดชะแห่งพระจิต (Holy ghost) จงเสด็จลงไปสู่ท่อธารแห่งความสมบูรณ์" ทำอย่างนี้ ๓ ครั้ง ๓ หน แล้วเสกเป่าลงไปในน้ำ ๓ หนว่า "จงบังเกิดเป็นผลงอกงามขึ้นในสารวัตถุทั้งหมดซึ่งมีอยู่ในน้ำนี้" แล้วเอาน้ำมันนิดหนึ่งเจือลงไป แต่ข้อที่แปลก คือต้องเจือน้ำลายลงไปด้วยเล็กน้อย(๑) เมื่อได้ทำเช่นนี้แล้ว น้ำนั้นก็มีสภาพเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ สามารถชำระล้างวิญญาณให้สะอาดหมดจดได้(๒) ในลัทธิศาสนาคริสต์นิกายกรีกออทอดอกส์ ดั่งที่นับถือกันอยู่ทางตะวันออกของทวีปยุโรปมีประเทศต่าง ๆ ในแหลมบอลข่าน และในประเทศรุสเซียเป็นต้น ก็มีลัทธิพิธีประสาทพรมงคลที่ท่อธารน้ำสำหรับล้างบาป เพราะตามคติความเชื่อของคริสตังว่า บุคคล

---

(๑) เรื่องน้ำลาย ชาติในสมัยโบราณมากชาติด้วยกัน ถือว่าเป็นสาระส่วนสำคัญของผู้เป็นเจ้าของ ถ้าเป็นน้ำลายของผู้ศักดิ์สิทธิ์ด้วยแล้ว ก็ถือว่าเป็นสิ่งควรปรารถนา ที่พ่นน้ำมนต์ให้แก่ผู้เจ็บป่วยหรือถูกผีเข้าก็เพื่อให้น้ำลายของผู้พ่นปนไปด้วย เหตุนี้ผู้พ่นจึงมักเป็นคนที่นับถือกันว่าขลัง ลางทีให้ท่านถ่มน้ำลายให้ก็ยิ่งดี แม้แต่ชานหมากของท่านคนก็ยังแย่งกันเอาไปผสมยาผสมน้ำเพื่ออาบหรือกิน เกลื่อนผีก็ใช้น้ำลายเกลื่อน ผีปอบผีกระสือถ้าถูกมันถ่มน้ำลายรดหรือกินน้ำลายของมันเข้าไป ก็ถือว่าผู้ถูกถ่มรดจะต้องเป็นผีปอบและผีกระสือไปด้วย เพราะด้วยอำนาจน้ำลายของมัน

(๒) W.J. Wilkins, Paganism in the Papal Church, (pp. 93 – 94)

ที่เกิดมาย่อมมีบาปติดเป็นกรรมพันธุ์จากมนุษย์คู่แรก คืออาดัมและเอวาที่พระเจ้าทรงสร้างขึ้น จึงจำเป็นต้องมีพิธีชำระล้างบาปนั้นด้วยลัทธิพิธีจุ่มน้ำลงไปทั้งตัวหรือใช้น้ำล้างศีรษะหรือที่ใด ๆ แล้วแต่เป็นนิกายไหน น้ำสำหรับที่จะชำระล้างบาปนี้ ตามนิกายที่กล่าวมาข้างต้น บาทหลวงผู้ทำพิธีจะเสกน้ำนั้น ๓ ครั้ง ๓ หน โดยจุดเทียนจุ่มแล้วลงไปในน้ำ ๓ ครั้ง ครั้งละเล่ม (ใช้ ๓ เล่มเท่ากับจำนวนเทียนทางภาคพายัพ) แต่ละครั้งจุ่มเทียนลงไปให้ลึกกว่าครั้งที่แล้วมา และในขณะจุ่มก็บริกรรมคาถาเป็นภาษาละติน น้ำนั้นก็มีความศักดิ์สิทธิ์ล้างบาปได้ กรีกสมัยโบราณ น้ำที่ใช้เนื่องในการพลีบูชา ต้องเอาชิ้นไม้ที่จุดไฟจากแท่นบูชาจุ่มลงในน้ำ น้ำนั้นจึงจะบริสุทธิ์ใช้ในลัทธิพิธีได้ พวกพราหมณ์ทำน้ำมนต์ ก็เอาด้ายยัชโญปวีตหรือสายมงคลพราหมณ์จุ่มลงไปในน้ำ ปากก็บริกรรมมนต์ศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่าคายตรี(๑)

พิจารณาตามข้อความข้างบนนี้ แสดงว่าการทำพิธีจุ่มประทีปลงไปในน้ำก็เพื่อทำให้น้ำนั้นมีความบริสุทธิ์ศักดิ์สิทธิ์ขึ้น และเป็นพิธีที่มีมาแล้วตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ เหตุใดจึงถือว่าเอาดวงไฟจุ่มลงไปในน้ำ ทำให้น้ำนั้นบริสุทธิ์ เห็นจะเป็นเพราะสิ่งที่ทำให้สิ่งอื่นที่ถือว่าเปื้อนเปรอะเป็นมลทิน ย่อมชำระล้างให้สะอาดได้ก็ด้วยน้ำและไฟแล้วแต่กรณี เหตุนี้น้ำและไฟจึงเข้าไปแทรกอยู่ในพิธีต่าง ๆ เสมอไม่ว่าในลัทธิไร ถ้าสิ่งที่เป็นน้ำต้องการล้างให้มีความสะอาดหมดเสนียดจัญไรเกิดเป็นมงคล ก็ต้องใช้ล้างเป็นลัทธิพิธีด้วยไฟ ถ้าเป็นไฟก็ต้องล้างเป็นลัทธิพิธีด้วยน้ำ เพราะฉะนั้นถ้าถือตามแนวความคิดนี้ การเอาเทียนจุ่มลงไปในน้ำที่จะทำเป็นน้ำมนต์ก็เพื่อทำน้ำนั้นให้บริสุทธิ์ศักดิ์สิทธิ์สมเป็นน้ำมนต์ จุ่มเทียนลงไปเฉย ๆ ไม่มีเค้าอะไรเหลืออยู่ให้เห็นว่าได้ทำตามพิธีแล้ว จึงหยดเทียนลงไปเพื่อสำแดงให้เห็นว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ได้ทำตามพิธีแล้ว ในลัทธิศาสนาคริสต์ การรดน้ำมนต์ อาบน้ำมนต์ไม่มีใช้แต่น้ำมนต์พรมตามศีรษะและร่างกายพอเป็นกิริยา ส่วนทางตะวันออกในส่วนที่เป็นประเทศร้อน โดยเฉพาะในอินเดีย ใช้อาบหรือจุ่มลงไปในน้ำทั้งตัว เช่นอาบน้ำชำระบาปในแม่คงคา ในลัทธิศาสนาคริสต์นิกายแบปติสต์มีพิธีล้างบาปโดยจุ่มตัวลงไปในน้ำเหมือนกัน เรียกกันว่า "ศีลจุ่ม" เพราะเดิมเกิดมีคตินี้ในประเทศร้อน

เมื่อพระสวดจวนจะจบ จะเห็นองค์สุดท้ายท่านม้วนด้ายสายสิญจน์ที่ท่านกำลังจับอยู่ถือไว้เอากลับเข้ากลุ่มแล้วส่งกลุ่มด้ายแก่พระสงฆ์องค์ที่อยู่ถัดไปทางขวามือ องค์นี้ท่านจะทำ

---

(๑) Gerini's Chulakantamangala pp. 151–152.

เช่นเดียวกันและส่งต่อไปยังองค์อื่นโดยลำดับจนถึงองค์ที่เป็นประธาน พอม้วนเข้ากลุ่มเสร็จก็พอดีจบบทสวด แล้วท่านก็เอากลุ่มด้ายสายสิญจน์วางไว้ในพานตามเดิม ขณะนั้นถ้ามีปี่พาทย์ก็ประโคมขึ้น เป็นสัญญาณว่าพระสวดจบแล้วหรือถ้ามีแต่ฆ้องก็ลั่นฆ้อง ๓ หนเป็นสัญญาณ ถ้าไม่มีก็แล้วกันไป ต่อจากนั้นก็มีประเคนน้ำและหมากพลูบุหรี่เพิ่มเติม และมีการถวายเครื่องไทยธรรม ถ้าไม่มีฉันเช้าในวันรุ่งขึ้น เสร็จแล้วพระสงฆ์อนุโมทนาและลากลับ ถ้ามีเงินถวายแทนสิ่งของหรือถวายเพิ่มเติมตามกำลังศรัทธา ก็จะต้องทำใบปวารณาให้แก่ไวยาวัจกร คือผู้ทำธุระแทนสงฆ์หรือศิษย์ของท่านได้ถ้าเป็นผู้ทำหน้าที่นี้ เพราะพระท่านรับเงินทองไม่ได้ ในปวารณามีข้อความอย่างย่อเป็นดังนี้ "ขอถวายมูลค่าปัจจัยสี่เป็นเงิน..... บาท ได้มอบให้ไว้กับไวยาวัจกรรับมาจัดการแทน หากพระคุณเจ้าจำนงประสงค์สิ่งใดในปัจจัยสี่ ขอได้โปรดเรียกร้องจากไวยาวัจกร ผู้ปฏิบัติพระคุณเจ้านั้นเทอญ" แบบใบปวารณาอีกสำนวนหนึ่ง "ขอถวายปัจจัยสี่อันควรแก่สมณบริโภคแด่พระคุณเจ้า เป็นมูลค่า... บาท หากพระคุณเจ้าต้องประสงค์สิ่งใดอันควรแก่สมณบริโภคแล้ว ขอได้โปรดเรียกร้องจากกัปปิยการกผู้ปฏิบัติของพระคุณเจ้า เทอญ."

การสวดมนต์เย็นแล้วฉันเช้าในวันรุ่งขึ้น เดี๋ยวนี้ในกรุงเทพ ฯ ลางรายเปลี่ยนเป็นสวดมนต์เช้าและฉันเช้า หรือฉันเพลต่อเนื่องกันในวันเดียว เพื่อไม่ให้เสียเวลาทำถึง ๒ วัน เป็นการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขแห่งสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้ การประกอบพิธีก็ต้องรวบรัดให้ทันแก่เวลาพระเถระผู้เป็นประธาน ลางองค์ก็มีนาฬิกาขนาดเล็กติดตัวไปด้วย เพื่อดูและกะเวลาสวดให้พอดีกับที่กำหนดไว้

๘. เรื่องพระปริตร

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ในตำนานพระปริตร ตอนอธิบายเบื้องต้นว่า ประเพณีที่พระสงฆ์สวดพระปริตรเกิดขึ้นในลังกาทวีป ทรงสันนิษฐานว่า เดิมจะเกิดขึ้นจากชาวลังกาซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาปรารถนาสิริมงคล และมีเวลาหวาดหวั่นต่อภยันตรายตามธรรมดาสามัญมนุษย์ คงจะขอให้พระสงฆ์เถรานุเถระชาวลังกาช่วยหาทางในพระพุทธศาสนาสงเคราะห์เพื่อแสวงสิริมงคล หรือป้องกันภยันตรายให้แก่ตนบ้าง พระสงฆ์มี

ความกรุณาจึงคิดวิธีสวดพระปริตรขึ้นให้สมประสงค์ของประชาชน โดยเลือกเอาพระสูตรและปาฐะพระคาถาสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย อันมีตำนานอ้างว่าเกิดขึ้นเนื่องด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ มาสวดเป็นมนต์ ชั้นเดิมจะสวดสูตรไหนหรือคาถาไหน ก็เห็นจะแล้วแต่เหตุการณ์

ต่อมาคงจะมีพระเจ้าแผ่นดินลังกาองค์ใดองค์หนึ่งมีรับสั่งให้พระสังฆเถระคิดปรุงพระปริตรขึ้น สำหรับสวดงานหลวง ให้มีทั้งฝ่ายเจริญสิริมงคล และฝ่ายที่จะคุ้มครองป้องกันอุปัทวันตรายรวมอยู่ด้วยกัน พระสงฆ์จึงเลือกพระปริตรต่าง ๆ และเอาคาถาที่นับถือกันเพิ่มเข้าบ้างปรุงเป็นราชปริตรขึ้น เมื่อมีราชปริตรเป็นแบบสำหรับสวดในงานหลวง ก็เป็นธรรมดาที่คนทั้งหลายจะเกิดนิยมอยากให้สวดพระปริตรนั้น ณ ที่อื่น ๆ ต่อไป จนเป็นประเพณีในพื้นเมือง

ราชปริตรนั้นเป็น ๒ อย่าง เรียกว่า **จุลราชปริตร** หรือที่เราเรียกกันเป็นสามัญว่าเจ็ดตำนานอย่างหนึ่ง และ **มหาราชปริตร** หรือที่เรียกว่าสิบสองตำนานอีกอย่างหนึ่ง ประเทศต่าง ๆ มีพม่า มอญ ไทยและเขมร ต่างได้รับแบบราชปริตรนี้มาจากลังกาด้วยกัน จึงได้มีประเพณีสวดพระปริตรในงานพิธีต่าง ๆ สืบมา การทำน้ำมนต์เป็นส่วนหนึ่งของสวดพระปริตร เพราะฉะนั้นจึงเป็นประเพณีบ้านเมืองของไทยมาแต่โบราณ ถ้ามีการสวดพระปริตรที่ใดก็ย่อมตั้งบาตรหรือหม้อใส่น้ำมีเทียนจุดติดไว้ และผูกด้ายสายสิญจน์ล่ามมาให้พระสงฆ์ทั้งปวงถือในเวลาสวดพระปริตร และมีพิธีเอาเทียนจุ่มน้ำในบาตรดับไฟ ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

บทสวดมนต์เจ็ดตำนานนั้น มีคาถาซึ่งคัดเอามาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกรวมด้วยกันเป็น ๗ ตำนาน ซึ่งมีผู้สันนิษฐานว่าจะแผลงมาจาก ตาณ ในบาลี อันมีความหมายอย่างเดียวกับคำ ปริตร ซึ่งแปลว่า ความต้านทาน ความป้องกัน ตำนานหรือปริตร ทั้ง ๗ นี้มี

๑. มงคลสูตร	ว่าด้วยสิ่งเป็นมงคล
๒. รัตนสูตร	ว่าด้วยแก้วรัตน์ ๓ ประการคือ พระรัตนตรัย
๓. กรณียเมตตสูตร	ว่าด้วยเรื่องหน้าที่เกี่ยวด้วยเจริญเมตตา
๔. ขันธปริตร	ว่าด้วยขันธ์ ๕
๕. โมรปริตร	ว่าด้วยมนต์ของนกยูง
๖. ธชัคคปริตร	ว่าด้วยเคารพธง
๗. อาฏานาฏิยปริตร	ว่าด้วยเรื่องเมืองอาฏานาฏิยนคร

มงคลสูตร เป็นคาถาชุดหนึ่ง กล่าวว่าพระพุทธเจ้าตรัสตอบเทวดาที่มาเฝ้ากราบทูลถามว่า สิ่งที่เป็นมงคลสูงสุดมีอยู่ ๓๘ ประการ มีการไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต เป็นต้น เป็นมงคลสูงสุด ผู้เคยฟังพระสวดมนต์คงจะได้ยินพระท่านสวดว่า **อเสวนา จ พาลานํ ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา** แล้วจะได้ยินคำว่า **เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ** ลงท้ายบทเป็นระยะ ๆ ตลอดไป ฟังจนเจนหู ถึงกับคำว่า **อเสวนา** มีผู้มาใช้พูดกันเป็นภาษาปากว่า อเสวนา คือผู้ไม่ควรคบ

รัตนสูตร เป็นคาถาซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสให้พระอานนท์ท่องเรียนไว้ แล้วนำเอาไปสวดภายในกำแพงเมืองไพศาลี ซึ่งพลเมืองได้รับภัยพิบัติ ๓ ประการดังได้กล่าวเรื่องไว้ข้างต้น แล้วเนื้อความในรัตนสูตรนี้ เป็นคำเชิญเทวดามาชุมนุมฟังคำสรรเสริญคุณวิเศษของแก้วรัตนะ ๓ ประการ คือ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆะรัตนะ

กรณียเมตตสูตร เป็นคาถาที่คนรุ่นก่อนรู้จักกันดีเรียกกันว่า **สวดกรณีย์** สำหรับสวดป้องกันเทวดาอารักษ์และภูตผี ถ้าใครจะตัดต้นไม้ใหญ่ เมื่อได้สวดกรณีย์แล้วรุกขเทวดาที่สิงอยู่บนต้นไม้นั้น ตลอดจนพวกผีปีศาจก็ไม่กล้าโกรธและทำร้ายได้ เนื้อความในกรณียเมตตสูตรคือ "ขอให้บุคคลจงเป็นผู้อาจหาญ ซื่อตรง ว่าง่าย อ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่ง มีสันโดษ เลี้ยงง่าย ไม่คะนอง ไม่ประกอบกรรมที่ผู้รู้ติเตียน แผ่เมตตาไปในหมู่สัตว์ทั้งหลาย ขอให้เขามีความสุข อย่าข่มเหงเบียดเบียนกันอย่าดูหมิ่นกัน อย่าหาทุกข์ให้กัน[๑] เป็นต้น เป็นพระธรรมคำสั่งสอนโดยตรง เช่นในบทขึ้นต้นว่า **กรณียมตฺถกุสเลน ยนฺตํ สนฺตํ ปทํ อภิสเมจฺจ** แปลว่าการกระทำใด ๆ ที่อาจนำไปสู่ความบรรลุถึงความสุขสงบอันเป็นที่สุด (คือพระนิพพาน) ย่อมเป็นการกระทำของบัณฑิต

ขันธปริตร มีเรื่องเล่าว่าพระภิกษุรูปหนึ่งถูกงูกัดถึงแก่มรณภาพ พระภิกษุอื่น ๆ จึงนำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสว่าชะรอยพระภิกษุที่ถูกงูพิษกัดจะไม่ได้แผ่เมตตาไปในพญางู ๔ ตระกูล คือ วิรูปักข์เอราบถ ฉัพยาบุตร และกัณหาโคตมะ แล้วพระพุทธเจ้าตรัสสอนพระขันธปริตรนี้แก่พระภิกษุเหล่านั้น สำหรับแผ่เมตตาไปยังพญางูทั้ง ๔ เนื้อความในพระสูตรนี้ คือ "พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทรงพระคุณไม่มีประมาณ สัตว์ทั้งหลายเช่น งู แมลงป่อง ตะเข็บตะขาบ เป็นต้น มีประมาณไม่มากเหมือนคุณพระ-

---

(๑) พิธีกรรมของนายแปลก สนธิรักษ์ พ.ศ. ๒๔๙๓ หน้า ๒๐

รัตนตรัย เราทำการนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอยู่ ขอให้สัตว์ร้ายจงหลีกไป" ฉะนั้นบทนี้ถือกันว่าป้องกันภัยจากอสรพิษต่าง ๆ[๑]

โมรปริต เป็นคาถามาจากโมรชาดกหรือชาดกเรื่องพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกยูง (ชาดกเรื่องที่ ๑๕๙ หรือดูในหนังสือ พิธีกรรมของนายแปลก สนธิรักษ์หน้า ๓๘–๔๖ ก็ได้) คาถาในโมรปริต เป็นบทสวดสดุดี (อย่างที่เรียกในสันสกฤตว่า สโตตระ หรือ hymn ในคำอังกฤษ) บูชาพระอาทิตย์ ซึ่งนกยูงโพธิสัตว์ กล่าวสดุดีทุกเช้าเย็น มีใจความขึ้นต้นว่า "พระราชาอันสูงสุดในสวรรค์ผู้มีพระเนตรเห็นหมด ซึ่งทรงสอดส่องไปจบสกลจักรวาล ด้วยเดชแห่งแสงประภาของพระองค์กระทำให้สว่างพื้นพิภพ เสด็จขึ้นมาเวลาเช้าตามลำดับไม่มีหยุด พระองค์กระทำความบันเทิงให้แก่สรรพสัตว์มีชีวิต ยังความสำเร็จผลอย่างยิ่งให้แก่ความหวังและความปรารถนาของสรรพสัตว์ ข้าพเจ้าขอน้อมบูชาพระผู้เป็นภาสกรอันยิ่งใหญ่ และทั้งผู้ภักดีทรงความรู้ซึ่งรู้แจ้งในพระธรรม และพระพุทธเจ้าทั้งหลายซึ่งทรงประกาศพระธรรมแก่โลก ขอได้ทรงป้องกันข้าพเจ้าให้พ้นภัยตลอดกาลนาน"

ข้อความข้างบนนี้แปลตามตัวจากภาษาอังกฤษ[๒] ซึ่งอาจแปลเอาความตามความคิดเห็นในสำนวนภาษาอังกฤษเพื่อเปรียบเทียบกับสำนวนแปลในภาษาไทย ว่ามีรสแตกต่างกันอย่างไรดังต่อไปนี้

"พระอาทิตย์เป็นดวงตาของโลก เป็นเอกราช มีสีเหมือนทองส่องพื้นพิภพให้สว่างตั้งขึ้นมา ข้าพเจ้าน้อมนมัสการพระอาทิตย์นั้นขอให้คุ้มครองข้าพเจ้าให้เป็นสุขตลอดวัน ข้าพเจ้าขอนมัสการผู้รู้ธรรม ขอให้รักษาข้าพเจ้า ความนอบน้อมของข้าพเจ้าจงมีแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย จงมีแด่พระโพธิญาณ จงมีแด่ท่านผู้พ้นทุกข์[๓] เทียบมนต์คายตรีซึ่งพวกพราหมณ์ใช้สวดบูชาพระอาทิตย์ในเวลาเช้าและเย็น (สนธยา) มนต์นี้มีอยู่ในคัมภีร์ฤคเวท ถือว่าเป็นมนต์ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งนัก

ธชัคคปริต เป็นคาถาคัดเอามาจากธชัคคสูตรซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเล่าแด่พระภิกษุทั้งหลาย ว่าเป็นถ้อยคำของพระอินทร์ตรัสปลุกใจทวยเทพในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในขณะที่ทำ

---

(๑) ในหนังสือที่อ้างข้างต้น หน้า ๒๑–๒๒

(๒) Gerini Chulakantamangala, (p. 52)

(๓) พิธีกรรมของนายแปลก สนธิรักษ์ หน้า ๓๘–๓๙

สงครามกับพวกอสูร ว่าถ้าถึงคราวเข้าที่คับขันอันตรายเกิดความสะดุ้งกลัว ก็ให้แลดูธงประจำกอง ก็จะทำให้หายหวาดกลัว ตามความนี้ พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปว่า ถ้าภิกษุเกิดความสะดุ้งกลัว ก็ให้พึงระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสงฆคุณ คือ บทสวดอิติปิโสภควา ฯลฯ ก็จะกำจัดความหวาดกลัวให้พ้นไป

อาฏานาฏิยปริตร เป็นคาถามาจากอาฏานาฏิยสูตรเรียกกันเป็นสามัญว่า **ภาณยักษ์** คือเป็นบทสวดมนต์กันยักษ์ซึ่งท้าวเวสสุวัณนายยักษ์นำมาถวายพระพุทธเจ้าที่กรุงราชคฤห์ ในมนต์นี้ กล่าวให้รายชื่อหัวหน้ายักษ์(๑) ไว้มากมาย ถือกันว่าถ้าได้สวดมนต์บทนี้จะมีความสุขความเจริญเพราะยักษ์ทั้งหลายจะช่วยคุ้มครอง เมื่อก่อนนี้วันตรุษไทย มีพระราชพิธีให้พระสงฆ์สวดภาณยักษ์รอบกำแพงพระมหาราชวังในวันสิ้นปี แล้วมียิงปืนใหญ่ไล่ภูตผีปีศาจทุกชนิดให้ตกใจและหนีไป ก็จะมีความสะอาดหมดจดในวันขึ้นปีใหม่ เรียกกันว่ายิงปืนอาฏานา (ดูพระราชนิพนธ์ เรื่องพระราชพิธีเดือน ๔ ในหนังสือพระราชพิธี ๑๒ เดือน)

ถ้าเป็นบทสวดมนต์ ๑๒ ตำนาน ก็เพิ่มพระปริตรต่อไปนี้อีก ๕ ปริตร คือ

๑. (๘) **วัฏฏกปริตร** ว่าด้วยมนต์นกคุ่มมีเรื่องอยู่ในวัฏฏกชาดก (ชาดกที่ ๓๕) ว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลูกนกคุ่ม ขณะอยู่ในรัง เกิดไฟไหม้ป่าลุกลามใกล้เข้ามาถึงรัง ก็ระลึกถึงพระธรรมและพระพุทธเจ้าทั้งหลาย นึกถึงคุณของศีล คุณของความสัตย์และความสงบเสงี่ยมและความเอ็นดูว่ามีจริง ด้วยแรงอธิษฐานไฟป่าก็สงบลง มนต์บทนี้ถือกันว่าป้องกันไฟไหม้ เรียกกันว่าคาถานกคุ่ม

๒. (๙) **อังคุลิมาลปริตร** ว่าด้วยมนต์พระองคุลิมาล มีมาในองคุลิมาลสูตรซึ่งกล่าวด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาโปรดองคุลิมาล อันเป็นโจรมีชื่อเสียงว่าดุร้ายมากให้กลับใจมาบวชในพระพุทธศาสนา

๓. (๑๐) **โพชฌังคปริตร** ว่าด้วยองค์แห่งการตรัสรู้ ๗ ประการ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาโปรดพระมหากัสสป ขณะอาพาธหนักอยู่ในถ้ำปิปผลิ โพชฌังคปริตรนี้ ถือกันว่าเป็นมนต์ต่ออายุ ใช้สวดต่ออายุคนเจ็บ

---

(๑) ยักษ์ แปลตามพยัญชนะว่า ผู้ควรได้รับเครื่องบูชาหรือเครื่องสังเวย เพราะฉะนั้นลางทีจึงหมายถึงเทวดาด้วยก็ได้ อย่างเดียวกับคำว่าผี ซึ่งเดิมหมายถึงเทวดาด้วยก็ได้

๔. (๑๑) **อภัยปริตร** ว่าด้วยมนต์ทำให้พ้นภัยเป็นบทที่แต่งขึ้นสำหรับกำจัดนิมิตชั่วร้ายที่อาจได้ประสบ เช่นฝันร้ายเป็นต้น เพราะฉะนั้นจึงอยู่นอกคัมภีร์พระไตรปิฎก แต่ก็เป็นมนต์ที่รู้จักกันแต่เดิมแพร่หลาย เรียกกันว่า *บทยันทุน* ซึ่งเป็นคำขึ้นต้นของมนต์นี้(๑) ผู้ใดจะนอน กลัวว่าจะฝันร้าย ก็มักสวดบทยันทุนก่อน หรือเมื่อหลับแล้วเกิดฝันร้าย ตื่นขึ้นยังกลัวอยู่ใจคอไม่สบายก็สวดบทยันทุน เป็นเครื่องปัดเป่าบำรุงน้ำใจ

๕. (๑๒) **ชยปริตร** ว่าด้วยมนต์ทำให้เกิดชัยชนะ นัยว่าพระเถระลาวองค์หนึ่งเป็นผู้แต่งขึ้น เป็นบทสวดสรรเสริญคุณพระพุทธเจ้า และด้วยอำนาจแห่งคำสัตย์ ขอให้ผู้ได้รับจงประสบแต่ชัยชนะ มนต์บทนี้รู้จักกันแพร่หลาย เพราะใช้สวดในงานมงคลทั่วไป เรียกกันเป็นสามัญว่า *สวดชยันโต*(๒)

(๑) ชื่อในเจ็ดตำนานเอามาจาก Gerini's Chulakantamangala เมื่อเทียบกับในหนังสือตำนานพระปริตรฉบับหอสมุดแห่งชาติ และหนังสือพิธีกรรมของนายแปลก สนธิรักษ์ ก็มีแตกต่างกันบ้าง ดังต่อไปนี้

Gerini	ตำนานพระปริตร	พิธีกรรม
๑. มงคลสูตร	๑. มงคลสูตร	๑. มงคลสูตร
๒. รัตนสูตร	๒. รัตนสูตร	๒. รัตนสูตร
๓. กรณียเมตตสูตร	๓. กรณียเมตตสูตร	๓. กรณียเมตตสูตร
๔. ขันธปริตร	๔. ขันธปริตร	๔. ขันธปริตร
๕. โมรปริตร	๕. โมรปริตร	๕. ธชัคคปริตร
๖. ธชัคคปริตร	๖. ธชัคคปริตร	๖. อาฏานาฏิยปริตร
๗. อาฏานาฏิยปริตร	๗. อาฏานาฏิยปริตร	๗. อังคุลิมาลปริตร และ
	๘. อังคุลิมาลปริตร	๘. โพชฌังคปริตร
	๙. โพชฌังคปริตร	
	๑๐. อภัยปริตร	

(๑) ยนฺทุนฺนิมิตฺตํ อวมงฺคลญฺจ โย จามนาโป สกุณสฺส สทฺโท

(๒) ชยนฺโต โพธิยา มูเล สกฺยานํ นนฺทิวฑฺฒโน

ในสิบสองตำนานก็มีสับกันบ้างใน Gerini และตำนานพระปริตรส่วนในพิธีกรรม มีเพิ่มฉัททันตปริตร คือว่าด้วยมนต์ของพระยาช้างฉัททันต์ อันมีเรื่องย่อในชาดกชื่อนี้ ที่แตกต่างกันนี้แสดงว่าถ้าจะมีเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมในเมื่อสวดก็ได้ เพื่อให้เหมาะแก่โอกาสและเวลา เช่น ถ้ามีทำน้ำพระพุทธมนต์ก็มักมีสวดโพชฌังคปริตรด้วย ถ้าเป็นงานขึ้นบ้านใหม่ แต่งงานหรือถ้าเจ้าภาพหรือคนที่บ้านนั้นเป็นผู้หญิงมีครรภ์ก็สวดองคุลิมาลปริตรเป็นต้น เพื่อให้ความสวัสดีแก่เจ้าบ้าน และความปลอดภัยแก่เด็กในครรภ์

๙. เลี้ยงพระ

รุ่งเช้าถัดจากวันสวดมนต์เย็น มีเลี้ยงพระเช้าหรือเพล แล้วแต่กรณี เมื่อพระสงฆ์ที่ทำพิธีสวดมนต์เย็นเมื่อวานนี้มาพร้อมแล้ว เข้านั่งยังอาสนสงฆ์ และได้ต้อนรับตามระเบียบอย่างเมื่อเย็นวานนี้ เสร็จเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระและอาราธนาศีล พระให้ศีลจบ ก็สวดบทถวายพรพระต่อเนื่องกันไป เมื่อพระสวดถวายพรพระจบแล้ว เจ้าภาพก็เริ่มถวายภัตตาหารได้ ถ้าเป็นงานสวดมนต์เลี้ยงพระในวันเดียว เพื่อย่นย่อเวลาไม่ต้องทำเป็น ๒ วัน ดังที่ทำกันในกรุงเทพ ฯ เป็นส่วนมาก เมื่อพระเจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว ก็สวดถวายพรพระต่อท้ายเนื่องกันไป ผู้ที่ไม่เคยบวชเรียนและไม่คุ้นเคยกับเรื่องนี้ อาจเข้าใจว่าเป็นส่วนหนึ่งของบทเจริญพระพุทธมนต์ก็ได้

บทสวดถวายพรพระ คือที่เรียกกันเป็นสามัญว่า **สวดพาหุง** ซึ่งเป็นคำต้นในบทถวายพรที่พระว่า **"พาหุํสหสฺสมภินิมฺมิตสาวุธนฺตํ"** บทสวดถวายพรพระเป็นคัมภีร์ในหมวดฎีกา(๑) มีข้อความสรรเสริญพระพุทธคุณที่พระพุทธเจ้าทรงมีชัยชนะ ๘ ประการ คือ

๑. ทรงชนะพญามารผู้มีแขนพันหนึ่ง ซึ่งยกพวกมาผจญพระพุทธเจ้า ด้วยอำนาจทานบารมีแห่งพระองค์ ในตอนท้ายของคำสวดบทนี้มีความว่า "ด้วยพุทธอำนาจอย่างนี้ ขอให้ท่าน (คือผู้ถวายภัตตาหาร) จงมีชัยชนะ"

๒. ทรงชนะอาฬวกยักษ์ผู้ดุร้าย ซึ่งสิงอยู่บนต้นไม้ใหญ่ ถ้าใครผ่านไปใกล้ต้นไม้นั้น อาฬวกยักษ์ก็จับกินเสีย ด้วยอำนาจขันติบารมี

---

(๑) ฎีกาเป็นจำพวกคัมภีร์แก้หรืออธิบายคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งแก้หรืออธิบายเนื้อความในพระบาลีอีกทีหนึ่ง

๓. ทรงชนะช้างนาฬาคิรี

๔. ทรงชนะโจรองคุลิมาล

๕. ทรงชนะความล่อลวงของนางจิญจมานวิกา ซึ่งแกล้งทำเป็นหญิงมีครรภ์เนื่องด้วยพุทธองค์ เพื่อให้ใคร ๆ เข้าใจผิดว่าเป็นเช่นนั้น

๖. ทรงชนะสัจจกนิครนถ์ อาจารย์พวกเดียรถีย์นิครนถ์ที่ลือชื่อว่า เป็นผู้มีปัญญาเต็มพุง และต้องเอาสายรัดเหล็กรัดไว้ เพราะกลัวว่าปัญญาจะระเบิดออกมา ด้วยอำนาจปัญญาบารมี เมื่อทรงโต้ตอบเรื่องปัญหาธรรมสัจจกนิครนถ์ก็พ่ายแพ้พระบารมี

๗. ทรงชนะพญานาคร้ายชื่อนันโทปนันทนาคราช ซึ่งพระองค์ตรัสให้พระโมคคัลลาน์อัครสาวกเป็นผู้บำราบ และตรัสเทศนาโปรดพญานาคตนนั้น

๘. ทรงชนะพกะพรหม หรือที่เรียกกันเป็นสามัญว่าท้าวพกาพรหม ซึ่งสงสัยเรื่องพระธรรม ในคราวที่พระพุทธองค์เสด็จขึ้นไปทรมานพรหมองค์นั้นบนพรหมโลก

เมื่อพระสงฆ์ถวายพรพระขึ้นบทพาหุง ถ้ามีตักบาตร ก็เตรียมตักบาตรด้วย ที่ต้องตักบาตร เป็นเรื่องพระมาฉันเช้าที่บ้าน ถ้าไม่ตักบาตร พระท่านจะเอาอะไรฉันที่วัดในมื้อเพล ถ้าเป็นเรื่องพระมาฉันเพลที่บ้าน ก็ไม่จำเป็นต้องตักบาตร

เมื่อพระถวายพรพระแล้ว ก็ถวายภัตตาหาร เมื่อก่อนนี้เขาจัดถวายเป็นสำรับเฉพาะองค์ ยังคงทำกันอยู่เป็นประเพณีก็แต่ตามหัวเมืองชนบทเป็นส่วนมาก และในงานพระราชพิธีของหลวง แต่ที่ทำกันในกรุงเทพ ฯ มักจัดให้ท่านฉันรวมกัน ฉันแบบเดิมคิดว่าดีในแง่ของพระ แต่ต้องกังวลจัดภาชนะและหมดเปลืองโดยไม่จำเป็นในแง่ของเจ้าภาพ ฉันแบบรวมกันคิดว่าไม่เหมาะในแง่ของพระ เพราะอาหารที่เป็นน้ำแกงพระฉันร่วมภาชนะเดียวกันไม่ได้ด้วยผิดวินัย แต่ว่าสะดวกในแง่ของเจ้าภาพ เหตุนี้ถ้าฉันร่วมกันเมื่อมีอาหารที่เป็นน้ำแกง ก็จะต้องจัดถ้วยและช้อนถวายเป็นพิเศษ เพื่อพระท่านจะได้ตักเอามาเป็นส่วนสัดเฉพาะในถ้วยของท่าน ตรงนี้อยากจะกล่าวเพิ่มเติมเลยเถิดไปถึงการกินอาหารร่วมกันของคฤหัสถ์ ที่ใช้ช้อนเปิบข้าวไปตักแกงเผ็ดและแกงจืด ทำให้แกงที่เหลืออยู่ในภาชนะรวมเป็นที่รังเกียจแก่คนอื่นก็ได้ ลางทีเจ้าภาพจัดช้อนกลางให้สำหรับตัก แต่ผู้รับประทานลางคนมักง่ายยังคงใช้ช้อนเปิบข้าวตักแกงอยู่อย่างที่เคยชิน เป็นอย่างนี้ก็เคยเห็นอยู่บ่อย ๆ การฉันต่างหาก

คนละที่เป็นส่วนสัดกันไปอย่างแบบเก่า กับฉันรวมกันคือเอาช้อนเขี่ยข้าวไปตักแกงอย่างแบบใหม่ ไหนจะเป็นวัฒนธรรมมีระดับสูงกว่ากัน

ภัตตาหารเลี้ยงพระที่จัดเป็นสำรับ เดิมจะใช้เป็นภาชนะอย่างไรก็ไม่ทราบ ถ้าดูพิธีเบิกเตียบไหว้ผีในพิธีแต่งงานแบบเก่า (ดูเรื่องประเพณีเนื่องด้วยแต่งงาน) ก็จะต้องเข้าใจว่าคงใช้สำรับที่จัดเป็นเตียบหรือเป็นตะลุ่มภายหลังใช้เป็นโตกทองเหลือง แล้วต่อมาก็เป็นถาดทองเหลือง และถาดกระเบื้องขอบนิเกิลที่ชาวตะวันตกทำมาขาย ส่วนชามที่บรรจุอาหารเป็นจานเชิง ที่กล่าวนี้ไม่ใช่ว่าทุกคนจะใช้เป็นอย่างเดียวเหมือนกันทั้งหมด ที่เป็นคนยากจนก็ใช้อะไรอย่างอื่นแทนตามแต่ฐานะ และท้องถิ่นอาจเป็นจำพวกโอขนาดเล็ก ๆ อย่างที่พระแต่ก่อนใช้ก็ได้ เรามีจึงคำพูดติดปากกันมาว่า **"ถ้วยโถโอชาม"**

โตกทองเหลืองสำหรับใช้เป็นสำรับใส่กับข้าวของกิน เดี๋ยวนี้นาน ๆ จึงได้เห็นสักทีแต่ยังเห็นได้บ่อยมากกว่าเตียบ รูปร่างของโตกก็เหมือนพานขนาดใหญ่ แต่ปากผายไม่คลุ่มเหมือนพานและมีพื้นตื้น ถ้าเป็นขนาดเล็กอย่างพานก็เรียกว่าโต๊ะ ภาชนะใส่ของกินเช่นถ้วยจาน ชาม ออกจะไขว้เขวกันในเรื่องเรียกชื่อ ทางภาคอื่น มีปักษ์ใต้เป็นต้น ถ้าเป็นจานเขาเรียกชาม ถ้าเป็นชามเขาเรียกว่าถ้วย ถ้าเป็นถ้วยเขาเรียกว่าจอก ที่เรียกชามว่าถ้วยคิดว่าถูก แต่หายไป แสดงว่าไม่มีคนชอบ ในคำร้องเรื่องพระรถเมรีว่า "สองจอกสามจอกมากรุอกเข้า เมรีขี้เมาก็หลับไป" เมื่อได้ยินว่าจอก ก็นึกถึงขันขนาดเล็กที่ใช้ตักน้ำกินจากขันใหญ่ จอกในที่นี้จะเป็นภาชนะที่เราเรียกกันสมัยนี้ว่าถ้วยจะไม่ได้บ้างหรือ ส่วนจานและถาด คิดเอาตามใจว่าจะเป็นพวกเดียวกัน ทำเล็กเป็นจาน ทำใหญ่เป็นถาด แล้วต่อขาเป็นปุ่มขึ้นก่อนเพื่อกันลากสึก แล้วอยากให้สูง จึงทำปุ่มเป็นขาสิงห์แต่หักง่าย จึงแก้ทำเป็นโต๊ะเท้าช้างก็มี

แต่ก่อนนี้ พระท่านฉันข้าวในบาตร ต่อมาเจ้าภาพตักข้าวใส่ชามขนาดใหญ่ ท่านก็ฉันจากในนั้น ภายหลังจึงมีจานสำหรับถ่ายเอามาทีละน้อยอีกทีหนึ่ง เป็นเรื่องเปลี่ยนไปตามสมัยแห่งวิวัฒนาการของวัฒนธรรม ขณะพระฉัน ถ้ามีปี่พาทย์ก็มีประโคมทำเพลงไปด้วยเป็นอันว่าทำเพลงอย่างนี้พระฟังได้ไม่ผิด ถ้าผิดก็คงห้ามกันเสียแล้ว ที่ท่านไม่ให้พระฟังเพลงก็เห็นจะเป็นทำนองเดียวกับที่ห้ามไม่ให้ผู้หญิงมาถูกต้องท่าน แต่ทั้งนี้ไม่จำเป็นจะต้องเข้าใจ

ว่าท่านรังเกียจผู้หญิง เรื่องไม่ให้ฟังเพลงก็เห็นจะเป็นทำนองเดียวกัน พระท่านสวดมนต์ลางทีก็เป็นทำนองไพเราะ แต่ก็ไม่เรียกกันว่าร้องเพลง แต่เรียกว่าท่านสวดต่างหาก ถ้าจะแปลคำว่าสวดก็คือว่าเป็นทำนอง ทำนองก็แปลว่าระเบียบเสียงเพลงสวด

นอกนี้ในขณะพระฉัน มักมีผู้ไปนั่งประจำคอยดูว่าอาหารอะไรพร่อง จะได้เรียกให้เขามาเติมถวายให้บริบูรณ์อยู่เสมอ ทำหน้าที่อย่างนี้เรียกว่าปฏิบัติพระ ผู้ปฏิบัติพระถ้าเป็นคนสนทนากับพระได้คล่อง พระท่านก็ฉันเพลิน เพราะฟังไปฉันไปไม่ต้องกระดากที่มีคนมาดูปากท่านว่าฉันไม่เรียบร้อย ความจริงการฉันของพระก็เรียบร้อยอยู่แล้ว เพราะมีข้อห้ามอย่างละเอียดละออไว้ในพระวินัยว่าท่านควรจะฉันอย่างไร จะไม่เป็นอาบัติ เมื่อฉันอาหารคาวแล้ว ก็เปลี่ยนเป็นสำรับของหวาน

ถึงตรงนี้กล่าวข้ามลำดับไปตอนหนึ่ง คือเรื่องถวายข้าวพระพุทธ ซึ่งเรียกกันเป็นสามัญเพียงสั้น ๆ ว่า ถวายข้าวพระ ก่อนจะถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ จะต้องมีการถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้าด้วย คือจัดสำรับไปวางลงบนโต๊ะปูผ้าขาวหน้าที่บูชา จุดธูป ๓ ดอกปักที่กระถางธูป นั่งคุกเข่าประนมมือว่านโม ๓ จบ แล้วว่าคำถวายข้าวพระ ลางทีถ้าไม่จัดเป็นสำรับ จัดอาหารเป็นสิ่งละน้อยไว้ในภาชนะที่ถวายคล้ายเครื่องสังเวยก็มี เสร็จถวายข้าวพระพุทธแล้ว จึงจะประเคนภัตตาหารถวายแด่พระสงฆ์ ลางทีก็ถวายพร้อมกัน คนประเคนอาหารพระก็ประเคนไป คนถวายข้าวพระพุทธก็ถวายไป

ประเพณีถวายข้าวพระพุทธ แม้จะเป็นคติที่เห็นได้ว่าสืบมาแต่โบราณนานไกล เป็นเรื่องคติความเชื่อถือเดิม ดังได้กล่าวไว้ที่อื่นแล้ว แต่ที่ทำเป็นประเพณีกันมาก็ไม่เห็นว่าเสียหายอะไร นอกจากเป็นเครื่องสำแดงความเคารพนับถือในพระพุทธเจ้า ด้วยนึกว่าพระองค์ท่านยังอยู่ จัดได้ว่า การถวายข้าวพระพุทธ เป็นการสืบปรัมปราประเพณีของชาติไว้ให้เห็นวิวัฒนาการแห่งวัฒนธรรม ว่าคลี่คลายมาอย่างไร หากจะเห็นว่าประเพณีที่ทำนี้ไม่เหมาะแก่สมัยเลิกเสีย ก็ยังมีสิ่งอื่นมากมายที่ถือเป็นประเพณีกันอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งไม่มีเหตุผลในการกระทำแล้ว แต่ที่ยังประพฤติกันอยู่ ก็เพราะไม่เป็นประเพณีที่เห็นได้ชัดว่าเสียหาย หรือถ่วงความเจริญให้แก่ส่วนรวม เราแต่งตัวสวมเสื้อแบบสากล มีลูกกระดุมติดไว้เฉย ๆ ที่ปลายแขนเสื้อและผูกผ้าพันคอ ถ้าว่าในสมัยนี้ ก็ไม่มีเหตุผลอะไรที่จะต้องทำเช่นนั้น เป็นทำนอง

ที่ฝรั่งหัวเราะ ถามชาวจีนที่ไหว้เจ้าว่าเครื่องเซ่นนั้นเจ้าได้กินหรือเปล่า ชาวจีนตอบว่า ที่ฝรั่งเอาพวงหรีดดอกไม้ไปวางที่ศพ คนที่ตายแล้วได้ดมดอกไม้หรือเปล่า ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เป็นเรื่องความรู้สึกเดิมที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจโดยไม่รู้สึกตัวนั่นเอง

เมื่อพระฉันภัตตาหารเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพก็ถวายเครื่องไทยธรรมและใบปวารณา (ถ้ามีเงินถวายด้วย) พระสงฆ์ที่เป็นประธานก็จะหยิบตาลปัตรขึ้นตั้งบังหน้า กล่าวอนุโมทนากถา เรียกกันเป็นสามัญว่า ยถา เพราะมีคำขึ้นต้นว่า ยถา วาริวหา ปูรา ปริปูเรนติ สาครํ เป็นต้น บท ยถานี้ ถ้าแปลออกเป็นคำไทย ก็มีใจความดังนี้

"*แม่น้ำเมื่อเต็มแล้วก็ต้องไหลไป*

"*และลุถึงและให้เต็มห้วงน้ำใหญ่อันไกล*

"*นี้ฉันใด สิ่งที่บริจาคทานนี้*

"*จะลุถึงและให้ความสุขแก่วิญญาณที่นั้น*

"*ขอให้บรรดาความหวังความปรารถนาของท่านจงเป็นผลสำเร็จโดยเร็ว ขอให้บรรดาสิ่งที่คิดไว้จงเป็นผลสำเร็จบริบูรณ์ มีความเต็มเหมือนดวงจันทร์ที่ปรากฏเมื่อเต็มดวง และส่องแสงสว่างโชติช่วงเหมือนดวงมณี*"(๑)

เคยเห็นในงานพระราชพิธีของหลวง เมื่อพระฉันภัตตาหารเพลเสร็จ ท่านก็ถ่ายอาหารลางสิ่งที่ฉันเหลือลงในบาตร ซึ่งท่านติดตัวไปด้วย ถ้าเป็นอาหารหลายสิ่ง เมื่อมีกระดาษท่านก็เอากระดาษรองเป็นชั้น เพื่อไม่ให้อาหารปะปนกัน ที่ท่านทำอย่างนี้ไม่ใช่ท่านโลภในการฉันอย่างที่มีลางคนเข้าใจ ท่านถ่ายไว้ให้ลูกศิษย์กิน มิฉะนั้นลูกศิษย์ก็อด เพราะไม่มีการเลี้ยงศิษย์เหมือนอย่างที่ชาวบ้านทำกัน ส่วนหมากพลูบุหรี่ที่ถวายพระ ถ้ายังมีเหลืออยู่ลางองค์ท่านก็ถ่ายเอาไปด้วย เพราะเป็นสิ่งถวายท่านแล้ว และท่านใช้บริโภคได้ทุกเวลา

---

(๑) แปลจากภาษาอังกฤษใน Gerini, Chulakantamangala pp. 67–68 ตามที่แปลอีกสำนวนหนึ่ง "ห้วงน้ำที่เต็มปรี่ ย่อมไหลบ่าไปสู่ที่ลุ่ม ทำแม่น้ำลำธารให้เต็มบริบูรณ์ได้ฉันใด ผลทานที่ท่านทำอุทิศให้ไปแล้วแต่โลกนี้ ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วได้ ฉันนั้นเหมือนกัน

"ขอผลปรารถนาที่ท่านตั้งใจ ประสงค์ไว้แล้ว จงสำเร็จโดยฉับพลันทันที

"ขอความนึกคิดทั้งปวง จงเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ เหมือนพระจันทร์เต็มดวงในวันเพ็ญ และเหมือนแก้วมณีอันมีแสงสว่างไสวควรยินดีฉะนั้น

เจ้าภาพผู้ถวายก็ยินดีโมทนาไม่ว่าอะไร ถ้าเป็นคฤหัสถ์ ถ่ายเอาหมากพลูบุหรี่ที่เขายกมารับแขกไปด้วย ก็ผิดมรรยาท อันที่จริงถ้าจะว่าไป หมากพลูบุหรี่ที่กล่าวแล้ว เป็นของรับรองพระ ไม่ใช่เป็นของถวายพระโดยตรง ตามประเพณี เจ้าภาพเขาจัดหมากพลูบุหรี่เป็นพิเศษสำหรับถวายพระ เป็นที่รู้กันว่า เมื่อถวายหมากพลูแล้วพระก็ลากลับได้ ส่วนในวันฉันเพลรุ่งขึ้นก็ไม่จำเป็นต้องถวายหมากพลูซ้ำอีก ลางทีนอกจากถวายหมากพลูบุหรี่แล้ว ยังถวายเทียนด้วยเล่ม ๑ ว่าสำหรับให้ท่านใช้จุดระหว่างเดินทางกลับวัดในเวลามืดค่ำคืน

ขณะที่พระกล่าวคำอนุโมทนา เริ่มต้นด้วยคำว่า **ยถา วาริวหา** เจ้าภาพก็ทำพิธีกรวดน้ำ คือหลั่งน้ำจากภาชนะ(๑) ที่เตรียมไว้ให้ไหลลงที่ภาชนะรองรับเรื่อยไปไม่ขาดสาย ถ้ากรวดน้ำจบหรือเสร็จแล้ว พระท่านยังกล่าวอนุโมทนาไม่จบ เจ้าภาพก็วางที่กรวดน้ำได้ แล้วประณมมือนั่งฟังพระท่านสวดบทให้พร คือตั้งแต่ว่า "**สพฺพีติโย**" ไปจนจบ ต่อจากนี้ ถ้าเป็นงานมงคล ต้องการให้มีการประพรมน้ำพระพุทธมนต์ ก็นิมนต์พระสงฆ์องค์ที่เป็นประธานเป็นผู้ทำพิธีตลอดจนเจิมประตูหน้าต่าง ถ้าเป็นเรื่องขึ้นเรือนหรือสถานที่ใหม่ ก็นิมนต์ท่านเป็นผู้เจิมให้ด้วย เสร็จแล้วพระสงฆ์ลากลับ ถ้ามีดนตรีปี่พาทย์ก็บรรเลงทำเพลงส่งพระด้วย เป็นอันหมดพิธีเลี้ยงพระสวดมนต์เท่านี้

น้ำที่ใช้สำหรับกรวด ตามที่ชาวบ้านถือกันมักใช้น้ำท่าที่สะอาด ไม่นิยมน้ำฝน เพราะน้ำฝนจะต้องรองจากหลังคา อาจชะเอาขี้แมวที่มันอุบาทว์ขึ้นไปถ่ายไว้บนนั้นดังกล่าวแล้วก็ได้ เพื่อให้แน่ใจจึงใช้น้ำท่า ซึ่งถือว่าเป็นน้ำสะอาด ควรแก่การหลั่งแผ่กุศลให้แก่บุรพการีตลอดจนบรรดาสรรพสัตว์ทั่วไป และไม่ควรหลั่งลงไปในภาชนะรองรับที่ถือว่าไม่สมควร เช่น กระโถน เป็นต้น น้ำที่กรวดแล้วก็นำเอาไปนอกเรือนเทลงที่พื้นดินที่สมควร มีที่โคนต้นไม้ใหญ่ เป็นต้น "เพราะถือกันว่าวิญญาณของผู้ตายที่คอยรับส่วนบุญนั้นจะไม่เข้าไปในชายคาของสถานที่ต่าง ๆ เป็นอันขาด" (การรับพร ตอนว่าถึงวิธีทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ของพระประสิทธิศีลคุณ วัดประยุรวงศาวาส) ถ้ามีวงด้ายสายสิญจน์รอบบริเวณบ้าน ก็เห็นจะต้อง

(๑) ภาชนะที่ใช้หลั่งน้ำกรวดน้ำนี้ เคยเห็นภาพเขียนทำเป็นรูปกาน้ำมีพวย ดูเหมือนของหลวงจะเรียกว่า สุวรรณภิงคาร หรืออย่างไรไม่ทราบ ภาพพระเวสสันดรให้ทาน ก็หลั่งน้ำจากพวยภาชนะรูปกา หรือสุวรรณภิงคารนั้น ลงบนพื้นแผ่นดิน เป็นทำนองอ้างพระธรณีเป็นพยาน หรือฝากบุญกุศลไปกับแม่ธรณี (ธนิต) หรืออีกแง่หนึ่ง คือ อ้างพระพิรุณเป็นสักขีพยาน ดั่งที่ชาวอินเดียยังประพฤติกันอยู่

เอาน้ำที่กรวดแล้ว ไปเทนอกเขตบ้านเป็นแน่ เพราะผีไม่กล้าล่วงล้ำเข้ามาในเขตมีวงด้ายสายสิญจน์ แต่ในที่นี้คงยกเว้นผีเรือน เพราะอยู่ในเรือนอยู่แล้ว หรือว่าเมื่อตอนประน้ำมนต์จะหนีไปแล้ว อนึ่งถ้าไม่มีภาชนะสำหรับหลั่งน้ำที่กรวดเช่นในกลางแจ้ง ก็เอาใบตองปูที่พื้นดินรองรับน้ำก็ได้ ขณะหลั่งน้ำ ผู้หลั่งว่าคาถาเป็นคำกรวดน้ำไปด้วย ถ้าว่าไม่ได้ก็แล้วกันไป ถ้าผู้อื่นประสงค์จะมีส่วนร่วมกุศลในการกรวดน้ำนี้ด้วย แต่ไม่มีโอกาสจะเป็นผู้กรวดน้ำเอง ก็อาศัยวิธีเกาะคนที่กรวดน้ำเป็นลำดับกันมา จะกี่คนแล้วแต่เรื่องเพื่อให้ต่อเนื่องมาถึงตนเป็นทำนองจับสายสิญจน์ฉะนั้น คำกรวดน้ำนั้นมีหลายแบบ มีข้อความยาวก็มี สั้นก็มี ถ้าประสงค์จะว่าย่อที่สุด มีเพียง ๘ คำ คือ **"อิทํ โน ญาตีนํ โหตุ"**

แปลว่า "ขอผลแห่งบุญทั้งนี้ จงมีแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้าด้วย"[๑] แต่โดยทั่วไปใช้บทกรวดน้ำที่ขึ้นต้นว่า **อามินา ปุญฺญกมฺเมน ฯ ล ฯ**"

การกรวดน้ำเห็นจะเป็นคติที่มาแต่ดึกดำบรรพ์ เพราะมีทำกันอยู่มากชาติ ชาติฮินดูมีพิธีหลั่งน้ำเรียกว่า **ตรรปณะ** คือกอบเอาน้ำไว้ในอุ้งมือทั้งสองที่แนบชิดกัน ทางด้านนิ้วก้อยหรือใช้อุ้งมือขวามือเดียวก็ได้ แล้วเอียงเทให้น้ำไหลจากมือไปทางปลายนิ้วบ้าง ทางข้างมือทางขวาหรือทางซ้ายบ้าง หรือเปิดเป็นช่องในระหว่างมือทั้งสองที่ต่อกันทางด้านนิ้วก้อยบ้าง แล้วแต่ที่กำหนดไว้ในพิธี เพื่อให้น้ำไหลลงไปตามช่องนั้น ที่ทำเช่นนี้ว่าเพื่ออุทิศบุญกุศลให้แก่ฤษีเทวดา หรือเปตชนคือญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ตามที่มีกำหนดไว้ว่าจะให้น้ำไหลไปทางไหน **ตรรปณะ** มี ๓ อย่าง คือ **เทวตรรปณะ ฤษีตรรปณะ** และ **ปิตฤ** หรือ **ยมตรรปณะ** ตรรปณะเป็นการหลั่งน้ำอุทิศถวายแก่เทวดาฤษีหรืออาจารย์ และบรรพบุรุษผู้ซึ่งล่วงลับไปแล้วเพื่อให้ท่านได้รับความชุ่มชื่น ถ้าเทวตรรปณะ ผู้ถวายต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ห้อยยัชโญปวีต หรือสายมงคลพราหมณ์เฉวียงไหล่ซ้าย เทน้ำจากภาชนะทองแดงลงบนปลายนิ้วที่ยื่นออกไป ถ้าเป็นฤษีตรรปณะให้หันหน้าไปทางทิศตะวันตก เอายัชโญปวีตคล้องคอแล้วเทน้ำสองครั้งลงระหว่างช่องนิ้วก้อยของสองฝ่ามือที่ประกอบกัน ถ้าเป็นปิตฤตรรปณะให้หันหน้าไปทางทิศใต้ เฉวียงยัชโญปวีตไหล่ขวา เทน้ำลงหว่างช่องมือขวาตรงโคนหัวแม่มือ

---

(๑) ระเบียบปฏิบัติพิธี หน้า ๔๗

และน้ำทั้งที่ถวายนี้ จะกลายเป็นสิ่งที่ตนปรารถนา และเป็นการแสดงกตัญญูกตเวที[๑] พิธีหลั่งน้ำเพื่อแสดงว่ายกให้ ถ้าไม่ใช้อ้างเอาพระธรณีหรือพระพิรุณเป็นพยาน ก็อาจคิดได้อีกแง่หนึ่ง คือยกเอาผลบุญกุศลที่ได้กระทำไปแล้วที่อุทิศให้แก่บรรพบุรุษผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว จะผิดหรือถูกก็ได้ เพราะเป็นเรื่องเดา ชาวกรีกและโรมันมีพิธีเนื่องในการพลีบูชาที่ทำให้เหล้าองุ่นถ้วยแรกหกเสียก่อน จึงจะสมโภชเลี้ยงกันได้ต่อไป ถือว่าที่ทำเช่นนี้เป็นให้เกียรติแก่เทวดา คือให้เทวดาเสวยเสียก่อน เรียกการทำให้เหล้าองุ่นหก ในพิธีอย่างนี้ว่า Libation ต่อมาคำนี้จึงมีความหมายขยายออกไปถึงการเทของเหลว เช่นเหล้าองุ่น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำนม หรือน้ำอื่น ๆ ลงไปในถ้วยในงานสมโภช แล้วดื่มเพื่อให้เกียรติแก่เทวดาก่อน แล้วต่อมาก็กลายเป็นธรรมเนียมดื่มให้เกียรติใครต่อใคร แล้วเราก็เอาอย่างมาเพราะกลายเป็นประเพณีสากลแล้ว เรื่องต้นเหตุเดิมก็หมดไป

ตามประเพณีจีนโบราณ เหล้าถ้วยแรกในพิธีที่เจ้าภาพส่งมาให้แขกผู้มีเกียรติ แขกผู้นั้นจะต้องหยิบถ้วยแล้วสาดเหล้านั้นไป เพื่อพลีบูชาหรือให้เกียรติแก่ผีสางเทวดา มีชาวไทยซึ่งเป็นแขกผู้มีเกียรติของชาวจีนไปในงานอย่างนี้ เมื่อได้รับถ้วยเหล้าขนาดเล็ก ๆ อย่างถ้วยตะไล สำคัญผิดว่าให้ดื่มก็ดื่มเลย ชาวจีนก็ไม่ว่าอะไร เพราะดื่มให้เกียรติแก่เทวดาเหมือนกัน ดีกว่าเอาไปสาดทิ้งเสียเฉย ๆ คิดว่าเรื่องกรวดน้ำจะมีความหมายเดิมในทำนองเดียวกัน คือเมื่อมีงานสมโภช ก็ให้บุรพชนที่ล่วงลับไปแล้วกินก่อน แต่เราใช้น้ำแทนเหล้า ก็เพราะเหล้าไม่เป็นสิ่งนิยมในทางศาสนา และที่กรวดน้ำภายหลังพระฉันเสร็จ ก็เห็นจะถือว่าพระฉันก่อนเป็นให้เกียรติแก่ผีสางเทวดาที่เชิญมาชุมนุมฟังพระธรรม คืออุทิศบุญกุศลอันเนื่องมาจากพิธีที่ทำ ส่งผลไปให้ทางพระสงฆ์เป็นอย่างผู้แทน พิจารณาดูข้อความในคำว่า ยถาวาริวหา ก็มีเค้าให้เห็นอยู่ว่า จะเนื่องมาจากเรื่องที่กล่าวมาข้างต้นก็ได้ อนึ่ง เมื่อพระฉันแล้ว ถ้าที่บ้านมีศาลพระภูมิ ก็มีการสังเวยพระภูมิด้วย คือพระภูมิจะรับสังเวยได้ก็ต้องที่หลังพระฉัน ถ้าทำบุญหน้าศพก็ต้องมีเซ่นศพด้วย เป็นเรื่องแสดงน้ำใจมากกว่าอะไรอื่น การเซ่นผี เขามักทำนอกชายคาเรือน เพราะผีสางเทวดาจะอยู่ร่วมชายคาเรือนเดียวกับคนไม่ได้ เพราะเป็นคนละพวก ของที่เซ่นผีแล้ว จะนำไปถวายพระฉัน หรือให้คนกินไม่ได้ ถ้าเป็นคน ถือว่าขลัง

---

(๑) Mrs. Sinclair Stevenson, the Rites of the Twice born, pp. 229–230

เป็นไม่ยอมกินอันขาด นี่เห็นจะเป็นเพราะเครื่องเซ่นผีเป็นกับข้าวของกินสิ่งละอันพันละน้อย ถ้ามีจำนวนถึงขนาดอย่างเครื่องเซ่นไหว้เจ้าของจีน คิดว่าเห็นจะกินได้ เมื่อเซ่นเสร็จแล้วจะยกเอามา ต้องมีลาเอามาเป็นอย่างแสดงคารวะ มีคาถาว่า **เสสํ มงฺคลา ยาจามิ** จนมีคำกล่าวเป็นเชิงล้อนิด ๆ ว่า "เสสัง มังคเลิด เหลือเดน เหลือทาน ขอฉานเถิด" ฉะนี้

การทำบุญเนื่องในงานมงคล ตามประเพณีมักขอให้พระสงฆ์ช่วยพรมน้ำพระพุทธมนต์ให้ ลางทีในพิธีขึ้นเรือนใหม่ มีซัดทรายรอบบริเวณบ้านไปพร้อมกับประพรมน้ำมนต์ก็มี สิ่งสำหรับประพรมใช้หญ้าคาหรือก้านมะยม เอามามัดเป็นกำ ก้านมะยมนั้นใช้ ๗ ก้าน "ถือเกณฑ์หัวใจโพชฌงค์ ๗ คือ **สะ ธะ วิ ปี ปะ สะ อุ** อันเป็นธรรมโอสถวิเศษเจ็ดตำนาน ของพระพุทธเจ้าและพระสาวกในพระพุทธศาสนา"(๑) แต่มัดหญ้าคาจะมัดเป็นกี่เปลาะไม่กล่าวไว้ ถ้าจะให้ดีควรเป็น ๗ เปลาะ เข้าหลักโพชฌงค์ ๗ ให้เข้าพวกคำอธิบายชนิดปริศนาธรรมก็ได้

ทำไมจึงใช้มัดหญ้าคา หรือก้านมะยมเป็นเครื่องสำหรับประพรม ก็เพราะหญ้าคาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพิธีของพราหมณ์ ว่าเมื่อคราวเทวดาและอสูรเป็นสหกรณ์ร่วมกันกวนเกษียรสมุทร ให้เกิดเป็นน้ำอมฤตขึ้น เมื่อเป็นน้ำอมฤตขึ้นแล้ว เทวดาเห็นว่าถ้าให้พวกอสูรได้กินน้ำอมฤตด้วย ก็จะเท่ากับเทวดาไป คือ เป็นอมรแปลว่าไม่ตาย จึงหาอุบายไม่ให้พวกอสูรได้กินน้ำอมฤต ถ้าจะว่าไปอย่างไม่เกรงใจ ก็ต้องว่าเทวดาทำผิดสัญญาที่ร่วมเป็นสหกรณ์กัน เหตุฉะนั้นราหูซึ่งเป็นอสูรตนหนึ่งจึงลอบไปดื่มน้ำอมฤตดังที่ทราบเรื่องกันแล้ว เรื่องยังมีต่อไปว่า พญาครุฑก็ไปขโมยน้ำอมฤตด้วยเหมือนกัน แต่พระอินทร์จับได้ ครุฑจึงไม่ได้น้ำอมฤตไป ในระหว่างที่รบกัน น้ำอมฤตหก กระเด็นลงมาบนหญ้าคา ๒–๓ หยด เหตุนี้หญ้าคาจึงมีความศักดิ์สิทธิ์ เพราะถูกน้ำอมฤตหยด จึงนำมาใช้ในพิธีกันเสนียดจัญไร ส่วนก้านมะยมก็เท่ากับเป็นไม้ยมหรือยมทัณฑ์ คือไม้ลงโทษของพระยายม เมื่อฟาดไปที่ใดผีร้ายก็หนีหายหมด เพราะกลัวไม้พยายม เป็นเรื่องเล่นคำที่พ้องเสียงกัน คงจะไม่ใช่มาจากคำว่า นิยมทำกัน ที่ใช้ได้ทั้งหญ้าคาและใบมะยม ก็เห็นจะสุดแล้วจะหาอย่างไหนได้สะดวกในอินเดียสมัยโบราณเห็นจะมีหญ้าคาอยู่ทั่วไป จึงได้นิยมหญ้าคาว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วน

---

(๑) วิธีทำบุญของนายแจ่ม ดีประวัติ หน้า ๒๖

ก้านมะยมจะเป็นของเราเอง ถ้าเป็นเรื่องขึ้นเรือนหรืออาคารใหม่ เช่นในพิธีแต่งงานหรือเปิดห้างร้านใหม่ มีเจิมบานประตูหน้าต่างหรือป้าย ถ้าจะว่าไป การเจิมของอินเดียเท่าที่ได้รับคำบอกเล่า ก็มีแต่เรื่องเจิมคนเท่านั้น เป็นเรื่องที่ชาวตะวันตกก็มี เรียกว่า anoint ซึ่งกล่าวไว้ในเรื่องประเพณีแต่งงานนั้นแล้ว

เมื่อเสร็จเลี้ยงพระแล้ว ก็มีการเลี้ยงแขกที่มาช่วยงาน คือกินทีหลังพระ และผีสางเทวดา ซึ่งมีฐานะอยู่เหนือสามัญ เห็นว่าไม่จำเป็นต้องเล่าอะไรมากนัก เพราะทราบกันดีแล้ว แต่ที่อยากจะกล่าวเกี่ยวกับเรื่องเลี้ยงคนมากก็คือ ผู้มีหน้าที่จัดอาหารเลี้ยงเขาจัดเป็นสำรับเอกโท สำรับเอก คือที่จัดถวายพระและเลี้ยงแขกมีเกียรติ สำรับโท คือที่เลี้ยงคนอื่น สิ่งใดที่กินเหลือจากสำรับเอก พอจะถ่ายเป็นสำรับโทได้ ก็แบ่งเอามาให้กิน ถ้าไม่ทำอย่างนี้ก็หมดเปลืองมาก ทั้งที่ในสมัยก่อนมีอาหารพุ่มเพื่อย ไม่มีราคาแพงเหมือนเดี๋ยวนี้ แต่มีลางคราวแบ่งไม่ดี คนกินสำรับโทจับได้ว่าเป็นของเดนคนอื่นกินเหลือ เพราะมีรอยแหว่งหรือมีข้าวสุกติดอยู่ด้วย อร่อยดี ถ้าไม่เห็นหรือไม่รู้ก็กินสะอาด ด้วยประการฉะนี้.

รู้ไว้ใช่ว่า ใส่บ่าแบกหาม

นามบัตร

เบื้องต้น ผู้รวบรวมใคร่จะขอแนะนำท่านผู้ปรารถนาจะเข้าสู่สังคมได้ทราบวิธีการที่จะชักนำตนเองเสียก่อน เพราะการที่เราจะก้าวเข้าสู่สังคมโดยไม่ชักนำตนเองให้ผู้ใดรู้จักนั้น ออกจะเป็นการขาดมรรยาทที่ดีไปเป็นอันมาก ฉะนั้น นักสังคมวิทยาจึงกำหนดวิธีการแสดงตนเองต่อผู้อื่นด้วยการใช้นามบัตร.

นามบัตรคือกระดาษแผ่นเล็ก ๆ สี่เหลี่ยมผืนผ้า (ขนาดเบอร์ ๕, ๖ หรือ ๗ แล้วแต่จะพิจารณาเห็นสมควร คือแล้วแต่ว่าจะมีข้อความต้องบรรจุมากน้อยเพียงใด) ซึ่งมีนามพร้อมกับตำแหน่งหรือตำบลที่อยู่ของเจ้าของนามบัตร พิมพ์ไว้ด้านหนึ่งของกระดาษนั้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารในการสมาคม.

ตามปกติ มักนิยมพิมพ์กันด้วยหมึกสีดำ หรือสีน้ำเงินแก่ ซึ่งเป็นสีที่มองดูสุภาพกว่าสีอื่น ๆ.

ระเบียบการใช้นามบัตร

การใช้นามบัตร ถือกันว่าเป็นกรณีสำคัญสำหรับผู้อยู่ในวงการธุรกิจทั่วไป ไม่ว่าท่านจะเป็นนักการทูต, ข้าราชการประจำ, ทนายความ, พ่อค้า หรือบุคคลสามัญ และมีกฎเกณฑ์การใช้ดังต่อไปนี้ :—

(๑) เพื่อเยี่ยมคำนับเป็นทางการ.

(๒) เพื่อเยี่ยมเยียนฉันกันเอง.

(๓) เพื่อเยี่ยมตอบ.

(๔) เพื่อเยี่ยมภายหลังที่ได้รับเชิญไปในการเลี้ยง.

(๕) เพื่อเยี่ยมแสดงความยินดีในโอกาสต่าง ๆ.

(๖) เพื่อเยี่ยมในยามที่อีกฝ่ายหนึ่งเจ็บไข้ได้ทุกข์.

(๗) เพื่อเยี่ยมแสดงความเสียใจ.

(๘) เพื่อเยี่ยมในการที่จะต้องจากไปเป็นเวลานาน.

(๙) เพื่อเป็นสื่อสารในวงการสมาคม.

ลักษณะของนามบัตร

ใช้กระดาษขาวค่อนข้างบาง แต่อย่าให้บางจนเกินไปนัก (กระดาษชนิด ๒๕๐ ปอนด์) ชนิดไม่ขัดมัน รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่มีลวดลายใด ๆ ขนาดกว้างยาวประมาณ ๕ ซม. × ๘ ซม. (หรือตามที่ท้องตลาดเรียกว่าการ์ดเบอร์ ๖).

ข้อความที่จะต้องพิมพ์ลงในนามบัตรของสุภาพบุรุษ และลำดับที่ต้องพิมพ์

ก่อนอื่น ต้องเข้าใจด้วยว่า นามบัตรแบ่งออกเป็น ๓ จำพวก คือ :—

(๑) นามบัตรใช้ในทางการ.

(๒) นามบัตรใช้ในกิจส่วนตัว.

(๓) นามบัตรใช้ในกิจการค้า.

ข้อความที่จะต้องพิมพ์บนนามบัตรนั้น คือ :—

(๑) นามกรและนามสกุล.

(๒) ตำแหน่ง.

(๓) ตำบลที่อยู่.

(๔) นามสโมสร.

ก. นามบัตรใช้ในทางการ

ต้องสมมุติเอาว่า ใครคนใดคนหนึ่ง ชื่อ *นายวราห์ วรวิทย์* รับราชการกระทรวงการต่างประเทศ ตำแหน่งเลขานุการโท ประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงปารีส.

นามบัตรที่ใช้ในภาษาไทย ต้องเป็นดังนี้ :—

วราห์ วรวิทย์
เลขานุการโท

สถานเอกอัครราชทูตไทย
กรุงปารีส

นามบัตรที่ใช้ในภาษาต่างประเทศ คือภาษาของชาติที่ตนเข้าพำนักอยู่ ต้องเป็นดังนี้ :—

Varah Varavitya
Deuxième Sécrétaire

Ambassade Royal de Thailande
Paris

ข. นามบัตรใช้ในกิจส่วนตัว

นามบัตรที่ใช้ในภาษาไทย ต้องเป็นดังนี้ :—

วราห์ วรวิทย์

๘, ถนนเกริช
กรุงปารีส

×

นามบัตรที่ใช้ในภาษาต่างประเทศ ต้องเป็นดังนี้ :—

Varah Varavitya

8, Rue Greuze
Paris

×

หรือจะเติมนามสโมสรที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ไว้ตรงมุม × นี้ก็ได้ หรือจะลงแต่นามสโมสรและไม่ลงเลขตำบลที่อยู่ก็ได้.

การที่ลงนามสโมสรไว้ในนามบัตรด้วยนั้น เพื่อให้ผู้ที่ต้องการติดต่อทราบว่าจะปะพบกันที่บ้านหรือที่สโมสรก็ได้. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชายโสดชาวต่างประเทศนิยมใช้สโมสรเป็นสำนักรับจดหมาย, เขียนจดหมาย กับเป็นที่พบปะสนทนากัน จึงลงนามสโมสรไว้ในนามบัตรด้วย. สำหรับประเทศไทยเรา มักนิยมใช้สโมสรสำหรับเล่นกีฬา, (ทั้งกลางแจ้งและในร่ม) ดื่มสุราหรือพบปะกับเพื่อนสมาชิกหน้าเก่า ๆ ด้วยกันเท่านั้น ส่วนชายโสดมักจะมี "ที่เที่ยว" ของตนเองเป็นเอกเทศ กิจการของสโมสรทั่ว ๆ ไป จึงไม่ค่อยเจริญคึกคักตามสมควร.

ค. นามบัตรใช้ในกิจการค้า

ให้ลงนามบริษัทหรือห้างร้านไว้ใต้นามกรและนามสกุล ส่วนตำบลที่อยู่หรือนามสโมสรนั้น ให้ลงตามแบบอย่างที่ได้บรรยายมาแล้วในข้อ ข.

วราห์ วรวิทย์ บริษัท ไทยเดินเล่น จำกัด	
๗๙๙, ถนนเสรีภาพ	โทรศัพท์ ๐๐๐๙๙

อนึ่ง ถ้าเจ้าของนามบัตรเป็นผู้มีศักดิ์โดยกำเนิด เช่น หม่อมราชวงศ์ ก็ต้องลงศักดิ์ไว้ข้างหน้านามด้วย.

ม.ร.ว. วราห์ วรวิทย์
สโมสรสหมิตร

ข้อความที่จะพิมพ์นามบัตรของสุภาพสตรี และลำดับที่ต้องพิมพ์

ข้อความที่จะต้องพิมพ์ลงในนามบัตรของสุภาพสตรี และลำดับที่ต้องพิมพ์นั้น คล้ายคลึงกันกับของสุภาพบุรุษ ที่แตกต่างกันก็คือ :—

ถ้าเป็นสตรีที่ผ่านการสมรสแล้ว ในต่างประเทศ **ถือเป็นระเบียบ** ให้ใช้คำว่า "นาง" (Madame หรือ Mrs.) ข้างหน้านามตัวและนามสกุลของสามี ให้พิมพ์บัตรว่า

นางวราห์ วรวิทย์

ในภาษาต่างประเทศว่า

Madame Varah Varavitya

ทั้งนี้เพื่อป้องกันการเข้าใจผิด เพราะในตระกูลของนายวราห์ วรวิทย์ อาจจะมีพี่น้องหรือผู้ชายอีกก็ได้. ถ้าจะพิมพ์ว่า 'นางวรวิทย์' หรือ "Mme. Varavitya" เฉย ๆ จะไม่ทราบว่าเจ้าหล่อนเป็นภริยาของผู้ใช้นามสกุล "วรวิทย์" คนไหน. กรณีนี้, โปรดสังเกตว่าในต่างประเทศ เขายกย่องบุคคลด้วยการเรียกชื่อสกุล ส่วนชื่อตัวนั้น, เขาเรียกขานกันเฉพาะในหมู่ญาติหรือคนที่สนิทสนมกับเจ้าตัวเท่านั้น.

สำหรับในประเทศไทยเรา ยังไม่มีระเบียบในการเรียกขานให้เป็นไปโดยถูกต้องกับแบบแผนวัฒนธรรมสากล และมีสตรีที่ทำการสมรสแล้วยังอยากเป็นสาวอยู่อีก ไม่ใคร่ยอมพิมพ์คำว่า 'นาง' ลงหน้านามของตัว อันจะเป็นการประกาศว่าตัวเป็นผู้มีเจ้าเข้าเจ้าของแล้วไป จึงมักพิมพ์เอาอย่างลุ่น ๆ ว่า

สร้อยสุมาลินีศรี วรวิทย์

เท่านั้นเป็นต้น.

สำหรับสตรีรุ่นสาวที่ได้ผ่านการสมาคมมาแล้ว ให้พิมพ์นามบัตร ดังนี้:—

นางสาวสร้อยอินทนิล วรวิทย์

(Mademoiselle หรือ Miss Varavitya). โดยปกติ, สตรีรุ่นสาวที่ผ่านการสมาคมปีแรก จะพิมพ์นามบัตรของตนไว้ในนามบัตรของมารดาก็ได้.

สตรีรุ่นสาวที่ยังไม่ได้ผ่านการสมาคม ไม่ต้องมีนามบัตรของตนเอง มารดาจะพิมพ์นามของบุตรีลงไว้ในนามบัตรของตนก็ได้.

ตามธรรมดาในสมัยก่อน สตรีไม่มีตำแหน่งในทางการ แต่ตกมาถึงสมัยนี้สตรีได้รับแต่งตั้งในตำแหน่งสำคัญ ๆ เป็นอันมาก เพราะฉะนั้นสตรีจะมีนามบัตรประกอบด้วยตำแหน่งไว้ใช้ในทางการก็ได้ เช่นเดียวกับจะมีนามบัตรใช้ในกิจการค้านั่นเอง.

นามบัตรของสตรีสำหรับใช้ในกิจส่วนตัวและสำหรับใช้ในกิจการค้าจะควรพิมพ์นามสโมสรด้วยหรือไม่นั้น ผู้รวบรวมเห็นว่าไม่ควร เพราะสตรีย่อมมีเหย้าเรือนและผู้ปกครองใกล้ชิดอยู่แล้ว จะยึดสโมสรเป็นที่ 'รับแขก' อย่างสุภาพบุรุษนั้นไม่เหมาะ. อย่างไรก็ตามในยุคนี้ปรากฏว่ามีสโมสรสำหรับสตรีเกิดขึ้น การพิมพ์นามสโมสรลงในนามบัตรจะสมควรเพียงใด ขอได้โปรดใช้ดุลยพินิจเอาเอง.

นามบัตรสามีและภรรยา

สามีและภรรยาจะพิมพ์นามคู่กันไว้บนนามบัตรก็ได้ เช่น:—

นายวราห์ และ นางสร้อยสุมาลินีศรี วรวิทย์

ในภาษาต่างประเทศ

Mr. & Mrs. Varah Varavitya

Monsieur et Madame Varah Varavitya

วิธีใช้นามบัตรในวาระต่าง ๆ

วิธีใช้นามบัตร มีต่าง ๆ กัน แล้วแต่กาลเทศะ ดังต่อไปนี้ :—

(ก) เพื่อเป็นการสื่อสารตนเอง คือ ชักนำตนเอง เช่น เมื่อไปหาผู้อื่นให้ยื่นนามบัตรโดยไม่หักมุม แก่คนเฝ้าประตูหรือทนายหน้าหอ เพื่อนำไปแจ้งแก่เจ้าบ้านหรือเจ้าของสำนักงาน.

(ข) สำหรับข้าราชการ เมื่อเข้ารับตำแหน่งใหม่ เช่น ในวงการทูต ถ้าเป็นทูตเองเมื่อได้ถวายพระราชสาส์นหรืออักษรสาส์นตามระเบียบแล้ว ต้องไปเยี่ยมเยือนและวางบัตรแก่เพื่อนคณะทูตานุทูตทุก ๆ คน จนกระทั่งผู้ช่วยทูต (Attaché) ที่มีนามอยู่ในสารบบคณะทูตานุทูตประจำสำนักเดียวกัน.

การวางนามบัตรนี้ แม้จะเป็นขั้นแรกที่นำตนเข้าสู่การสมาคมก็จริง แต่ก็ยังไม่เพียงพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับตัวทูตเอง ทูตต้องพยายามทำความรู้จักคุ้นเคยกับบุคคลภายนอกวงการทูตอีก การที่จะรู้จักคุ้นเคยกับบุคคลภายนอกวงการทูตได้ ก็ต้องอาศัยทูตานุทูตอื่น ๆ เป็นผู้เชื่อมสัมพันธ์ ผู้ที่จะช่วยให้บรรลุผลได้ดียิ่งก็คือ สมุหพระราชพิธี หรือ อธิบดีกรมพิธีการทูต (Directeur du Protocole — Marshal of the Diplomatic Corp.) และอาศัยเคล็ดต่าง ๆ ซึ่งได้มาจากความพินิจพิเคราะห์และความฉลาดไหวพริบของตนเองอีกด้วย.

ถ้าเป็นข้าราชการสถานทูตที่ถัดลงมา ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกัน แต่ต้องมีนามบัตรของทูตหรืออุปทูตกำกับไปด้วย เพื่อเป็นการแนะนำอีกทอดหนึ่ง นามบัตรแนะนำของทูตหรืออุปทูต ต้องจด p.p. (pour présenter) ไว้ข้างมุมซ้ายใต้นามด้วย.

โดยทำนองเดียวกัน สำหรับข้าราชการพลเรือนประจำอยู่ต่างจังหวัด ซึ่งจำต้องมีความสนิทสนมปรองดองกันในหมู่เพื่อนข้าราชการด้วยกันเป็นพิเศษ เมื่อเข้ารับตำแหน่งใหม่ก็ควรจะปฏิบัติในการวางบัตรเช่นเดียวกัน. เบื้องต้น, แก่กรมการจังหวัดด้วยกันก่อน และต่อ ๆ ไปถึงหัวหน้าแผนกทุกสาขางานให้ทั่วทุกตัวคน ถ้าผู้ว่าราชการจังหวัดหรือปลัดจังหวัดจะแนบนามบัตรของตนเป็นการชักนำไปด้วย ก็จะเป็นการสมควรยิ่ง สำหรับตัวผู้ว่าราชการจังหวัดเอง ในฐานะที่เพิ่งมารับตำแหน่งใหม่เบื้องแรก แม้จะได้พบกรมการจังหวัดและหัวหน้าแผนกสาขาอื่นในจังหวัดเดียวกัน ในโอกาสที่เรียกประชุมแล้ว ก็ไม่เป็นการเสื่อมเสียอะไรถ้าจะลดเกียรติลง ไปวางนามบัตรเยี่ยมกรมการจังหวัดและหัวหน้าแผนกงานอื่น ๆ ให้ถึงบ้านถึงช่อง เป็นการแสดงไมตรีจิตมิตรภาพ เพราะระเบียบมีอยู่ว่าผู้มาอยู่ใหม่ต้องไปแสดงไมตรีจิตต่อผู้ที่อยู่เก่าก่อนเสมอ.

(ค) เพื่อแสดงความยินดีในวันขึ้นปีใหม่ วันชาตะของพระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศ วันสถาปนารีปับลิค วันที่ระลึกแห่งชาติ และในโอกาสต่าง ๆ.

การหักมุมนามบัตร

การหักมุมนามบัตรนั้น เพื่อแสดงว่าได้มาเยี่ยมด้วยตนเอง.

การที่หักมุมนามบัตรมุมบนบ้างมุมล่างบ้าง มีหลักอธิบายว่า ถ้าหักมุมบน ผู้ไปเยี่ยมมีตำแหน่งสูงกว่าผู้รับเยี่ยม; ถ้าหักมุมล่างหมายความว่า ผู้ไปเยี่ยมมีตำแหน่งต่ำกว่าผู้รับเยี่ยม; ถ้าหักพับตลอดแต่มุมบนถึงล่าง หมายความว่า ทั้งสองฝ่ายมีตำแหน่งเท่าเทียมกัน.

แต่ยุคนี้นิยมสมภาพ คือ นิยมใช้หักมุมบนเบื้องขวาของนามบัตรหรือหักตลอดแต่มุมบนถึงมุมล่าง.

การเยี่ยม

การเยี่ยมนั้นถือเป็นสิ่งสำคัญในการสมาคม เฉพาะที่สุดเมื่อเริ่มรู้จักกันเป็นครั้งแรก.

ถ้าเป็นการเยี่ยมครั้งแรก ระหว่างผู้ที่ยังไม่คุ้นเคยกัน ก็ควรนัดหมายให้เจ้าบ้านทราบไว้ล่วงหน้า และควรไปตรงตามเวลานัด.

การเยี่ยม จะควรเป็นเวลานานหรือเร็วเพียงไรนั้น ตามปกติถ้าเป็นการเยี่ยมตามทางการครั้งแรก ไม่ควรให้เป็นเวลานานนัก เสร็จธุระควรลากลับ ถ้าเป็นการเยี่ยมในฐานะรู้จักชอบพอกันมาแล้ว จะอยู่เร็วหรือนานสักหน่อยก็ได้.

การเยี่ยมในตอนบ่าย ไม่ควรไปเยี่ยมระหว่างเวลา ๑๖ — ๑๗ น. เพราะเป็นเวลาที่เจ้าบ้านเพิ่งกลับจากที่ทำงานและบริโภคของว่างอยู่ หรือลางทียังไม่กลับมาถึงบ้าน เพราะไปเดินทางไกลอยู่รอบ ๆ โต๊ะบิลเลียดที่สโมสรก็ได้ ถ้ารู้จักสนิทสนมกัน อาจเยี่ยมได้ในเวลาอื่น ๆ.

ในวงการสมาคมของชาวต่างประเทศ เขามักจะกำหนดวันใดวันหนึ่งในสัปดาห์เป็นวันรับเยี่ยมไว้ ถ้าเช่นนี้ควรไปเยี่ยมในวันนั้น เว้นแต่จะไปเยี่ยมเป็นพิเศษ จึงให้นัดเป็นพิเศษ การกำหนดวันรับเยี่ยมนี้ลงรายแจ้งไว้ในนามบัตรของเขาเลยก็มี.

การไปเยี่ยมเยียนนั้น ภรรยามักจะทำหน้าที่แทนสามี ถ้าไม่พบก็ให้วางนามบัตรหักมุมไว้.

ใครต้องไปเยี่ยมใครก่อน

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว มีระเบียบอยู่ว่า ผู้ที่มาใหม่ต้องไปเยี่ยมผู้ที่อยู่ก่อน แต่เพื่อนบ้านของผู้ที่มาตั้งเคหสถานใหม่ อาจไปเยี่ยมก่อนก็ได้เพื่อต้อนรับในฐานะที่จะเป็นเพื่อนบ้านกันต่อไป.

การเยี่ยมตอบ

ถ้ามีผู้มาเยี่ยมเยียน, **ต้องเยี่ยมตอบ** ถ้าไปไม่พบ, ก็ให้วางนามบัตรหักมุมไว้.

การเยี่ยมตอบ ครั้งแรกเป็นสิ่งที่ **ต้อง** ปฏิบัติ; ถ้าไม่เยี่ยมตอบ, อีกฝ่ายหนึ่งอาจเข้าใจว่าเราไม่ปรารถนาจะคบค้าสมาคมกับเขาต่อไป.

ถ้าปรากฏว่า ไม่เป็นการสลักสำคัญอะไรนักที่จะต้องเยี่ยมตอบด้วยตนเอง จะให้ภรรยาหรือเลขานุการส่วนตัว นำนามบัตรไปวางไว้ก็ได้.

ข้อความที่ควรจดลงในนามบัตรเมื่อไม่สามารถพบปะเจ้าบ้านโดยเฉพาะ

ในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ หรือในโอกาสต่าง ๆ กัน ซึ่งไม่สามารถจะเข้าพบเจ้าบ้านโดยเฉพาะ เมื่อนำนามบัตรไปวาง ให้จดลงไว้ข้างมุมซ้ายว่า

(ก) p.f. (pour féliciter) = เพื่อแสดงความยินดี หรือ

(ข) p.c. (pour condoléance) = เพื่อแสดงความเศร้าสลดใจ หรือ

(ค) p.r. (pour remercier) = เพื่อแสดงความขอบใจ หรือ

(ง) p.p.c. (pour prendre congé) = เพื่ออำลา. นามบัตรอำลานี้ ผู้ได้รับไม่ต้องตอบ.

นอกจากนี้ยังมีการส่งนามบัตรไปกับของขวัญ เช่น ช่อดอกไม้, ช้อคโกแลต ฯลฯ ในวันขึ้นปีใหม่, วันเกิด, วันสมรส ฯลฯ จะจดเพียง p.f. ไว้บนนามบัตร หรือจดข้อความอวยพรสั้น ๆ ลงบนนามบัตรก็ได้.

อักษรย่อเพื่อแสดงความรู้สึกต่าง ๆ ในภาษาไทยยังมิได้มีผู้กำหนดขึ้นเป็นแบบไว้ แต่ถ้ารักจะใช้ ก็ขอแนะนำ:—

p.f. = พ.ย.

p.c. = พ.ส.

p.r. = พ.ข.

p.p.c. = พ.ล.

บัตรบอกกล่าว

บัตรทำนองนี้ ผู้เขียนมิได้คิดไปถึงแต่ในชั้นแรก ก็เพราะเหตุว่าในเมืองไทยเราไม่มีประเพณีส่งบัตรชนิดนี้มาแต่ก่อน และก็ไม่ทราบจะให้ชื่อว่าบัตรอะไรด้วยจึงจะถูกต้องตามความหมาย จึงใช้เรียกว่า "บัตรบอกกล่าว" ไปพลาง ทำนองฎีกาแผ่กุศลมายังท่านทั้งหลายอะไรพรรค์นั้น.

บัตรชนิดนี้ นิยมใช้ในประเทศฝรั่งเศส ส่งบอกกล่าวไปยังมวลญาติและมิตรสหายในโอกาสที่มารดา (แม่ลูกอ่อน) อาจเริ่มต้อนรับแขกผู้มาเยี่ยมได้แล้ว.

แบบทั่วไป ใช้นามบัตรของบิดามารดานั่นเอง กรอกข้อความเพิ่มเติมด้วยลายมือของบิดาหรือมารดาเอง.

นาย และ นางวราห์ วรวิทย์ *มีความยินดีขอเรียนให้ท่านทราบชาตะ* *ของ กาญจนียา บุตรหญิง* ๒๕ ถนนพระราม ๔ ... ๓๑ มีนาคม ๒๔๙๕ พระนคร

ดังนี้ ท่านจะเห็นได้ว่า เป็นแบบของฝรั่งมังค่าเต็มยศทีเดียว ในเมืองไทยยังไม่เคยเห็นใครนำออกใช้เป็นรายแรก อนึ่ง เด็กไทยนั้น เมื่อคลอดใหม่, บิดามารดามักจะมิได้ตั้งนามกรให้ทันที นิยมเรียกพ่ออู๊ด, แม่แดงอะไร ๆ กันไป จนกว่าจะเลือกนามกรอันเป็นสิริได้. ตรงกันข้ามกับฝรั่ง เด็กเกิดใหม่จะได้รับการตั้งนามกรตามพิธีทางคริสตศาสนาในโบสถ์ทันที จึงเป็นการสะดวกแก่การแจ้งนามกรในบัตร.

บัตรแบบนี้ บางทีพี่ชายหรือพี่สาวของเด็กเกิดใหม่เป็นผู้ออก ส่งไปยังญาติและมิตรสหาย

บางแบบเต็มยศใหญ่ขึ้นไปอีก คือแจ้งนามพ่อซื้อหรือพ่อทูนหัว (Parrain) กับนามแม่ซื้อหรือแม่ทูนหัว (Marraine) ของเด็กที่เกิดใหม่นั้นพร้อมในบัตรด้วย ซึ่งยิ่งเห็นได้ชัดว่าเป็นแบบฝรั่งเต็มตัว.

บัตรแบบอื่น ๆ

ของดกล่าวถึงบัตรเชิญในการสมรส, บัตรลาอุปสมบท, บัตรแจ้งกำหนดบำเพ็ญกุศลและฌาปนกิจศพซึ่งหาดูได้โดยทั่วไปแล้ว.

การไปส่งผู้อำลา

ควรพยายามไปส่งผู้ที่อำลา ณ สถานีรถไฟ, ท่าอากาศยาน หรือท่าเรือให้จงได้ เป็นการสำแดงออกซึ่งไมตรีจิตไว้เป็นอย่างดียิ่ง.

แต่ตามปกติ ผู้อำลาที่มีมรรยาทดี มักไม่ค่อยจะแจ้งกำหนดออกเดินทางให้ทราบ เพราะเกรงจะเป็นการรบกวนให้ต้องไปส่งถึงสถานีรถไฟ หรือท่าอากาศยาน ท่าเรือ เป็นการเสียเวลาการงานของผู้อำลา ส่วนมากจึงใช้วิธีวางนามบัตรอำลาในวันออกเดินทางหรือเมื่อออกเดินทางไปแล้ว.

การไปส่งผู้อำลานั้น นอกจากอวยพรให้เดินทางไปและกลับโดยสวัสดิภาพแล้วก็ไม่มีพิธีรีตองอะไรอีก แต่ประเพณีนิยมสมัยใหม่ เรามักนำพวงมาลัยไปคล้องผู้อำลาชาวต่างประเทศก็เหมือนกัน แต่ใช้ช่อดอกไม้แทนพวงมาลา การกระทำเช่นนี้ มักเป็นการกระทำระหว่างสตรีต่อสตรีด้วยกัน มีข้อให้สังเกตว่า การนำพวงมาลาหรือช่อดอกไม้ไปมอบให้ผู้อำลาซึ่งจะเดินทางโดยเครื่องบินนั้น ไม่มีประโยชน์อะไร เพราะผู้อำลาจะนำพวงมาลา หรือช่อดอกไม้ไปกับตัวในเครื่องบินด้วยไม่ได้ กลิ่นดอกไม้จะทำให้อากาศบริสุทธิ์ภายในลำเครื่องบินเสีย เขาจึงวางระเบียบมิให้นำดอกไม้สดไปด้วย ต้องโยนทิ้งเสียเมื่อก่อนจะก้าวขึ้นเครื่องบินนั่นเอง อย่างดีก็มอบให้ผู้อื่นต่อไป.

การเยี่ยมภายหลังที่ได้รับเชิญไปในการเลี้ยง ฯ ล ฯ

ภายหลังที่ได้รับเชิญไปในการเลี้ยง ฯ ล ฯ แล้ว ๒ วัน แต่ไม่เกิน ๗ วัน ต้องไปเยี่ยมแสดงความขอบใจเจ้าบ้าน.

ถ้าไม่พบ, ให้วางนามบัตรหักมุมไว้.

แต่ถ้าไม่ว่างพอที่จะไปเยี่ยมด้วยตนเองได้ ก็ควรมีจดหมายไปแทนตัว.

จำนวนนามบัตรที่ต้องวางเมื่อไปเยี่ยมไม่พบเจ้าบ้าน

ถ้าเป็นชายโสด ให้วางนามบัตร ๒ ฉบับ ฉบับหนึ่งสำหรับเจ้าบ้าน อีกฉบับหนึ่งสำหรับภรรยาของเจ้าบ้าน หรือธิดาของเจ้าบ้านที่ผ่านการสมาคมแล้ว ถ้าเจ้าบ้านเป็นโสดก็วางแต่ฉบับเดียว.

ถ้าเราเป็นบุคคลที่ทำการสมรสแล้ว ให้วางนามบัตรของเราเอง ๒ ฉบับ และนามบัตรของภรรยาของเราอีก ๑ ฉบับ หรือถ้ามีนามบัตรที่พิมพ์ทั้งนามสามีภรรยาร่วมกันในแผ่นเดียว ก็วางนามบัตรชนิดนี้ ๑ ฉบับ และนามบัตรของสามี ๑ ฉบับ.

การวางนามบัตรเช่นนี้ เป็นการแสดงความสัมมาคารวะต่อภรรยาเจ้าของบ้านเท่านั้น เพราะตามประเพณีนิยม สตรีไม่ต้องวางนามบัตรให้แก่สุภาพบุรุษ เว้นไว้แต่ในการติดต่อเกี่ยวกับทางราชการและการค้า.

อนึ่ง สุภาพบุรุษไม่ต้องวางนามบัตรให้แก่สตรีที่ยังมิได้ผ่านการสมาคม สตรีที่ทำการสมรสแล้วต้องวางนามบัตรของสามีรวมกันด้วย.

การจดชื่อผู้จะวางนามบัตร

เพื่อป้องกันการบกพร่องตกหล่น ถ้าวางนามบัตรให้กับอีกฝ่ายหนึ่งที่กระทรวง ทบวง กรม สถานทูต สถานกงสุล โรงแรม และเคหสถานใหญ่ ๆ ควรจดชื่อผู้ที่จะวางนามบัตรให้ไว้บนบัตรด้วยหมึกหรือดินสอก็ได้.

ถ้าประสงค์จะเขียนข้อความไว้บนมุมบัตรแล้ว ต้องบรรจุนามบัตรไว้ในซองผนึกมิดชิด (เพราะมีลักษณะเป็นจดหมายแล้ว) และจ่าหน้าซองไว้.

ตำบลที่เยี่ยมเยียนหรือตอบหรือวางนามบัตรตอบ

ถ้าเกี่ยวกับเป็นทางราชการ ให้เยี่ยมเยียนหรือเยี่ยมตอบ หรือวางนามบัตร (ชนิดใช้ในทางการ) ที่สำนักทางการ คือศาลากลางจังหวัด หรือสถานทูต, สถานกงสุล ฯลฯ.

ถ้าเกี่ยวกับกิจส่วนตัว ให้เยี่ยมเยียนหรือเยี่ยมตอบ หรือวางนามบัตร (ชนิดใช้ในกิจส่วนตัว) ณ ที่พัก หรือสโมสร.

ถ้าเกี่ยวกับกิจการค้า ให้เยี่ยมเยียนหรือเยี่ยมตอบ หรือวางนามบัตร (ชนิดใช้ในกิจการค้า) ที่สำนักงาน.

จำนวนบัตรที่จะต้องวางมากน้อยเท่าใด สุดแล้วแต่กรณีที่บรรยายมาแล้วข้างต้น.

การชักนำให้รู้จักกัน

ในระหว่างเยี่ยม อาจพบปะแขกคนอื่น ๆ ซึ่งยังไม่เคยรู้จักก็ได้ เช่นเดียวกันกับเมื่อไปร่วมรับประทานอาหารและในโอกาสอื่น ๆ จึงต้องมีการชักนำให้รู้จักกัน.

การชักนำให้รู้จักกันดังนี้ :—

(ก) ระหว่างเพศต่างกัน ต้องชักนำสุภาพบุรุษให้สุภาพสตรีรู้จัก เช่นชักนำนายวราห์ วรวิทย์ ไปให้รู้จักกับคุณหญิงสุนทรราชไมตรี เป็นต้น.

(ข) ระหว่างเพศเดียว ต้องชักนำผู้น้อยให้ผู้ใหญ่รู้จัก เช่นชักนำนายอำเภอให้ผู้ว่าราชการจังหวัดรู้จัก ชักนำประจำแผนก, หัวหน้าแผนก ให้หัวหน้ากอง, อธิบดีรู้จักเป็นต้น.

(ค) ระหว่างสตรีที่ทำการสมแล้วกับสตรีที่เป็นโสด ต้องชักนำสตรีโสดให้สตรีที่ครองเรือนแล้วรู้จัก เว้นเสียแต่ว่าสตรีผู้นั้นมีตำแหน่งสูงกว่า.

ในการชักนำนี้ ผู้ชักนำต้องกล่าวนามของฝ่ายที่ตนประสงค์ให้รู้จักกับอีกฝ่ายหนึ่งเสียก่อน แล้วจึงกล่าวนามฝ่ายที่ได้รับการชักนำดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

“คุณวรา์ วรวิทย์”

ถ้านายวราห์ วรวิทย์ มีตำแหน่งหน้าที่อันใดในราชการหรือวงการค้า ก็ให้เติม

“คุณวราห์ วรวิทย์ ผู้จัดการ บริษัท ไทยเดินเล่น จำกัด”

แล้วจึงกล่าวนามผู้ที่นายวราห์ วรวิทย์ ได้รับการชักนำให้รู้จักให้นายวราห์ วรวิทย์ทราบไว้.

“คุณหญิงราชไมตรี”

ในระหว่างกล่าวคำชักนำ สุภาพบุรุษก้มศีรษะคำนับสุภาพสตรี ผู้น้อยก้มศีรษะคำนับผู้ใหญ่ และถ้ามีการสัมผัสมือกันแล้ว สตรีผู้มีอาวุโสกว่ายื่นมือให้สุภาพบุรุษ และผู้น้อยสัมผัสด้วย.

การชักนำบุคคลรู้จักกันนี้เป็นศิลปะอย่างหนึ่ง ผู้ทำหน้าที่ชักนำจะต้องค่อย ๆ ดำเนินหน้าที่ของตนด้วยความสุภาพนิ่มนวล และไม่ลืมก้มศีรษะพองามให้แก่ฝ่ายที่ตนประสงค์ชักนำให้รู้จักอีกฝ่ายหนึ่งด้วยแล้ว และให้มีผู้ที่ได้รับการชักนำให้รู้จักซึ่งกันและกัน มีโอกาสได้สนทนาปราศรัยกันเองแต่ตามลำพัง หรือถ้าเห็นว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตกประหม่า ซึ่งโดยมากมักจะเป็นผู้เริ่มเข้าสมาคมใหม่ ๆ ก็เข้าช่วยแนะช่องสนทนาปราศรัยให้พอเป็นลู่ทางให้ดำเนินการสนทนาไปได้โดยลำพัง แล้วจึงค่อย ๆ ปลีกหลีกตัวไป.

การรับรอง

ลำดับหน้า—หลัง

ในงานพิธี, สโมสรสันนิบาต, การเลี้ยงอาหาร ฯลฯ การวางลำดับหน้าหลังให้เป็นระเบียบ เป็นสิ่งที่จะต้องระมัดระวังให้จงมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้ามีชาวต่างประเทศร่วมในงานนั้นด้วย เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทราบระเบียบการลำดับบุคคลตามอันดับหน้าและหลัง เพื่อจัดงานให้เรียบร้อยและสม่ำเสมอกัน มิให้เป็นที่อับอายขายหน้าได้.

ลำดับหน้าและหลังมีอยู่ดังนี้ :—

คณะรัฐมนตรี

ต้องแบ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวง รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง รัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวง กับรัฐมนตรีไม่ว่าการกระทรวง ออกเป็นพวก ๆ

ลำดับที่ ๑. รัฐมนตรีว่าการกระทรวง
ลำดับที่ ๒. รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง
ลำดับที่ ๓. รัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวง
ลำดับที่ ๔. รัฐมนตรีไม่ว่าการกระทรวง

และยึดนามของ **กระทรวง** เป็นหลักเรียงตามลำดับอักขรานุกรม เช่น กระทรวงกลาโหมต้องนำหน้า เมื่อลำดับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทั้งหมดแล้ว ให้ลำดับรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงและรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงตามทำนองเดียวกัน ส่วนรัฐมนตรีไม่ว่าการกระทรวงนั้น ให้ยึดราชทินนามและนามเป็นหลักเรียงตามลำดับอักขรานุกรม คือลำดับตัวอักษรแรกของราชทินนามและนามของรัฐมนตรี

ประธานรัฐสภาและรองประธาน

ประธานรัฐสภามาหลังนายกรัฐมนตรี ส่วนรองประธานมาหลังรัฐมนตรี

คณะทูตานุทูต

ก่อนอื่นต้องเข้าใจว่าคณะทูตานุทูต (Le Corps Diplomatique — Diplomatic Corps) แบ่งออกเป็น ๒ จำพวก คือ

(๑) จำพวกเอกอัครราชทูต (Ambassadeurs—Ambassadors).

(๒) จำพวกอัครราชทูต (Ministres - Ministers).

เอกอัครราชทูตมาในลำดับก่อนอัครราชทูต

ข้าราชการสถานเอกอัครราชทูตมีคล้ายคลึงกันกับข้าราชการสถานเอกอัครราชทูต โดยปกติ, ประเทศมหาอำนาจหรือประเทศที่ใคร่จะแสดงความสำคัญในทางหนึ่งทางใดของประเทศ มักแต่งตั้งเอกอัครราชทูตไปประจำในอีกประเทศหนึ่ง

ข้าราชการสถานอัครราชทูต มีดังนี้ :—

(๑) อัครราชทูต (Ministre—Minister).

(๒) อุปทูต รักษาการแทนอัครราชทูต [เมื่ออัครราชทูตไม่อยู่] (Chargé d' Affaires ad interim)

(๓) ที่ปรึกษาสถานทูต (Conseiller de Légation–Counsellor of Legation)

(๔) ทูตฝ่ายทหาร บก (Attaché Militaire–Military Attache) หรือ (Attaché Naval—Naval Attache) อากาศ (Attaché de l' Air–Air Attache) ปัจจุบันนี้ได้เพิ่มตำแหน่งทูตฝ่ายต่าง ๆ ขึ้นอีกหลายตำแหน่ง เช่น ทูตฝ่ายหนังสือพิมพ์, ทูตฝ่ายการค้า, ทูตฝ่ายวัฒนธรรม เป็นต้น.

(๕) เลขานุการเอกสถานทูต (Premier Sécrétaire de Légation–First Secretary of Legation).

(๖) เลขานุการโทสถานทูต (Deuxième Sécrétaire de Légation–Second Secretary of Legation).

(๗) เลขานุการตรีสถานทูต Troisiéme Sécrétaire de Légation–Third Secretary of Legation).

การลำดับหน้า-หลัง, ให้ลำดับพวกเอกอัครราชทูตเสียก่อน โดยถือเอาวันถวายพระราชสาส์นหรืออักษรสาส์นเป็นเกณฑ์ แล้วจึงลำดับพวกอัครราชทูตในทำนองเดียวกัน แต่มีข้อควรสังเกตว่า ในบางประเทศ เช่น ประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น ลำดับคณะทูตานุทูตซึ่งมียศเท่ากับเอกอัครราชทูตของสันตะปาปาไว้หน้าคณะทูตานุทูตทั้งหมด โดยไม่ถือกฎเกณฑ์

ถวายพระราชสาส์นหรืออักษรสาส์น และคณะทูตของสันตะปาปาก็เป็น Le Doyen du Corps Diplomatique—The Head of the Diplomatic Corps ในประเทศฝรั่งเศสด้วย.

เมื่อลำดับพวกอัครราชทูตแล้ว จึงลำดับพวกอุปทูตรักษาการแทนอัครราชทูต.

กงสุลใหญ่ เทียบได้ระหว่างที่ปรึกษาสถานทูตกับเลขานุการเอก.

กงสุล เทียบได้ระหว่างเลขานุการเอกกับเลขานุการโท.

รองกงสุล เทียบได้ระหว่างเลขานุการโทกับเลขานุการตรี.

อนึ่ง ประเทศใดนิยมการทหารทางไหนเป็นสำคัญ คือ ทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ ทูตฝ่ายทหารเหล่านั้นมาในลำดับก่อนอีกเหล่าหนึ่ง. ถ้าทูตฝ่ายทหารเป็นนายพล ลำดับที่ของทูตฝ่ายทหารนี้อยู่หน้าที่ปรึกษาสถานเอกอัครราชทูต หรือสถานอัครราชทูต.

ที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ

ตำแหน่งที่ปรึกษากระทรวงหรือกรรมการศาลฎีกา เทียบชั้นปลัดกระทรวง ตำแหน่งที่ปรึกษากรมเทียบชั้นอธิบดี.

ข้าราชการ

ระเบียบลำดับหน้าหลังสำหรับข้าราชการนั้น ถือเกณฑ์ตามตัวอักษร, ตามอัตราเงินเดือน ตามตำแหน่งปลีกย่อยลงมาจนถึงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ด้วย.

การที่จะเชิญแขกมาบริโภคอาหารและกำหนดเวลา

อาหารที่จะเชิญแขกมาบริโภคในวันหนึ่ง ๆ มี ๒ มื้อ คือ

๑. อาหารมื้อกลางวัน (déjeuner, lunch หรือ tiffin คำหลังนี้ เป็นคำแองโกล-อินเดียน หมายความว่า light meal อาหารเบา).

๒. อาหารมื้อเย็น (diner—dinner).

กำหนดเวลาเชิญเลี้ยงอาหารกลางวัน ระหว่าง ๑๒ น. ถึง ๑๓ น. สำหรับอาหารมื้อเย็นระหว่าง ๑๙ น. ถึง ๒๑ น.

การเชิญ

(๑) ต้องกำหนดประเภทผู้ที่จะเชิญ.

(๒) ต้องเชิญผู้ที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดกับงาน ขยายจากผู้ที่จำเป็นไปหาผู้ที่ไม่จำเป็น.

(๓) ข้อใหญ่ใจความก็คือ ต้องเชิญเป็นการตอบแทน แต่ต้องระวังอย่าเชิญผู้ที่กินแหนงแคลงใจกันร่วมโต๊ะพร้อมกัน จะทำให้เขาเดือดร้อนอย่างยิ่ง.

(๔) ต้องคำนึงถึงการใช้จ่าย.

(๕) ต้องคำนึงถึงสถานที่และเครื่องใช้สำหรับทำการต้อนรับ เพื่อกำหนดจำนวนผู้ที่จะเชิญให้พอเหมาะ.

(๖) ต้องเชิญทั้งสามีและภรรยา ถ้าสุภาพบุรุษที่จะเชิญเป็นหม้าย แต่มีบุตรีที่เคยเข้าสมาคมแล้ว ต้องเชิญบุตรีด้วย.

สำหรับอาหารกลางวัน ถ้าผู้ที่เจ้าบ้านต้องการจะเชิญอยู่ในเขตทำการติดต่อพบปะได้โดยสะดวก จะเชิญด้วยวาจาหรือมีบัตรหนังสือไปเชิญก็ได้ ถ้าผู้ที่เจ้าบ้านต้องการจะเชิญอยู่นอกเขต ก็ต้องมีบัตรหรือหนังสือไปเชิญ.

การเชิญแขกบริโภคอาหารกลางวัน จะเขียนหนังสือไปเชิญก็ได้ เพราะถือกันว่าอาหารกลางวันไม่สู้สำคัญนัก เว้นแต่เลี้ยงในงานสมรส งานต้อนรับท่านผู้ใหญ่ ฯลฯ แล้วต้องออกบัตรเชิญแขกทุก ๆ คน.

ข้อสำคัญในการออกบัตร ต้องบรรจุนามของผู้ถูกเชิญให้ถูกต้อง ต้องให้ผู้ถูกเชิญทราบโดยชัดเจนถึงการแต่งกาย และต้องขอให้ผู้ถูกเชิญตอบด้วย เพราะฉะนั้นในบัตรเชิญจึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องเขียนข้อความเหล่านี้ไว้ให้ชัดแจ้ง คำ R. S. V. P. (Répondez, s'il vous plait) ตรงกับคำว่า 'โปรดตอบ.'

ในการออกบัตรเชิญ ต้องทำบัญชีรายชื่อผู้ที่จะเชิญไว้ให้ถูกต้อง เพื่อจะได้เขียนบัตรและหน้าซองให้ตรงกัน ไม่เป็นการลักลั่น และเพื่อไว้ตรวจสอบเมื่อผู้รับเชิญตอบมา.

เจ้านายที่มีภรรยาฐานันดรศักดิ์เป็นเจ้าด้วยกัน ต้องเขียนว่า

หม่อมเจ้า . . . . และชายา

ถ้าภรรยาไม่มีฐานันดรศักดิ์เป็นเจ้า ต้องใช้ว่า

หม่อมเจ้า . . . . และหม่อม

ถ้าสามีเป็นเจ้าพระยาและภรรยาได้รับพระราชทานเครื่องยศ ต้องใช้ว่า

เจ้าพระยาและท่านผู้หญิง . . . . . .

ถ้าสามีเป็นพระยา ให้ใช้ว่า

พระยาและคุณหญิง . . . .

ถ้าสามีมีบรรดาศักดิ์เป็นพระ ให้ใช้ว่า

พระและนาง . . . .

ดังนี้เรื่อยไปจนถึง *นาย และ นาง . . . . . .*

ต่อไปนี้เป็นข้อความที่ใช้เชิญแขกบริโภคอาหารกลางวัน โดยสมมุติว่า เจ้าบ้านเป็นผู้ทำการสมรสแล้ว.

(ขนาดจริงควรเป็น ๓ ๓/๒ นิ้ว x ๕ ๑/๒ นิ้ว)

นายและนางวราห์ วรวิทย์

มีความยินดีขอเชิญ

....

ไปร่วมบริโภคอาหารกลางวัน

ณ บ้านเลขที่ ๑๙ ซอยสามมิตร พระนคร

วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๔๙๓

เวลา ๑๒ น.

แต่งกายตามสบาย โปรดตอบ

ข้อความในภาษาฝรั่งเศส

Monsieur et Madame X
prient Monsieur et Madame Y
de leur faire l' honneur de venir
déjeuner chez eux
le mardi 5 Décembre 1950
a treize heures

Tenue de ville *R.S.V.P.*

ข้อความในภาษาอังกฤษ

Mr. & Mrs. X.

request the honour of the company of

....

at..

at..............................o' clock, on ....19..............

Informal R.S.V.P.

กำหนดเวลาเชิญเลี้ยงน้ำชาระหว่าง ๑๖ น. ถึง ๑๗ น.

สำหรับอาหารมื้อเย็นนั้น ใช้ความอย่างเดียวกันได้ แต่ให้เปลี่ยนคำ déjeuner เป็น diner (lunch เป็น dinner) และเปลี่ยนคำ Tenue de ville เป็น Smoking หรือ Habit (Evening dress) หรือ Uniforme (uniform).

ถ้าเป็นการเชิญร่วมอาหารมื้อค่ำตามธรรมดา ก็ให้แก้ 'สโมสรสันนิบาต' เป็น 'บริโภคอาหารมื้อค่ำ' เสีย และกำหนดการแต่งกายเพียงแต่งปกติเท่านั้นก็พอ.

การเชิญไปร่วมสโมสรสันนิบาตลีลาศเลี้ยงน้ำชา

บางโอกาสมีการเชิญไปร่วมงานเหล่านั้น เพราะเจ้าบ้านได้คำนึงถึงการใช้จ่าย สภาพของสถานที่ ประเภทของงาน สภาพของผู้ที่เชิญ เห็นว่าเป็นวิธีเหมาะเพื่อให้บรรดาผู้ถูกเชิญได้ร่วมกันเป็นจำนวนมาก ๆ โดยไม่เปลืองค่าใช้จ่าย และให้งานมีสภาพใหญ่โต.

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างข้อความภาษาฝรั่งเศส สำหรับเขียนเชิญเลี้ยงน้ำชา.

ข้อความในภาษาฝรั่งเศส

Monsieur et Madame X
prient Monsieur et Madame Y
de leur faire l' honneur de venir
prendre le the chezeux
le 17 Aout 1950
a 16 heures 30

Tenue de ville *R.S.V.P.*

ข้อความในภาษาอังกฤษ

Mr. & Mrs. X.

request the pleasure of the company of

....

to Tea-Party at 618, Sri Ayuthia Rd.

on Thursdqy, 31th May, 1950

between 4.00-6.00 p.m.

Informal *R.S.V.P.*

ค้อกเทล ปาร์ตี้

การเลี้ยงค้อกเทล ปาร์ตี้ (Cocktail Parties) แบ่งออกเป็น ๓ วาระ.

วาระที่ ๑ ก่อนอาหารมื้อค่ำสัก ๑๕ นาที เมื่อเวลาซึ่งแขกที่ได้รับเชิญมาชุมนุมในห้องรับแขกพร้อมกันแล้ว.

วาระที่ ๒ ระหว่าง ๑๘.๐๐ น. กับ ๑๙.๐๐ หรือ

วาระที่ ๓ เวลาค่ำคืน.

กับแกล้มสำหรับบริโภคกับค้อกเทลนั้นมีมากมายหลายชนิด สุดแต่เจ้าบ้านจะเลือกเฟ้น.

กับแกล้มสำหรับค้อกเทลก่อนอาหารค่ำให้จัดเป็นชิ้นเล็ก ๆ พอคำหนึ่ง ๆ ส่วนสำหรับค้อกเทลปาร์ตี้ระหว่างเวลา ๑๘.๐๐ น. กับ ๑๙.๐๐ น. นั้น จะจัดให้เป็นชิ้นโต ๆ ขึ้นไปสักหน่อยก็ได้ แต่ไม่ควรให้ใหญ่นัก เพราะในการเลี้ยงเช่นนี้ใช้นิ้วมือหยิบของบริโภคเป็นส่วนมาก นอกจากนี้ควรมีผลไม้ต่าง ๆ ใส่พานวางไว้บนโต๊ะ กับ toast, sandwiches, ขนมหวาน และ fruit punch กับน้ำหวานเผื่อแขกที่ดื่มสุราไม่ได้ด้วย.

วิธีผสมค้อกเทลรสต่าง ๆ

ด้วยเหตุที่เหล้าผสมค้อกเทล เป็นเหล้าที่ปรุงผสมให้คงเส้นคงวาตามตำรับหนึ่งใดได้ยากประการหนึ่ง และด้วยเหตุที่มีผู้คิดค้นดัดแปลงวิธีผสมส่วนให้แปลก ๆ ออกไปเสมออีกประการหนึ่ง ในทุกวันนี้เราจึงมีตำรับผสมค้อกเทลมากมาย ค้อกเทลเดี๋ยวนี้นอกจากจะยึด Gin เป็นหลักอยู่เช่นเดิมแล้ว ก็ไม่ปรากฏว่าจะต้องใช้ Bitters หรือ Vermouth กันไปทุกตำรับ บางที *ยิน* เองไม่ได้ใช้ด้วยซ้ำไป ทั้งนี้อนุโลมกันตามรสนิยมของผู้ดื่มเป็นสำคัญ แต่ตำรับที่ปรากฏต่อไปนี้ ก็นับว่าเป็นตำรับใหม่ ที่ชาวอเมริกันเพิ่งคิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้.

เพื่อความสะดวกแก่ผู้ประสงค์จะปรุงขึ้นดื่มเอง หรือดื่มกันครั้งละสองแก้ว ผู้คิดวิธีผสมได้กำหนดส่วนผสมขึ้นอย่างง่ายดายมาก และเครื่องใช้สำหรับตักตวงก็ใช้แก้วค้อกเทลโดยเฉพาะนอกจากนี้ก็มีช้อนโต๊ะกับหม้อสำหรับเขย่าส่วนผสมกับน้ำแข็งให้เข้ากันดี ค้อกเทลบางตำรับแม้จะทิ้ง *ยิน* แต่ไม่ทิ้งการใส่หม้อเขย่า. ผิวมะนาว ลูกเชอร์รี่เชื่อม หรือผลมะกอกดอง ถ้าระบุใช้ตำรับใด ห้ามใส่รวมลงไปเขย่าในหม้อด้วย ให้เสียบไม้จิ้มฟันใส่ถ้วยค้อกเทลเฉย ๆ เท่านั้น.

บาคาร์ดี้

ยิน ๑/๓ แก้ว บาคาร์ดี้รัม ๒/๓ แก้ว เกรนาดิน ๑ หยด น้ำมะนาว ๑/๖ แก้ว.

เบอร์วอล์ล

อิตาเลียนเวอมุธ ๑/๒ แก้ว ยิน ๑/๒ แก้ว คิวราโซ (Curacao) ๔ หยด ฝานผิวมะนาวลอยหน้า ๑ ชิ้น.

บอรงซ์

อิตาเลียนเวอมุธ ๑/๓ แก้ว เฟรนช์เวอมุธ ๑/๓ แก้ว ยิน ๑/๓ แก้ว น้ำส้ม ๑/๖ แก้ว.

โคลเวอร์คลับ

เฟรนช์เวอมุธ ๑/๔ แก้ว ยิน ๑/๒ แก้ว เกรนาดิน ๓ หยด น้ำมะนาว ๑/๖ แก้ว ไข่ขาว ๑ ฟอง.

พีฟตี้ — พีฟตี้

เฟรนช์เวอมุธ ๑/๒ แก้ว ยิน ๑/๒ แก้ว มะกอกดอง ๑ ลูก.

ยินพิ๊ซ

ยิน ๑ แก้ว น้ำมะนาว ๑/๓ แก้ว โซดาพอติดก้นแก้ว น้ำตาล ๑/๒ ช้อนโต๊ะ.

ยินเซาร์

ยิน ๒/๓ แก้ว น้ำมะนาว ๑/๓ แก้ว โซดาพอติดก้นแก้ว ไข่ขาว ๑/๒ ฟอง น้ำตาล ๑/๒ ช้อนโต๊ะ เชอร์รี่เชื่อม ๑ ลูก.

ยอห์นคอลลินส์

ยิน ๑ แก้ว น้ำมะนาว ๑/๓ แก้ว โซดาพอติดก้นแก้ว น้ำตาล ๑/๒ ช้อน น้ำแข็งลอยหน้า ๑ ก้อน.

แมนฮัตตัน

อิตาเลียนเวอมุธ ๑/๓ แก้ว วิสกี้ ๒/๓ แก้ว แองกอสตูราบิตเตอร์ ๑ หยด เชอร์รี่เชื่อม ๑ ลูก.

มาตินี่ — ดราย

เฟรนช์เวอมุธ ๑/๓ แก้ว ยิน ๒/๔ แก้ว.

มาตินี่ — สวีท

อิตาเลียนเวอมุธ ๑/๓ แก้ว ยิน ๒/๓ แก้ว เชอร์รี่เชื่อม ๑ ลูก.

แพลนเตอร์ส

บาคาร์ดีรั้ม ๑/๓ แก้ว น้ำมะนาว ๑/๓ แก้ว น้ำส้ม ๑/๓ แก้ว.

ปอร์ตฟลิป

ปอร์ต ๒/๓ แก้ว ไข่แดง ๑ ลูก.

เชอร์รี่เซาร์

เชอร์รี่ ๑ แก้ว น้ำมะนาว ๑/๓ แก้ว โซดาพอติดก้นแก้ว น้ำตาล ๑/๒ ช้อนโต๊ะ เชอร์รี่เชื่อม ๑ ลูก.

ไซด์คาร์

บรั่นดี ๑/๒ แก้ว โคอินโตร (Cointerau) ๑/๔ แก้ว น้ำมะนาว ๑/๔ แก้ว.

วิสกี้เซาร์

วิสกี้ ๑ แก้ว น้ำมะนาว ๑/๓ แก้ว โซดาพอติดก้นแก้ว น้ำตาล ๑/๒ ช้อนโต๊ะ เชอร์รี่เชื่อม ๑ ลูก.

ไวท์เลดี้

ยิน ๑/๒ แก้ว โคอินโตร ๑/๔ แก้ว น้ำมะนาว ๑/๔ แก้ว.

วิธีผสม "คัป – แชมเปญ"

วิธีที่ ๑ ไม่ต้องใช้แชมเปญ

๑. เหล้าไวน์ (สัปากกิ้ง) ๒ ขวด
๒. เหล้าองุ่น ๑ ขวด
๓. เหล้าบรั่นดี ๑ แก้ว
๔. เหล้ามารัสกิน ๑ แก้ว
๕. โซดา ๒ ขวดใหญ่
๖. น้ำเชื่อม ๑ แก้ว
๗. น้ำสับปะรดคั้น (อย่าให้รสเปรี้ยวนัก) ใส่พอควร
๘. น้ำแข็ง ค่อยใส่กวนให้เย็น

การผสม ต้องชิมได้รสตามต้องการ ถ้าต้องการให้เหล้าฉุนหน่อย ให้เติม Gin ลงไป ถ้าเปรี้ยวมากเกินไป ให้เติมน้ำเชื่อม.

คำว่า "แก้ว" ของตำรับนี้ คือ แก้วบรั่นดี

วิธีที่ ๒ ต้องใช้แชมเปญ

๑. เหล้าแชมเปญ	๑ ขวด
๒. โซดา	๒ ขวด
๓. เหล้ามาเดร่า	๑ แก้ว
๔. เหล้าบรั่นดี	๑ แก้ว
๕. เหล้าคิวราโซ	๑ แก้ว
๖. เหล้ามาร์สกิน	๑ แก้ว
๗. น้ำสับปะรดคั้น	๑ แก้ว
๘. น้ำเชื่อมชนิดน้ำกุหลาบ	๑ แก้ว
๙. น้ำมะนาว	ใส่พอควร

เมื่อเวลาผสมต้องคอยชิมดู แล้วเติมน้ำมะนาวหรือน้ำเชื่อมตามแต่ต้องการให้อมเปรี้ยวหรืออมหวาน และเมื่อเวลาจะตักไปแจก ให้เอาส้มชนิดสฝานบาง ๆ ใส่ก้นแก้ว ๆ ละ ๑ ชิ้น จะช่วยให้สีงามและรสดีขึ้น.

คำว่า "แก้ว" ของตำรับนี้ คือ แก้วเชอร์รี่.

การเลี้ยงแบบบุ๊ฟเฟ่ต์

การเลี้ยงแบบบุ๊ฟเฟ่ต์ (Buffet) นี้ โดยมากจัดให้มีขึ้นภายหลังการเลี้ยงอาหารมื้อเย็นแก่ผู้มีเกียรติสำคัญ ต่อจากการเลี้ยงนี้ เจ้าบ้านได้เชิญแขกอื่นไปสมทบ ดังที่เรียกกันว่า Reception หรือสโมสรสันนิบาต ในโอกาสนี้จึงมีการเลี้ยงแบบบุ๊ฟเฟ่ต์ด้วย.

วิธีจัดการเลี้ยง คือ เตรียมอาหารทั้งคาวหวาน และเครื่องดื่ม ไว้พร้อมบนโต๊ะยาว ผู้รับเชิญต่างคนต่างเลือกตักบริโภคกันเอง.

อาหารที่ใช้ในการเลี้ยงบุ๊ฟเฟ่ต์ เป็นอาหารชนิดเบาที่บริโภคได้สะดวก แต่มีหลายอย่างต่างชนิด เครื่องดื่มก็เช่นเดียวกัน การจัดอาหารแบบบุ๊ฟเฟ่ต์นี้จะได้บรรยายโดยละเอียดในตอนที่ว่าด้วยการจัดงานลีลาศ.

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างข้อความสำหรับใช้เชิญแขกไปในงานสโมสรสันนิบาต.

นายและนางวราห์ วรวิทย์
มีความยินดีขอเชิญ
....
ไปร่วมสโมสรสันนิบาต ณ บ้านพักซอยร่วมใจ
ถนนกรุงเทพ ฯ – สมุทรปราการ อำเภอพระโขนง
เนื่องในโอกาสต้อนรับ มร. กรด สับปะแรง
ในวันเสาร์ ที่ ๘ กรกฎาคม ๒๔๙๓
แต่งราตรีสโมสร โปรดตอบ

ภาษาฝรั่งเศส

Monsieur et Madame X.

prient ....
d'assister a la reception qui aura lieu chez eux, le Samedi 8 Juillet 1950, a 20 heures, en l'honneur de Monsieur Z-

Habit *R.S.V.P.*

Mr. & Mrs. X.

request the honour of the company of

....

to Buffet Supper Dance

at 301, Ruam-Chay Rd.

in honour of Mr. ....

on Saturday 8 July, 1950

at 8 p.m.

Smoking R.S.V.P.

การตอบคำเชิญ

การเชิญด้วยวาจาก็ดี ด้วยการออกบัตรก็ดี ต้องทำไปเป็นการล่วงหน้าประมาณ ๑๐ ถึง ๑๕ วัน ผู้ถูกเชิญ ต้อง ตอบยืนยันหรือปฏิเสธภายใน ๔๘ ชั่วโมง เพื่อเจ้าบ้านจะได้มีเวลาเตรียมตัว

* *ตัวอย่างข้อความตอบรับ*

นายและนางแตงโม จิ้มน้ำตาล

ได้รับบัตรเชิญของนาย และ นางวราห์ วรวิทย์

ไปในงานต้อนรับแล้วด้วยความขอบใจ และ

มีความยินดีรับเชิญตามนั้น.

ภาษาฝรั่งเศส

Monsieur et Madame Y.

remercient Monsieur et Madame Varah Varavitya de leur aimable invitation, à laquelle ils auront l'honneur de se rendre.

ภาษาอังกฤษ

Mr. & Mrs. Y.

have the honeur to thank Mr. & Mrs. Varah Varavitya for their kind invitation to the 8th July 1950, which they accept with the greatest pleasure.

* *ตัวอย่างข้อความปฏิเสธ*

นายและนางแตงโม จิ้มน้ำตาล

ได้รับบัตรเชิญของนายและนางวราห์ วรวิทย์ ไปในงานต้อนรับแล้วด้วยความขอบใจ แต่เสียใจไม่สามารถจะรับเชิญ เนื่องด้วยติดกิจธุระจำเป็น.

ภาษาฝรั่งเศส

Monsieur et Madame Y.

remercient Monsieur et Madame Varah Varavitya de leur aimable invitation à laquelle ils auront le regret de ne Pouvoir se rendre en raison d'un engagement antérieur auquel il leur est impossible de se sonstraire.

ภาษาอังกฤษ

Mr. & Mrs. Y.

have the honour to thank Mr. & Mrs. Varah Varavitya for their kind invitation to the reception on Saturday the 8th July, 1950 which they regret their inability to accept due to previous sngagement.

ข้อความตามตัวอย่างนี้ ควรเรียงลำดับพิมพ์ไว้ให้งามตามส่วน บัตรควรหาขนาดพอเหมาะ. ถ้าจะเขียน ควรเขียนด้วยลายมือหวัดแกมบรรจง.

การเลี้ยงน้ำชา

ดังได้กล่าวมาในเบื้องต้นแล้ว การเลี้ยงน้ำชาเวลาบ่าย ตกเวลาราว ๑๖ น. ถึง ๑๗ น. การออกบัตรเชิญ มีข้อความคล้ายคลึงกับการเชิญเลี้ยงค้อกเทล.

ของใช้ในการเลี้ยง

๑. ที่ปักดอกไม้ และจัดดอกไม้ให้เรียบร้อย.

๒. โต๊ะเก้าอี้ (ให้พอจำนวนผู้รับเชิญ).

๓. ผ้าปูโต๊ะ.

๔. แพรสีสำหรับแต่งโต๊ะ.

๕. ถ้วยชา จานรอง ช้อน ต้องมีครบจำนวนผู้นั่งโต๊ะ.

๖. จานหวาน ครบจำนวนผู้นั่งโต๊ะ.

๗. ซ่อมหวาน ครบจำนวนผู้นั่งโต๊ะ.

๘. จานใหญ่สำหรับใส่ขนม จะเป็นจานเปลหรือจานกลม แล้วแต่จะเหมาะ

๙. ผ้าเช็ดมือ ครบจำนวนผู้นั่งโต๊ะ (ถ้าเลี้ยงคนจำนวนมาก ๆ ผ้าเช็ดมือไม่พอ โต๊ะคนชั้นกลางจะใช้กระดาษเช็ดมือก็ได้).

๑๐. ถ้วยแก้วน้ำเย็นครบจำนวนผู้นั่งโต๊ะ การเลี้ยงน้ำชาโต๊ะไทย ๆ เรา เมื่อดื่มน้ำชาแล้วมักจะดื่มโซดา เพราะฉะนั้นเพื่อให้เป็นที่ถูกใจของผู้นั่งโต๊ะ จะมีถ้วยแก้วรินน้ำโซดาให้ก็ควร และเขาเคยทำกัน แต่การเลี้ยงน้ำชาอย่างแบบฝรั่ง ไม่ต้องตั้งถ้วยแก้ว.

๑๑. ที่น้ำชา ต้องจัดเตรียมไว้ให้เหมาะกับโต๊ะและจำนวนผู้นั่งโต๊ะ ไม่ใช่ที่ละคน เช่นผู้นั่งโต๊ะ ๔—๕ คน เตรียมน้ำชา ๑ ที่ก็พอแล้ว ถ้าผู้นั่งโต๊ะมีตั้ง ๘—๑๒ คน ก็ควรเตรียมไว้ ๒ ที่ เพื่อผู้รับเชิญจะหยิบได้ทั่วถึงกัน แต่ทุกวันนี้มักจะทำกันอย่างสะเพร่าเอาสะดวกเข้าว่า คือ ให้ภัตตาคารจัดมาเป็นที่ ๆ แจกจ่ายแก่ผู้รับเชิญ และบ่อยครั้ง ข้าพเจ้าเคยสังเกตเห็นว่ามักจะมีกล้วยหอมหรือส้มเขียวหวานด้วย การดื่มน้ำชากับกล้วยหอมหรือส้มเขียวหวานจะเป็นแบบฝรั่งบางเสาธงหรืออย่างไรข้าพเจ้าไม่ทราบ เพราะตามระเบียบ, ของหวานที่ใช้บริโภคกับน้ำชามีแต่ แซนด์วิช, เค้ก, ขนมผิงกรอบต่าง ๆ เท่านั้น ถ้าจะมีผลไม้สดแถมพกก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ไม่อยู่ในกระบวนน้ำชา.

ที่น้ำชาเป็นชุดมีถาดรอง มีที่ใส่น้ำตาลปอนด์ ๑, คีมสำหรับคีบก้อนน้ำตาล ๑, หม้อสำหรับใส่นม ๑ (นมตามธรรมดาเขาใช้นมสด). หม้อใบสูงสำหรับใส่น้ำชา หม้ออีกใบหนึ่งรูปร่างป้อม ๆ ถัดจากใบสูงมาสำหรับใส่น้ำสุก เพื่อจะได้เติมเมื่อเวลาชาแก่เกินไป แต่โดยมากที่ทำกันมามักใส่น้ำชาทั้ง ๒ หม้อ ชาที่ชงใช้ชาซีลอน.

๑๒. แซนด์วิชและขนมต่าง ๆ จัดใส่จานเปลไว้ให้เรียบร้อย ถ้าเป็นขนมเหลวต้องวางช้อนหวานไปข้างจานเปลด้วย ขนมบางอย่างที่เป็นรูปต่าง ๆ เพื่อความสวยงาม ไม่ควรตัด, จะเสียความงามไป ให้วางมีดกับซ่อมไว้ในจานขนมนั้น เพื่อให้ผู้ต้องการตัดแบ่งบริโภคเอง.

๑๓. บุหรี่ จัดใส่กระเช้าหรือพานไว้ให้เรียบร้อย.

ระเบียบการจัดโต๊ะน้ำชา

๑. ปูโต๊ะและจัดเก้าอี้ให้เรียบร้อย.

๒. ตั้งที่ปักดอกไม้กลางโต๊ะ.

๓. ใช้แพรสีแต่งโต๊ะ คือจัดให้เป็นเฟื่อง แล้วแต่จะเห็นว่าเหมาะสมและสวยงาม (ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยนิยมใช้กัน).

๔. แซนด์วิชและขนมหวานต่าง ๆ จะจัดสิ่งละกี่จานประมาณดูให้พอสมควร ต้องให้สะดวกแก่ผู้นั่งโต๊ะหยิบได้ทั่วถึงกันเป็นใหญ่ ขวดผลไม้แช่อิ่มควรรองด้วยจานเล็ก และวางช้อนไว้ในจานเล็กด้วย เพื่อผู้นั่งโต๊ะจะตักได้สะดวก. ในจานแซนด์วิชควรวางซ่อม ๑ คัน จานขนมเหล่านี้วางเป็นหมู่กลางโต๊ะ หมู่หนึ่งสิ่งละจาน ถ้าผู้นั่งโต๊ะตั้งแต่ ๘ ถึง ๑๒ คน ควรจัดเป็น ๒ หมู่ เพื่อผู้บริโภคจะหยิบได้ทั่วถึง.

๕. วางจานหวานบนโต๊ะตรงเก้าอี้ที่จะนั่งคนละจาน ให้ขอบจานเสมอขอบโต๊ะ อย่ายื่นจากขอบโต๊ะหรือลึกเกินขอบโต๊ะเข้าไป

๖. วางซ่อมหวานข้างจานทางซ้ายมือของผู้นั่ง ด้ามซ่อมให้เสมอขอบโต๊ะ และให้ซ่อมห่างจากขอบจานเล็กน้อย ระวังอย่าให้ห่างมาก และอย่าให้ซ่อมเข้าไปอยู่ซอกจาน.

๗. วางผ้าเช็ดมือที่พับเรียบร้อยแล้วบนจาน.

๘. ถ้วยน้ำชา จานรอง ช้อนกาแฟวางข้างจานหวาน ข้างขวามือของผู้นั่ง ถ้วยตั้งหงายบนจานรอง ให้หูถ้วยอยู่ทางขอบโต๊ะ ช้อนกาแฟหงายไว้ ในจานข้างขวาของถ้วย จานรองถ้วยวางห่างจากจานหวานประมาณ ๑ ซม. และให้จานรองลึกจากขอบโต๊ะประมาณ ๔ ซม.

๙. ให้วางถ้วยแก้วต่อถ้วยน้ำชาไปทางขวามือของผู้นั่ง ตั้งให้ลึก ๆ หน่อย ให้ถ้วยแก้วห่างจากขอบโต๊ะประมาณ ๘ — ๑๐ ซม.

การตั้งน้ำชา

การเลี้ยงน้ำชาตามแบบ เขาไม่ใช้เทียบ แต่ยกที่ชาตั้งกลางโต๊ะก่อนแขกมาถึง เช่นเดียวกับการตั้งขนม แต่ต้องจัดคนประจำโต๊ะไว้คอยระวังสิ่งใดบกพร่อง จะได้ถอนไปแต่งเสียให้เรียบร้อย แล้วนำมาตั้งตามที่ วิธีนี้นับเป็นการสะดวกและนิยมทำกันมาก.

การเทียบน้ำชา

ในบางคราว การเลี้ยงน้ำชาใช้เทียบให้ก็มี ทั้งนี้ก็เพื่อให้เป็นการสะดวกแก่ผู้รับบริโภค การเทียบนั้น ถ้าเป็นโต๊ะคนชั้นกลางแล้วไม่จำเป็น เว้นแต่เป็นโต๊ะเจ้านาย หรือผู้มีบรรดาศักดิ์สูง เพื่อเป็นการสะดวกยิ่งขึ้นหรือเป็นกรณีพิเศษในบางครั้ง.

เมื่อผู้รับเชิญเข้านั่งโต๊ะแล้ว ถ้าจะใช้วิธีเทียบ ให้ยกน้ำชาที่ใหญ่ ๆ เข้าเทียบ แต่ถ้าทางที่จะเข้าเทียบคับแคบ ควรหาถาดย่อม ๆ ๒ ถาด ใส่ที่น้ำชาถาดหนึ่ง ใส่หม้อน้ำตาล หม้อนมสดถาดหนึ่ง คนถือถาดหม้อน้ำตาลหม้อนมสดเข้าเทียบก่อน แล้วคนที่ถือถาดน้ำชาจึงตามเข้าไป.

— วิธีเทียบนั้น ใช้มือซ้ายประคองก้นถาด มือขวาไขว้หลังเพื่อจะได้ไม่เกะกะ แต่ถ้าหนักมากหรือเกรงของจะตกจะใช้มือขวาช่วยประคองบ้างก็ได้ ให้เข้าเทียบทางซ้ายมือของผู้นั่ง ย่อตัวเข้าไปข้างหน้าเล็กน้อย ดูอย่าให้ขอบถาดใกล้กับขอบจานรองถ้วยน้ำชานัก เพราะผู้นั่งจะรินไม่ถนัด.

เวลาเทียบ ห้ามไม่ให้หายใจรดผู้นั่งโต๊ะ แต่ต้องคอยดูเมื่อผู้นั่งตักน้ำตาลและรินน้ำนมน้ำชาเสร็จแล้ว ให้ถอนมาเทียบคนอื่น ๆ ต่อไป.

— เมื่อเทียบทั่วทุกคนแล้ว ต้องคอยระวัง ถ้าเห็นน้ำชาของผู้ใดพร่องมาก ให้นำไปเทียบให้อีก

— การเทียบ ควรเทียบให้แขกผู้หญิงที่มีอาวุโสก่อน ถ้าไม่มีแขกผู้หญิง ให้แขกผู้ชายที่มีอาวุโสก่อน แล้วเรียง ๆ ไปตามลำดับทางขวาที่นั่ง ไม่ต้องเว้นและไม่ต้องข้าม.

— ถ้าผู้นั่งโต๊ะมากกว่า ๘ คน ขึ้นไป ควรจัดเป็น ๒ สาย แบ่งปันหน้าที่กันเสียให้เรียบร้อย ว่าสายที่ ๑ และสายที่ ๒ จะเทียบแต่ไหนถึงไหน.

— ข้อที่จะทราบว่า ผู้นั่งโต๊ะได้บริโภคเสร็จแล้วดังนี้ :—

(๑) วางช่อมหงายไว้กลางจาน และ

(๒) เช็ดปากเรียบร้อยแล้วลดมือจากโต๊ะ นั่งตัวตรง.

หน้าที่ผู้รับเลี้ยงน้ำชาเมื่อแขกบริโภคเสร็จ

เมื่อผู้นั่งโต๊ะบริโภคเสร็จแล้ว ไม่ต้องถอนถ้วยจากโต๊ะ ให้ยกพานบุหรี่มาเทียบให้ทีละคน และเข้าเทียบทางซ้าย เมื่อเทียบให้ทั่วทุกคนแล้ว ยกพานตั้งกลางโต๊ะ

วิธีเลี้ยงน้ำชาสำหรับคนจำนวนมาก

ถ้าไม่มีโต๊ะพอ หรือที่สำหรับเลี้ยงคับแคบ ต้องใช้วิธีให้สะดวกคือ ผู้เลี้ยงต้องชงน้ำชาใส่นมน้ำตาลให้เสร็จ วางแซนด์วิชและขนมต่าง ๆ กับช้อนไว้ข้างจานน้ำชา ถ้ามีกระดาษเช็ดมือก็วางไปในจานรองถ้วยน้ำชาด้วย และเอาถ้วยน้ำชาทับเสีย ใส่ถาดยกไปแจกคนละที่ เมื่อบริโภคน้ำชาแล้ว ให้จัดถ้วยใส่น้ำโซดาหรือน้ำเย็นหลาย ๆ ใบใส่ถาดไปแจกทั่วไปทุกคน.

การจัดโต๊ะอาหารและที่นั่ง

การจัดโต๊ะอาหารมื้อค่ำเป็นเรื่องใหญ่โตโกลาหลมาก มีข้อความพิศดารดังจะบรรยายโดยลำดับต่อไป :—

ข้อควรคำนึงทั่วไป

ข้อสำคัญในการจัดโต๊ะและที่นั่ง จะต้องให้ความสะดวกแก่รูปห้อง ตลอดถึงจำนวนคนที่นั่งบริโภค.

ถ้าในงานเลี้ยงใหญ่ มีผู้มาบริโภคเป็นจำนวนมาก อาจจัดโต๊ะเป็นรูปเกือกม้าหรือโต๊ะยาว โต๊ะกลม ก็ได้

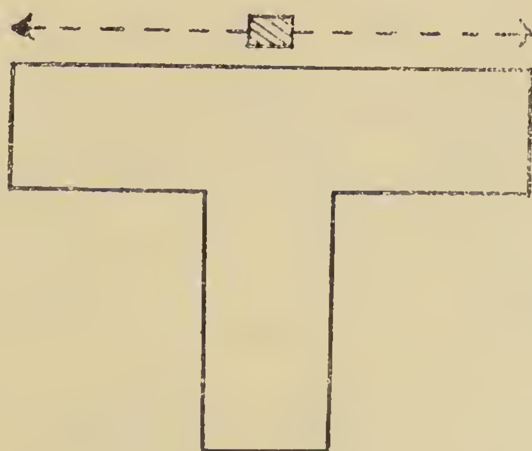
การจัดที่นั่งร่วมโต๊ะอาหารนั้น ต้องอาศัยดุลยพินิจและความระมัดระวังเป็นส่วนใหญ่ หลักสำคัญคือถือวัยอาวุโสเป็นเกณฑ์ แต่ผู้มีวัยอาวุโสอาจมีตำแหน่งต่ำกว่าผู้ที่ได้รับเชิญคนอื่นก็ได้ และถ้าการเลี้ยงนั้นเป็นการเลี้ยงเพื่อเกียรติยศแก่ผู้ที่มีตำแหน่งสูงแล้ว ต้องจัดให้ผู้มีตำแหน่งสูงนั่งเบื้องขวาของภริยาเจ้าบ้าน

ผู้ที่ทำหน้าที่แทนภริยาเจ้าบ้าน อาจเป็นบุตรีคนใหญ่ หรือหญิงที่เป็นญาติ หรือเทียบได้กับญาติก็ได้.

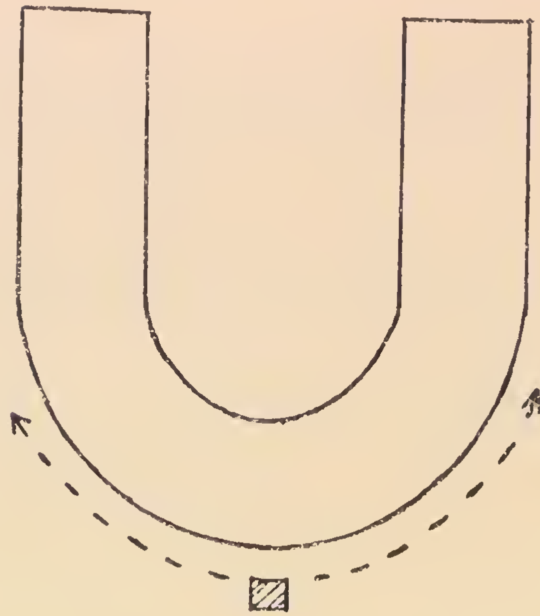
ถ้ามีการเลี้ยงระหว่างผู้ชายด้วยกัน ก็อาจจัดให้แขกผู้มีเกียรติที่สุด ณ ที่นั้น นั่งตรงกันข้ามกับเจ้าบ้านก็ได้.

การจัดรูปโต๊ะอาหาร

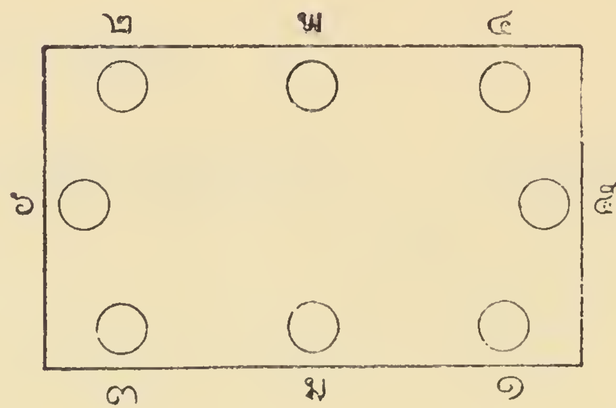
ถ้าจัดโต๊ะอาหารเป็นรูปตัว T เจ้าบ้านต้องนั่งตรงกลางสุด แล้วขยายออกมาทั้งสองข้างเป็นลำดับไปจนถึงปลายตัวอักษร.

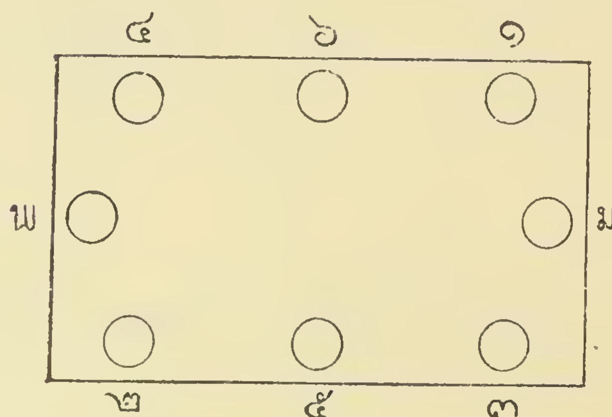
ถ้าจัดเป็นรูปตัว U เจ้าบ้านต้องนั่งตรงกลางเช่นเดียวกัน.

ถ้าจัดโต๊ะยาว ซึ่งเป็นการเลี้ยงกันทั่ว ๆ ไปนั้น อาจวางลำดับต่อไปนี้ โดยพ่อบ้าน (พ) และแม่บ้าน (ม) นั่งกลางโต๊ะ.

หรือถ้าพ่อบ้าน, แม่บ้านนั่งหัวโต๊ะ และปลายโต๊ะ และแขกที่มีอาวุโสน้อยที่สุดก็นั่งกลางโต๊ะ

แผนผังโต๊ะอาหาร

เพื่อความสะดวกแก่ผู้รับเชิญจะดูที่นั่งก่อนเข้าห้องอาหาร เจ้าบ้านย่อมทำแผนผังวางไว้ในห้องพักคอย (antichambre) เพื่อให้ผู้รับเชิญที่มาถึงตรวจที่นั่งของเขา.

ถ้าเป็นการเลี้ยงโดยมีแขกไม่กี่คน หรือเลี้ยงฉันกันเอง ก็ไม่จำเป็นต้องมีแผนผังโต๊ะวาง เพราะภริยาเจ้าบ้านพอจะกะที่นั่งไว้ในใจ และเชื้อเชิญให้แขกเข้านั่งได้โดยสะดวก.

การเตรียมของใช้ในการเลี้ยง

๑. โต๊ะ (ขนาดให้พอเหมาะกับจำนวนที่นั่ง)

๒. เก้าอี้ มีจำนวนเท่ากับผู้นั่งโต๊ะ.

๓. ผ้านวมสำหรับรองปูโต๊ะ (เพื่อมิให้เกิดเสียงดังเมื่อคนรับใช้วางจาน หรือเครื่องใช้สำหรับโต๊ะลง).

๔. ผ้าปูโต๊ะ พยายามปูทับลงบนผ้านวมให้เรียบร้อย ถ้าผ้าปูโต๊ะนั้นมีตราหรือเครื่องหมายอยู่กลางผืน ต้องให้ตราหรือเครื่องหมายหันไปทางขวางของโต๊ะ และอยู่กลางโต๊ะพอดี.

๕. แพรสีสำหรับแต่งโต๊ะ (สมัยนี้ไม่ค่อยนิยมกัน) บางทีมี Chemin de table คือ ลูกไม้ปักอย่างวิจิตร ปูไว้เพื่อเป็นเครื่องประดับ.

๖. ที่ปักดอกไม้.

๗. จานข้าว ต้องวางให้ตรงกับเก้าอี้ซึ่งจัดไว้ตามจำนวนที่จะร่วมโต๊ะ และวางผ้าจากศูนย์กลางโต๊ะข้างหนึ่ง ไปหาศูนย์กลางโต๊ะอีกข้างหนึ่ง จำนวนให้พอกับผู้นั่งโต๊ะ

— ขอบจานที่วาง ต้องอยู่ห่างจากขอบโต๊ะประมาณ ๒ — ๓ ซม ถ้าจานมีตราหรือเครื่องหมาย ให้ท่อนบน (หัว) ตราเครื่องหมายหันเข้ากลางโต๊ะ.

ข้างขวาของจาน *มีดเนื้อ* ถ้ามีเนื้อ ๒ อย่างหรือมากอย่าง วางมีด ๒ เล่มหรือมากเล่ม; ถัดจากมีดเนื้อออกไปข้างขวาเป็น *มีดปลา;* ถัดจากมีดปลาออกไปเป็น *ช้อนซุบ.* ส่วนทางข้างซ้าย *ซ่อมคาว สำหรับอาหารผัก;* ถัดออกไปทางซ้าย *ซ่อมคาว สำหรับอาหารเนื้อ* ถ้ามีเนื้อ ๒ อย่างหรือมากอย่าง ซ่อม ๒ คันหรือมากคัน; ถัดออกไปข้างซ้าย *ซ่อมปลา.*

เจ้าบ้านจะพยายามหาของทวาย (primeurs) มีแตงหรือหอยนางรม เป็นต้น ให้บริโภคก่อนซุบ ถ้าเช่นนี้, ต้องวางซ่อมสำหรับจิ้มแตงหรือหอยนางรมไว้ข้างขวาช้อนซุบ.

— จานซุบ คือ จานใหญ่ก้นลึก มีจำนวนเท่ากับผู้นั่งโต๊ะ.

— จานขนมปัง วางไว้ข้างซ้ายจานอาหารเหนือซ่อมต่าง ๆ เล็กน้อย จานขนมปังใช้สำหรับเป็นที่แบ่งเนยสดซึ่งผู้บริโภคแบ่งออกมาจากที่ใส่เนยโดยตรง.

— จานสลัด เป็นรูปพระจันทร์ครึ่งซีก วางไว้เหนือจานอาหารเหนือซ่อมต่าง ๆ สำหรับไว้ใช้ใส่สลัด บริโภคกับเนื้ออบหรือไก่อบ ฯ ล ฯ.

การวางจานขนมปังและจานสลัดนั้น สืบเนื่องมาจากประเพณีอังกฤษ; ประเพณีฝรั่งเศสไม่ใช้จานทั้ง ๒ อย่างนี้ ขนมปังใช้วางกับผ้าปูโต๊ะโดยตรง และเมื่อต้องการเนยสดก็ตักแบ่งจากที่ใส่เนยแล้วปาดไว้บนหัวจานอาหารโดยตรง ส่วนสลัด, ตักใส่ในจานบริโภคทีเดียว.

เมื่อมีจานขนมปังวางอยู่บนโต๊ะ ก็ต้องมีมีดสำหรับใช้ปาดเนยด้วย *มีดปาดเนยนี้* จะวางไว้บนจานขนมปังก็ได้ หรือวางไว้บนโต๊ะเหนือจานขนมปังก็ได้ มีดปาดเนยมีลักษณะคล้ายมีดปลาแต่กระทัดรัดกว่ากัน.

จานหวาน คนรับใช้จะได้นำไปตั้งโต๊ะ เมื่อถึงเวลาบริโภคของหวาน.

ในการบริโภคของหวาน จะต้องมีซ่อมหวานช้อนหวานและมีดด้วย ของใช้เหล่านี้คนรับใช้จะได้จัดไว้บนจานหวานและนำไปตั้งโต๊ะคราวเดียวกัน ลักษณะซ่อมช้อนและมีดบริโภคของหวานนั้นแตกต่างกับของคาว รูปกะทัดรัดและมีลวดลาย. สมัยนี้, ถ้าของหวานเป็นไอสครีม ต้องมีจานแก้วหรือถ้วยแชมเปญวางไว้บนจานหวานด้วย ส่วนซ่อมและมีดหวานเป็นอันว่าไม่ต้องนำไปตั้งโต๊ะดังบรรยายมา เว้นแต่ช้อนไอสครีมเท่านั้น.

จานผลไม้ คนรับใช้จะนำไปตั้งโต๊ะเมื่อถึงเวลาเทียบพานผลไม้ โดยมีชามน้ำล้างมือวางอยู่บนจานนั้น ใต้ชามล้างมือมีผ้าลูกไม้รูปกลมเล็กรอง ในชามล้างมือมีน้ำสะอาดจะลอยดอกไม้ชนิดส่งกลิ่นหอมไว้ด้วยก็ได้ *(ให้ระวังจงมาก อย่าเข้าใจเอาว่าเป็นน้ำสำหรับดื่มล้างคอ เพราะผู้เรียบเรียงได้เคยเห็นมากับตาตนเองว่า มีผู้ใหญ่บางท่านได้ยกชามน้ำล้างมือขึ้นดื่มอย่างหน้าตาเฉยทีเดียว).*

ในการบริโภคผลไม้ ต้องมีซ่อมและมีดโดยเฉพาะ ข้างชามล้างมือวางซ่อมสำหรับผลไม้หงายไว้ ๑ เล่ม อีกข้างหนึ่งวางมีดสำหรับผลไม้หันคมเข้าหาชามล้างมือ ของเหล่านี้คนรับใช้จะได้จัดไว้บนจานผลไม้แล้วนำไปตั้งโต๊ะพร้อมกัน เวลาที่จะนำไปตั้งให้ยกทั้งที่และ

ตั้งให้ตรงหน้าผู้บริโภค เวลาตั้งควรสังเกตว่าซ่อมต้องอยู่ทางซ้ายมือของผู้นั่งโต๊ะ ลักษณะซ่อมและมีดนี้กะทัดรัด โดยมากทำด้วยเงินหรือกะไหล่ทอง.

— ถ้าเลี้ยงกับข้าวไทยด้วย ต้องมีจานก้นลึกเช่นเดียวกับจานซุบให้พอจำนวนกับผู้นั่งโต๊ะอีกคนละจาน เพื่อสำหรับบริโภคข้าว.

เมื่อมีกับข้าวไทยเข้าไปร่วมด้วยแล้วมักจะเพิ่มภาระให้อีก ต้องมีจานแบ่งเพิ่มขึ้น จานแบ่งนั้นจะใช้ชนิดเดียวกันกับจานหวานก็ได้ จานแบ่งอย่างดีมีช่องใส่แกงเสร็จ.

ถ้ามีแกงจืด แกงเผ็ด ต้องมีถ้วยแบ่งและช้อนกระเบื้องพร้อมให้คนละ ๒ ถ้วย สำหรับแกงจืด ๑ ถ้วย แกงเผ็ด ๑ ถ้วย.

๘. ซ่อม ช้อน มีด คาว—หวาน จัดเตรียมไว้ให้พอจำนวน.

๙. ชามเปล จานเปล เช่นเดียวกัน.

๑๐. เครื่องพวง (Huilier Cruetstand) แบบฝรั่งเศสไม่ใช้ตั้งโต๊ะ เพราะถือว่าพ่อครัวของเขาฝีมือดี ปรุงรสอาหารได้กลมกล่อมอยู่แล้ว ไม่ต้องเติมอะไรอีก แบบอังกฤษใช้ตั้งกลางโต๊ะ.

๑๑. ที่ใส่เกลือ ตั้งระหว่างผู้ร่วมโต๊ะ จะใช้กี่ที่ กะดูให้ผู้บริโภคหยิบได้สะดวก การทำเกลือให้ขึ้นดอกงาม ใส่เกลือป่นให้เต็มถ้วย กดให้แน่น, เกลี่ยให้เสมอกัน แล้วจึงเอาก้นถ้วยเกลืออีกใบหนึ่งซึ่งเป็นเฟืองกดลงบนเกลือให้แน่น เกลือจะขึ้นเป็นลายเฟืองงามดี ต้องมีช้อนเกลือประจำถ้วยเกลือหรือที่ใส่เกลือทุก ๆ ที่.

๑๒. ที่ใส่เนย มีจานรองและโถหรือถ้วยแก้วสำหรับใส่เนย กับมีฝาพร้อม เนยที่ใส่ใช้เนยอ่อนอย่างดี และควรเอามีดโต๊ะละเลงหน้าให้เรียบเสมอ แล้วนำไปตั้งไว้ในตู้เย็นเพื่อให้เนยแข็ง แล้วจึงใช้ปลายมีดจรดขอบถ้วยแก้วเอียงคมลงที่เนยเบา ๆ โคนมีดให้อยู่เพียงศูนย์กลางของถ้วย แล้วค่อยขยับถ้วยเนยครั้งละนิด ๆ คมมีดที่กดไว้จะทำให้เนยนูนขึ้นเป็นสันเล็ก ๆ เมื่อบรรจบครบรอบแล้วจะเป็นดอกเฟืองงามดี วางมีดโต๊ะไว้ข้างถ้วยเนย ๑ เล่ม ที่ใส่เนยจะจัดมากน้อยเท่าใด แล้วแต่ความสะดวกของผู้นั่งโต๊ะจะใช้บริโภคได้ทั่วถึงกัน ที่ใส่เนยนี้ โต๊ะใหญ่เขาไม่ตั้ง ตั้งแต่โต๊ะที่เลี้ยงกันเองธรรมดา.

๑๓. ผ้าเช็ดปาก.

๑๔. ถ้วยแก้ว ถ้วยแก้วโซดาต้องมีจำนวนครบผู้ที่นั่งโต๊ะคนละหนึ่งถ้วย ถ้ามีการเลี้ยงวิสกี้ที่ในห้องรับแขก ก็ต้องเตรียมถ้วยแก้วโซดาเพิ่มขึ้นอีก ๑ เท่า.

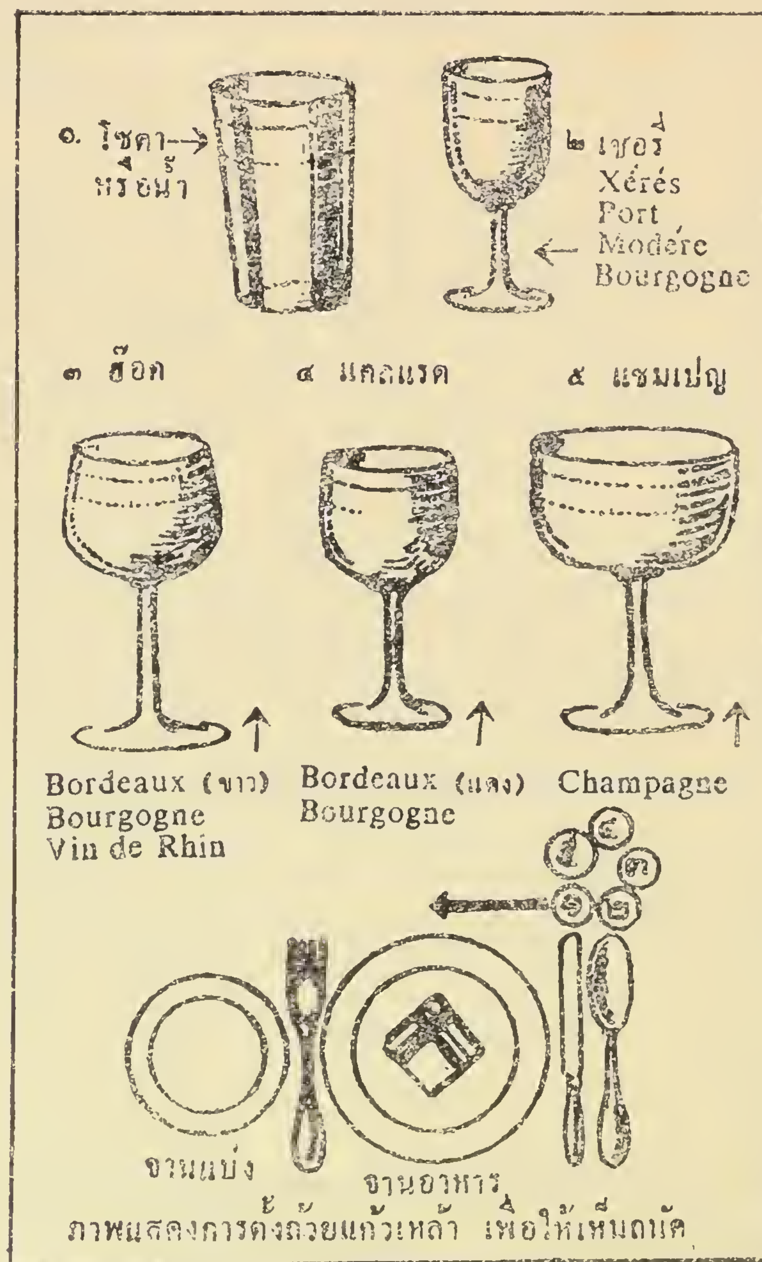
๑๕. ถ้วยแก้วเหล้า ต้องมีให้ครบชุดและจำนวนผู้ที่นั่งโต๊ะ.

๑๖. ขนมปัง ต้องใช้ขนมปังอย่างดีมีลักษณะอ่อนนุ่ม แต่ถ้าไม่มีก็ต้องใช้ขนมปังปอนด์หั่นชิ้นบาง ๆ ตัดริมที่แข็งออกเสีย.

๑๗. เขียนนามผู้ที่เชิญนั่งโต๊ะในกระดาษแข็งสีขาวขนาดเดียวกับบัตรไว้ทุก ๆ คน เพื่อที่จะได้วางไว้ที่โต๊ะอาหาร

๑๘. เขียนแผนผังโต๊ะอาหารและรายนามผู้นั่งโต๊ะ เพื่อนำไปตั้งไว้ที่ห้องพักคอย เมื่อผู้รับเชิญเห็นแผนผังก็จะได้รู้ที่นั่งของตน ไม่ต้องเที่ยวหาให้ลำบาก.

๑๙. เขียนหรือพิมพ์บัญชีรายชื่ออาหาร (Menu) สำหรับตั้งโต๊ะ.

ภาพแสดงการตั้งถ้วยแก้วเหล้า เพื่อให้เห็นถนัด

การจัดวางถ้วยแก้ว

(๑) ถ้วยแก้วน้ำเย็นหรือโซดา ตั้งไว้ตรงศูนย์กลางจานอาหาร แก้วนี้ใช้เป็นที่วางบัตรชื่อของผู้ที่จะนั่งตรงนั้นด้วย (ต้องระวังจัดวางให้ตรงที่กันกับแผนผังโต๊ะ บัตรชื่อขนาดเท่านามบัตร).

(๒) แก้วสำหรับใส่เหล้าเชอร์รี่, เซแรส, บอร์ต, มะเดร่า หรือเบอร์กันดีขาวอย่างดี.

(๓) แก้วสำหรับเหล้าองุ่นบอร์โด (ขาว); เบอร์กันดี, ฮ้อค หรือ Vin de Rhin

(๔) แก้วสำหรับเหล้าองุ่นบอร์โด (แดง); แคลแรตหรือเบอร์กันดี.

(๕) แก้วสำหรับแชมเปญ.

แท้จริง, การตั้งแก้วบนโต๊ะอาหารนี้ ตั้งกันหลายแบบหลายอาจารย์ แต่ความประสงค์อันยิ่งใหญ่ก็เพื่อให้เป็นการสะดวกแก่ผู้บริโภคและผู้เลี้ยงเป็นประมาณ เพราะฉะนั้นเพื่อตัดปัญหาข้อทุ่มเถียงว่าแบบใดผิด แบบใดถูก ขอรวบรวมแบบที่เขานิยมจัดกันมาเสนอไว้ดังต่อไปนี้ :—

แบบที่ ๑ ตั้งเรียงเป็นรูปดาวหาง คือต่อปลายมีดขึ้นไปให้ตั้งถ้วยเชอร์รี่ ถัดจากถ้วยเชอร์รี่ขึ้นไปตั้งถ้วยฮ้อค ถัดจากถ้วยฮ้อคขึ้นไปตั้งถ้วยแคลแรต ต่อจากถ้วยแคลแรตตั้งถ้วยแชมเปญ การตั้งให้เรียงเฉียงขึ้นไปทางซ้ายมือของผู้นั่งโต๊ะประมาณ ๔๕ องศา ไม่ใช่ตั้งตรง ๆ ขึ้นไป ส่วนถ้วยแก้วน้ำเย็นหรือโซดาตั้งให้เข้าคู่กับถ้วยเชอร์รี่มาทางขวามือของผู้นั่งโต๊ะ ถ้วยแก้วตั้งห่างกันเล็กน้อยเพียงแต่อย่าให้ชิดกันเท่านั้น.

แบบที่ ๒ ตั้งเรียงเป็นรูปวงกลม คือถัดหัวมีดขึ้นไปตั้งแก้วโซดา ต่อจากแก้วโซดามาทางขวามือของผู้นั่งโต๊ะ ตั้งถ้วยเชอร์รี่ ต่อจากถ้วยเชอร์รี่ตั้งถ้วยฮ้อค ต่อจากถ้วยฮ้อคตั้งถ้วยแคลแรต ต่อจากถ้วยแคลแรตตั้งถ้วยแชมเปญให้โค้งเรียงเป็นวงกลม (ตามแบบภาพประกอบคำบรรยายข้างต้น) มีระยะห่างกันเล็กน้อย เพียงแต่อย่าให้ชิดกันเท่านั้น.

แบบที่ ๓ ต่อจากปลายมีดขึ้นไปตั้งถ้วยโซดา ถัดจากถ้วยโซดาขึ้นไปตั้งถ้วยแชมเปญ ต่อจากถ้วยโซดามาทางขวามือของผู้นั่งโต๊ะตั้งถ้วยเชอร์รี่ ต่อจากถ้วยเชอร์รี่ตรงขึ้นไปตั้งถ้วย

ฮ็อค ต่อจากถ้วยฮ็อคตรงขึ้นไปตั้งถ้วยแคล์แรต รวมเป็น ๒ แถวตรง ๆ ขึ้นไป ระยะถ้วยห่างกันเล็กน้อย เพียงแต่อย่าให้ชิดกันเท่านั้น.

ถ้วยเชอร์รี่นั้นสีขาว สูงกว่าแก้วเหล้าอื่น ๆ.

ถ้วยฮ็อค มักใช้ถ้วยสีเขียว.

ถ้วยแคล์แรต ตามปกติสีแดง แต่ถ้าเป็นถ้วยแก้วขาวก็มีทรงต่ำกว่าถ้วยเชอร์รี่

ถ้วยแชมเปญใหญ่กว่าถ้วยอื่น ๆ สีขาว.

ถ้วยโซดา สีขาว และ

ถ้วยทุกใบให้วางหงาย

การเทียบเหล้าให้ถูกชนิดกับอาหาร

ควรจะทราบไว้ด้วยว่า เหล้าองุ่นขาวและแดง แบ่งออกเป็นเหล้าของมณฑล Bourgogne : Burgundy ประเทศฝรั่งเศส และของมณฑล Gironde (Bordeaux) ประเทศฝรั่งเศส. เหล้า Bourgogne เป็นเหล้าที่มีรส Sec : Dry หมายความว่าไม่มีหวานปนเลย หรือจะมีบ้างก็เพียงเล็กน้อย ส่วนเหล้า Gironde เรียกว่า Bordeaux นั้นมีรสหวานอ่อน เหล้าของสองมณฑลนี้มีหลายอย่าง ต่างชนิด และมี Cru (ผลของการหมัก) ต่าง ๆ กันด้วย.

เหล้าองุ่นขาวก็ดี แดงก็ดี ที่จะเทียบนั้น ต้องพยายามเลือกชนิดที่ได้รับการหมักแต่เพียงเล็กน้อยก่อน แล้วจึงเทียบชนิดที่ได้รับการหมักมาแล้วเป็นเวลานานปี ท่านจะทราบว่าเหล้าที่ได้รับการหมักมาแล้วเป็นเวลาเล็กน้อย หรือเป็นเวลานานปีได้ด้วยความชำนาญในการลิ้มรสและบัญชีเหล้าของห้างร้านที่แสดงไว้.

(๑) Sherry (อังกฤษ), Xérés (สเปน), Port, และ Madére : Madeira (โปรตุเกส) หรือ Bourgogne : Burgundy (ฝรั่งเศส) เทียบกับซุป.

(๒) เหล้าขาว Bourgogne ชนิดต่าง ๆ เทียบกับพวก Entrée คือ ปลา ฯลฯ หรือจะใช้ Bourgogne : Burgundy หรือ Vin de Rhin : Rhine Wine ก็สุดแต่ความนิยม

(๓) เหล้าแดง Bourgogne ชนิดต่าง ๆ กับพวก Relevée.

(๔) เหล้าแดง Bordeaux ชนิดต่าง ๆ กับพวก Rotie.

(๕) เหล้า Champagne ชนิดต่าง ๆ กับพวกของหวาน, ผลไม้

(๖) เหล้า Liqueurs ชนิดต่าง ๆ กับกาแฟ.

(๗) เหล้า Liqueurs—Soda หรือ Brandy ฯลฯ ภายหลังกาแฟประมาณพักใหญ่

เหล้าขวดหนึ่งรินได้กี่ถ้วย

ไหน ๆ ได้บรรยายถึงเรื่องเหล้ามามากมายแล้ว ก็ควรจะได้ทราบเสียด้วยว่าเหล้าขวดหนึ่ง ๆ ควรจะรินได้สักกี่ถ้วย เพื่อจะได้ไม่รินให้ "หนักมือ" ไป.

เหล้า Sherry, Port, Xérés เหล้าขาว, เหล้าแดงขวดหนึ่งรินได้ประมาณ ๑๒ ถ้วย.

เหล้า Liqueurs ขวดหนึ่งรินได้ประมาณ ๔๐ ถ้วย (คือดื่มภายหลังกาแฟเพียงกลั้วคอเท่านั้น ไม่ถึงเป็ค).

เหตุผลที่ใช้เหล้าดื่มประกอบอาหารอย่างโน้นอย่างนี้

เหตุผลที่แท้จริง ไม่มี.

การที่ต้องใช้เหล้าองุ่นชนิดขาวหรือแดง ดื่มในการบริโภคอาหารชนิดนั้นชนิดนี้ เนื่องจากความชำนาญและความเคยชินติดนิสัย กลิ่นของเหล้าองุ่นที่หมักไว้นานปี อาจช่วยทำให้รสอาหารที่บริโภค ควรดีขึ้น เช่น เหล้าองุ่นขาว เวลาบริโภคปลา จะรู้สึกได้ทันทีว่ารสของปลานั้นดีขึ้น และกลิ่นคาวของปลาน้อยลงกว่าดื่มเหล้าองุ่นแดง หรือดื่มเหล้าองุ่นแดงของมณฑล Bourgogne เวลาบริโภคเนยแข็ง Fromage : Cheese จะทำให้รสของเนยแข็งดีขึ้น เพราะว่าเนยแข็งมีรสเค็มและมันอยู่แล้ว ผสมกับรสค่อนข้างฝาดและค่อนข้างเปรี้ยวของเหล้านั้นก็กลายเป็นกลมกล่อมดีขึ้นนั่นเอง.

อาศัยความเคยชิน จึงกลายเป็นขนบธรรมเนียมต้องดื่มเหล้าองุ่นขาวกับอาหารบางอย่าง และองุ่นแดงกับอาหารอีกบางอย่าง

ลำดับอาหารมื้อเย็น

ลำดับอาหารมื้อเย็นมีดังนี้ :—

Hors-d' Oeuvre (กับแกล้ม) โดยมากบริโภคกับค็อกเทลหรือก่อนอาหารชนิดอื่น เมื่อนั่งโต๊ะแล้วก็ได้.

Entrée	(ปลา ฯลฯ).
Relevée	(เนื้อ ฯลฯ)
Rotie	(เครื่องอบที่ประกอบด้วยเนื้ออบ)
Légumes	(ผักต่าง ๆ).
Entremets	(ของหวานต่าง ๆ).

บัญชีรายชื่ออาหาร

สำหรับการเลี้ยงดินเน่อร์ใหญ่ จำเป็นที่จะต้องมีบัญชีรายชื่ออาหารตั้งโต๊ะไว้ในระยะต่าง ๆ พอที่ผู้นั่งโต๊ะจะชำเลืองเห็นโดยทั่วกันด้วย.

บัญชีรายชื่ออาหารนั้น ถ้าไม่ใช่บัตรแข็งเสียบแท่นแล้ว ควรเป็นบัตรแข็งแบบสองขา พิมพ์อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ประดับภาพหรือลวดลายที่งามแปลกตา.

มารยาทของเจ้าบ้าน

เจ้าบ้านต้องแสดงมรรยาทอันดีงามต่อผู้ถูกเชิญอย่างไรนั้น ย่อมทราบกันทั่วแล้ว แต่ใคร่จะขอบันทึกหัวข้อสำคัญไว้ในที่นี้ด้วย คือ

— เจ้าบ้านต้องเอาใจใส่ต่อผู้ที่เชิญมา เพื่อให้ผู้ถูกเชิญรู้สึกเป็นกันเอง.

— เจ้าบ้านต้องดูแลอย่าให้สิ่งประกอบการเลี้ยงขาดตกบกพร่อง.

— ภริยาเจ้าบ้านเป็นผู้ให้สัญญาณนั่งโต๊ะ

ปราศจากภริยาเจ้าบ้าน ตัวเจ้าบ้านหรือผู้แทนภริยาเจ้าบ้านทำหน้าที่นี้ การให้สัญญาณต้องทำอย่างละมุนละม่อม อย่าให้รู้สึกว่าน่าเกลียดได้เป็นอันขาด.

ตัวอย่างบัญชีอาหารขนาดย่อส่วน

อาหารมื้อค่ำ ๑๔ ตุลาคม ๒๔๙๓

ซุปข้าวโพด

ปลากะพง อา ลา มายอนแนส

หอยโข่งอบ

เนื้อสันอบ — ถั่วลันเตา

ไก่ตอนย่างกับสลัดโปรแวงซาล

ไอศกรีม กาแฟ — เดอ — โมก้า

ขนมเบ็ดเตล็ด

ผลไม้

— เจ้าบ้านต้องพยายามอิ่มภายหลังผู้ที่เชิญมา เพื่อผู้ถูกเชิญจะได้รู้สึกว่าเป็นกันเอง.

— เจ้าบ้านควรหาสิ่งของ เครื่องดื่ม, บุหรี่อย่างดี ๆ ไว้ต้อนรับผู้ที่เชิญมา.

มรรยาทสำหรับผู้รับเชิญ

ผู้รับเชิญต้องไปถึงบ้านผู้เชิญก่อนเวลาประมาณสัก ๑๕ นาที และไม่ไปก่อนเวลาที่กำหนดไว้ในบัตรเกินสมควรนัก เพื่อมิให้เป็นการรบกวนเจ้าบ้านในการจัดเตรียมรับรองซึ่งอาจยังไม่พร้อมเพรียงก็เป็นได้

— เมื่อถึงบ้านผู้เชิญแล้ว ต้องมอบหมวก, ร่ม เสื้อคลุม, ผ้าพันคอ (ถ้ามี) ไว้กับคนรับใช้ที่คอยอยู่ ณ ห้องข้างเคียง (Antichambre — Waiting Room) รับเลขประจำสิ่งของเหล่านี้ (ถ้ามี).

— ตรวจแผนผังแสดงที่นั่งร่วมโต๊ะ และนามบัตรเกี่ยวแขนกับสุภาพสตรีเพื่อพาไปร่วมโต๊ะ.

— เมื่อคนรับใช้เปิดประตูห้องรับแขก เจ้าบ้านจะต้อนรับและมีการชักนำให้รู้จักกัน มีการสนทนาปราศรัย.

— ก่อนเข้าโต๊ะอาหาร ควรหาโอกาสเข้าห้องน้ำและล้างมือเสียให้เรียบร้อย เพราะเวลาเข้านั่งประจำที่ในโต๊ะแล้ว จะลุกจากโต๊ะอีกไม่ได้ (นอกจากมีกรณีพิเศษ) การล้างมือสะอาดเป็นประโยชน์ในการหยิบขนมปังบริโภค.

— ก่อนนั่งโต๊ะ โดยมากมีค็อกเทลหรือสุราเจริญอาหาร (Apéritifs) ดื่มคนละถ้วยกับกับแกล้มพอสมควร

— สุภาพบุรุษให้สุภาพสตรีดังระบุไว้ในนามบัตรขอร้องของเจ้าบ้าน เกี่ยวแขนเดินไปร่วมโต๊ะ.

— เมื่อถึงห้องอาหาร อย่านั่งก่อนสุภาพสตรี. เมื่อสุภาพสตรีออกจากห้องอาหาร สุภาพบุรุษต้องลุกตามทุกคนแล้วจึงค่อยนั่งลงใหม่ ถ้าจะใช้โต๊ะอาหารนั้นดื่มกาแฟ, สุราย่อยอาหาร (Digestifs) และสูบบุหรี่กันเฉพาะในหมู่สุภาพบุรุษ.

— เมื่อนั่งโต๊ะแล้ว ไม่มีการชักนำใครให้รู้จักกันอีก.

— อย่าลุกจากโต๊ะโดยลำพัง เว้นแต่มีเหตุสุดวิสัย ในกรณีเช่นนี้ต้องขออนุญาตเจ้าบ้านและสุภาพสตรีที่ร่วมโต๊ะเคียงข้างเสียก่อน.

— อย่าลงมือรีบบริโภคก่อนผู้อื่น และอิ่มภายหลังเขาเกินสมควร.

— ระวังการไอ, จาม, ขาก, ถ่ม, บ้วน.

— ไม่ร้องรำทำเพลง.

— ถ้าทำผิดพลั้ง ให้ปล่อยเลยตามเลย อย่าพยายามแก้ตัว.

— ไม่อ่านหนังสือหรือสรรพจดหมาย เว้นแต่บัญชีอาหาร (Ménu)

— ระวังอาหารหยด หก ให้จงมาก.

— ระวังอย่าให้เครื่องตั้งโต๊ะตก ถ้าตกแล้วอย่าเก็บ คนรับใช้ที่รู้จักหน้าที่ดี จะนำสิ่งที่ตกนั้นมาเปลี่ยนให้ใหม่ ถ้าคนรับใช้พลั้งเผลอ คอยโอกาสเมื่อคนรับใช้ผ่านมาแล้วจึงบอกขอใหม่.

— อย่าเรียกคนรับใช้ขอสิ่งของระหว่างร่วมโต๊ะ.

— ไม่นั่งปล่อยอารมณ์ตามสบาย ไม่โยกเก้าอี้หรือยันตัวกับโต๊ะ.

— อย่ากางข้อศอก จงกดข้อศอกให้แนบตัว ปล่อยแขนและมือไว้บนโต๊ะ (แบบอังกฤษ) วางมือไว้บนแคมโต๊ะ (แบบฝรั่งเศส) ถ้าเก้าอี้ที่นั่งเป็นชนิดมีเท้าแขน นั่งเท้าแขนได้.

— อย่าจิ้มฟันเวลาบริโภค ถ้าจำเป็น, ต้องเอามือป้องเวลาจิ้มฟัน อย่าอ้าปาก อย่าสนทนา. เมื่อจิ้มเศษอาหารแล้ว, อย่าคาย พยายามกลืนลงไปเสีย เพราะมันไม่ใช่ของเปรอะเปื้อนที่ควรรังเกียจ.

— อย่าพูดหรือดื่ม เวลามีอาหารเต็มปาก.

— เช็ดปากก่อนดื่ม มิฉะนั้นรอยริมฝีปากซึ่งเปื้อนจะติดประทับที่ขอบแก้ว.

— อย่าเล่นซ่อมช้อน ผ้าเช็ดปาก หรือใช้นิ้วมือหรือด้ามซ่อมช้อนขีดเขียนบนผ้าปูโต๊ะ

— ต้องเอื้อเฟื้อช่วยเหลือสุภาพสตรีที่นั่งข้างเคียง และเป็นคู่เกี่ยวแขนทุกประการตามแต่จะมีโอกาสทำได้ สิ่งของเช่นผ้าเช็ดหน้า, กระเป๋าถือของสุภาพสตรี ต้องรีบเก็บให้.

— อย่าเอื้อมมือหยิบของข้ามเครื่องใช้ของผู้อื่น เมื่อมีโอกาสควรบอกคนรับใช้ให้หยิบ ไม่ควรใช้เพื่อนร่วมโต๊ะ ถ้าเพื่อนร่วมโต๊ะหยิบให้เองซึ่งนับว่าเป็นมรรยาทที่ดีงามของเขา ต้องขออภัยและขอบใจทันที.

— อย่าถ่มกระดูก, ก้าง, เมล็ดผลไม้จากปากลงในจานหรือบนพื้น ถ้าจำเป็น, ต้องใช้ซ่อมรองรับจากปากใส่ข้างจานไว้.

— เวลาดื่มสุราหรือน้ำ อย่ายกถ้วยน้ำสูงจนต้องหงายศีรษะ.

— อย่าใช้มือซ้ายจับถ้วยแก้วน้ำ และถ้วยสุราต่าง ๆ ที่เขาจัดวางไว้เหนือจานทางขวามือของเรา.

— อาหารบางอย่างเช่นขนมแห้ง (Biscuits) ช็อคโกแลต. ลูกกวาด ฯ ล ฯ อย่าใช้ซ่อมหรือช้อนตัก.

— ถ้วยแก้ว ต้องหยิบด้วยมือขวา.

— อย่าดื่มสุรามากจนเสียมรรยาทอันดีงาม.

— อย่าใช้มือหยิบอาหารที่มีกระดูกขึ้นบริโภคเป็นอันขาด.

— อาหารแต่ละอย่างมีช้อนซ่อมและมีดไว้ใช้โดยเฉพาะ ให้ใช้เล่มที่เรียงไว้ข้างนอกเข้ามาหาเล่มข้างในเสมอ.

— ผลไม้เช่นลูกองุ่น หยิบบริโภคด้วยมือ กล้วยต้องใช้ซ่อมแบ่งบริโภค อย่าปอกเปลือกแล้วหยิบขึ้นกัดเป็นอันขาด.

— เมื่อบริโภคผลไม้ที่มีเมล็ด หรือยังไม่ได้ปอกเปลือก ต้องผ่าผลไม้, แยกเมล็ด, ปอกเปลือกเสียก่อน.

— อาหารเหนียวต่าง ๆ เช่นเนื้อ เป็ด ไก่ นก ต้องใช้มีดและซ่อม

— ปลา ต้องใช้มีดและซ่อมโดยเฉพาะสำหรับอาหารปลา อันมีลักษณะผิดกับมีดและซ่อมอื่น ๆ.

– เวลาบริโภคปลาต้องใช้ขนมปังช่วยซ่อม.

— ซุป ต้องซดช้อนด้านข้างตัว อย่าใช้ปลายช้อน เว้นแต่ช้อนนั้นมีปลายมนถึงกระนั้นก็ควรตักซุปด้วยข้างช้อนเพราะดูเรียบร้อยกว่า.

— การตักซุป ต้องตักด้วยข้างช้อนออกจากตัว.

— ขนมปัง ต้องบิเป็นชิ้นเล็ก ๆ ทีละชิ้นโดยใช้มือซ้ายมือเดียว **จะใช้มีดตัดขนมปังไม่ได้เด็ดขาด** อย่าใช้มือขวาหยิบขนมปังในจานข้างขวามือ เพราะไม่ใช่จานขนมปังที่เขาเตรียมไว้สำหรับตน ถ้าหยิบผิดจาน จะทำให้ผู้รับเชิญทางขวามือของเราไม่มีขนมปังบริโภค.

— เนย อย่าทาบนขนมปังทั้งแผ่น ให้ทาเฉพาะชิ้นที่บริโภคเป็นคำ ๆ เท่านั้น.

— ไข่ลวก เมื่อบริโภคแล้วทำลายเปลือกทิ้งไว้ในจาน การบริโภคไข่ลวกให้ต่อยทางแหลมออกเล็กน้อยพอช้อนตักได้ แล้วตักเนื้อในฟองบริโภค ไม่ควรต่อยให้แตกทั้งฟองแล้วเทใส่ถ้วยบริโภค.

— อย่าพิจารณาและเลือกอาหารที่คนรับใช้นำมาเทียบ.

— จงใช้ซ่อมหรือมีด (couvert à servir : service-set) ที่มีอยู่ในจานเปลแล้วนั้นตักอาหารใส่จานบริโภค อย่าหยิบช้อนซ่อมหรือมีดที่เรียงไว้บนโต๊ะ ขึ้นตักอาหารในจานเปล (เว้นแต่ในจานเปลจะไม่มี).

— เมื่อตักอาหารในจานเปลแล้ว ต้องวางช้อนซ่อม, มีด ไว้ในจานตามลักษณะเดิม.

— อาหารที่ทำขึ้นเป็นชิ้นเรียบร้อยแล้ว ต้องตักไว้ชิ้นเดียว เว้นแต่เครื่องประกอบ.

— อาหารสิ่งใดที่ไม่ต้องการ ให้บอกคนรับใช้ที่เข้ามาเทียบว่า ไม่ต้องการหรือยกมือห้ามเป็นนัย อย่าพูดว่าเกลียดหรือไม่ชอบ.

— อย่าบริโภคคำโตเกินควร.

— อย่าเคี้ยวอาหารให้มีเสียงดัง.

— อย่าใช้มีดตักหรือจิ้มอาหารใส่ปากเป็นอันขาด.

— อย่าใช้มีดในการบริโภคให้มากเกินไป เมื่อใช้มีดเสร็จแล้วควรวางพักไว้ข้างจาน และใช้ช้อนซ่อมบริโภคต่อไป.

— อย่าถือซ่อมให้สูงเกินควร เพราะอาหารที่ตักจากจานจะหล่นลงมา.

— อย่าบริโภคผัก, ไข่เจียว (omolette) ด้วยช้อน สิ่งใดที่ใช้ซ่อมได้ต้องใช้ซ่อมเสมอ.

— ไม่ว่าอาหารน้ำหรือแห้ง ต้องบริโภคให้หมด (หมายความว่าเท่าที่ตักไว้ในจาน) แต่อย่ากวาดจนเกลี้ยง โดยเก็บเศษเล็กเศษน้อยหรือเอาขนมปั่งลงเช็ดก้นจาน

— อาหารฝรั่งบางอย่าง เขาวาง มัน, ผัก, ไข่, ขนมปั่ง ฯ ล ฯ ไว้บนเนื้อจนมองไม่เห็นเนื้อข้างใต้ เพราะฉะนั้นเวลาเขานำมาเทียบ ควรตักมัน, ไข่, ผัก, ขนมปั่งที่อยู่ข้างบนและเนื้อที่อยู่ข้างใต้นั้นด้วย.

— ก่อนใช้ชามล้างมือ ต้องยกออกจากจานรอง โดยปรกติมี ผ้ารองชามล้างมือด้วยต้องยกผ้ารองนั้นติดไปกับชาม.

— เวลาบริโภคอาหาร อย่าเอาผ้าเช็ดปากผูกคอหรือเหน็บอกอันเป็นลักษณะชนชั้นต่ำ ต้องคลี่วางไว้บนตัก ถ้ากลัวมันจะตก ให้เหน็บมันไว้ข้างขาขึงให้ตึงอยู่กับหน้าตัก.

— เวลาบริโภคอาหารแล้ว อย่าพับหรือม้วนผ้าเช็ดมือใส่ปลอก จะทำให้เจ้าบ้านได้รับความอับอาย เท่ากับถูกสบประมาทด้วยประการต่าง ๆ (คือเท่ากับบอกเจ้าบ้านว่าผ้าเช็ดปากผืนนี้ ไม่ต้องซักใหม่ก็ได้ ยังใช้ได้อีก).

— เมื่อบริโภคอาหารชนิดหนึ่ง ๆ เสร็จแล้ว ต้องรวมซ่อม, ช้อน, มีดไว้กลางจานใช้ด้ามอยู่บนขอบจาน ตรงกับทรวงอก.

— เมื่อบริโภคอาหารเสร็จทั่วกันแล้ว มีการเกี่ยวแขนสุภาพสตรีพาไปส่งยังห้องรับแขก (Salon : Drawing Room) แล้วสุภาพบุรุษปลีกตัวไปห้องสูบบุหรี่ (Fumoir : Smoking Room) ถ้าเจ้าบ้านได้จัดไว้โดยเฉพาะ เพื่อดื่มกาแฟและสุราย่อยอาหาร. ก่อนปลีกตัวจากสุภาพสตรีที่เกี่ยวแขนด้วยต้องขออนุญาต.

— อย่ารินน้ำชาหรือกาแฟลงในจานรองถ้วย แล้วยกขึ้นซด.

— อย่าใช้ช้อนตักชิมรสชาหรือกาแฟให้เกินกว่า ๒ ครั้ง.

— อย่าทิ้งช้อนกาแฟหรือน้ำชาคาถ้วยไว้ เมื่อคนแล้ววางช้อนไว้ในจานรอง.

— เมื่อดื่มกาแฟ, สูบบุหรี่เสร็จแล้ว ต้องรีบกลับไปยังห้องรับแขกเพื่อสนทนาปราศรัยกับสุภาพสตรี.

— ภายหลังดื่มกาแฟและสุราย่อยอาหารพักใหญ่ ๆ (ถ้าไม่มีการเลี้ยงแบบบุฟเฟ่ต์) คนรับใช้จะนำน้ำส้มคั้น น้ำมะนาวคั้น บางทีก็เป็นน้ำต้มขิงหรือน้ำต้มตะไคร้ กับวิสกีโซดามาเทียบ อย่าปฏิเสธและอย่าเลือกดื่มหลายอย่างในพักเดียวกัน.

— บริโภคเสร็จแล้ว ไม่ต้องแสดงความขอบใจเจ้าของบ้าน เพราะจะดูไม่เป็นกันเองไป แต่เวลาลากลับควรพูดว่า เรามีความสนุกสนานและพอใจอาหารอร่อย ฯ ล ฯ.

— อย่าสนทนาถึงเรื่องเจ็บไข้, ผ่าตัดและเรื่องอื่น ๆ ที่เราเศร้าโศก ควรสนทนาในเรื่องที่สนุกสนานและไม่แสลงใจ.

ภายหลังที่ได้บริโภคอาหารในการรับเชิญแล้ว ๒ วัน และไม่เกิน ๗ วัน ต้องไปเยี่ยมผู้เชิญเพื่อแสดงความขอบใจ แต่ในวันที่ไปเยี่ยมนั้น อาจไม่พบเจ้าบ้านก็ได้ถ้าเช่นนั้นให้มอบนามบัตรหักมุมไว้กับคนรับใช้ เรื่องนามบัตรและวิธีหักมุมนามบัตรได้บรรยายมา

ข้างต้นแล้ว ระหว่างเยี่ยมอย่าได้ออกปากเชิญเจ้าบ้านบริโภคอาหารหรือเชิญไปในงานรื่นเริงอย่างใดเลย จะทำให้เจ้าบ้านรู้สึกว่า ฝ่ายที่มาเยี่ยมไม่ค่อยจะแยแสกับการเชิญของเขาที่แล้วมาจึงรีบเร่งเชิญตอบนัก ต้องรอให้ล่วงไปสัก ๑ เดือนจึงเชิญ เว้นเสียแต่ว่าเหตุการณ์บังคับให้ต้องเชิญตอบโดยด่วน.

การแต่งกาย

การแต่งกายไปในงานต่าง ๆ นั้น สำคัญมาก ต้องกำหนดตามลักษณะของงาน แต่เพื่อความสะดวกแก่การวินิจฉัย ผู้รับเชิญมักจะกำหนดการแต่งกายมาในบัตรเชิญทางมุมซ้ายเบื้องล่างด้วย.

การแต่งกายมีกำหนดต่าง ๆ กันแล้วแต่กรณี ดังนี้ :—

(๑) การแต่งกายปกติ คือ แต่งอย่างที่เรียกว่า สากล.

(๒) แต่งเครื่องแบบปกติ (สำหรับข้าราชการ).

(๓) แต่งราตรีสโมสรสากล (หมายความว่า Mess Jacket หรือ Smoking ขาวและดำ).

(๔) แต่งเครื่องราตรีสโมสร (Habit : Evening dress).

(๕) แต่งราตรีสโมสรประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ผู้ออกบัตรเชิญต้องพิมพ์ลงในบัตรเชิญทุกครั้ง เพื่อมิให้ผู้ถูกเชิญได้รับความเดือดร้อนอึดอัดใจ.

Mess Jacket คือเสื้อสีขาวที่เราเรียกกันว่า *เสื้อหางเต่า* สวมบนเชิ้ตอกแข็งใช้ผ้าผูกคอหูกระต่ายสีดำ ปลอกคอชนิดปีกผีเสื้อ (Butterfly) เสื้อกั๊กสีขาว กางเกงดำแถบแพรดำ ถุงเท้ารองเท้าดำ.

Smoking คือเสื้อดำมีลักษณะเดียวกันกับเสื้อแบบสากล แต่ตรงพับแบะหน้าอก ๒ ข้างมีแพรดำทาบไว้เรียบร้อย ส่วนประกอบที่ใช้สวมด้วยเหมือนกันกับสำหรับ Mess Jacket หรือจะสวมเสื้อกั๊กดำก็ได้.

Smoking ขาว ก็เหมือน Smoking ดำนั่นเอง แต่ไม่มีแถบแพรทาบที่แบะตรงหน้าอก ๒ ข้าง.

Habit : Evening dress คือเสื้อหางนั่นเอง แต่ใช้ผ้าผูกคอหูกระต่ายสีขาว ส่วนเสื้อกั๊กนั้น *ต้องใช้สีขาวเสมอ* ส่วนประกอบอื่น ๆ เหมือนกันกับ Mess Jacket.

ลูกดุมต่าง ๆ ที่ใช้กับเครื่องแต่งกายเหล่านี้ ควรเป็นลูกดุมชนิดขาวอย่างเรียบ ๆ

ส่วนเครื่องแต่งกายสำหรับสุภาพสตรีนั้นมีมากมายหลายแบบ ล้วนแต่วิจิตรพิสดารทั้งนั้น พ้นวิสัยที่จะนำมาบรรยายไว้ได้หมดสิ้น มีข้อสังเกตอันพึงสังวรอยู่แต่ว่า สุภาพสตรีต้องแต่งกายให้เหมาะสมกับกาลเทศะเป็นประมาณ

การสนทนาปราศรัยและการลากลับ

ระหว่างสนทนาปราศรัยก่อนบริโภคอาหาร หรือภายหลังบริโภคอาหาร อาจยืนหรือนั่งก็ได้ ต้องสำรวมตนให้เรียบร้อย ถ้ามีสุภาพสตรีรวมอยู่ด้วย, สุภาพบุรุษมิพึงนั่งไขว่ห้าง

— อย่าเอาแขนขึ้นพักบนพนักเก้าอี้.

— อย่านั่งเอนตัวห่ออยู่.

— อย่าเป็นคนก้นหนัก หรือเคลื่อนไหวไปมาไม่สะดวก.

— ต้องสนทนาปราศรัยให้ทั่วถึงกัน.

— อย่านำเรื่องเศร้าโศก ฯ ล ฯ ขึ้นมาเป็นหัวข้อสนทนา.

— อย่ารีบลากลับก่อนเวลาพอสมควร (สำหรับอาหารมื้อกลางวันประมาณ ๑ ชั่วโมงภายหลังอาหาร สำหรับอาหารมื้อเย็นเวลา ๒๓.๐๐ น. ล่วงแล้ว เว้นไว้แต่จะมีกิจจำเป็นคอยอยู่)

— ก่อนจะกลับ ต้องลาเจ้าบ้านและผู้ร่วมรับเชิญให้ทั่วถึงกัน.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยเขษม ถนนเฟื่องนคร พระนคร
นาย อำพัน ฉายางกูร ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๕๑๕